

Een keer is erg genoeg

Verkennd onderzoek naar secundaire victimisatie van
slachtoffers als getuigen in het strafproces

mr. drs. Marjan Wijers
mr. drs. Margreet de Boer

Marjan Wijers Research & Consultancy

Een keer is erg genoeg

Verkennd onderzoek naar secundaire victimisatie van
slachtoffers als getuigen in het strafproces

mr. drs. Marjan Wijers
mr. drs. Margreet de Boer

13 januari 2010

Inhoud

Voorwoord	9
1 Inleiding	11
1.1 Achtergrond van het onderzoek	11
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	11
1.3 Opzet van het onderzoek	12
1.3.1 Literatuurstudie	12
1.3.2 De praktijk in beeld	13
1.3.3 Juridisch kader	14
1.4 Beperkingen van het onderzoek	14
1.5 Leeswijzer	14
2 Secundaire victimisatie: een theoretische verkenning	17
2.1 Inleiding	17
2.2 'De ramp na de ramp': het begrip secundaire victimisatie	17
2.2.1 Definitie	17
2.3 Gevolgen van secundaire victimisatie: om welk extra leed of schade gaat het?	19
2.3.1 Verergering van (de effecten van) het oorspronkelijke trauma (re-traumatisering)	19
2.3.2 Negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, de wereld en het rechtssysteem	22
2.3.3 Belemmering van herstel	23
2.3.4 Victimisatie door een tweede trauma	24
2.4 Meetbaarheid en/of objectivering van de gevolgen van secundaire victimisatie	24
2.5 Voorspellende factoren	25
2.6 Oorzaken en risicofactoren voor secundaire victimisatie	25
2.6.1 Procedurele (on)rechtvaardigheid ('procedural justice')	26
2.6.2 Incorrecte en onvriendelijke bejegening ('interactional justice')	27
2.6.3 Verlies van regie, gevoelens van onmacht en instrumentalisering	27
2.6.4 Twijfel aan de geloofwaardigheid van (getraumatiseerde) slachtoffers	29
2.6.5 De psychologische en emotionele stress van het strafproces zelf	30
2.6.6 Ontevredenheid over de uitkomsten van de strafzaak	30
2.6.7 Angst voor de eigen veiligheid en die van dierbaren	31
2.7 De relatie tussen de ernst van het misdrijf, de persoon van het slachtoffer en de gevolgen	31
2.8 Kwetsbare groepen	32
2.8.1 Kinderen	32
2.8.2 Mensen met een verstandelijke beperking	33
2.8.3 Andere groepen	33
2.9 Beschermende factoren	33
2.9.1 Een 'rechtvaardig' strafproces: procedurele en interactionele rechtvaardigheid	33
2.9.2 Informatievoorziening	34
2.9.3 Participatie: 'voice' en een actieve rol in het strafproces	34
2.9.4 Juridische en psychologische bijstand	35
2.9.5 Vergoeding van de schade	36
2.9.6 Een veilige setting	36
2.9.7 Het bieden van een steunende sociale context	36
2.10 Verwachtingenmanagement: verwachtingen van slachtoffer én strafrechtketen	37
2.11 De mate waarin secundaire victimisatie als gevolg van het strafproces voorkomt	38
2.12 Positieve gevolgen van deelname aan het strafproces	38
2.13 Behoeften van slachtoffers	38
2.14 Conclusie en een verbindend model	39
2.14.1 Samenvatting en conclusies	39
2.14.2 Een model om secundaire victimisatie in beeld te brengen	40
3 De positie van het slachtoffer in het strafrecht	43
3.1 Inleiding op hoofdstuk 3 tot en met 9	43

3.2. De beperkte positie van het slachtoffer in het strafrecht	44
3.2.1 Juridisch Kader	44
3.2.2 De Praktijk	45
3.3. De basishouding ten aanzien van de geloofwaardigheid van het slachtoffer	46
3.3.1 Juridisch Kader	46
3.3.2 De praktijk	46
3.4 Het strafproces en secundaire victimisatie	48
3.4.1 Juridisch Kader	48
3.4.2 De praktijk: komt secundaire victimisatie voor?.....	49
3.5 Wie beschermt slachtoffers tegen secundaire victimisatie?.....	54
3.5.1 Juridisch Kader	54
3.5.2 De praktijk: de politie	55
3.5.3 De praktijk: het OM	56
3.5.4 De praktijk: de rechter-commissaris	56
3.5.5 De praktijk: rechters.....	57
3.6 De rol van slachtofferondersteuners: advocaat en slachtofferhulp	57
3.6.1. Juridisch kader	57
3.6.2 De praktijk	57
3.7 Deskundigheid van de professionals in de strafrechtketen	59
3.7.1. Juridisch kader	59
3.7.2 De praktijk	59
4 Melding en aangifte bij de politie	61
4.1 Inleiding.....	61
4.2 Informatieverschaffing en informatief gesprek.....	61
4.2.1 Juridisch kader	61
4.2.2 De praktijk	62
4.3 Wel of geen aangifte doen	65
4.3.1 Juridisch kader	65
4.3.2 De praktijk	66
4.4 Opnemen van de aangifte: wie, hoe, waar en wanneer	68
4.4.1 De plaats van aangifte	68
4.4.2 De persoon die aangifte opneemt.....	68
4.4.3 Anonimiteit en domiciliekeuze	69
4.4.4 Ondersteuning van het slachtoffer.....	70
4.4.5 Inhoud aangifte: gedetailleerd en kritisch	71
4.4.6 Verslaglegging en kopie van de aangifte	72
4.5 Veiligheid van het slachtoffer rond en na de aangifte	73
4.5.1 Juridisch kader	73
4.5.2 De praktijk	73
4.6 Het horen van kinderen in de politiefase.....	74
4.6.1 Juridisch kader	74
4.6.2 De praktijk	74
4.7 Het horen van verstandelijk beperkten in de politiefase	76
4.7.1 Juridisch Kader	76
4.7.2 De praktijk	76
4.8 Het horen van andere kwetsbare slachtoffers	77
4.8.1 Juridisch Kader	77
4.8.2 De praktijk	77
5 Het opsporingsonderzoek	79
5.1 Inleiding.....	79
5.2 Informatieverschaffing aan het slachtoffer en derden	79
5.2.1 Juridisch Kader	79
5.2.2 De praktijk	80
5.3 Medisch onderzoek	80
5.3.1 Juridisch Kader	80
5.3.2 De praktijk	80
5.4 Inwinnen van informatie bij derden	81
5.4.1 Juridisch Kader	81

5.4.2 De praktijk	81
5.5 Aandragen van bewijs door het slachtoffer	83
5.5.1 Juridisch kader	83
5.5.2 De praktijk	83
5.6 Onderzoek met betrekking tot plaatsen en goederen; volgen en afluisteren	83
5.6.1 Juridisch kader	83
5.6.2 De praktijk	84
5.7 Onderzoek naar de gevolgen van het delict	84
6 Beslissingen over voorlopige hechtenis, vervolging en de wijze van afdoening	85
6.1 Inleiding	85
6.2 Informatieverschaffing	85
6.3 Inzage in en afschrift van het dossier	86
6.4 Wel of niet vervolgen	88
6.4.1 Sepotbeslissing	88
6.4.2 Ambtshalve vervolging	90
6.5 Wijze van afdoening bij vervolging	91
6.6 Slachtoffergesprek	93
7 Het verhoor bij de rechter-commissaris	95
7.1 Inleiding	95
7.2 Impact van het verhoor op het slachtoffer	95
7.3 Op wiens initiatief: GVO of mini instructie	96
7.3.1 Juridisch Kader	96
7.3.2 De praktijk	96
7.4 Wel of geen verhoor: een belangenafweging?	97
7.4.1 Juridisch kader	97
7.4.2 De praktijk	98
7.5 Oproepen, dagvaarden en medebrengen	101
7.5.1 Juridisch kader	101
7.5.2 De praktijk	101
7.6 Tijd en plaats	102
7.6.1 Juridisch kader	102
7.6.2 De praktijk	102
7.7 Voorbereiding	103
7.7.1 Inzage in aangifte / dossier voorafgaand aan verhoor	103
7.7.2 Voorbereiding door officier of RC	104
7.8 Aanwezigheid van de verdachte en zijn advocaat	105
7.8.1 Juridisch kader	105
7.8.2 De praktijk	105
7.9 Aanwezigheid van de officier van justitie	105
7.9.1 Juridisch kader	105
7.9.2 De praktijk	106
7.10 Aanwezigheid slachtofferadvocaat of ondersteuner	107
7.10.1 Juridisch kader	107
7.10.2 De praktijk	107
7.11 Tolken	108
7.11.1 Juridisch kader	108
7.11.2 De praktijk	108
7.12 Het verhoor	108
7.12.1 Juridisch kader	108
7.12.2 De praktijk	109
7.13 Verhoor van kinderen en verstandelijk beperkten	113
7.13.1 Juridisch kader	113
7.13.2 De praktijk	113
8 De terechtzitting	117
8.1 Inleiding	117
8.2 Aandacht voor en houding jegens het slachtoffer tijdens en rondom de zitting	117
8.2.1 Bejegening	117

8.2.2 De gang van zaken rondom de zitting	118
8.2.3 Aanwezigheid vertrouwenspersonen en slachtofferadvocaat	119
8.3 Wel of niet horen ter zitting	119
8.3.1 Juridisch kader	119
8.3.2 De praktijk	120
8.4 Voorbereiding op het verhoor ter zitting	123
8.5 Het getuigenverhoor	123
8.5.1 Juridisch kader	123
8.5.2 De praktijk	124
8.6 Het horen van kinderen en verstandelijk beperkten ter zitting	125
8.6.1 Juridisch kader	125
8.6.2 De praktijk	125
8.7 Het slachtoffer als spreekgerechtigde en als benadeelde partij	125
8.7.1 Spreekrecht en slachtofferverklaring	126
8.7.2 Het slachtoffer als benadeelde partij	127
9 Uitspraak, hoger beroep en executie	129
9.1 Inleiding	129
9.2 De uitspraak	129
9.2.1 Bewezenverklaring / vrijspraak	129
9.2.2 Aard van de straf	129
9.2.3 Lagere straf bij lange duur strafzaak	131
9.2.4 Motivering van de uitspraak	131
9.2.5 Informatie aan het slachtoffer	131
9.3 Hoger beroep	132
9.4 Executie	132
10 Samenvatting en conclusies	135
10.1 Inleiding	135
10.2 Wat moet onder secundaire victimisatie worden verstaan?	136
10.3 Is secundaire victimisatie te objectiveren en meetbaar te maken?	136
10.4 Risicoverhogende en beschermende factoren	137
10.5 Vindt secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen regelmatig plaats?	139
10.6 De belangrijkste knelpunten met betrekking tot secundaire victimisatie	140
10.6.1 Algemeen	140
10.6.2 Voorspelbaarheid	141
10.6.3 Controle	141
10.6.4 Veiligheid	143
10.6.5 Rechtvaardigheid	144
10.6.6 Kinderen en verstandelijk beperkten	145
10.7 Belangenafweging en vermindering van secundaire victimisatie	145
10.7.1 Visie op de positie van het slachtoffer in het strafproces	145
10.7.2 Belangenafweging	146
10.8 Slotconclusie	147
Summary	149
Bijlage 1 Literatuurlijst	153
Bijlage 2 Leden van de begeleidingscommissie	159
Bijlage 3 Deelnemers focusgroepen	160
Bijlage 4 Vragenlijsten strafrechtketen en slachtoffers	161
Bijlage 5 Lijst respondenten strafrechtketen	164

Voorwoord

In Nederland werden in 2008 bijna 5.2 miljoen mensen slachtoffer van criminaliteit (CBS 2008). De gevolgen hiervan kunnen voor het slachtoffer ingrijpend zijn, zoals een recente studie van het Sociaal Cultureel Planbureau laat zien (2009). Soms echter lijden mensen niet alleen door het misdrijf, maar ook door de strafrechtelijke reactie daarop. Zij hebben het gevoel dat het strafproces hen voor een tweede keer tot slachtoffer maakt. Daarover gaat dit onderzoek.

Het voorkomen van secundaire victimisatie dient natuurlijk eerst en vooral het belang van het slachtoffer. Maar daarnaast is er ook een publiek belang. Zo wijzen verschillende auteurs er op dat de behandeling van slachtoffers in het strafproces direct invloed heeft op hun bereidheid om aangifte te doen en mee te werken aan het strafproces. Slachtoffers die het gevoel overhouden slecht behandeld te zijn houden een negatiever beeld over van politie en justitie, hetgeen van invloed is op hun bereidheid om in de toekomst een coöperatieve houding aan te nemen jegens deze organen. Uit ander onderzoek komt naar voren dat een adequate bejegening van slachtoffers als gunstig neveneffect lijkt te hebben dat zij in de toekomst zelf meer rechtsconform gedrag zullen vertonen.

Op dit moment zijn er verschillende ontwikkelingen gaande om de positie van het slachtoffer in het strafproces te verbeteren. Voorbeelden zijn de wetwijziging ter versterking van de positie van slachtoffers en de inrichting van slachtofferloketten. Deze ontwikkelingen vormden niet de focus van dit onderzoek, maar wij hopen wel dat dit onderzoek er op aansluit.

De onderzoekers willen in de eerste plaats de leden van de begeleidingcommissie bedanken voor hun betrokkenheid en hun inbreng: mr. Helga Ezendam, prof. mr. dr. Frans Willem Winkel, mr. Roland Knobbout, prof. dr. Francien Lamers-Winkelman, mr. Bas van der Leij en - namens de opdrachtgever - drs. Annemarie ten Boom. Ook bedanken wij Latoya Zeegelaar en Sara Amajoud, die als stagiaire een bijdrage hebben geleverd aan het onderzoek.

Bovenal willen wij degenen bedanken die bereid waren een interview met ons te hebben, en in het bijzonder de slachtoffers die bereid waren hun ervaringen met het strafproces met ons te delen. Tenslotte zijn wij dank verschuldigd aan de Raad voor de rechtspraak. Dankzij hun bemiddeling is het gelukt met een groot aantal rechter-commissarissen en rechters te spreken.

Marjan Wijers
Margreet de Boer

1 Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

Deze studie is het resultaat van een onderzoek naar secundaire victimisatie van slachtoffers als getuigen in het strafproces in opdracht van het Wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum van het ministerie van Justitie (WODC). Met secundaire victimisatie wordt bedoeld op de verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces zelf. Deze vraag is vooral van belang waar het gaat om slachtoffers van ernstige delicten, maar kan ook spelen ten aanzien van slachtoffers van juridisch minder ernstige misdrijven.

Het onderzoek past in de toegenomen aandacht voor de positie van het slachtoffer in het strafproces. Voorbeelden daarvan zijn de verschillende slachtofferrichtlijnen, de invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en het landelijke project 'Slachtoffers Centraal' om de ketensamenwerking rondom slachtoffers te versterken¹. Ook de vernieuwing van de informatiepunten en de '1-loketten' voor slachtoffers, zoals bijvoorbeeld het Slachtoffer Informatie Punt in Den Haag, is een voorbeeld hiervan.² Op 15 december 2009 heeft de Eerste Kamer een wetsvoorstel ter versterking van de positie van het slachtoffer aangenomen.³ In de Memorie van Toelichting bij dit wetsvoorstel geeft de Minister van Justitie aan secundaire victimisatie te willen voorkomen: uitgangspunt is dat het strafproces het leed en de schade van het slachtoffer in ieder geval niet mag vergroten.⁴ Dit uitgangspunt is ook terug te vinden in het Europees Kaderbesluit inzake de status van slachtoffers in de strafprocedure. Dit betekent dat voortdurend een belangenafweging dient plaats te vinden tussen de belangen van het slachtoffer en andere straf(proces)rechtelijke belangen zoals het belang van waarheidsvinding en de belangen van de verdachte.

Achtergrond van het onderzoek is de wens (en de opgave) te voorkomen dat het strafproces extra leed toebrengt aan het slachtoffer. Onderliggende aanname is dat de manier waarop door de strafrechtketen met het slachtoffer na het misdrijf wordt omgegaan van invloed is op de verwerking en de gevolgen ervan. Het onderzoek heeft nadrukkelijk een verkennend karakter.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Doel van het onderzoek is een verkenning van de vraag op welke wijze politie, OM en rechterlijke macht met slachtoffers in hun positie als getuige omgaan, meer in het bijzonder of er regelmatig sprake lijkt te zijn van verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door of in de context van het getuigenverhoor. Het gaat hierbij vooral om slachtoffers van ernstige delicten. Er is zowel naar volwassenen als kinderen gekeken.

De centrale vraag van het onderzoek luidt:

Zijn er indicaties dat secundaire victimisatie van slachtoffers als gevolg van hun positie als getuige in het strafproces regelmatig voorkomt, en zo ja, waar zitten dan vooral de knelpunten?

Deze vraag valt uiteen in de volgende deelvragen:

1. Wat wordt verstaan onder secundaire victimisatie en is het mogelijk dit begrip te objectiveren en meetbaar te maken?
2. Wat zijn de risico en de beschermende factoren ten aanzien van secundaire victimisatie?
3. Vindt er volgens professionals regelmatig secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen plaats, met name tijdens de getuigenverhooren?

¹ Zie: www.justitie.nl/onderwerpen/recht_en_rechtsbijstand/slachtofferbeleid/project-slachtoffers-centraal.

² Zie: www.sip-den Haag.nl.

³ Kamerstuk 30 143: Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het wetboek van Strafrecht en de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces. In werking treding: op een bij Koninklijk Besluit te bepalen tijdstip.

⁴ MvT, TK 2004-2005, 30 143, nr. 3.

4. Wat zijn de rechten van slachtoffers (en hun begeleiders) in het strafproces, in het bijzonder met betrekking tot het getuigenverhoor?
5. Maken de actoren in het strafproces een bewuste afweging van de belangen van het slachtoffer, resp. proberen zij secundaire victimisatie bewust te vermijden, met name bij het verhoor van het slachtoffer als getuige?

Daarbij moet worden aangetekend dat de positie als getuige voor het slachtoffer niet losgekoppeld kan worden van de andere rollen in het strafproces: aangever, benadeelde partij, spreekgerechtigde, maar vooral: slachtoffer. Wanneer secundaire victimisatie optreedt, zal dat veelal gebeuren door een optel (en aftrek) som van verschillende factoren die zich voordoen tijdens de strafprocedure. Het onderzoek richtte zich daarom primair op de getuigenverhooren, maar nam ook andere factoren in ogenschouw die mogelijk bijdragen aan het risico op secundaire victimisatie of omgekeerd aan het voorkomen hiervan. De focus lag vooral op slachtoffers van ernstige delicten. Er is zowel naar volwassenen als naar kinderen en jongeren gekeken.

1.3 Opzet van het onderzoek

Het onderzoek bestond uit drie fasen: in de eerste fase is een verkennend literatuuronderzoek gedaan. De resultaten hiervan zijn voorgelegd aan GGZ professionals in twee focusgroep bijeenkomsten. In de tweede fase is de praktijk onderzocht aan de hand van interviews met professionals uit de strafrechtketen en is een focusgroep bijeenkomst georganiseerd met slachtofferondersteuners. Tevens is met een beperkt aantal slachtoffers gesproken. Ter voorbereiding op de interviews en de focusgroepen werd het juridisch kader in beeld gebracht. In de derde fase zijn de gegevens geanalyseerd en zijn conclusies getrokken.

Gezien het verkennende karakter van het onderzoek is vooral gebruik gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethoden: literatuurstudie, individuele interviews en focusgroepen. Er is geen sprake van een kwantitatief of 'representatief' onderzoek. Doel was primair om een zo breed mogelijk beeld te krijgen vanuit het perspectief en de ervaringen van de verschillende betrokken professionals: politie, OM en rechterlijke macht, maar ook slachtofferhulpverleners, therapeuten, advocaten, en slachtoffers zelf. Op basis daarvan kan een inschatting gemaakt worden van de ernst en omvang van de problematiek en in hoeverre de verschillende bij het strafproces betrokken actoren een bewuste afweging maken tussen de belangen van het slachtoffer aan de ene kant, en de belangen van de verdediging en het strafproces zelf (waaronder waarheidsvinding) aan de andere kant.

1.3.1 Literatuurstudie

Bij de literatuurstudie ging het vooral om een nadere invulling en afbakening van het begrip secundaire victimisatie en, daarmee samenhangend, secundaire traumatisering en om het verkrijgen van meer inzicht in beschermende en risicoverhogende factoren. Meer inzicht hierin kan aanknopingspunten bieden voor verbeteringen in bejegening, beleid en/of wetgeving. Een derde vraag was of het mogelijk is het begrip secundaire victimisatie te objectiveren en meetbaar te maken. Het literatuuronderzoek was uitdrukkelijk verkennend: het inventariseren stond centraal, niet de analyse.

De uitkomsten van de literatuurstudie werden besproken in twee focusgroep gesprekken⁵ met deskundigen uit het GGZ veld op het gebied van (secundaire) victimisatie met de vraag hierop vanuit hun - theoretische en professionele - kennis te reflecteren. Omdat specifieke kennis over secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen tijdens het strafproces zeer beperkt is, is niet alleen gezocht naar deskundigen op het gebied van getuigen in het strafproces, maar ook naar deskundigen op verwante terreinen, zoals (secundaire) victimisatie van vluchtelingen, oorlogsgetroffenen en slachtoffers van seksueel misbruik. Het ging zowel om wetenschappers en onderzoekers als in de praktijk werkzame professionals.

Leidende vragen voor de focusgroep waren:

- Is er een werkbare definitie te geven van secundaire victimisatie?

⁵ Een deelnemer kon niet aanwezig zijn. Met hem is apart gesproken. Zie voor een overzicht van de deelnemers aan de focusgroepen bijlage 3.

- Wat zijn de gevolgen van secundaire victimisatie voor het slachtoffer en zijn hierin gradaties aan te brengen? Zijn deze gevolgen meetbaar en/of objectiveerbaar, en is daarmee secundaire victimisatie objectiveerbaar?
- Welke oorzaken en risicofactoren zijn er voor secundaire victimisatie; in hoeverre kunnen bepaalde factoren secundaire victimisatie voorspellen? Hierbij kan onderscheid worden gemaakt tussen factoren aan de kant van het slachtoffer, factoren die te maken hebben met het oorspronkelijke delict (aard/ernst) en factoren die samenhangen met het (straf)proces.
- Welke beschermende factoren zijn er ten aanzien van secundaire victimisatie? Ook hierbij kan weer een onderscheid worden gemaakt naar factoren aan de kant van het slachtoffer, factoren die te maken hebben met het oorspronkelijke delict en factoren die samenhangen met het (straf)proces.

Daarnaast werd de vraag voorgelegd of, voor zover de ervaring van de betrokken professionals strekt, secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen regelmatig plaats vindt. Tenslotte is aan de deelnemers gevraagd of zij vanuit hun deskundigheid aanbevelingen konden doen, ten aanzien van regelgeving of het handelen van actoren in het strafproces, met het oog op het vermijden van secundaire victimisatie van slachtoffer-getuigen door het strafproces.

1.3.2 De praktijk in beeld

Om de praktijk in beeld te brengen zijn in de tweede fase interviews gehouden met eenentwintig professionals in de strafrechtsketen en is een focusgroep bijeenkomst met slachtofferondersteuners gehouden: slachtofferadvocaten, medewerkers van slachtofferhulp en hulpverleners⁶.

Er is gesproken met vijf rechercheurs van de politie, vier officieren van justitie, acht rechter-commissarissen en vier strafrechters. De centrale vraag was steeds of de professionals in de strafrechtketen actief proberen het risico op secundaire victimisatie (het extra leed toebrengen aan het slachtoffer door het strafproces) te beperken en hoe zij dat doen. Daarbij komen vooral vragen rondom de afweging tussen de belangen van de verdachte, het strafproces (waarheidsvinding en processuele belangen) en die van het slachtoffer aan de orde: vindt er een belangenafweging plaats, op welke momenten in het strafproces, op welke wijze, en zijn hier voorbeelden van te geven? Speciale aandacht werd besteed aan het verhoor van het slachtoffer als getuige bij de rechter-commissaris (RC).

Bij de werving en selectie van respondenten is geprobeerd enige regionale spreiding te bewerkstelligen, evenals diversiteit in de soort zaken die de respondenten behandelen. Dat is maar ten dele gelukt. Het bleek vooral lastig om bij de politie voldoende verschillende gesprekspartners te vinden. Uiteindelijk hebben we met vier zedenrechercheurs en een coördinator huiselijk geweld gesproken. Pogingen om ook mensen uit de basisdienst c.q. rechercheurs die zich met andere (ernstige) misdrijven bezig houden liepen meermalen vast op de afdeling voorlichting, die bleven verwijzen naar zedenrechercheurs. Bij de RC's was de spreiding beter. Met dank aan de Raad voor de rechtspraak is het gelukt om een groot aantal RC's te spreken en een aantal rechters.

Daarnaast is met een beperkt aantal slachtoffers gesproken. Het streven was vier slachtoffers te interviewen over hun ervaringen met het strafproces. Uiteindelijk is het via bemiddeling van Slachtofferhulp Nederland, advocaten en een lid van de begeleidingscommissie gelukt drie slachtoffers te spreken. Het probleem daarbij was niet zozeer om slachtoffers te vinden die bereid waren met ons te praten, maar om slachtoffers te vinden die het strafproces grotendeels al hadden doorlopen, inclusief verhoor door de RC of ter zitting. Als aanvulling is daarom (met haar toestemming) gebruik gemaakt van een interview dat een van de onderzoekers in het kader van een ander onderzoek had met een Nederlands slachtoffer van mensenhandel over haar ervaringen met het strafproces.

De vragen aan de slachtoffers hadden betrekking op hun verwachtingen ten aanzien van het strafproces, informatievoorziening, veiligheid, het gevoel invloed te hebben kunnen uitoefenen en het gevoel of recht gedaan was. Daarnaast werd gevraagd naar de meest positieve en de meest negatieve ervaring en wat het meest schade had toegebracht respectievelijk het meest had bijgedragen aan hun herstel.

⁶ Zie voor een overzicht van de deelnemers aan de focusgroepen, de vragenlijsten voor de interviews en de lijst met respondenten bijlage 3, 4 en 5.

De vier geïnterviewde slachtoffers hebben te maken gekregen met zeer verschillende delicten. Johan Hermans⁷ was getuige van een roofoverval op een snackbar en is achter de daders aangegaan waarbij hij zelf ernstig bedreigd is, twee van de drie daders zijn in hoger beroep gegaan. Janneke Daniels werd slachtoffer van seksueel misbruik door een bekende toen ze 15 jaar was. Zij wilde aanvankelijk geen aangifte doen, maar deed dat vier jaar later toch naar aanleiding van een ander meisje dat door dezelfde dader was misbruikt. Zij hebben toen beiden aangifte gedaan. Ze is nu midden twintig; Haar zaak loopt nog in cassatie. In de zaak van het andere meisje is de verdachte vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Martine Kroon werd slachtoffer van een straatroof toen ze 's avonds naar huis fietste, daarbij stak de overvaller haar met een mes in de hals. De verdachte bleek meerdere (gewapende) roofovervallen te hebben gepleegd. Ook hier is de verdachte in hoger beroep gegaan. Angelique Jonkers werd samen met een vriendin slachtoffer van een 'loverboy' (mensenhandel). Hij werd vrijgesproken en er is geen hoger beroep aangetekend. Alle geïnterviewde slachtoffers zijn (op het moment van het interview) meerderjarig. Hun leeftijd varieert van begin twintig tot midden veertig.

Zowel de interviews met de professionals uit de strafrechtketen als met de slachtoffers waren half gestructureerd: de opgestelde vragenlijst fungeerde vooral als checklist.

Ook enkele leden van de begeleidingscommissie die in de praktijk werkzaam zijn leverden een concrete inbreng. Deze is als inbreng vanuit de praktijk meegenomen in het onderzoek.

1.3.3 Juridisch kader

De basis voor de belangenafweging door de actoren binnen het strafproces vormt het juridische kader waarbinnen zij handelen. Dit is globaal in beeld gebracht. Daarbij is vooral gekeken naar de bepalingen in het wetboek van Strafvordering, de diverse aanwijzingen van het College van Procureurs Generaal en de nieuwe wet ter versterking van de positie van het slachtoffer. Er is niet naar gestreefd om alle juridische bepalingen die relevant kunnen zijn voor het slachtoffer in al zijn rollen weer te geven. Zo hebben we er voor gekozen in dit onderzoek niet al te diep in te gaan op de positie van de beschermde of bedreigde getuige en op de positie van het slachtoffer als benadeelde partij. De focus is op die elementen die van belang kunnen zijn bij het ontstaan of verergeren dan wel het beperken van secundaire victimisatie.

Gezien de aard van het onderzoek vindt geen diepgaande analyse van het juridisch kader plaats.

1.4 Beperkingen van het onderzoek

In de eerste plaats zijn voor het onderzoek geen advocaten van verdachten of verdachten zelf geïnterviewd. Daarnaast is maar een klein aantal slachtoffers geïnterviewd. Daardoor komen de ervaringen van slachtoffers zelf met het strafproces maar beperkt in beeld.

Ten tweede moet bij de interpretatie van de uitkomsten van de literatuurstudie er rekening mee worden gehouden dat veel literatuur over secundaire victimisatie gebaseerd is op het Engelse en Amerikaanse rechtssysteem. Dit wijkt op een aantal punten sterk af van het Nederlandse rechtssysteem.

Ook richtte het onderzoek zich op de belangenafwegingen die actoren in de strafrechtketen bewust maken. Impliciete en onbewuste processen blijven zo buiten beeld⁸.

Ten slotte bleek zowel in de literatuur als bij de respondenten een grote neiging te bestaan zich te concentreren op zedenzaken. Bewust is steeds geprobeerd ook andere misdrijven bij het onderzoek te betrekken. Met name waar het gaat om de politierespondenten is dit slechts beperkt gelukt.

1.5 Leeswijzer

De uitkomsten van de literatuurstudie worden in hoofdstuk 2 besproken. Hoofdstuk 3 gaat in op de algemene positie van het slachtoffer in het strafproces. In de daarop volgende hoofdstukken komen de afzonderlijke fases van het strafproces aan de orde. Hoofdstuk 4 bespreekt de melding en

⁷ De namen zijn gefingeerd.

⁸ Zie voor de invloed hiervan bijvoorbeeld Winkel 2009.

aangifte bij de politie. Hoofdstuk 5 gaat in op het opsporingsonderzoek. In hoofdstuk 6 bespreken we de beslissingen over voorlopige hechtenis en de wijze van afdoening. Het verhoor bij de RC komt aan de orde in hoofdstuk 7. In hoofdstuk 8 bespreken we de terechtzitting; in hoofdstuk 9 de uitspraak, het hoger beroep en de executie van het vonnis. Voor iedere fase worden de belangrijkste juridische bepalingen weergegeven, waarna de ervaringen in de praktijk worden besproken op basis van de interviews met de professionals uit de strafrechtketen. De interviews met de slachtoffers zijn verwerkt bij de bespreking van de verschillende fases van het strafproces. Hoofdstuk 10 tenslotte bevat de samenvatting en conclusies. Tevens worden enkele aanbevelingen geformuleerd.

2 Secundaire victimisatie: een theoretische verkenning

2.1 Inleiding

De literatuurstudie richtte zich in de eerste plaats op de vraag wat onder secundaire victimisatie wordt verstaan en of het mogelijk is dit in beginsel subjectieve begrip - immers uitgaand van de subjectieve beleving van het slachtoffer van het strafproces - te 'objectiveren' of meetbaar te maken. Daarnaast is de literatuur gescand op de vraag of het mogelijk is gradaties in het begrip secundaire victimisatie aan te brengen, welke oorzaken en gevolgen beschreven worden en wat bekend is over factoren die de kans op secundaire victimisatie doen toenemen (risicofactoren), resp. verkleinen (beschermende factoren). Meer inzicht in risico en beschermende factoren kan immers aanknopingspunten bieden voor verbeteringen in bejegening, beleid, en/of wet- en regelgeving en bijdragen aan een meer bewuste afweging van belangen. Tevens is aandacht besteed aan wat bekend is over de behoeften van slachtoffers en hun belangen in het strafproces.

Hypothese was dat het tegemoetkomen aan de behoeften en belangen van het slachtoffer een beschermende factor is voor secundaire victimisatie en omgekeerd. In de preambule van de *EU Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings* (2001/220/JHA, 15 March 2001) wordt dit verband zelfs min of meer expliciet gelegd: "Victims needs should be considered and addressed in a comprehensive, coordinated manner, avoiding partial or inconsistent solutions which may give rise to secondary victimisation".

Voor de literatuurstudie is gebruik gemaakt van literatuur uit o.a. de psychologie, criminologie, psychiatrie, victimologie en de traumatologie. Er kon slechts beperkt teruggevallen worden op specifieke literatuur over secundaire victimisatie van getuigen tijdens het strafproces. Omdat secundaire victimisatie nauw verbonden is met het begrip secundaire traumatisering is op beide begrippen gezocht.

In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit de literatuur besproken. Waar aan de orde worden deze aangevuld met de uitkomsten van de focusgroepen.

2.2 'De ramp na de ramp': het begrip secundaire victimisatie

2.2.1 Definitie

In het onderzoek is als vertrekpunt gekozen voor een ruime definitie van de term secundaire victimisatie als 'verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces'. Secundaire victimisatie wordt daarmee gedefinieerd aan de hand van de gevolgen die het voor het slachtoffer heeft, *in casu* verergering van het leed of de schade die door het oorspronkelijke misdrijf (de primaire victimisatie) is aangericht.

In de literatuur zijn verschillende aanverwante omschrijvingen te vinden. Zo omschrijft Van Dijk (2007) secundaire victimisatie als:

"De situatie waarin het slachtoffer het gevoel krijgt door handelingen van personen of instituties binnen de justitiële keten opnieuw tot slachtoffer te worden gemaakt."

In dezelfde lijn stelt Groenhuijsen dat gezorgd moet worden

"dat het slachtoffer gedurende en door de procedure niet wordt getroffen door vermijdbare nieuwe nadelen. Dat zou hem het gevoel geven voor de tweede keer slachtoffer te worden" (Groenhuijsen 2008).

Montada geeft een bredere omschrijving en beperkt zich daarbij niet tot het strafproces:

"Secondary victimization has been defined as negative social or societal reactions in consequence of the primary victimization and is experienced as further violation of legitimate rights or entitlements by the victim" (Montada 1994, geciteerd door Orth 2002).

In relatie tot het letselschadeproces omschrijft Akkermans (2007) secundaire victimisatie als 'hernieuwd slachtofferschap' of 'de ramp na de ramp':

"Met het begrip secundaire victimisatie (...) worden mechanismen aangeduid die bewerkstellingen dat het verwickeld zijn in een juridische procedure een negatief effect heeft op het slachtoffer."

Kern is steeds (een gevoel van) hernieuwd slachtofferschap, teweeggebracht door het strafproces zelf, en het negatieve effect hiervan op het slachtoffer. Groenhuijsen voegt hieraan toe dat het moet gaan om 'vermijdbare nieuwe nadelen'. Wij nemen dit niet over. Dit leidt de aandacht ons inziens te zeer af van de kern ('hernieuwd slachtofferschap') door een nieuw en discutabel element in te brengen: wat is immers vermijdbaar en wat niet? Dit is geen vaststaand gegeven, maar afhankelijk van onder meer het strafrechtssysteem. Vermijdbaarheid dient volgens ons dan ook geen element te zijn van de definitie van secundaire victimisatie. Eerder gaat het hier om een streven. Natuurlijk zal bij het streven om secundaire victimisatie tegen te gaan allereerst gekeken moeten worden naar die vormen die gemakkelijk te vermijden zijn. Maar ook de vraag of die secundaire victimisatie die in ons huidige rechtssysteem als onvermijdbaar wordt beschouwd, vermijdbaar gemaakt kan worden door het systeem te veranderen, moet gesteld (kunnen) worden.

Montada, tenslotte, breidt de definitie uit tot 'negative social or societal reactions'. In dit onderzoek beperken wij ons echter tot de extra schade of leed die wordt toegebracht door het strafproces. Interessant is het vooral het tweede deel van zijn definitie. Hiermee raakt hij aan het gevoel voor recht of rechtvaardigheid van slachtoffers. Verderop in het rapport (zie o.a. 2.3.2) komt dit terug.

Behalve 'secundaire victimisatie' wordt ook de term 'secundaire traumatisering' regelmatig gebruikt waar het gaat om de gevolgen van het strafproces voor slachtoffers. Het gaat dan om slachtoffers die al getraumatiseerd zijn, resp. lijden aan PTSS (posttraumatisch stresssyndroom of stoornis, ook wel aangeduid als PTSD: post traumatic stress disorder). Secundaire traumatisering is daarmee een enger en 'zwaarder' begrip, en heeft alleen betrekking op slachtoffers die door het misdrijf reeds getraumatiseerd zijn. Dit is bij veel slachtoffers van ernstige delicten het geval⁹.

Het begrip 'secundaire traumatisering' wordt echter in zeer verschillende betekenissen gebruikt. Soms gaat het hier om slachtoffers, maar vaker om traumatisering van hulpverleners die met ernstig getraumatiseerde patiënten werken. In dit laatste verband worden ook de termen 'vicarious traumatisation' en 'secondary traumatic stress' of 'compassion fatigue'¹⁰ gebruikt (Smith 2009). Bij vicarious traumatisation gaat het meer om het wereld- en mensbeeld, dat wil zeggen cognitieve veranderingen en niet zo zeer symptomatische reacties die horen bij een posttraumatische stress stoornis.

Tenslotte wordt ook de term 're-traumatisering' gebruikt. In een studie naar re-traumatisering van (getraumatiseerde) slachtoffers van misdrijven door het bijwonen van de strafzitting definiëren Orth en Maercker (2004) re-traumatisering als:

"A significant increase in the frequency of posttraumatic stress reactions to the original trauma, thus as an exacerbation of PTSD. Retraumatisation effects by events like a trial may persist for only a short time but there may also be long term effects."

Re-traumatisering moet volgens hen onderscheiden worden van victimisatie door een tweede traumatische gebeurtenis. Traumatische gebeurtenissen definiëren zij als:

⁹ Epidemiologische studies laten bijv. zien dat de prevalentie van PTSD hoog is onder slachtoffers van geweldsmisdrijven: 35-70% voor slachtoffers van verkrachting, 2-58% voor slachtoffers van fysiek geweld, 18-28% voor slachtoffers van beroving (Orth en Maercker 2004, onder verwijzing naar Kessler et al. 1995 en Kilpatrick et al. 1989). Winkel (2007) komt op een geschatte prevalentie van misdrijfgerelateerde chronische PTSS van 10-15%, maar stelt hierbij dat dit een conservatieve schatting betreft: verschillende studies komen tot veel hogere percentages. Het gaat dan m.n. om studies met betrekking tot slachtoffers van geweldsmisdrijven.

¹⁰ "The reduced capacity or interest in being empathic or bearing the suffering of clients" (Smith 2009, onder verwijzing naar Boscarino et al 2004).

"The experience, witnessing, or confrontation with actual or threatened death or serious injury or a threat to the physical integrity of self or others (American Psychiatric Association, 1994)."

Normaliter, stellen Orth en Maercker, zijn strafzaken niet traumatiserend in de zin van deze definitie, ze kunnen echter wel re-traumatiserend zijn. Re-traumatisering in de zin van Orth komt daarmee overeen met het begrip secundaire traumatisering: een verergering van (de effecten van) het oorspronkelijk trauma door het misdrijf.

Daarmee is het een beperkter begrip dan secundaire victimisatie. Niet alle slachtoffers zullen immers door het misdrijf getraumatiseerd zijn, maar dat betekent niet dat zij door het strafproces geen extra leed of schade kunnen ondervinden. Het lijkt daarom van belang om secundaire victimisatie en secundaire traumatisering van elkaar te scheiden. Waar secundaire traumatisering een eerder trauma veronderstelt, kan secundaire victimisatie zich niet alleen bij getraumatiseerde, maar ook bij 'onbeschadigde' slachtoffers voordoen.

Focusgroepen

De deelnemers aan de focusgroepen onderschrijven het belang onderscheid te maken tussen secundaire victimisatie en secundaire traumatisering en niet te snel over traumatisering te spreken. Bij secundaire victimisatie gaat het om andere processen: bejegening, gevoelens van boosheid of machteloosheid, soms ook om cognitieve veranderingen in de zin van veranderingen in het mens- en wereldbeeld. Een slachtoffer kan bijvoorbeeld herstellen van het lichamelijk letsel als gevolg van een misdrijf, maar wanneer de schade niet wordt erkend, versterkt dat de oorspronkelijke gevoelens van boosheid, het gevoel van onrecht. Dat is ook een vorm van secundaire victimisatie. Dit hoeft zich niet per se in allerlei klachten (zoals PTSS of depressies) uit te drukken. De valkuil van het te vroeg praten over trauma's is dat deze andere vormen van (secundaire) victimisatie uit het oog worden verloren. Bovendien is het risico dat je mensen als te onmachtig behandelt wanneer je trauma als uitgangspunt neemt (Verrijn-Stuart 1994). Wel geven de deelnemers aan dat soms ook sprake kan zijn van verlate reacties waardoor naar aanleiding van bepaalde triggers toch PTSS ontstaat bij mensen van wie de indruk bestaat dat zij het misdrijf in eerste instantie goed hebben doorstaan. Die verlate reacties kunnen ook getriggerd worden door het strafproces.

In het kader van het strafproces is het onderscheid tussen slachtoffers die wel of niet zijn getraumatiseerd, wel relevant. Dit bepaalt mede wat van iemand als getuige en in het verhoor kan worden verwacht. Dat is anders voor iemand die aan PTSS of een depressie lijdt dan voor iemand die zich redelijk heeft hersteld van het misdrijf. Dit is van belang voor de bejegening.

In de focusgroep wordt ook de vraag opgeworpen naar het criterium voor secundaire victimisatie: is er alleen sprake van schade bij achteruit gaan of ook bij gelijk blijven? Vanuit de functie van kanaliseren van wraak zou het strafrechtelijk systeem in ieder geval moeten zorgen dat mensen minder boos worden. Is het voldoende erger te voorkomen of zou het strafrechtssysteem ook een positieve bijdrage moeten leveren aan versterking van vertrouwen in de samenleving en het rechtssysteem?

2.3 Gevolgen van secundaire victimisatie: om welk extra leed of schade gaat het?

Op basis van de literatuur kunnen vier gevolgen van secundaire victimisatie worden onderscheiden:

- Verergering van (de effecten van) het oorspronkelijke trauma (re-traumatisering);
- Negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, het rechtssysteem en de wereld;
- Belemmering van het herstel;
- Victimisatie door een tweede, nieuw, trauma.

Deze worden elk hieronder nader besproken.

2.3.1 Verergering van (de effecten van) het oorspronkelijke trauma (re-traumatisering)

Bij re-traumatisering gaat het om effecten op de psychologische problemen ten gevolge van de primaire victimisatie (het misdrijf zelf), *in casu* de verergering van de post traumatische stressreacties op het originele trauma (Orth 2002). Ook Herman (2003) maakt in haar artikel over de

impact van het rechtssysteem op de mentale gezondheid van slachtoffers van misdrijven melding van het risico van re-traumatisering:

"Victims who file civil or criminal complaints are subject to the rules and procedures of a complex legal system, where their mental health and safety may be of marginal concern, and where the potential for retraumatization may be high."

Het begrip Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS) vindt zijn oorsprong in de Vietnam oorlog, maar beschrijft volgens Cohen (2001) in essentie de symptomen die zich bij ieder slachtoffer van een gewelddadige en angstaanjagende traumatische ervaring kunnen ontwikkelen. Orth en Maercker (2004) baseren zich bij hun definitie van PTSS op de DSM-IV-TR schaal.¹¹ Kenmerken volgens deze schaal zijn:

- de voortdurende herbeleving van de traumatische gebeurtenis, waaronder intens psychisch lijden en/of fysiologische reacties bij blootstelling aan interne of externe stimuli die een aspect van de traumatische gebeurtenis symboliseren of erop lijken
- het vermijden van prikkels die bij het trauma hoorden, waaronder het onvermogen zich een belangrijk aspect van het trauma te herinneren, gevoelens van onthechting of vervreemding van anderen en het gevoel een beperkte toekomst te hebben
- aanhoudende symptomen van verhoogde prikkelbaarheid

waarbij de stoornis langer duurt dan één maand en deze in significante mate lijden of beperkingen veroorzaakt in sociaal of beroepsmatig functioneren of het functioneren op andere belangrijke terreinen.

Een omschrijving waarin meer nadruk ligt op verlies van vertrouwen vinden we bij Van 't Land e.a. (2006):

"Een posttraumatische stressstoornis is een ernstige verstoring van het psycho-biologisch evenwicht als gevolg van een schokkende gebeurtenis. De belangrijkste kenmerken van PTSS zijn dat slachtoffers hun greep op het dagelijkse leven kwijt zijn en geen beheersing meer hebben over de loop der dingen. Daarnaast is er sprake van ontwrichting: vanzelfsprekende verwachtingen en vooronderstellingen zijn niet meer geldig. Het vertrouwen in zichzelf en andere mensen, de zekerheid van het dagelijkse bestaan en het besef van de eigen onkwetsbaarheid gaan abrupt verloren."

Deze zelfde elementen komen terug bij Rolf Kleber (2007):

"Leed bestaat. Maar waarom moet het juist ons treffen? Dat is de kern van een traumatische ervaring. Plotseling verdwijnt na een ramp, een oorlogservaring, een geweldsdelict alle zekerheid en alle besef van beheersing over het eigen bestaan. Een individu wordt tijdens de gebeurtenis tot een object, tot een ding. Het is de confrontatie met de dood en de dreiging ervan. De vanzelfsprekendheid van het persoonlijke bestaan gaat verloren. In een traumatische ervaring komen de gruwelijke kanten van het leven akelig dichtbij."

In deze omschrijving zitten twee elementen die later in deze studie op verschillende manieren terugkomen: onvoorspelbaarheid en het gevoel tot object te worden gemaakt en zelf geen enkele controle te hebben.

Re-traumatisering als gevolg van het strafproces

De vraag is of, in welke mate en hoe het strafproces leidt tot re-traumatisering. In de literatuur wordt vooral melding gemaakt van re-traumatisering als gevolg van twee factoren (Gutheil e.a. 2000, Koss 2000, Pitman e.a. 1996):

- Het verhoor van het slachtoffer, hetgeen een gedetailleerde herinnering en beschrijving van de traumatische gebeurtenis vraagt;
- 'Blame the victim' gedrag van rechters, verdachte en de verdediging.

'Blame the victim' gedrag kan volgens Groenhuijsen (2008) worden omschreven als:

¹¹ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (American Psychiatric Association).

“het fenomeen waarbij vragen aan het slachtoffer gesteld worden die de strekking hebben te achterhalen of het slachtoffer zelf niet in hoge mate heeft bijgedragen aan de genese van het delict”.

De hypothese dat het bijwonen van de strafzaak tegen de verdachte leidt tot re-traumatisering van slachtoffers die aan PTSS leiden, is onderzocht door Orth en Maercker (2004) in twee empirische studies onder (Duitse) slachtoffers. Zij onderzochten zowel de korte als lange termijn effecten van betrokkenheid bij de rechtszaak onder resp. 31 en 137 slachtoffers van verkrachting en niet-seksuele geweldsmisdrijven. In alle gevallen had hun aangifte tot een rechtszaak geleid en in alle gevallen ontvingen zij financiële hulp van een slachtofferhulporganisatie (betaling van de advocaatkosten). Om de frequentie van posttraumatische stressreacties te meten werd de Impact of Event Scale-Revised (IES-R)¹² gebruikt. De onderzochte strafproces-gerelateerde variabelen waren:

- tevredenheid over de uitkomsten;
- ‘procedural justice’;
- morele voldoening over het vonnis;
- opluchting over het vonnis;
- stress door het afleggen van een getuigenverklaring;
- stress door de lange tijdsduur tussen de aangifte en de rechtszaak;
- ‘blame the victim’ gedrag van de dader of de verdediging;
- ‘blame the victim’ gedrag door rechters.

De uitkomsten van deze twee onderzoeken suggereren dat er nauwelijks of geen relatie bestaat tussen de rechtszaak en korte of lange termijn re-traumatisering van de betrokken slachtoffers. De verschillende strafproces-gerelateerde variabelen hebben (vrijwel) geen voorspellende waarde met betrekking tot lange termijn post traumatische stress reacties. Post traumatische stressreacties namen niet toe in de eerste weken na de rechtszaak. Wel suggereren de data dat morele voldoening en opluchting over het vonnis een bescheiden lange termijn impact hebben op post traumatische stressreacties.

Ook andere studies onder slachtoffers van geweldsmisdrijven laten geen positief verband zien tussen het strafproces en posttraumatische stressreacties. In een studie naar slachtoffers van seksuele geweldsmisdrijven werd bijvoorbeeld geen verband gevonden tussen posttraumatische stressreacties en de wijze waarop het slachtoffer zich behandeld voelde door het strafrechtstelsel (Frazier and Haney 1996). Ook Tontonado and Erez (1994) vonden in hun studie naar slachtoffers van geweld en vermogensdelicten geen verband tussen symptomen van depressies en strafproces variabelen. Daartegenover laat een onderzoek van Campbell et al. (1999, genoemd door Orth 2002) naar slachtoffers van verkrachting wel een relatie zien met posttraumatische stressreacties door het strafproces: het betrof hier allen slachtoffers aan wie door de politie was verteld dat de zaak niet ernstig genoeg was om te vervolgen.

Focusgroepen

Door de deelnemers aan de focusgroepen wordt opgemerkt dat het niet altijd duidelijk is of een slachtoffer is getraumatiseerd of niet. Soms is er naar aanleiding van bepaalde triggers, die een element representeren van de oorspronkelijke traumatische situatie, sprake van een verlate reactie. Mensen met eerdere klachten hebben een hoog risico factor voor het ontstaan van PTSS. Vaak kunnen slachtoffers die in aanvang redelijk ongeschonden beginnen aan het strafproces door triggers weer worden herinnerd aan het trauma. Opgemerkt wordt dat triggers zeer subjectief en persoonsgebonden zijn, en worden bepaald door de indrukken die het slachtoffer heeft gehad ten tijde van het trauma (het misdrijf). Zij kunnen in het strafproces liggen, maar het kan ook om het tv journaal gaan of een bepaalde kleur of geur. Zowel het ophalen van de oorspronkelijke traumatische ervaring als inter-persoonlijke aspecten tijdens het strafproces kunnen als trigger werken.

Juist vanwege het persoonlijke en subjectieve karakter is het de vraag hoe dit in het strafproces kan worden ingebracht. Gesteld wordt dat het bij getraumatiseerde mensen per definitie om een kwetsbare groep gaat. Er zullen altijd triggers zijn, dit is niet te vermijden. Als voorbeeld wordt de 4 mei viering of het proces van Demjanjuk gegeven: “Dat willen mensen ook niet kwijt, het is pijnlijk maar het hoort erbij”. In dit kader wordt verwezen naar de literatuur over de processen na

¹² Intrusion, avoidance and hyperarousal subscales: zie DSM-IV-TR criteria B, C en D.

WO II, bijvoorbeeld de toename van klachten van oorlogsgetroffenen rondom het proces van de drie van Breda, maar ook literatuur met betrekking tot de Tweede Golfoorlog¹³. De deelnemers onderstrepen het belang van meer kennis over en bewustzijn van (re)traumatisering bij de strafrechtketen.

Tenslotte wordt gesteld dat het van belang is om te kijken welke mensen een trauma krijgen. De ernst van het misdrijf is daarvoor maar een van de voorspellende factoren. Daarnaast spelen de persoonlijke kenmerken van het slachtoffer een rol, zijn of haar netwerk/sociale omgeving, hoe het slachtoffer er eerder aan toe was, opleiding, leeftijd enz.

2.3.2 Negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, de wereld en het rechtssysteem

Als tweede worden in de literatuur negatieve psychologische effecten op het zelfvertrouwen en het vertrouwen in de toekomst, het rechtssysteem en een rechtvaardige wereld ('a just world') genoemd.

Het enige empirische onderzoek dat wij hierover konden vinden is gedaan door de Zwitser Orth (2002). In een studie naar de positieve en negatieve effecten van het strafproces zoals ervaren door 137 slachtoffers van geweldsdelicten die een aantal jaren daarvoor in strafzaken waren betrokken, onderzoekt hij de stelling dat het strafproces psychologische schade kan toebrengen aan de betrokken slachtoffers. Het betreft een onderzoek in Duitsland onder slachtoffers van uiteenlopende delicten (seksueel geweld, fysiek geweld, diefstal, beroving, familieleden van slachtoffers van moord, andere misdrijven), waarbij het misdrijf tot een strafzaak heeft geleid. Alle deelnemers hadden ondersteuning gekregen van een slachtofferhulporganisatie. Onderzocht werden m.n. de tevredenheid over de uitkomsten van de strafzaak en de strafrechtelijke procedure zelf als oorzaken van secundaire victimisatie.

Secundaire victimisatie werd gemeten aan de hand van de (psychologische) effecten van het strafproces zoals ervaren door de betrokken slachtoffers op de volgende dimensies:

- het vermogen om met het misdrijf om te gaan;
- zelfvertrouwen;
- vertrouwen in de toekomst;
- vertrouwen in het rechtssysteem;
- geloof in een rechtvaardige wereld.

De resultaten suggereren dat het strafproces regelmatig tot secundaire victimisatie leidt. Een groot deel van de slachtoffers rapporteerde negatieve effecten van de strafzaak op alle dimensies. Negatieve effecten bleken echter vooral sterk op te treden met betrekking tot het vertrouwen in het rechtssysteem en in een rechtvaardige wereld, en minder waar het ging om het omgaan met het misdrijf, zelfvertrouwen en vertrouwen in de toekomst. Belangrijke voorspellers bleken tevredenheid over de uitkomsten van de zaak¹⁴ en procedurele rechtvaardigheid ('procedural justice')¹⁵ te zijn. Daartegenover bleken de subjectieve zwaarte van de straf¹⁶, de bejegening ('interactional justice')¹⁷ en psychologische stress¹⁸ door het strafproces niet of minder belangrijk. Sommige slachtoffers gaven aan dat het strafproces hen meer schade had berokkend dan het

¹³ Gezien het verkennende karakter van deze literatuurstudie is dit niet verder onderzocht. Mogelijk is dit wel interessant voor een eventuele vervolgstudie.

¹⁴ De vraag was: "How satisfied are you with the outcome of the criminal proceedings?"

¹⁵ Gemeten op drie criteria: ethicality ("the judge felt that his primary task was to administer justice"), accuracy ("the judge had sufficient information for his decision"; "the criminal investigation was not conducted well enough"), representativeness ("my interests were not sufficiently taken into account in the trial"; "in comparison to the perpetrator, I had too few rights"; "I had sufficient opportunities to present my point of view and my demands").

¹⁶ De vraag was: "How lenient/severe is the outcome of the criminal proceedings for the perpetrator, according to your own sense of justice".

¹⁷ Vragen betroffen de neutraliteit van de rechter ("the judge had prejudices against me"; 'blaming the victim' gedrag ("the judge insinuated that I was partially to blame for the crime") en een waardige en beleefde behandeling ("the judge treated me with respect and politeness").

¹⁸ Vragen betroffen de confrontatie met de dader, de aanwezigheid van toeschouwers, het afleggen van een getuigenverklaring, insinuaties door de verdediging met betrekking tot eigen schuld van het slachtoffers en de tijdsduur tussen aangifte en strafzaak.

misdrijf zelf. Aan de andere kant gaf een beperkt aantal slachtoffers ook aan dat het strafproces hen psychologisch geholpen had.

De bevindingen van dit onderzoek geven aan dat, zelfs als het strafproces de door het misdrijf zelf veroorzaakte psychologische problemen niet vergroot (zoals posttraumatische stress reacties en depressies), het wel kan leiden tot andere negatieve psychologische veranderingen. Een belangrijke uitkomst is dat de oorzaken van secundaire victimisatie niet konden worden toegeschreven worden aan de psychologische stress door het strafproces zelf (confrontatie met de dader, de aanwezigheid van toeschouwers, het afleggen van een getuigenverklaring, 'blame the victim' gedrag door de verdediging, de tijdsduur tussen aangifte en rechtszaak), maar direct gerelateerd waren aan de waardering van het slachtoffer van de uitkomsten van de strafzaak en de (rechtvaardigheid van de) strafrechtelijke procedure. Daarbij moet bedacht worden dat tevredenheid over de uitkomsten niet alleen betrekking heeft op de zwaarte van de straf, maar ook op zaken als financiële compensatie, informatie over de intenties van de dader en het bekennen van schuld of het vragen van vergeving door de dader.

Er waren geen aanwijzingen voor een verband tussen de psychologische effecten en demografische en criminologische kenmerken zoals geslacht, leeftijd, opleiding, soort misdrijf en dader-slachtofferrelatie. Wel merkt Orth op dat geen (vergelijkend) onderzoek gedaan is onder slachtoffers die geen aangifte hadden gedaan of wiens zaak niet tot een strafzaak leidde. Op basis van zijn onderzoek kan dus niet geconcludeerd worden dat het verstandig is slachtoffers te adviseren geen aangifte te doen.

Hij besluit met twee aanbevelingen om secundaire victimisatie te voorkomen of te beperken: ten eerste verbetering van de procedurele rechtvaardigheid (bijv. 'victim impact statements' and 'victim statements of opinion'), en ten tweede het aanbieden van juridische en psychologische ondersteuning aan slachtoffers tijdens het strafproces. Juridische ondersteuning heeft betrekking op informatie over het verloop van de zaak, de rechten van het slachtoffer, beschikbare steun in geval van bedreigingen door de verdachte/dader, en verwarrende juridische taal. Psychologische ondersteuning kan slachtoffers helpen zich voor te bereiden op het strafproces, het strafproces te doorlopen en na afloop om te gaan met hun ervaringen tijdens de strafzaak.

2.3.3 Belemmering van herstel

Een derde vorm van secundaire victimisatie die wordt genoemd is belemmering van herstel. Hier is geen empirisch onderzoek over gevonden. Wel suggereert onderzoek van Orth en Maercker (2004) dat participatie van slachtoffers aan de zitting op zich geen re-traumatisering - in de zin van meer posttraumatische klachten na dan voor de zitting - bewerkstelligt, maar dat ontevredenheid met het vonnis averechts uitwerkt op herstel, met andere woorden het verwerkingsproces lijkt te vertragen.

Ook door Akkermans (2007) wordt stagnering of belemmering van het herstelproces als gevolg van de procedure genoemd (het gaat hier om letselschade procedures). Hij citeert hier Van Tilburg (2004):

"een destructieve neerwaartse miscommunicatie tussen het slachtoffer en allerlei instanties (...) die een nieuw trauma voor de getroffen betekent".

Afgaand op het citaat zou dit eerder onder de vierde categorie vallen: victimisatie door een tweede trauma. Groenhuijsen wijst er op dat met name 'blame the victim' gedrag de verwerking van het misdrijf door het slachtoffer ernstig kan belemmeren.

Focusgroepen

Door de deelnemers aan de focusgroepen worden verschillende voorbeelden gegeven van belemmering van herstel door het strafproces. Bij slachtoffers van overvallen is bijvoorbeeld een gezamenlijke eerste opvang en goede gedeelde informatie van belang voor herstel. Dit staat echter haaks op het politieverhoor dat eist dat slachtoffers eerst individueel op het bureau gehoord moeten worden. Hetzelfde probleem doet zich voor bij kinderen wanneer pas met behandeling begonnen kan worden nadat het verhoor heeft plaatsgevonden.

Meer algemeen wordt opgemerkt dat het strafproces de nadruk op slachtofferschap versterkt, waardoor mensen ook kracht kan worden ontnomen. Vaak hebben slachtoffers juist bevestiging nodig van wat zij wel kunnen ('empowerment'). Ook als het gaat om slachtoffers met ernstige klachten betekent dat niet dat zij op een aantal vlakken niet heel goed kunnen functioneren. Bij hulpverleners bestaat de neiging zich te concentreren op de klachten en de punten waar mensen kracht uit putten te onderbelichten.

In het tegengaan van secundaire victimisatie zou het daarom zinvol zijn ook aandacht te besteden aan 'veerkracht' (in het Engels 'resilience') als vermogen tot herstel na een traumatische gebeurtenis. Dit begrip krijgt de laatste jaren meer aandacht in de literatuur over omgaan met traumatische of ingrijpende gebeurtenissen (o.a. Bonanno 2004).

Bij veerkracht gaat het om de volgende driehoek: betekenisvolle relaties/contact (vertrouwen, diepgang, duurzaamheid); doelbewust handelen (*self-efficacy* door opleiding, aspiraties, doelen), en inzicht en reflectie (fysiek, emotioneel, cognitief, kunnen 'mentaliseren' en een toekomst zien) (Dijkstra 2007). Door aan te sluiten bij het begrip veerkracht wordt benadrukt dat de maatregelen, hulp en ondersteuning gericht zijn op het versterken van beschermende processen die de schade van de traumatische ervaringen op korte en langere termijn tegengaan en zelfgenezing bevorderen. Door te focussen op veerkracht, wordt het vermogen de schade te beperken en het vermogen tot herstel gestimuleerd (Lünnemann & Wijers 2009).

2.3.4 Victimisatie door een tweede trauma

Vraag is hier of het strafproces zelf, *in casu* het verhoor, een tweede, nieuw, trauma voor het slachtoffer kan betekenen. Afgezien van de opmerking van Van Tilburg (2004) in het kader van het letselschadeproces (zie 2.3.3) is hierover geen literatuur gevonden. Ook in de focusgroepen zijn hier geen opmerkingen over gemaakt.

2.4 Meetbaarheid en/of objectivering van de gevolgen van secundaire victimisatie

Met betrekking tot de meetbaarheid of objectiveerbaarheid van de gevolgen van secundaire victimisatie biedt de literatuur maar beperkt aanknopingspunten.

In het onderzoek van Orth (2002) werd secundaire victimisatie in de zin van negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem gemeten aan de hand van de (psychologische) effecten van het strafproces zoals ervaren door de betrokken slachtoffers op de volgende dimensies: het vermogen om met het misdrijf om te gaan, zelfvertrouwen, vertrouwen in de toekomst, vertrouwen in het rechtssysteem en geloof in een rechtvaardige wereld. In dit kader is mogelijk ook de World Assumptions Scale (WAS) van Janoff-Bulman (1989) interessant. Dit instrument meet (negatieve) veranderingen in het beeld dat mensen over zichzelf en de wereld hebben als gevolg van traumatische gebeurtenissen. Janoff-Bulman (1992) onderscheidt drie groepen basale cognitieve schema's. Onder de eerste groep valt geloof in de goedheid van de wereld en de innerlijke goedheid van mensen ('de wereld is goed'). De tweede groep gaat over betekenisvolheid van de wereld; hieronder vallen ook rechtvaardigheid van wat mensen overkomt, controleerbaarheid van gebeurtenissen en toeval ('de wereld is zinvol en rechtvaardig'). De laatste groep heeft betrekking op eigenwaarde: moreel karakter, zelfcontrole en een gunstig persoonlijk lot, geluk hebben ('ik ben waardevol') (Smith 2001). Van deze vragenlijst bestaat ook een Nederlandse vertaling. Een ander mogelijk meetinstrument is de Post Traumatic Cognitions Inventory Scale (PTCI), ontwikkeld door Foa (1999). Ook hier gaat het om cognitieve factoren als een negatief zelfbeeld, negatieve beelden over de wereld en het zichzelf de schuld geven ('self blame') als gevolg van traumatische gebeurtenissen. De schaal scoort bovendien gunstig waar het gaat om het onderscheid tussen mensen die als gevolg van een traumatische gebeurtenis wel of geen PTSD ontwikkelen.

Met betrekking tot het meten van secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering zou aangesloten kunnen worden bij het onderzoek van Orth en Maercker (2004). Zij maken gebruik van de Impact of Event Scale-Revised (IES-R)¹⁹ voor het meten van de korte en lange termijn effecten

¹⁹ Intrusion, avoidance and hyperarousal subscales: zie DSM-IV-TR criteria B, C en D.

van betrokkenheid bij de rechtszaak op de (toename van de) frequentie van posttraumatische stressreacties.

Ervan uitgaand dat de tevredenheid van slachtoffers met het strafproces gerelateerd is aan het voorkomen van secundaire victimisatie, zouden mogelijk ook methoden om de tevredenheid van slachtoffers te meten een rol kunnen spelen. Afgaand op het onderzoek van Orth zouden dan vooral tevredenheid over de uitkomsten en over de procedurele rechtvaardigheid indicatoren zijn. De subjectieve zwaarte van de straf, de bejegening ('interactional justice') en psychologische stress door het strafproces bleken niet of minder belangrijk. Tenslotte ontwikkelde Intervict recent een instrument om de kwaliteit slachtofferzorg te meten zoals door slachtoffers ervaren. (Van Mierlo e.a. 2009).

Focusgroepen

Door de deelnemers aan de focusgroepen wordt gewezen op de risico's van (on)tevredenheid van slachtoffers als criterium. Zo is een interessant gegeven uit trauma onderzoek dat uit de meeste studies naar de effecten van zogenaamde *single session debriefings* naar voren komt dat pathologie met behulp van een dergelijke eenmalige interventie niet wordt voorkomen, terwijl de deelnemers meestal wel erg tevreden zijn (Kleber & Mittendorff 2000).

2.5 Voorspellende factoren

Er is weinig bekend over voorspellende factoren. Hier is, voor zover na te gaan, nauwelijks onderzoek naar gedaan. De enige empirische onderzoeken die wij konden vinden, zijn de reeds genoemde studies van Orth (2002) en Orth en Maercker (2004).

Waar het gaat om secundaire victimisatie in de zin van negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem komen uit het onderzoek van Orth als belangrijke voorspellers ('predictors') procedurele rechtvaardigheid en tevredenheid over de uitkomsten van de zaak naar voren. De subjectieve zwaarte van de straf, de bejegening en psychologische stress door het strafproces bleken niet of minder belangrijk.

Met betrekking tot secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering constateren Orth en Maercker dat strafproces-gerelateerde variabelen (vrijwel) geen voorspellende waarde hebben met betrekking tot korte en lange termijn post traumatische stress reacties.²⁰ Wel suggereren de data dat morele voldoening en opluchting over het vonnis een bescheiden lange termijn impact hebben op post traumatische stressreacties. In een onderzoek van McFarlane (1996, geciteerd in Orth & Maercker 2004) bleek de tijdsduur tussen aangifte en strafzaak een belangrijke predictor voor de beoordeling van slachtoffers van het strafproces als traumatiserend. Naarmate het strafproces langer duurde beoordeelden respondenten het proces als meer traumatiserend.

Samengevat komen de volgende voorspellende factoren uit de literatuur naar voren:

- procedurele rechtvaardigheid;
- tevredenheid over de uitkomsten;
- morele voldoening en opluchting over het vonnis;
- de tijdsduur tussen aangifte en strafzaak.

Daarbij moet, nogmaals, aangetekend worden dat de empirische basis hiervoor zeer smal is.

2.6 Oorzaken en risicofactoren voor secundaire victimisatie

In de literatuur worden zowel potentiële oorzaken als risicofactoren voor secundaire victimisatie genoemd. Een duidelijk onderscheid tussen oorzaken en risicofactoren wordt hierbij niet gemaakt. Als potentiële oorzaken en risicofactoren worden genoemd:

- Procedurele onrechtvaardigheid ('procedural injustice');

²⁰ De onderzochte strafproces-gerelateerde variabelen waren: tevredenheid over de uitkomsten, 'procedural justice', morele voldoening over het vonnis, opluchting over het vonnis, stress door het afleggen van een getuigenverklaring, stress door de lange tijdsduur tussen de aangifte en de rechtszaak, 'blame the victim' gedrag van de dader of de verdediging. Zie 2.3.1.

- Incorrecte en/of onvriendelijke bejegening ('interactional injustice'), waaronder 'blame the victim' gedrag;
- Verlies van regie: gevoelens van onmacht, gebrek aan informatie en onzekerheid over het strafproces en de eigen rol;
- Twijfel aan de geloofwaardigheid van het slachtoffer;
- Psychologische en emotionele stress door het strafproces zelf, waaronder het getuigenverhoor, de confrontatie met de dader en de lange duur tussen aangifte en rechtszaak;
- Ontevredenheid over de uitkomsten van de strafzaak;
- Angst voor de eigen veiligheid en die van dierbaren.

Daarnaast wordt het wekken van verwachtingen die niet worden ingelost genoemd (Groenhuijsen 2008). Deze factor speelt o.i. door alle genoemde factoren heen en wordt daarom niet apart besproken. Op de andere factoren gaan we hieronder in. Daarbij tekenen we aan dat tussen de factoren geen scherpe scheiding bestaat. Er zit veel overlap in. Elementen die bij de ene auteur onder bijvoorbeeld procedurele rechtvaardigheid vallen, worden door de andere onder bejegening geschaard.

2.6.1 Procedurele (on)rechtvaardigheid ('procedural justice')

Verschillende studies laten zien dat mensen in hun rechtvaardigheidsoordeel sterk worden beïnvloed door procesmatige aspecten en de wijze waarop beslissingen tot stand komen, en minder door de uitkomst van de procedure dan algemeen wordt aangenomen (zie bijv. Gonzalez 2007). Volgens Winkel e.a. (2006, onder verwijzing naar Tyler 1990 en Tyler & Lind 1992) is de kerngedachte van de theorie van procedurele rechtvaardigheid dat de mening van burgers over (de legitimiteit van) autoriteiten, de acceptatie van overheidsbeslissingen en de mate waarin overheidsnormen worden nageleefd, meer te maken heeft met de wijze waarop beslissingen van die overheden tot stand komen (de procedure) dan met de uitkomst van de beslissingen. Het gaat daarbij om de gelegenheid tot het vertellen van het eigen verhaal, participatie in het beslissingsproces, informatieverschaffing, een respectvolle behandeling²¹ en vertrouwen in de neutraliteit van de beslisser.

Kern is dat het oordeel van mensen over een rechterlijke beslissing in hoge mate afhankelijk is van de procedure die bij het nemen van de beslissing wordt gevolgd. Beslissend is de mate waarin partijen controle kunnen uitoefenen op de gang van zaken (Akkermans 2008, onder verwijzing naar o.a. Crombag & Van Koppen 2002, Lind & Tyler 1988; Van der Leij 2007; Wemmers 2006). Hieronder valt ook erkenning als bijzondere betrokkene in het strafproces (Groenhuijsen 1997). Het negeren of als 'buitenstaanders' beschouwen of behandelen van slachtoffers wordt gezien als een oorzaak van secundaire victimisatie. De strafzaak moet ook 'zijn' of 'haar' strafzaak blijven (Groenhuijsen 2003). Bejegening en procedurele rechtvaardigheid overlappen elkaar hierin.

Wemmers (2006) noemt drie voorwaarden die betrekking hebben op een rechtvaardig strafproces: *trust*, *standing* en *neutrality*. 'Trust' heeft betrekking op vertrouwen op de intenties die de autoriteiten hebben tegenover het slachtoffer: doen zij genoeg hun best om het recht te herstellen. 'Standing' heeft betrekking op de wijze waarop het slachtoffer wordt bejegend tijdens het strafproces, waarbij respect en een waardige behandeling een grote rol speelt. 'Neutrality' heeft betrekking op eerlijkheid en onpartijdigheid, de afwezigheid van een bevooroordeelde behandeling en het maken van goede beslissingen die zijn gebaseerd op feiten in plaats van op meningen. Bij *neutrality* hoort ook de afwezigheid van vooringenomenheid vanwege persoonlijke of sociale kenmerken van het slachtoffer. Discriminatie door een autoriteit kan een bedreiging voor het zelfbeeld van het slachtoffer vormen (Van der Leij 2002). Sommige auteurs gebruiken in plaats van 'standing' participatie en respect (Tyler 1997; 2000).

Volgens de theorie van de procedurele rechtvaardigheid zijn vooral drie aspecten van belang voor de tevredenheid van slachtoffers die betrokken raken bij een strafproces: bejegening door de autoriteiten tijdens de procedure, informatievoorziening door of namens de autoriteiten over de procedure en participatie in de procedure (Van der Leij 2007, onder verwijzing naar Malsch 2004;

²¹ Bejegeningaspecten worden over het algemeen onder 'interactional justice' geschaard, maar het is moeilijk een scherpe scheidslijn tussen beide te trekken. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld neutraliteit.

Winkel, Spapens & Letschert 2006; Van der Leij 2002). Bejegening en informatie komen hieronder terug (2.6.2 resp. 2.6.3).

Orth (2002, onder verwijzing naar Leventhal 1980) noemt vijf criteria waaraan een rechtvaardige procedure moet voldoen:

“the consistent application of rules (consistency), bias suppression in decision making (bias suppression), accurate consideration of all relevant information (accuracy), the review of the decision in case of objections and new information (correctability), representativeness of the views of all parties concerned (representativeness), and compatibility of the decision with generally accepted ethical values (ethicality).”

Over de presumptie van onschuld merkt hij op dat dit door het slachtoffer ervaren kan worden als een sterke disbalans tussen de belangen van de dader en die van het slachtoffer: twijfel aan de schuld van de dader impliceert immers het ter discussie stellen van de geloofwaardigheid van de getuigenis van het slachtoffer.

2.6.2 Incorrecte en onvriendelijke bejegening ('interactional justice')

'Interactional justice' verwijst naar de inter-persoonlijke aspecten van het strafproces, met name naar een respectvolle en beleefde bejegening van het slachtoffer door de autoriteit (Orth 2002). Voor de beleving van *interactional justice* worden vriendelijkheid, openheid en rechtvaardiging door de wederpartij van haar handelen in de interactie als cruciaal gezien (Akkermans 2007). Zo blijken de rechtvaardigheidsoordelen van slachtoffers over de behandeling door de strafrechter het sterkst samen te hangen met hun inschattingen over de vriendelijkheid van de rechter (Wemmers 1996). Dit geldt ook voor getuigen (Van der Leij 2007).

Voorbeelden van onheuse bejegening zijn: het slachtoffer de schuld geven, ongevoelige opmerkingen, degraderend gedrag, en het minimaliseren van het misdrijf en het leed dat het slachtoffer heeft ondervonden (Orth 2002). 'Blame the victim' gedrag door de verdediging of de rechter (het slachtoffer geheel of gedeeltelijk de schuld geven) wordt door verschillende auteurs als een factor genoemd (o.a. Orth & Maercker 2004, onder verwijzing naar Koss 2000 en Pitman et al. 1996).

Schendingen van zowel 'procedural' als 'interactional justice' kunnen negatieve effecten hebben op m.n. het zelfvertrouwen van het slachtoffer (Orth 2002, onder verwijzing naar Koper e.a. 1993 en Tyler e.a. 1996).

2.6.3 Verlies van regie, gevoelens van onmacht en instrumentalisering

Onder 'procedurele rechtvaardigheid' werd reeds de mate waarin partijen controle kunnen uitoefenen op de gang van zaken als beslissend kenmerk genoemd. Ook Akkermans (2007) en Wemmers (2006) wijzen op het gevoel van verlies van controle en regie als oorzaak van secundaire victimisatie.

In het kader van het letselschade proces noemt Akkermans (2007) als oorzaak voor secundaire victimisatie het gevoel geen regie te hebben over de afwikkelingsprocedure en in samenhang daarmee soms ook niet meer over het eigen leven. Hij zegt hierover:

“Het slachtoffer voelt zich een speelbal van ontwikkelingen waar hij geen vat op heeft, waarvan bepaalde elementen als belastend, grievend of zelfs vernederend worden ervaren. Bijvoorbeeld als zijn oprechtheid en geloofwaardigheid (...) in twijfel worden getrokken, als hij, al dan niet in verband daarmee openheid moet geven over privacygevoelige omstandigheden, of als door de wederpartij wordt afgedongen op de maatschappelijke en professionele perspectieven die hij gehad zou hebben als het ongeval zich niet zou hebben voorgedaan”.

Ook Wemmers (2006) wijst erop dat de onzekerheid van slachtoffers verhoogd wordt wanneer zij het gevoel hebben geen controle te hebben, waarbij angst een grote rol speelt.

Traumadeskundige Herman (2003) benadrukt hier dat slachtoffers opnieuw een gevoel van macht en controle over hun leven moeten opbouwen en de behoefte hebben aan het doen van hun verhaal op

hun eigen manier in een zelf gekozen omgeving. Dit staat haaks op wat het strafproces van hen verwacht: ze moeten zich onderwerpen aan een complexe set van regels en procedures waarover ze geen zeggenschap hebben, die ze misschien niet begrijpen en waarover ze geen controle kunnen uitoefenen. Ze moeten hun verhaal in een ja-nee versie doen, ze hebben zelf geen controle of ze herinneringen aan het trauma weer naar boven willen halen en worden gedwongen details te leveren en de ervaring her te beleven door de directe confrontatie met de verdachte.

Focusgroepen

De deelnemers aan de focusgroepen benadrukken vooral (gebrek aan) voorspelbaarheid en beheersbaarheid als belangrijke factoren bij (re)traumatisering. Het gaat dan om (verlies van) controle en in welke mate bepaalde gebeurtenissen passen in het verwachtingspatroon van mensen. Zij wijzen erop dat voorspelbaarheid en controle ook uit trauma onderzoek naar voren komen als bepalende factoren bij de mate waarin negatieve effecten optreden. Gerefereerd wordt aan onderzoek bij oorlogsgetroffenen en vluchtelingen, bijvoorbeeld het verschil tussen mensen die vanuit het verzet werden opgepakt en mensen die het zomaar is overkomen. Basoglu (1994), een Turkse onderzoeker, vond bijvoorbeeld dat mensen die een bewuste keuze voor politiek activisme hebben gemaakt beter tegen marteling bestand zijn. Bij hen was de discrepantie tussen wat zij meemaakten en hun cognitieve schema's minder groot. Op dezelfde wijze blijkt bij vluchtelingen uit zelfrapportages van vrouwelijke vluchtelingen dat de asielpprocedure (re)traumatiserend werkt (Tankink 2009):

“Verkrachting en ander geweld is op een bepaalde manier nog te plaatsen, dat kan nog in je systeem terecht, maar wat zo onbegrijpelijk is, zeggen ze, is hoe je hier behandeld wordt”.

Dat wil overigens niet zeggen dat zij aan de traumacriteria voldoen, het gaat hier om wat zij zelf rapporteren. Als ander voorbeeld worden slachtoffers van mensenhandel gegeven: voor hen is het bijvoorbeeld moeilijk te begrijpen dat hun recht op verblijf afhankelijk is van of de dader wordt veroordeeld. Ook in de literatuur over rampen komt dit terug in het verschil in de effecten van natuurrampen en door mensen veroorzaakte rampen. Gemeenschappelijke factoren zijn steeds het (verlies van) controle en het gevoel van machteloosheid.

Daarmee samenhangend blijken belangrijke coping factoren bij rampen meehelpen en training te zijn: het gevoel dat je capabel bent en iets kan doen. Ook bij overval preventie speelt training een grote rol. Door training hebben mensen meer coping mechanismen om een overval te hanteren.

Een andere belangrijke factor is, naar de ervaring van de deelnemers aan de focusgroepen, informatie. Wanneer een slachtoffer goed begeleid wordt door een advocaat en voorbereid is op wat er gaat en kan gaan gebeuren - zowel wat betreft procesverloop als uitkomsten - wordt het risico op secundaire victimisatie verminderd. Dit heeft te maken met de invloed die voorbereid zijn heeft op de ervaring van een potentieel traumatische gebeurtenis, *in casu* om de mate waarin de ervaring strijdig is met verwachtingen en bestaande cognitieve schema's. Zij verwijzen onder andere naar onderzoek van Bacik e.a. (1998), waarin gebrek aan informatie over de status van de zaak naar voren komt als factor bij secundaire victimisatie.

Vorbereiding als factor komt ook naar voren bij het onderzoek naar secundaire traumatisering van hulpverleners dat door een van de deelnemers werd uitgevoerd (Smith 2009). Hoewel uit het onderzoek weinig verschillen naar voren komen, blijkt de groep die bekend is met traumaproblematiek zich minder overspoeld te voelen. Dit onderstreept het belang van een goede voorbereiding, waardoor mensen weten wat zij kunnen verwachten.

Vertaald naar het strafproces zou dit betekenen dat het belangrijk is om slachtoffers iets in handen te geven waardoor zij controle krijgen, kunnen kiezen: informatie, training, een actieve rol.

Hiermee samenhangend wordt met betrekking tot het moment van verhoor opgemerkt dat het belangrijk is dat alle ins en outs van de regelgeving tot een slachtoffer zijn doorgedrongen: mensen begrijpen pas na een bepaalde tijd hoe belangrijk het verhoor is. Na het eerste verhoor hebben mensen ook ruimte nodig “om de wereld weer bij elkaar te halen”. Het is belangrijk dat die ruimte ook gegeven wordt. Daarnaast telt een goede uitleg, bijvoorbeeld waarom het zo lang duurt voor een zaak voor de rechter komt. Vermeden moet worden dat mensen een instrumenteel gevoel krijgen, als het ware opnieuw tot object worden gereduceerd. Dat is volgens de deelnemers in feite het meest traumatiserend.

2.6.4 Twijfel aan de geloofwaardigheid van (getraumatiseerde) slachtoffers

Een andere factor die door verschillende auteurs wordt genoemd is twijfel aan de geloofwaardigheid van het slachtoffer. Zo stelt Herman (2003) bijvoorbeeld dat slachtoffers sociale erkenning en steun nodig hebben, terwijl de rechtszaak hen juist verplicht een publieke aanval op hun geloofwaardigheid te ondergaan. Ook Akkermans (2007) noemt het gevoel niet te worden geloofd of te worden gewantrouwd en het gevoel niet serieus te worden genomen als oorzaak van secundaire victimisatie. Dit komt ook terug in het onderzoek van Bacik e.a. (1998) in verschillende EU landen naar slachtoffers van verkrachting en het strafproces. Als factoren die secundaire victimisatie versterken noemen zij (onder andere) insensitieve ondervragingen door de politie, een houding van ongeloof of scepticisme bij politie of OM, de angst om in een openbare zitting te getuigen en vijandige ondervragingen door de verdediging.

Over de angst van slachtoffers van verkrachting om niet geloofd te worden schrijven Bacik e.a. (1998) dat

“common myths and shared cultural definitions of ‘real’ rapes and ‘real’ victims also combine to enhance victims’ fear of being disbelieved”.

Stewart e.a. (1996) identificeren verschillende factoren die beschouwd worden de geloofwaardigheid van een ‘echte’ verkrachting te ondermijnen: een eerdere relatie met de pleger, de seksuele geschiedenis van een vrouw, het niet direct aangifte doen, prostituee zijn, zwart zijn, een uitkering ontvangen, een lifter zijn, dik zijn of onder de invloed van alcohol of drugs verkeren. Deze factoren werden ook in aanmerking genomen bij de beslissing wel of niet te vervolgen. Zij concluderen:

“...[t]his male definition of reality was one the victims knew to be dominant and determining of the experience they would have in the justice system. It ...therefore shaped the victims’ willingness to report and persevere in pursuing their cases through the system”.

In dit kader wijst Winkel (1999) op de rol van onbewuste en impliciete processen bij de beoordeling van de integriteit en geloofwaardigheid van slachtoffers. Het gaat hier om de perceptie van de geloofwaardigheid van een slachtoffer onder invloed van kenmerken die niet relevant zijn. Uit diverse studies die uitgevoerd zijn bij de politie, blijkt bijvoorbeeld dat verhoorders (ook gespecialiseerde en getrainde rechercheurs) vaak twijfelen aan de geloofwaardigheid van slachtofferverklaringen op grond van de manier waarop die verklaring wordt afgelegd. Non-verbale presentatie lijkt zelfs een sterker effect te hebben op de geloofwaardigheid van een verklaring dan de inhoud van die verklaring. Zo wordt een emotioneel gecontroleerde presentatie (praten over een ernstig delict bij aangifte, zonder zichtbaar vertoon van negatieve emoties) door politiepersoneel onbewust ervaren als een signaal voor misleiding: de indruk ontstaat (ten onrechte) dat de betrokkene niet de waarheid spreekt of liegt (valse aangifte pleegt). Dit geldt ook voor cultureel bepaald non-verbaal gedrag: een zogenoemde zwarte non-verbale presentatiestijl, die karakteristiek is voor slachtoffers van Surinaamse afkomst, lijkt ongemerkt vaker tot de conclusie te leiden dat de aangifte vals is (Winkel & De Winter 2006; Winkel 1999).

Focusgroepen

De deelnemers van de focusgroepen wijzen vooral op de effecten van PTSS op het geheugen. Hier is onder andere onderzoek naar gedaan door Yehuda e.a. (1995), Jenkins (1998), Harvey (1998), Dietrich (2000), Pelosi e.a. (2000) en Juliet Cohen (2001). Zowel PTSS als depressie tasten het vermogen aan om gedetailleerd, accuraat en consistent te verklaren, hetgeen precies is wat van slachtoffers wordt verwacht. Gebrek aan kennis hierover - vaak wordt bijvoorbeeld aangenomen dat juist als het gaat om traumatiserende gebeurtenissen slachtoffers zich deze gedetailleerd kunnen herinneren - kan er toe leiden dat discrepanties en omissies beschouwd worden als een ondermijning van de geloofwaardigheid van slachtoffers. Dit kan secundaire victimisatie versterken. Ook moet bedacht worden dat mensen verschillende coping mechanismen gebruiken om met traumatische ervaringen om te gaan, variërend van ontkenning tot ‘blame the victim’ (Janoff Bulman 1992). Een van de deskundigen merkt op dat een deel van dit soort problemen ondervangen zou kunnen worden door meer samenwerking tussen de politie en andere actoren in het strafproces en deskundigen op dit gebied. In andere landen is dit gebruikelijker volgens hem.

2.6.5 De psychologische en emotionele stress van het strafproces zelf

Door Herman (2003) en Orth (2002) wordt als factor ook genoemd de psychologische en emotionele stress veroorzaakt door het strafproces zelf. Zij doelen dan op het afleggen van een getuigenverklaring, de confrontatie met de verdachte en de aanwezigheid van toeschouwers, de lange wachttijden tussen de aangifte en het begin van de terechtzitting, en beschuldigingen door de verdediging.

Met betrekking tot het afleggen van een getuigenverklaring noemt Kistemaker (2007) de herbeleving van de feiten door het steeds opnieuw moeten vertellen over pijnlijke ervaringen en de confrontatie met een bij het verhoor aanwezige verdachte als oorzaken van secundaire victimisatie. Dit komt terug in de Aanbeveling van de Raad van Europa met betrekking tot intimidatie van getuigen en de rechten van de verdediging uit 1997²²:

“Education and psychology professionals often warn against forcing victims of crimes (examined as witnesses) to give their testimony again and again without obvious cause, to confront victims of violent crimes such as rape or sexual assault with the (assumed) perpetrator in open court (...). The biggest problems are mostly the renewed secondary traumatising of repeatedly recalling traumatic events, partly in the direct, personal confrontation with the (assumed) perpetrator.”²³

Aanbevolen wordt daarom het voor getuigen mogelijk te maken een verklaring af te leggen buiten de aanwezigheid van de verdachte (aanbeveling 6). Ten aanzien van maatregelen in verband met delicten tegen familieleden gepleegd wordt aanbevolen kwetsbare getuigen zo vroeg mogelijk en slecht eenmaal te horen (aanbeveling 25 en 26). Om een herhaling van het verhoor en een confrontatie met de verdachte te voorkomen wordt aanbevolen het verhoor op video vast te leggen (aanbeveling 27). Wanneer de getuige ter zitting verschijnt, dan dient de rechter de ondervraging in goede banen te leiden (aanbeveling 28):

“An important responsibility lies with the judge to conduct the hearing and, where appropriate, to control the cross-examination in order to avoid negative effects on the witness. He should take all necessary measures for this objective, not only restricting the publicity or attendance at the trial, but also not unnecessarily disclosing the personal data of the victim of rape or sexual abuse to the offender” (aanbeveling 27).

Ook Akkermans (2007) noemt het steeds weer moeten beschrijven wat is gebeurd als een oorzaak van secundaire victimisatie.

Een lange wachttijd tussen aangifte en strafzaak wordt Orth en Maercker (2002 en 2004, onder verwijzing naar Bennet e.a. 1999 en Gutheil e.a. 2000) specifiek genoemd als een bron van psychologische stress. In dezelfde trant merkt Akkermans (2008) in het kader van het letselschadeproces op dat de belasting groter wordt naarmate de procedure langer duurt. Ook Bacik e.a. (1998) noemen frustratie en ongemakken door het uitstellen van het verhoor als factor. Dit wordt bevestigd door onderzoek onder asielzoekers: daaruit blijkt dat de duur van de asielprocedure een belangrijke risicofactor is voor psychiatrische problemen bij asielzoekers door de lange periode waarin mensen in onzekerheid worden gehouden (Laban 2005).

2.6.6 Ontevredenheid over de uitkomsten van de strafzaak

Bij (on)tevredenheid over de uitkomsten telt niet alleen de zwaarte van de straf, maar ook zaken als financiële compensatie, informatie over de intentie van de dader en het bekennen van schuld door de dader. Herman (2003) noemt in dit kader ook schade door het niet vervolgen van de dader. Als de uitkomst van de strafzaak niet voldoet aan de verwachtingen van het slachtoffer kan dat tot intense teleurstelling en woede leiden. Als de drie belangrijkste verwachtingen noemt Orth (2002) vergelding, veiligheid en erkenning van slachtofferschap:

- Vergelding: als een manier om de winst en verliesrekening van het misdrijf weer in evenwicht te brengen, de machtsverhouding weer in balans te brengen en het

²² Recommendation No. R(97)13 concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence van 10 September 1997, Raad van Europa 1997

²³ Commentary to the principles contained in the recommendations, para. 117.

zelfvertrouwen van het slachtoffer te herstellen. Zo kan het tot grote verontwaardiging bij slachtoffers leiden wanneer er meer wordt geïnvesteerd in de rehabilitatie van de dader dan in die van het slachtoffer;

- Veiligheid: slachtoffers verwachten dat bestraffing een preventieve of afschrikkende werking heeft op verdere misdrijven van de dader tegen hen. Gevangenisstraf betekent dat de dader in ieder geval voor die periode geen bedreiging meer vormt. Een te korte gevangenisstraf in de ogen van het slachtoffer kan daarentegen betekenen dat het slachtoffer al weer met angst anticipeert op vrijlating van de dader op het moment van de uitspraak;
- Erkenning van slachtofferschap: formele bestraffing van de dader betekent een publieke erkenning van het slachtoffer als slachtoffer. De kans is groot dat schending van de behoefte aan erkenning van slachtofferschap wordt ervaren als ernstige vorm van secundaire victimisatie.

Focusgroepen

Door de deelnemers aan de focusgroepen wordt hieraan toegevoegd dat het belangrijk is onderscheid te maken tussen 'who's done it?' en 'what happened?' zaken. Seksueel geweld zaken zijn vaak 'what happened' zaken: er wordt niet betwist dat er iets is gebeurd maar wel wat er precies is gebeurd; vaak wordt gesteld het seksuele contact consensueel was. Vrijpraak staat dan symbool voor 'het is niet gebeurd, hij heeft het niet gedaan'. De uitkomst heeft hier extra lading omdat deze bepaalt of erkend wordt dat er überhaupt sprake is geweest van een strafbaar feit.

2.6.7 Angst voor de eigen veiligheid en die van dierbaren

Herman (2003) wijst erop dat slachtoffers vaak bang zijn voor hun veiligheid omdat zij denken dat de verdachte wraak zal nemen. Zeker in zaken van seksuele geweldsmisdrijven en huiselijk geweld is dit een reële angst en kan de verdachte het slachtoffer dusdanig onder druk zetten dat deze haar klacht of aangifte intrekt. Hoewel intimidatie van getuigen formeel strafbaar is, biedt de staat in de praktijk weinig bescherming hiertegen. De verdachte kan het rechtssysteem zelfs gebruiken om het slachtoffer lastig te vallen of te vernederen en toegang te krijgen tot bijvoorbeeld het medisch dossier van het slachtoffer. Indien er kinderen zijn kan de verdachte bij huiselijk geweld - naast de strafzaak - ook andere juridische procedures inzetten (voogdij, bezoekregeling) om controle over het slachtoffer te houden. Ook Bacik e.a. wijst op angst voor represailles door de dader of zijn/haar netwerk als factor.

Veiligheid wordt ook door Orth (2002) genoemd als een belangrijke verwachting die slachtoffers van het strafproces hebben (zie 2.6.6).

2.7 De relatie tussen de ernst van het misdrijf, de persoon van het slachtoffer en de gevolgen

Bij secundaire victimisatie wordt vooral gedacht aan ernstige misdrijven. Een vraag die zowel uit de literatuur als uit de focusgroepen naar voren komt is of wat 'ernstig' is in juridische zin altijd overeenkomt met wat 'ernstig' is in de zin van de gevolgen voor het slachtoffer. Dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn blijkt uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau naar de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers (Lamet e.a. 2009). Een van de conclusies is dat misdrijven die in juridische zin (naar strafmaat) ernstig zijn, niet altijd ernstige gevolgen voor het slachtoffer hebben, terwijl slachtoffers van juridisch niet ernstige misdrijven soms wel degelijk ernstige gevolgen ondervinden. Bepalende factor voor de emotionele gevolgen lijkt vooral de mate te zijn waarin de dader inbreuk heeft gemaakt in het privéleven van het slachtoffer. Zo lijkt de kans op serieuze emotionele problemen toe te nemen als sprake is lichamelijk letsel en financiële schade, wanneer het slachtoffer de dader kent en wanneer het delict in de eigen buurt plaatsvindt. Ook bij delicten zonder lichamelijk letsel en met relatief weinig financiële schade kunnen sommige slachtoffers echter serieuze emotionele problemen ervaren.

Daarnaast laat het SCP onderzoek zien dat de gevolgen niet alleen gerelateerd zijn aan de gebeurtenis zelf, maar ook aan kenmerken van het slachtoffer en sociale invloeden. Verwezen wordt naar verschillende studies die er op lijken te wijzen dat vrouwen en ouderen meer of ernstiger gevolgen ondervinden dan mannen en jongeren. Ook lijken mensen die gescheiden zijn of alleenwonend ernstiger psychische gevolgen ondervinden dan anderen. Hetzelfde geldt voor mensen

met een lager opleidingsniveau en zonder een betaalde baan of deelname aan het onderwijs. Ook leeftijd houdt verband met de ernst van de gevolgen. Vooral gewelddadige slachtofferervaringen lijken bij kinderen aanzienlijke psychische consequenties te hebben voor hun ontwikkeling.

2.8 Kwetsbare groepen

In de literatuur wordt een aantal groepen genoemd die extra kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie. Het gaat dan om kinderen of mensen met een verstandelijke beperking, maar ook bijvoorbeeld om doven of om migranten die bijvoorbeeld de taal niet goed beheersen. Zo besteedt Kistemaker (2007) bijzondere aandacht aan minderjarigen als extra kwetsbare getuigen, onder verwijzing naar de verplichtingen onder het Kinderrechtenverdrag en de rechtspraak van het Europese Mensenrechtenhof en het Hof van Justitie²⁴. Ook getuigen met verstandelijke of psychische beperkingen noemt hij als extra kwetsbare groep.

2.8.1 Kinderen

Van de Sandt (2008) noemt verschillende factoren in het rechtssysteem die de stress bij kinderen als getuigen kunnen verhogen en hun emotioneel welzijn kunnen schaden. Herhaalde verhoren en verschillende verhoorders kunnen het kind re-traumatiseren doordat het gedwongen wordt de gebeurtenissen steeds weer te herleven (Ceci & Bruck 1995). Dit kan ook leiden tot versterking van gevoelens van schuld en schaamte over het gebeurde (Runyan e.a. 1988). Een ander schadelijk aspect kan de lengte van de procedure zijn (Sas 1993). Onzekerheid over wanneer het moet getuigen kan het niveau van stress en gevoelens van angst en hulpeloosheid vergroten (Berliner & Conte 1995). Wachten tot het moet getuigen kan het kind ook belemmeren in het verwerken van het trauma van het misdrijf (Runyan e.a. 1988). Een andere verhoger van stress is de beperkte kennis en begrip van de juridische procedures bij kinderen wat kan leiden tot misverstanden en verwarring (Saywitz e.a. 1999). Kinderen kunnen bijvoorbeeld bang zijn zelf gestraft te worden. Tenslotte wordt gewezen op het belang van een kindvriendelijke verhoorsetting.

Focusgroepen

De deelnemers aan de focusgroepen wijzen er op dat het belangrijk is het ontwikkelingsperspectief van een kind erbij te betrekken. De leeftijd en het ontwikkelingsniveau zijn bepalend voor hoe een kind moet worden benaderd en wat je van een kind kan verwachten. Een van de aanwezige deskundigen stelt dat zij ouders met kinderen tussen de 4 en 7 jaar altijd afraadt naar de politie te gaan: de aangifte is vaak nog erger dan het misdrijf en de kans is groot dat het niet tot een veroordeling van de dader komt omdat kinderen in die leeftijd veelal niet in staat zijn een adequate getuigenis af te leggen. Dat levert extra schade voor het kind op: voor het kind betekent 'geen straf' dat er dus ook niets slechts gebeurd is en dat het dus zelf iets fout heeft gedaan. Daartegenover stelt een van de andere deskundigen dat het probleem eerder is dat Nederland sterk achterloopt in kennis en kunde met betrekking tot het horen van kinderen. Daardoor worden veel (jonge) kinderen en hun ouders opnieuw teleurgesteld en gerevictimiseerd en gaan plegers onterecht vrijuit. Zo duren 'verhoren' van kinderen soms meer dan één en soms zelfs twee uur, terwijl de aandachtspanne van een (jong) kind kort is, en worden regelmatig leeftijdsinadequate vragen gesteld. In dit kader verwijst zij naar de richtlijnen in de VS, die onder andere stellen dat het eigenlijke verhoor van kinderen niet langer dan twintig minuten mag duren en waar kinderen zorgvuldig worden voorbereid op het verhoor (Burkhart 1998).

Overigens wordt opgemerkt dat het belang van het betrekken van het ontwikkelingsperspectief niet alleen voor kinderen geldt, maar voor alle slachtoffers. Het maakt verschil of het gaat om een moeder en een beschermende sociale omgeving of een jong gezin of een oma. In verschillende levensfasen hebben mensen andere belangen en andere reacties.

²⁴ In tegenstelling tot minderjarige verdachten maakt het Nederlandse Wetboek van Strafvordering geen verschil tussen meerderjarige en minderjarige getuigen. Zij hebben dezelfde wettelijke verplichtingen als meerderjarige getuigen en dezelfde dwangmiddelen kunnen op hen worden toegepast (medebrenging, invezekeringstelling en gijzeling). Hetzelfde geldt voor getuigen met een verstandelijke of psychische beperking.

2.8.2 Mensen met een verstandelijke beperking

Naast kinderen vormen mensen met een verstandelijke beperking een extra kwetsbare groep. In de literatuur is hier weinig over gevonden. Daarom is in de focusgroepen expliciet gevraagd naar ervaringen met deze groep. Deze zijn verwerkt in de volgende hoofdstukken.

2.8.3 Andere groepen

Herman (2003) wijst op andere groepen die extra kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie omdat zij kampen met taalkundige, culturele of sociale obstakels. Dove slachtoffers, bijvoorbeeld, kunnen niet effectief communiceren met politieambtenaren als er geen deskundige dovertolk aanwezig is. Hetzelfde geldt voor migranten die de taal niet beheersen en zichzelf niet kunnen uiten tegenover verhoorders die hun taal niet spreken of hun cultuur niet begrijpen. Eerdere ervaringen met discriminerende rechtshandhaving kunnen bij slachtoffers uit minderheidsgroepen leiden tot wantrouwen tegenover het rechtssysteem. Ook etnische en culturele factoren kunnen het slachtoffer weerhouden om aangifte te doen van seksueel of huiselijk geweld. Hetzelfde geldt als slachtoffers psychisch, emotioneel of financieel nog afhankelijk zijn van de dader of wanneer zij bang zijn hun verblijfsstatus op spel te zetten.

Daarnaast wijst Winkel (2007; 2009) erop dat bepaalde groepen meer vatbaar zijn om slachtoffer te worden van misdrijven dan anderen. Zo laat onderzoek zien dat PTSS niet alleen een gevolg is van trauma, maar eveneens een risicofactor vormt voor herhaald slachtofferschap. Een verstoorde emotionele verwerking is daarmee een belangrijke schakel tussen eerdere en latere incidenten. Er zijn verschillende instrumenten ontwikkeld om slachtoffers met een verhoogd risico op PTSS vroegtijdig te identificeren en de kans op herhaald slachtofferschap in kaart te brengen, zoals de Checklist voor Trauma Risico (CTR).

Tenslotte zijn er groepen die veelal buiten alle statistieken vallen, zoals psychiatrische patiënten, mensen met een acute verslavingsproblematiek en dak- en thuislozen, waardoor allerlei vormen van slachtofferschap buiten beeld blijven. Zo wordt deze groep gemist door slachtofferenquêtes vanwege de wijze van data verzameling. Onderzoek door Weeghel c.s. (2009) naar geweld tegen psychiatrische patiënten laat bijvoorbeeld zien dat het risico op (re)victimisatie onder dak- en thuislozen met ernstige psychiatrische problemen groot is. Hij wijst op het verband tussen victimisatie en psychiatrische aandoening: het één verhoogt de kwetsbaarheid voor het ander.

2.9 Beschermende factoren

In de literatuur worden verschillende beschermende factoren genoemd, d.w.z. factoren die het risico van secundaire victimisatie door het strafproces beperken. Ten dele overlappen deze elkaar. De belangrijkste zijn procedurele en interactionele rechtvaardigheid, informatievoorziening, participatie, juridische en psychologische bijstand en vergoeding van de geleden schade. Door de deelnemers aan de focusgroepen worden daaraan toegevoegd het belang van een veilige setting, vooral bij het verhoor van getraumatiseerde slachtoffers, en het bieden van een steunende sociale context.

De meeste in de literatuur genoemde factoren corresponderen ten dele of geheel met de hiervoor genoemde risicofactoren. Een groot aantal heeft te maken met procedurele rechtvaardigheid en bejegening (interactional justice). Informatievoorziening, participatie, juridische en psychologische bijstand raken aan het gevoel van controle of regie: weten wat er gaat gebeuren, je daarop kunnen voorbereiden en daarin een actieve rol kunnen spelen.

2.9.1 Een 'rechtvaardig' strafproces: procedurele en interactionele rechtvaardigheid

Procedurele rechtvaardigheid en bejegening (of interactionele rechtvaardigheid) worden in de literatuur naast elkaar gesteld; de vraag is echter in hoeverre het werkelijk om twee verschillende onderliggende concepten gaat. Vanwege de verwevenheid van beide factoren bespreken we ze gezamenlijk.

Een strafproces waarin aan de voorwaarden van *respect*, *trust*, *standing* (ook wel benoemd als participatie en respect) en *neutrality* is voldaan wordt door verschillende auteurs als beschermende factor genoemd (Wemmers 2006; Tyler 1997 & 2000; Gonzalez & Tyler 2007). Op participatie gaan

wij hieronder nog apart in.

Herman (2003) noemt een respectvolle, eerlijke en rechtvaardige bejegening als een manier om het slachtoffer te helpen het geschonden vertrouwen in een rechtvaardige wereld te herstellen, evenals erkenning van het aangedane leed. Ook Van der Leij (2002) stelt dat een correcte bejegening door politie en justitie kan bijdragen aan herstel van het vertrouwen in de rechtsorde. Door een aantal auteurs wordt persoonlijke belangstelling door de autoriteit, waaronder ook de tijd die in communicatie met het slachtoffer wordt geïnvesteerd, en inleving genoemd: het zich kunnen verplaatsen in een slachtoffer zonder de onpartijdige positie te verliezen (Wemmers 2006, Van der Leij 2002).

In dit kader is de mogelijkheid van een persoonlijk gesprek met de behandelend officier van justitie, zoals nu mogelijk is voor slachtoffers van de ernstige delicten, interessant. Onderzoek van Reynaers (2007) naar de praktijk van deze zgn. officiersgesprekken op een aantal parketten lijkt er op te wijzen dat de resultaten hiervan gunstig zijn. Wel doet zij nog verschillende aanbevelingen, zoals de ontwikkeling van concrete maatstaven waaraan deze gesprekken moeten voldoen, een actieve(re) benadering van slachtoffers, inbedding in de normale bedrijfsvoering, verbetering van de informatie voor het slachtoffer, vriendelijker en minder formele brieven, en nazorg. Daarnaast bepleit Van der Leij een extra toetsing uitgevoerd door het OM, waarbij het slachtoffer in de gelegenheid wordt gesteld zijn mening over het gepleegde feit kenbaar te maken (Van der Leij 2009).

2.9.2 Informatievoorziening

Het gaat hier om het verstrekken van goede en tijdige informatie aan het slachtoffer. Hieronder behoort ook het regelmatig op de hoogte houden van het slachtoffer van het verloop van het proces (Groenhuijsen 2003 en 2008; Akkermans 2008; Wemmers 2006). Volgens de theorie van Tyler & Lind geeft het verschaffen van informatie aan niet-professionele deelnemers vertrouwen in de goede intenties van de autoriteit. Daarmee raakt adequate informatie voorziening aan aspecten van procedurele rechtvaardigheid. Evenals bij bejegening geldt hier ook dat er een positieve correlatie bestaat tussen informatievoorziening en tevredenheid bij slachtoffers en getuigen (Van der Leij 2007).

Volgens de Richtlijn psychosociale interventies na rampen, terrorisme en andere schokkende gebeurtenissen (2007) is het belangrijk dat voorlichting direct na de gebeurtenis kort is, basaal en bijdraagt aan het herstel van controle en het bevorderen van zelfredzaamheid van getroffenen. De voorlichting dient te bestaan uit geruststellende uitleg over normale reacties, aangeven wanneer hulp gezocht moet worden en het advies de dagelijkse routine op te pakken.

Focusgroepen

Ook door de deelnemers aan de focusgroepen wordt gewezen op het belang van een goede informatievoorziening, op zichzelf en vanuit het perspectief van voorspelbaarheid (zie 2.6.3). Verwezen wordt o.a. naar onderzoek over de processen na de terroristische aanslagen in Madrid. Tijdens deze processen is veel aandacht besteed aan informatievoorziening en bejegening. Dit bleken belangrijke factoren te zijn om mensen te helpen het proces te doorstaan. Daarbij gaat het niet alleen om goed informeren, maar vooral ook om vaak en herhaald informeren en het checken of informatie inderdaad 'binnen' komt. Bekend is bijvoorbeeld van slecht nieuws gesprekken in ziekenhuizen dat hier vaak weinig van blijft hangen. Het is daarom belangrijk dat er iemand bij is die het slachtoffer vertrouwt, bijvoorbeeld een familielid, met wie hij of zij later kan evalueren. Dit is wel afhankelijk van het delict: familie kan bijvoorbeeld bij seksuele delicten juist ook extra beschamend zijn. In dat geval is bijvoorbeeld de aanwezigheid van een advocaat, een hulpverlener of een andere vertrouwenspersoon van belang. Wat hierin het meest belangrijk is, is dat het slachtoffer keuzes worden voorgelegd. Dat betekent ook dat het slachtoffer zijn of haar keuze in een later stadium moet kunnen veranderen. Daarnaast is het belangrijk dat het initiatief niet bij het slachtoffer gelaten wordt: het slachtoffer moet voelen dat de politie begaan is. Ook voor het OM is een rol weggelegd voor het actief op de hoogte houden van het slachtoffer.

2.9.3 Participatie: 'voice' en een actieve rol in het strafproces

Participatie kan op verschillende manieren. Het kan bestaan uit gelegenheid geven aan het slachtoffer om zijn of haar mening te geven, zich te uiten over de gevolgen van het misdrijf of over

hun verwachtingen m.b.t. de strafzaak. Volgens Van der Leij (2002) ligt de nadruk hier niet op de instrumentele maar op de materiële of intrinsieke waarde van inspraak: slachtoffers zien inspraak niet zozeer als een mogelijkheid om invloed te kunnen uitoefenen op de beslissing in de zaak, maar vooral als een mogelijkheid om hun mening te uiten. Dit wordt ook wel verwoord als *voice*: de mogelijkheid voor slachtoffers hun mening te geven en hun wensen naar voren te brengen (Wemmers 2006). Wemmers tekent hierbij aan dat slachtoffers zich niet alleen willen uiten, maar ook willen dat er naar hen wordt geluisterd, dat ze zich niet gehinderd voelen in het uitdrukken van hun wensen en dat hun mening in acht wordt genomen, waarmee het richting procescontrole gaat (zie hierna).

In dit kader wordt expliciet de slachtofferverklaring genoemd als manier om het slachtoffer erkenning te geven van wat hij of zij heeft doorstaan (Orth 2002, Wemmers 2006, Herman 2003). Onderzoek in de Nederlandse situatie laat een gemengd beeld zien van de ervaringen met het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring (Leferink 2007). Respondenten zien allerlei gunstige effecten verbonden aan het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring. Het geeft slachtoffers en stem en een gezicht; een rol in het proces en de kans om informatie aan te leveren die als relevant wordt beschouwd. Het kan een positieve bijdrage leveren aan het zelfbeeld en het verminderen van kwetsbaarheidgevoelens wanneer het slachtoffer de dader durft te confronteren. Soms is de hoop de strafmaat te beïnvloeden een motief om een verklaring af te leggen, of de hoop een antwoord te krijgen op de vraag 'waarom'. Tegelijkertijd worden ook risico's gesignaleerd, zoals secundaire victimisatie door onvolkomenheden in de procedure, frustratie bij het slachtoffer over de beperktheid van zijn/haar rol in relatie tot die van andere procespartijen, teleurstelling over de uitkomst van de rechtszitting en dergelijke. Welke effecten zich voordoen en of de balans positief of negatief uitslaat, verschilt per individu en zaak. Wel bieden het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring het slachtoffer een kans om deelgenoot te zijn in de afwikkeling van 'hun' zaak. Tegelijkertijd biedt de slachtofferverklaring een kans om meer evenwicht aan te brengen in het strafrecht tussen de belangen van het slachtoffer en de belangen van de dader.

Een andere vorm van participatie heeft meer te maken met procescontrole. Het gaat dan om inspraak, consultatie, vragen kunnen stellen en wensen kenbaar kunnen maken, het in aanmerking nemen van de mening van het slachtoffer door de autoriteit bij alle belangrijke beslissingen en het rekening houden met de legitieme wensen en belangen van het slachtoffer (Herman 2003, Groenhuijsen 2003, Wemmers 2006, Van der Leij 2007). Herman (2003) wijst op onderzoek waaruit blijkt dat slachtoffers die de kans krijgen om actief deel te nemen aan het strafproces en ook voelen dat hun participatie invloed heeft op de uitkomst van de zaak meer tevreden zijn met het strafproces; dit geldt ook wanneer de uitkomst van de rechtszaak minder positief is dan het slachtoffer had gehoopt of verwacht.

Overigens gaat het er niet om dat slachtoffers zelf willen beslissen. Onderzoek van Wemmers en Cyr (2004) laat zien dat slachtoffers graag gehoord willen worden door de autoriteiten, maar vinden dat deze verantwoordelijk moeten blijven voor de beslissing over de strafzaak.

Focusgroepen

De deelnemers aan de focusgroep merken op dat het voor slachtoffers soms belangrijk is om iets over de impact te zeggen, maar dat het evenzeer mogelijk is dat mensen daar niets over kunnen zeggen, bijvoorbeeld omdat zij gedissocieerd zijn. Daar moet ook rekening mee gehouden worden.

2.9.4 Juridische en psychologische bijstand

Juridische bijstand kan het strafproces minder verwarrend, beangstigend en (in sommige gevallen) vernederend maken en helpt het slachtoffer zich voor te bereiden op het verhoor en de zitting. Daarbij wordt de advocaat een grote rol toebedeeld in het informeren van het slachtoffer over het verloop van het strafproces, de rechten van slachtoffers en beschikbare hulp bij bedreiging door de dader, en het uitleggen van juridisch jargon (Herman 2003). Psychologische bijstand kan slachtoffers helpen zich beter voor te bereiden op de rechtszaak en om te gaan met het strafproces en hun ervaringen hierin (Orth 2002; Herman 2003). Daarmee kan de emotionele en psychologische stress van de strafzaak beter gehanteerd worden.

Uit een evaluatie van het JOS-project (Juridische Opvang Slachtoffers seksueel geweld) in het arrondissement Alkmaar komt naar voren dat slachtoffers door de rechtsbijstand die zij kregen een beter beeld hadden van de rechtsgang en van de juridische (on)mogelijkheden. Wanneer het

strafrecht hen weinig kansen biedt, is het voor hen beter verteerbaar omdat ze het gevoel hebben dat er alles aan gedaan is, en wanneer er wel juridische mogelijkheden zijn, dan worden deze goed benut (Goderie, Overgaag en Rozeboom 2002).

Focusgroepen

De deelnemers aan de focusgroepen benadrukken het belang van psychologische bijstand, vooral voor getraumatiseerde slachtoffers. Behandeling kan een beschermende factor zijn tegen secundaire traumatisering door het strafproces, met name door het verhoor. Ook een goede begeleiding door een advocaat, waardoor slachtoffers voorbereid zijn op wat kan gebeuren, vermindert het risico. Ook hier gaat het om de mate waarin de ervaring strijdig is met verwachtingen en bestaande cognitieve schema's.

Opgemerkt wordt dat uit trauma onderzoek blijkt dat 'one shot exposures'²⁵, hetgeen feitelijk in een verhoor gebeurt, niet gunstig zijn. Van belang is dat hier een voortraject aan vooraf gaat: een goede voorbereiding in een vertrouwde en veilige omgeving beperkt de schade. Zo kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van stabilisatietechnieken binnen EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) om een confrontatie met de dader voor te bereiden.

Daarnaast kan de tijdsduur tussen de traumatische gebeurtenis en het verhoor van belang zijn. Belangrijk is ook dat er een vertrouwenspersoon mee kan naar het verhoor. Dit is bij voorkeur een 'neutraal' persoon, dat wil zeggen iemand die geen belang bij de zaak heeft; ouders kunnen het kind bijvoorbeeld onbewust beïnvloeden als ze erbij zijn.

2.9.5 Vergoeding van de schade

Slachtoffers zien het doorgaans als een eis van elementaire gerechtigheid dat de dader wordt gedwongen een vorm van schadevergoeding te betalen (Groenhuijsen 2003). Daarbij is het feit dat een (gedeeltelijke) schadevergoeding betaald wordt belangrijker dan de hoogte van het uitgekeerde bedrag (Gardner 1990, Van de Velde en Wiertsema 1990, Van Dijk en Groenhuijsen 1993). Het belangrijkste is dat het slachtoffer in de publiekrechtelijke context van het strafgeding - ondersteund door het openbaar gezag van de overheid - een daadwerkelijke vergoeding krijgt voor het door hem ondervonden materiële en immateriële nadeel (Groenhuijsen 1997, 2003). Dit verwijst terug naar het belang van erkenning van slachtofferschap (zie ook 2.6.6).

2.9.6 Een veilige setting

Door de deelnemers aan de focusgroepen wordt opgemerkt dat, naast voorspelbaarheid, veiligheid een belangrijke beschermende factor is, vooral om re-traumatisering te voorkomen. Zo is een van de moderne behandelingen na potentieel traumatiserende gebeurtenissen, zoals (gewelddadige) overvallen, EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing). Hoewel mensen hierbij gevraagd wordt zich te focussen op het ergste wat is gebeurd, is het desondanks niet re-traumatiserend omdat het in een veilige setting gebeurt. Hieruit kan worden afgeleid dat een veilige omgeving het risico op traumatisering aanzienlijk vermindert. Meer aandacht hiervoor in de rechtszaak, vooral bij het verhoor van slachtoffergetuigen, verkleint het risico op re-traumatisering. Een veilige omgeving geeft minder schade. Een ander aspect dat met veiligheid te maken heeft is de sekse van de verhoorder. Als de dader een man was heeft bijvoorbeeld een vrouw de voorkeur.

2.9.7 Het bieden van een steunende sociale context

De deskundige op het gebied van rampen in de focusgroep merkt op dat vanuit de rampenliteratuur sociale cohesie/sociale omgeving naar voren komt als de belangrijkste factor bij herstel: het goed ingebed zijn in een sociale omgeving. Voor het strafrechtproces betekent dit dat slachtoffers in hun context gezien moeten worden en dat de sociale omgeving een belangrijke rol kan spelen in het voorkomen van secundaire victimisatie en het bevorderen van het eigen herstelvermogen.

Een van de aanbevelingen uit de Richtlijn psychosociale interventies na rampen, terrorisme en andere schokkende gebeurtenissen is bijvoorbeeld het bieden van een steunende context als eerste prioriteit na het in veiligheid brengen van betrokkene(n). Deze dient te bestaan uit:

- Het bieden van een luisterend oor, steun en troost en openstaan voor de directe praktische behoeften van getroffenen;

²⁵ Eenmalige confrontatie met de traumatische gebeurtenis.

- Het bieden van feitelijke en actuele informatie over de schokkende gebeurtenis;
- Het mobiliseren van steun uit de eigen sociale omgeving;
- Het faciliteren van hereniging met naasten en het bij elkaar houden van families;
- Het geruststellen van getroffenen die normale stressreacties vertonen.

Het belang van steun uit het eigen sociale netwerk voor het welzijn van slachtoffers van delicten komt ook terug in het onderzoek naar behoeften van slachtoffers door Ten Boom e.a. (2008).

2.10 Verwachtingenmanagement: verwachtingen van slachtoffer én strafrechtketen

We willen wat dieper ingaan op wat wel 'verwachtingenmanagement' wordt genoemd. In de literatuur komt dit indirect aan de orde wanneer gesteld wordt dat informatie, voorbereiding en begeleiding beschermende factoren zijn. In de voorgaande paragrafen is hier het een en ander over gezegd. In de focusgroepen komt vooral 'omgekeerd' verwachtingenmanagement aan de orde: het managen van de verwachtingen van de strafrechtketen ten aanzien van het slachtoffer.

Focusgroepen

Het belang van verwachtingenmanagement wordt door de deelnemers aan de focusgroepen bevestigd, maar, wordt opgemerkt, dit zou naar twee kanten moeten werken. Het gaat niet alleen om de verwachtingen die het slachtoffer heeft ten aanzien van het strafproces en de strafrechtketen, maar ook om de verwachtingen van de strafrechtketen ten aanzien van het slachtoffer. Hier zitten verschillende aspecten aan:

- bewustzijn van de impact die het verhaal van een slachtoffer op de betrokken actoren zelf kan hebben en de invloed daarvan op het gedrag van het slachtoffer;
- inzicht in de rol die de sociale omgeving heeft op het gedrag van een slachtoffer als getuige;
- en, bij getraumatiseerde slachtoffers, inzicht in de effecten van trauma op het geheugen en het vermogen om coherent en consistent te verklaren.

Aan beide kanten zou aandacht besteed moeten worden: niet alleen aan de effecten van traumatiserende ervaringen op slachtoffers en de rol van de sociale omgeving daarin, maar ook aan de effecten van het werken met getraumatiseerde slachtoffers op rechters en andere actoren binnen de strafrechtketen. Daar hoort bij dat actoren er rekening mee houden dat een verhaal effect op henzelf kan hebben en dat dit verstoring kan zijn op wat zij (niet) horen. De deelnemers wijzen erop dat uit onderzoek naar hoe ambtenaren reageren op asielverhalen bijvoorbeeld naar voren komt dat als een ambtenaar (non verbaal) aangeeft 'ik kan het niet aan', de vrouw ook haar mond houdt (Tankink 2009). Dit speelt evenzeer in de interactie tussen het strafrechtstelsel en het slachtoffer.

Bij het tweede aspect gaat het om (meer) inzicht in de factoren die het gedrag van het slachtoffer in zijn of haar rol als getuige bepalen. Meer inzicht hierin kan zowel het slachtoffer ten goede komen als het strafproces. Twee zaken worden hier genoemd: de rol van de sociale omgeving en de effecten van trauma. Voor het laatste verwijzen we naar 2.6.4, het eerste bespreken we hieronder.

Het eerste speelt vooral sterk bij slachtoffers uit wij-culturen waar identiteit veel meer is verweven met hun dierbaren dan in de Nederlandse cultuur. Belangrijk is te beseffen dat zij alles wat zij doen eerst zullen evalueren op het effect dat dit heeft op hun dierbaren. Uit onderzoek naar vluchtelingenvrouwen (Tankink 2009) blijkt bijvoorbeeld dat de meeste vrouwen niet aan de IND hadden verteld dat zij verkracht waren, terwijl zij dan vermoedelijk een verblijfsvergunning hadden gekregen. Hetzelfde speelt bij verkrachting in oorlogsgeweld. Het seksueel geweld was erg, maar het effect van erover praten schatten ze nog veel erger in. Ze vrezen de gevolgen voor henzelf, maar ook voor hun familie, hun man, hun kinderen. Erover praten kan alles op het spel zetten waarmee ze zich verbonden voelen:

"Er wordt als het ware een bom in het lijf van die vrouwen geplaatst, maar die gaat pas af als je erover gaat praten".

Een voorbeeld van een van de deelnemers uit de strafrechtpraktijk zijn Nigeriaanse slachtoffers van

mensenhandel die bedreigd zijn met voodoo en waar hun familie bij is betrokken:

“Vrouwen kunnen niet meer terug en de gevolgen kunnen enorm zijn: kinderen kunnen geen partner meer krijgen, vrouwen lopen het risico dat hun man hun gaat mishandelen, als hij al niet wil scheiden. Het is zeer begrijpelijk dat vrouwen zwijgen, omdat als zij zouden praten de gevolgen al helemaal niet meer te overzien zijn.”

In dit soort zaken is het belangrijk dat onderkend wordt dat de risico's voor het slachtoffer enorm groot zijn en dat het gaat om existentieel bedreigende dingen. Het zou volgens de deelnemers aan de focusgroep goed zijn wanneer hierover meer bewustzijn en kennis zou zijn bij de strafrechtketen. Er zou bijvoorbeeld gevraagd moeten worden wat de gevolgen voor het slachtoffer kunnen zijn en in ieder geval zou de zitting achter gesloten deuren moeten plaatsvinden.

2.11 De mate waarin secundaire victimisatie als gevolg van het strafproces voorkomt

Hoewel verschillende onderzoekers (Orth 2002; Fattah 1997; Gutheil e.a. 2000; Koss 2000; Symonds 1975; Erez & Belknap 1998) het strafrechtssysteem als oorzaak van secundaire victimisatie noemen, hebben wij hierover weinig empirisch onderzoek kunnen vinden. Een uitzondering is het onderzoek van Orth (2002) en Orth en Maercker (2004). In het onderzoek van Orth (2002) rapporteert 67% van de slachtoffers negatieve effecten van het strafproces. Het gaat dan vooral om negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in het rechtssysteem en vertrouwen in een rechtvaardige wereld. Waar het gaat om re-traumatisering door het strafproces vonden Orth en Maercker (2004) geen correlatie tussen het strafproces en de toename op korte of lange termijn van post traumatische stressreacties.

Daarnaast wordt door Orth (2002) verwezen naar onderzoek van Campbell onder GGZ-professionals en slachtoffers van verkrachting in de VS. Van de deelnemende professionals geloofde 81% dat contact met het rechtssysteem psychologisch schadelijk kan zijn voor slachtoffers van verkrachting (Campbell & Raja, 1999). Van de slachtoffers van verkrachting beoordeelde 52% het contact met justitie als 'harmful' (Campbell e.a. 2001).

Ons zijn geen onderzoeken bekend naar de mate waarin secundaire victimisatie of traumatisering door het strafproces voorkomt in de Nederlandse situatie.

2.12 Positieve gevolgen van deelname aan het strafproces

Naast negatieve psychologische effecten van deelname aan het strafproces worden ook positieve genoemd. Zo stelt Herman (2003) dat betrokkenheid bij het strafproces slachtoffers ook meer veiligheid en bescherming kan bieden, erkenning van het leed dat hen is aangedaan en een 'sense of power': voorkomen dat andere slachtoffer worden van de dader. Zij wijst op studies die laten zien dat slachtoffers van verkrachting die aangifte hebben gedaan meer zelfvertrouwen hebben dan slachtoffers die dat niet hebben gedaan. Een rechtvaardige bejegening kan het slachtoffer weer vertrouwen geven in een eerlijke wereld. Orth en Maercker (2004) wijzen erop dat de strafzaak kan leiden tot vermindering van angst voor de dader als het slachtoffer op basis van de strafzaak concludeert dat de pleger niet langer een bedreiging vormt. Dat kan door een lange gevangenisstraf, maar ook door erkenning van de dader van zijn misdrijf of door een geloofwaardige vraag om vergeving.

2.13 Behoeften van slachtoffers

Op verschillende momenten is hiervoor een verband gelegd tussen beschermende resp. risicofactoren en behoeften van slachtoffers, bijvoorbeeld door Herman (2003). Er bestaan verschillende onderzoeken naar de behoeften van slachtoffers van delicten. Zo deed het WODC recent een literatuurstudie hiernaar (Ten Boom e.a. 2008). In de WODC studie worden, tegen de achtergrond van theorieën over menselijke basisbehoeften en de domeinspecifieke behoeften (volgens de theorie van de procedurele rechtvaardigheid en herstelrecht), acht (categorieën) behoeften van slachtoffers onderscheiden. De genoemde behoeften, zoals emotionele steun, informatie, veiligheid, gelegenheid tot het geven van input in het strafproces en erkenning,

corresponderen in grote mate met de hiervoor genoemde beschermende en risicofactoren. Dit ondersteunt de hypothese dat het tegemoet komen aan de behoeften van slachtoffers bijdraagt aan het voorkomen van secundaire victimisatie. Dit kan echter niet omgedraaid of verabsoluteerd worden in de zin dat als er aan de behoeften van slachtoffers wordt tegemoet gekomen geen secundaire victimisatie kan plaatsvinden.

2.14 Conclusie en een verbindend model

2.14.1 Samenvatting en conclusies

Uit de gangbare definities wordt duidelijk dat het er bij secundaire victimisatie om gaat dat extra schade of leed toegebracht wordt aan het slachtoffer door het strafproces zelf. De eerste vraag die daarbij beantwoord moet worden is of de term secundaire victimisatie ziet op het proces of de handeling van het (extra) leed of schade toebrengen, of op het resultaat van dat proces of die handeling: het (extra) leed of schade die is toegebracht. In dit onderzoek is gekozen voor het laatste. Daarvoor pleit ook dat - zoals uit de literatuur en de focusgroepen naar voren komt - de vraag of secundaire victimisatie optreedt niet alleen bepaald worden door het proces of de handeling, maar ook door andere factoren, zoals de aard en ernst van het misdrijf, persoonlijke eigenschappen van het slachtoffer en de sociale omgeving. Met andere woorden, of een slachtoffer extra leed of schade van het strafproces ondervindt hangt niet alleen af van het strafproces en de handelingen van de betrokken autoriteiten daarbinnen, maar ook van andere factoren, zoals de mate waarin het misdrijf zijn of haar integriteit heeft aangetast, leeftijd, voorgeschiedenis en sociale context. Dit betekent dat secundaire victimisatie moet worden beschreven in termen van de gevolgen, *in casu* het leed of de schade die is toegebracht.

De tweede vraag is hoe ernstig dat leed moet zijn willen we kunnen spreken van secundaire victimisatie. Literatuur en focusgroepen geven geen eenduidig antwoord op deze vraag. Wel wordt duidelijk dat secundaire victimisatie en secundaire traumatisering niet aan elkaar gelijk moet worden gesteld. Secundaire traumatisering, d.w.z. de verergering van de effecten van het oorspronkelijk trauma als gevolg van het misdrijf, is een van de vormen waarin secundaire victimisatie zich kan voordoen en heeft uitsluitend betrekking op slachtoffers die al getraumatiseerd zijn. Andere vormen van secundaire victimisatie zijn negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, het rechtssysteem en/of de wereld; belemmering of vertraging van herstel en victimisatie door een (tweede) nieuw trauma. Hier kan zowel gaan om (door het misdrijf) reeds getraumatiseerde slachtoffers als slachtoffers die dat niet zijn.

Daarbij lijken op grond van onderzoek van Orth (2002) negatieve psychologische effecten vooral op te treden waar het gaat om vertrouwen in het rechtssysteem en in een rechtvaardige wereld en minder waar het gaat om het omgaan met het misdrijf, zelfvertrouwen en vertrouwen in de toekomst.

De volgende vraag is welke factoren de kans op secundaire victimisatie vergroten (risico factoren) en welke factoren het risico hierop verminderen (beschermende factoren). De literatuur geeft hierop geen eenduidig antwoord. Wel komt een aantal elementen steeds naar voren:

- procedurele rechtvaardigheid: hoe is de beslissing tot stand gekomen? Hierin speelt ook de spanning tussen de belangen van de dader en die van slachtoffer in het kader van de onschuldpresumptie;
- bejegening of interactionele rechtvaardigheid: wordt het slachtoffer bejegend op een respectvolle, correcte, neutrale, vriendelijke en persoonlijke wijze?;
- participatie en procescontrole: heeft het slachtoffer een stem, kan het een actieve rol spelen in het strafproces en wordt rekening gehouden met de wensen en belangen van het slachtoffer? ;
- tevredenheid over de uitkomsten van het proces: is naar de ervaring van het slachtoffer recht gedaan? Dit hangt nauw samen met erkenning van het leed dat het misdrijf heeft aangericht, maar staat maar zeer beperkt in relatie tot de zwaarte van de straf;
- informatieverschaffing. Daarbij gaat het niet alleen om goed en tijdig informeren, maar vooral ook om vaak en herhaald informeren;
- juridische en psychologische bijstand;

- veiligheid, zowel in de zin van een veilige setting bij het verhoor, als in de zin van bescherming tegen intimidatie en bedreiging van het slachtoffer (en zijn of haar dierbaren);
- (het bieden van) een steunende sociale context;
- de lengte van het strafproces.

Tussen deze factoren bestaat niet steeds een scherpe scheidslijn. Deels overlappen ze elkaar en elementen die bij de ene auteur onder procedurele rechtvaardigheid worden geschaard, vinden we bij anderen terug onder bejegening (interactionele rechtvaardigheid), zoals bijvoorbeeld neutraliteit, of worden als aparte factor benoemd, zoals 'voice'. Ongeacht de indeling zijn de grote lijnen echter duidelijk. Deze factoren sluiten voor een groot deel aan bij eerder onderzoek naar de behoeften van slachtoffers, waaruit als behoeften van slachtoffers naar voren komen: veiligheid; opvang, steun en hulp bij verwerking; herstel van relaties/een vriendelijke bejegening; gelegenheid tot input geven in het strafproces; erkenning van de persoon en het gebeurde, als belanghebbende behandeld worden; informatie; geconsulteerd worden; en herstel door de dader.

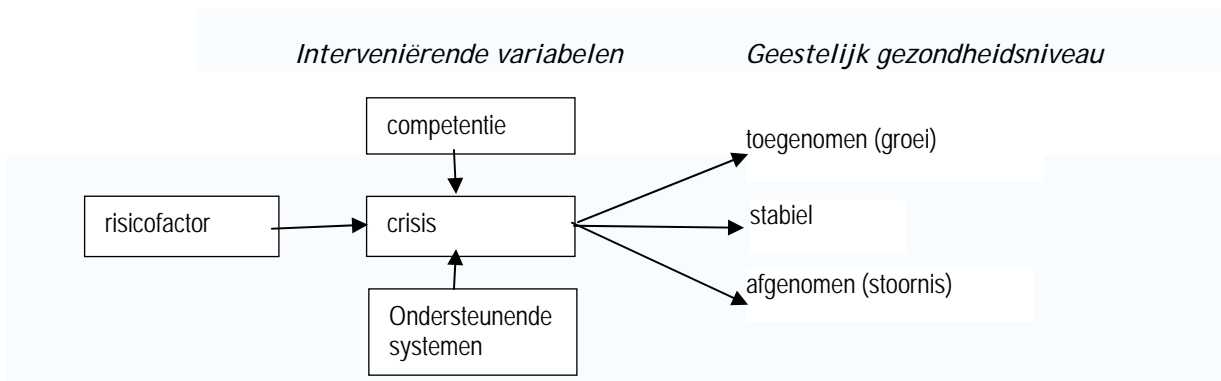
Waar het gaat over het voorspellen van secundaire victimisatie bestaat er nauwelijks empirisch onderzoek. Op grond van onderzoek van Orth en Maercker lijken bij secundaire victimisatie in de zin van verlies van vertrouwen vooral procedurele rechtvaardigheid en tevredenheid over de uitkomsten van de zaak van invloed te zijn, en niet of minder de subjectieve zwaarte van de straf, de bejegening en psychologische stress door het strafproces. Met betrekking tot secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering lijken strafprocesgerelateerde variabelen (vrijwel) geen voorspellende waarde hebben voor post traumatische stress reacties. Mogelijk hebben morele voldoening en opluchting over het vonnis een bescheiden lange termijn impact op post traumatische stressreacties. De empirische basis voor deze conclusies is echter uiterst smal.

Duidelijk is ook dat de vraag of secundaire victimisatie (in welke vorm dan ook) optreedt niet alleen heeft te maken met factoren binnen het strafproces zelf, maar ook met de (beleefde) ernst en de aard van het misdrijf en met factoren die gerelateerd zijn aan de persoon van het slachtoffer. Daarbij gaat het niet alleen om persoonlijke kenmerken van het slachtoffer (zoals leeftijd, sekse, de vraag of het slachtoffer al eerder getraumatiseerd is en psychologische eigenschappen, zoals veerkracht), maar ook om de sociale omgeving van het slachtoffer, zoals de aanwezigheid van een steunend sociaal netwerk. Dit sluit aan bij eerder onderzoek naar de gevolgen van misdrijven - de primaire victimisatie - voor slachtoffers door het Sociaal en Cultureel Planbureau (Lamet e.a. 2009). Dit laat zien dat de gevolgen die een misdrijf heeft voor het slachtoffer niet alleen afhankelijk zijn van de kenmerken van het misdrijf, maar evenzeer van demografische en sociaaleconomische omstandigheden (waaronder de sociale omgeving van het slachtoffer) en psychologische eigenschappen van het slachtoffer zelf. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze factoren evenzeer een rol spelen bij secundaire victimisatie: of het strafproces leidt tot secundaire victimisatie hangt niet alleen af van strafprocesgerelateerde factoren maar ook van factoren gelegen in (de aard en ernst van) het misdrijf, de persoon en de omgeving van het slachtoffer.

2.14.2 Een model om secundaire victimisatie in beeld te brengen

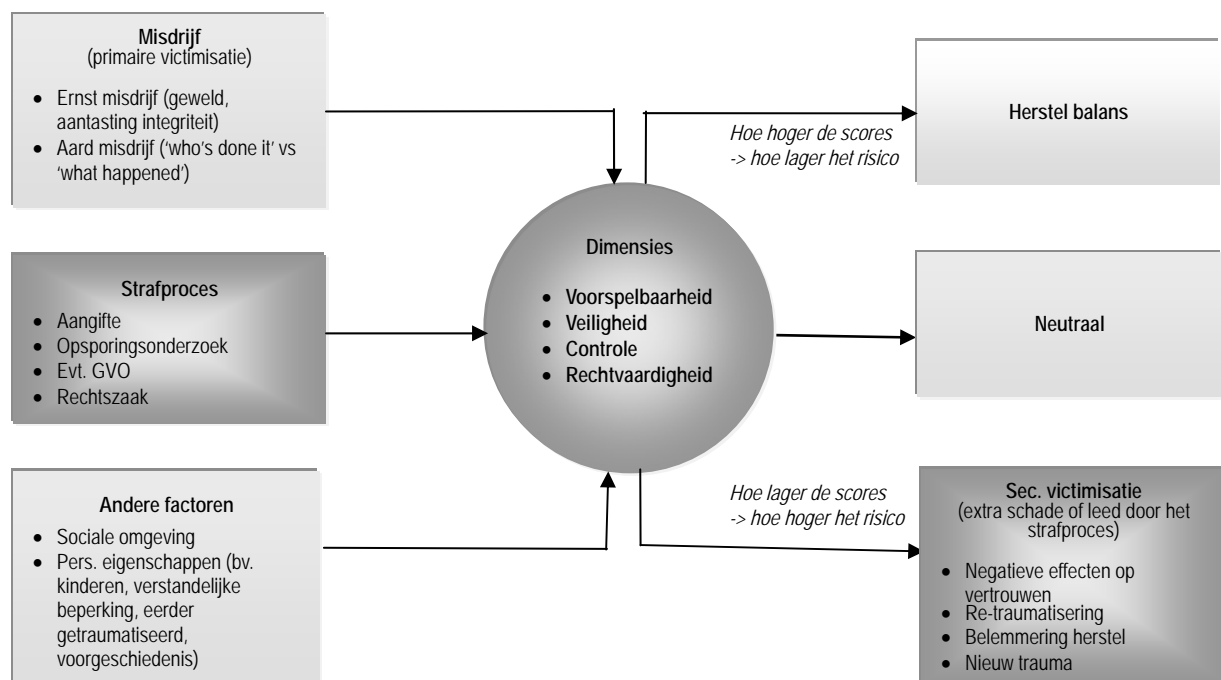
De rode lijn die door alle genoemde factoren heen loopt zijn voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid/controle en rechtvaardigheid. Deze vier begrippen komen in verschillende vormen zowel in de literatuur als in de focusgroepen steeds terug en kunnen o.i. bij het begrijpen (en voorkomen) van secundaire victimisatie een centrale en verbindende rol spelen. Dit wordt ondersteund vanuit de trauma theorie (o.a. Brewin 2001; Janoff-Bulman 1989 en 1992; Foa 1999; Winkel 2007). Tevens kan op deze manier aansluiting worden gezocht bij algemene stresstheorieën. Zo wordt binnen de GGZ veel gewerkt met het stressmodel waarvan de basisvorm door Caplan van het Michigan Institute for Social Research in de jaren zeventig is uitgewerkt²⁶. Dit model geeft een aantal algemene factoren aan, waaronder stressoren (risicofactoren), competentie van het individu en een ondersteunende omgeving. Deze factoren zijn van invloed op de wijze waarop mensen met een 'crisis' omgaan en de uitkomst daarvan.

²⁶ http://doca.nigz.nl/algemene_stressmodel.pdf. Bron: Caplan, G. & Grunebaum, H. (1970). Perspectives on primary prevention, a review. In: P.E. Cook, *Community Psychology and Community Mental Health* (pp. 66-91). San Francisco: Holden Day. Overgenomen uit: *Handboek Preffi 2.0: richtlijn voor effectieve gezondheidsbevordering en preventie*. H. Kok, G.Molleman, H. Saan, M. Ploeg. Woerden, NIGZ 2005.

Bij secundaire victimisatie gaat het om de specifieke risicofactoren die in het strafproces liggen. Of het strafproces tot secundaire victimisatie leidt (c.q. geen negatieve effecten heeft of bijdraagt aan herstel) hangt echter niet alleen af van strafproces-gerelateerde factoren, maar ook van de ernst en de aard van het misdrijf, kenmerken die gerelateerd zijn aan de persoon van het slachtoffer en de sociale omgeving van het slachtoffer.

Op grond van bovenstaande hebben we een schematisch model opgesteld waarin we de verschillende lijnen bij elkaar brengen en dat kan helpen om secundaire victimisatie beter te begrijpen.

In het model plaatsen we de vier bovengenoemde dimensies - voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid/controle en rechtvaardigheid - centraal. Factoren die positief scoren op deze dimensies (d.w.z. bijdragen aan veiligheid, voorspelbaarheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid) vergroten de kans op herstel. Factoren die negatief scoren op de dimensies (d.w.z. bijdragen aan onveiligheid, onvoorspelbaarheid, onbeheersbaarheid en onrechtvaardigheid) vergroten het risico op extra leed en schade. Voor het strafproces betekent dit dat het risico op secundaire victimisatie groter is wanneer de strafprocedure laag (negatief) scoort op de dimensies voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid. Wanneer het strafproces hoog scoort op de genoemde dimensies is de kans op secundaire victimisatie kleiner; of kan het strafproces wellicht zelfs positief bijdragen aan herstel. Vanuit het perspectief van deze vier dimensies is het ook minder belangrijk hoe de door verschillende auteurs genoemde beschermende en risicofactoren

precies gecategoriseerd worden.

Het model maakt duidelijk dat de factoren die zich binnen het strafproces voordoen niet geïsoleerd staan. Ook andere factoren 'scoren' op de dimensies veilig of onveilig, voorspelbaar of onvoorspelbaar, et cetera. Het betreft dan vooral factoren die zijn gelegen in het delict (sommige delicten tasten bijvoorbeeld het gevoel van integriteit en veiligheid meer aan dan andere), de omgeving van een slachtoffer, en de persoonlijke eigenschappen van iemand. We gaan er van uit dat het uiteindelijke risico op secundaire victimisatie door al deze factoren wordt beïnvloed. Voor het strafproces is dit relevant, omdat het betekent dat sommige slachtoffers (gezien de aard van het delict, hun persoonlijke eigenschappen of omgevingsfactoren) extra kwetsbaar of vatbaar zijn voor secundaire victimisatie.

3 De positie van het slachtoffer in het strafrecht

3.1 Inleiding op hoofdstuk 3 tot en met 9

In Hoofdstuk 2 hebben wij het begrip secundaire victimisatie nader onderzocht en de beschermende en risicofactoren in beeld gebracht. Afgesloten werd met een schematisch model waarin veiligheid, voorspelbaarheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid centraal staan als factoren die het risico op secundaire victimisatie verkleinen.

Om de praktijk in beeld te brengen zijn interviews gehouden met professionals uit de strafrechtketen en een beperkt aantal slachtoffers. De uitkomsten hiervan worden in dit en de volgende hoofdstukken besproken. Het materiaal is zoveel mogelijk geordend volgens de fasen van het strafproces; de verschillende fasen komen in de hoofdstukken 4 tot en met 9 aan de orde. Daaraan voorafgaand behandelen we in dit hoofdstuk een aantal algemene onderwerpen die in de interviews aan de orde zijn gekomen en die de afzonderlijke fasen overstijgen. Dit betreft: de (beperkte) positie van het slachtoffer in het strafproces (3.2); de basishouding ten aanzien van de geloofwaardigheid van het slachtoffer (3.3); het strafrecht en secundaire victimisatie (3.4); wiens taak het is om secundaire victimisatie te voorkomen (3.5.), de rol van slachtofferondersteuners (3.6) en de deskundigheid van professionals in de strafrechtketen (3.7).

In de interviews is de centrale vraag steeds of de professionals in de strafrechtketen actief proberen het risico op secundaire victimisatie te beperken, hoe zij dat doen en of zij daarmee rekening houden met de vier bovengenoemde dimensies. Daarbij komen vooral vragen rondom de afweging tussen de belangen van de verdachte, het strafproces (waarheidsvinding en processuele belangen) en die van het slachtoffer aan de orde: vindt er een belangenafweging plaats, op welke momenten in het strafproces, op welke wijze, en zijn hier voorbeelden van te geven?

De informatie uit de interviews wordt steeds in een juridisch kader geplaatst: de paragrafen beginnen zoveel mogelijk met een (globaal) overzicht van de wet- en regelgeving met betrekking tot het betreffende onderwerp. Bij het in kaart brengen van dit juridisch kader zijn we in de eerste plaats te rade gegaan bij de strafwetgeving: de wetboeken van strafrecht en strafvordering. Deze bevatten m.n. regels omtrent de rechten en plichten van getuigen, de rechten van de benadeelde partij en bepalingen omtrent de slachtofferverklaring en het spreekrecht.

De positie van slachtoffergetuigen wordt verder bepaald door een groot aantal aanwijzingen van het Openbaar Ministerie, waarin richtlijnen worden gegeven aan politie en Openbaar Ministerie hoe om te gaan met slachtoffers en/of getuigen. Hoewel de afdwingbaarheid van deze aanwijzingen niet altijd gegeven is, maken zij wel degelijk deel uit van het juridisch kader. De algemene Aanwijzing slachtofferzorg²⁷ geldt voor alle slachtoffers, de Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring²⁸ voor alle slachtoffers van ernstige delicten. Ook relevant zijn (onderdelen van) de Handleiding gedragscode OM²⁹, de Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging³⁰, en de Aanwijzing formulier risicoprofiel en executie-indicator³¹. Daarnaast zijn er specifieke aanwijzingen met betrekking tot bepaalde delicten en/of bepaalde groepen slachtoffers/getuigen. Genoemd kunnen worden de Aanwijzing huiselijk geweld³², de Aanwijzing mensenhandel³³ en de Aanwijzing

²⁷ Aanwijzing slachtofferzorg (2004A004), vastgesteld door het College van procureurs Generaal op 13 april 2004, inwerkingtreding 1 juni 2004. geldigheidsduur t/m 31 mei 2008; verlengd tot 31 mei 2009.

²⁸ Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring (2004A013), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 7 december 2004; inwerkingtreding 1 januari 2005; geldig t/m 31 december 2008; verlengde geldigheid t/m 31 december 2009.

²⁹ Handleiding gedragscode OM (2006H002), vastgesteld door de hoofden van de parketten op 24 juli 2006; inwerkingtreding 1 september 2006; geldig t/m 31 augustus 2010.

³⁰ Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging (2007A017), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 10 september 2007; inwerkingtreding 1 november 2007; geldig t/m 31 oktober 2011.

³¹ Aanwijzing formulier risicoprofiel en executie-indicator, vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 16 juni 2008; inwerkingtreding 1 juli 2008; geldig t/m 31 juni 2012.

³² Aanwijzing huiselijk geweld (2008A011), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 14 juli 2008; inwerkingtreding 1 augustus 2008; geldig t/m 31 juli 2012.

³³ Aanwijzing mensenhandel (2008A022), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 17 november 2008; inwerkingtreding 1 januari 2009; geldig t/m 31 december 2012.

opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik³⁴. Ook een aantal Europese bronnen is gebruikt: het Europees Kaderbesluit 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafrechtprocedure³⁵ en de jurisprudentie van het Europese Hof van de Rechten van de Mens inzake de afweging tussen belangen van de verdachte en belangen van slachtoffer-getuigen.

Tenslotte heeft de Eerste Kamer op 15 december 2009 een wetsvoorstel aangenomen waarbij de rechtspositie van slachtoffers in het strafproces wordt versterkt³⁶. Na inwerkingtreding van deze wet (op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip) krijgen slachtoffers nieuwe rechten (bijvoorbeeld om informatie aan te dragen ten behoeve van het dossier) en komen bepaalde rechten die nu nog zijn voorbehouden aan slachtoffers die zich als benadeelde partij stellen, toe aan alle slachtoffers.

We hebben er voor gekozen in dit onderzoek niet al te diep in te gaan op de positie van de bedreigde getuige, en het slachtoffer als benadeelde partij. De specifieke regelingen rond de benadeelde partij zijn buiten beschouwing gelaten vanwege de focus op het slachtoffer als getuige. Daar waar respondenten iets zeggen over de benadeelde partij als illustratie van hoe met slachtoffers in het algemeen wordt omgegaan, zijn deze opmerkingen wel meegenomen. Ten aanzien van de bedreigde en beschermde getuige bestaat zeer specifieke regelgeving, zowel in de wet als in specifieke richtlijnen³⁷. Weergave hiervan gaat het karakter van deze verkennende studie te boven, temeer nu het bij de beschermde getuigen gaat om een zeer beperkte groep. Ook in de interviews werd duidelijk dat slechts sporadisch van de genoemde regelingen gebruikt wordt gemaakt en dat de relevantie voor het gros van de slachtoffers erg klein is. De vraag of dat terecht is, hebben wij ons in dit onderzoek niet gesteld. We verwijzen voor dit onderwerp graag naar een verkennend onderzoek naar anonimiteit in het strafproces dat werd uitgevoerd door een werkgroep van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie (2008).

Zoals aangegeven hebben we het juridisch kader niet diepgaand geanalyseerd. Ook heeft er geen (literatuur)studie plaatsgevonden naar de theoretische onderbouwing van de vigerende regelgeving, of naar de implementatie ervan in de praktijk³⁸. In de komende hoofdstukken beperken we ons nadrukkelijk tot het weergeven van de belangrijkste regels (het juridisch kader) en hetgeen door onze respondenten is gezegd over de situatie in de praktijk (de praktijk).

3.2. De beperkte positie van het slachtoffer in het strafrecht

3.2.1 Juridisch Kader

De positie van het slachtoffer in het strafproces is beperkt. In ons strafrechtelijk systeem heeft het slachtoffer nauwelijks een zelfstandige positie. Er kunnen verschillende juridische hoedanigheden van het slachtoffer worden onderscheiden. Naast de algemene positie van 'slachtoffer', zijn de rollen van aangever, getuige en benadeelde partij de belangrijkste. Daarnaast kan het slachtoffer nog een aantal specifieke rollen vervullen, zoals die van klachtgerechtigde bij klachtdelicten; die van iemand die gehoord moet worden alvorens tot vervolging wordt overgegaan, en die van klager in de zin van art. 12 Sv³⁹.

Hoewel het Europees Kaderbesluit in artikel 1 stelt dat het slachtoffer een reële en passende rol moet hebben in het strafrecht en voorschrijft dat het strafrecht de rechten en rechtmatige belangen van het slachtoffer in de strafprocedure moet erkennen, is dat in ons strafrechtelijk systeem nog nauwelijks uitgewerkt. Daarin komt enige verandering wanneer het wetsontwerp tot versterking van de positie van het slachtoffer in werking treedt. Momenteel zijn alleen het spreekrecht en de mogelijkheid een slachtofferverklaring af te leggen gekoppeld aan het zijn van

³⁴ Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik (2008A031), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 15 december 2008; inwerkingtreding 1 augustus 2008; geldig t/m 31 juli 2012.

³⁵ Europees Kaderbesluit van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure (2001/220/JBZ).

³⁶ Kamerstuk 30 143: Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces.

³⁷ Besluit getuigenbescherming en de Instructie getuigenbescherming.

³⁸ In de literatuurlijst zijn wel enkele titels opgenomen die wij bij ons onderzoek zijn tegengekomen.

³⁹ Beklag tegen het besluit tot niet (verdere) vervolging.

slachtoffer (of nabestaande) als zodanig. Deze rechten zijn vastgelegd in art. 302 Sv en verder uitgewerkt in de Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring.

Vanuit de strafrechtketen bekeken is de belangrijkste rol van het slachtoffer in het strafproces die van aangever/getuige. De verklaring van het slachtoffer speelt over het algemeen een belangrijke rol in de bewijsvoering. De positie van de aangever wordt mede gedefinieerd door de bepalingen omtrent het doen van aangifte in het Wetboek van strafvordering (art. 161 Sv en verder). In verschillende richtlijnen worden consequenties verbonden aan het doen van aangifte, zoals de verplichting van politie en justitie om informatie te verstrekken. De rechten en plichten van getuigen zijn vooral in het Wetboek van strafvordering vastgelegd. Deze gelden voor alle getuigen, er zijn in de wet geen bepalingen die specifiek voor slachtoffergetuigen gelden. In de verschillende aanwijzingen die (mede) zien op de bejegening van slachtoffers is weinig aandacht voor het slachtoffer in zijn specifieke rol van getuige.

Tenslotte kan een ieder die schade heeft geleden door een misdrijf als benadeelde partij in de strafprocedure een vordering tot schadevergoeding indienen. Dat zal meestal het slachtoffer zijn. De regeling rond de benadeelde partij is opgenomen in het Wetboek van strafvordering (art 51 en verder). Daarnaast is in een aantal aanwijzingen ook aandacht voor schadevergoeding.

3.2.2 De Praktijk

Vrijwel alle geïnterviewden onderstrepen dat het strafrecht dadergericht is. Zoals een officier van justitie opmerkt:

“In het strafproces draait het om de verdachte. Het is niet op het slachtoffer toegesneden. Het strafproces heeft het slachtoffer nodig als aangever en getuige, maar als ze hun nut hebben gehad gaat het proces buiten hen om. Slachtoffers zijn overgeleverd aan anderen en hebben geen controle”.

Over de vraag of dat goed is en zo moet blijven denken de geïnterviewden zeer verschillend. Sommige respondenten vinden dit een terecht uitgangspunt dat vooral ook zo moet blijven: “Het gaat tenslotte om het al dan niet veroordelen van een verdachte”. Anderen benadrukken de scheve verhouding tussen verdachte en slachtoffer en vinden deze eigenlijk niet te rechtvaardigen. Weer anderen signaleren de scheve verhouding, maar zien eigenlijk geen oplossing zonder dat dit ten koste van de rechten van de verdachte gaat.

Een RC vindt dat het strafrecht er juist wel voor het slachtoffer is:

“Ik heb altijd geleefd met het idee dat het strafrecht er is om onrecht recht te trekken, Het strafrecht is er primair voor het slachtoffer, secundair voor het maatschappelijk belang”.

De mate waarin de geïnterviewde slachtoffers zich onrechtvaardig behandeld voelen door het dadergerichte karakter van het strafproces verschilt. Heel uitgesproken is de man die slachtoffer werd van een roofoverval. Hij vindt de verhouding tussen verdachte en slachtoffer volstrekt oneerlijk:

“De verdachte krijgt alle hulp geboden, en hij doet er toch niets mee. Hij gaat gewoon weer hetzelfde doen. Een dag nadat hij vrij was pleegde hij weer een overval. Maar ik moet alles zelf betalen. Ik heb via de huisarts EMDR gedaan, dat heeft wel geholpen, die twee keer, maar ik moet het zelf betalen en dat kan ik niet van mijn uitkering. Zij hebben wel een advocaat, ik moet het zelf maar zien te redden. Zij weten alles van mij, ik niets van hen. Ik krijg vijf minuten op de zitting, zij zijn de rest van het proces aan het woord. Zij mogen alles over mij zeggen, ik niets over hen. Zij hebben een zielige jeugd verhaal, nou, ik heb ook wel een verhaal. Het draait gewoon om de daders. Dat had ik wel eerder gelezen, maar toen dacht ik ‘onzin’, het slachtoffer zal toch ook wel gehoord worden. Daar ben ik van teruggekomen. Er zijn zoveel onevenwichtigheden in het strafproces.”

3.3. De basishouding ten aanzien van de geloofwaardigheid van het slachtoffer

3.3.1 Juridisch Kader

De houding die het strafrecht tegenover de verdachte moet aannemen is vastgelegd in art. 6(2) EVRM (de zgn. onschuldpresumptie): een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan.

Met betrekking tot de basishouding tegenover (de geloofwaardigheid van) het slachtoffer ontbrak tot voor kort een dergelijke algemene bepaling. In de Aanwijzing opsporing en vervolging van seksueel misbruik wordt als achtergrond voor de hernieuwde aanwijzing nadrukkelijk gewezen op het belang van de waarheidsvinding naast het belang van een professionele bejegening. Dit wordt uitgewerkt in de bepaling dat zorgvuldigheid, controleerbaarheid en neutraliteit geboden is. Dezelfde aanwijzing schrijft ook voor dat in bepaalde zaken een expertisegroep moet dan wel kan worden ingeschakeld om een advies te geven over de geloofwaardigheid van de aangifte⁴⁰, en dat in het informatieve gesprek⁴¹ moet worden gewezen op de consequentie van het doen van een valse aangifte. De recent door de Eerste Kamer aangenomen Wet versterking positie slachtoffer in het strafproces⁴² brengt hierin verandering: "In beginsel heeft iedereen die zich als slachtoffer bij de politie meldt, recht op correcte bejegening. Dat laat onverlet dat in een beperkt aantal gevallen sprake kan zijn van een valse melding of aangifte. Dit is evenwel geen reden om niet van de goede trouw van het slachtoffer uit te gaan en alle slachtoffers op voorhand met reserve te bejegenen. Voor verdachten geldt de onschuldpresumptie; voor slachtoffers geldt dat zij slachtoffer zijn totdat het tegendeel komt vast te staan".⁴³

3.3.2 De praktijk

We hebben de vraag naar de basishouding die het strafrecht zou moeten aannemen, mede in het licht van de vastgelegde basishouding ten aanzien van de verdachte, voorgelegd aan alle respondenten in het onderzoek. Een enkele respondent is van mening dat de onschuldpresumptie ten aanzien van de verdachte impliceert dat het slachtoffer (de aangever) niet bij voorbaat als geloofwaardig mag worden beschouwd: er kan geen sprake zijn van een presumptie van slachtofferschap.

Het overgrote deel geeft echter aan dat de basishouding tegenover het slachtoffer dezelfde zou moeten zijn als die tegenover de verdachte: open en neutraal, maar kritisch. Zowel de aangever als de ontkennende verdachte dienen serieus te worden genomen. De schijnbare tegenstelling om zowel de verdachte voor onschuldig te houden als de aangever voor slachtoffer wordt over het algemeen niet als problematisch beschouwd; je werkt met een juridische fictie. Professionele neutraliteit betekent dat je het verhaal dat je wordt verteld, beschouwt als mogelijke waarheid. Een officier van justitie zegt hierover:

"Je moet neutraal zijn in je formuleringen, geen oordeel vellen over wat wel en niet waar is, geen twijfel laten doorklinken".

Een rechercheur zegt:

"Je voorkomt dat je eigen belang of mening een rol gaat spelen. Je moet het belang van het slachtoffer voorop stellen, maar toch proberen objectief te zijn. Deze neutraliteit leer je. Maar je blijft een mens".

Een rechter geeft aan dat je ook 'te correct' kunt zijn:

"Op een zitting sprak een slachtoffergetuige van 'de dader'. De voorzitter corrigeerde haar toen door te zeggen dat 'we hier van de verdachte spreken'. Dat is onnodig, je kunt

⁴⁰ De Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken moet worden ingeschakeld bij zaken van hervonden herinneringen, ritueel misbruik of herinneringen aan seksueel misbruik van voor de derde verjaardag, en kan worden ingeschakeld bij seksueel misbruik dat naar voren komt na een echtscheiding, groepsverkrachtingen met onbekende daders en misbruik langer dan 8 jaar geleden.

⁴¹ Zie verder hoofdstuk 4.

⁴² Aangenomen door de Eerste Kamer op 15 december 2009.

⁴³ Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces; TK 2004-2005, 30 143, nr. 3.

hiermee schade aanbrengen"

Enkele respondenten wijzen er op dat de basishouding ten opzichte van de verdachte in de loop van het proces verandert. Ten opzichte van de verdachte begin je met de onschuldpresumptie, en deze is tijdens de zitting ook weer van belang, maar in de tussenliggende procedure werk je met 'een redelijk vermoeden van schuld' en 'ernstige bezwaren'. Dit kleurt ook je houding naar het slachtoffer. Een officier van justitie:

"Je hebt al snel wettig bewijs, maar uiteindelijk draait het om de overtuiging". Een rechter geeft aan dat hij - ondanks de onschuldpresumptie - toch altijd wel met een bepaald beeld de zitting ingaat: "Bovendien heb je in 80% van de zaken te maken met bekende verdachten".

Een RC wijst er in dit kader op dat we emoties van mensen uit andere culturen niet altijd goed herkennen, en daardoor (al dan niet onbewust) de verkeerde conclusies trekken. Slachtoffers uit andere culturen kunnen schijnbaar emotioneel een vreselijk verhaal vertellen, terwijl ze wel aangedaan zijn, alleen wij zien dat niet.

Slachtoffer of aangever?

Een groot aantal respondenten, afkomstig uit alle geledingen, geeft aan liever van 'aangever' te spreken dan van 'slachtoffer', omdat dit een meer neutrale term is. Zo zegt een rechter:

"Slachtoffer ben je pas na de veroordeling".

Een andere rechter vindt het te formeel om van aangever te spreken:

"Hoewel sommigen geen slachtoffer zijn, schoffeer je de meeste slachtoffers door ze aangever te noemen en ze ook zo te behandelen. Het benoemen van slachtoffers als aangever gaat vaak samen met een benadering die over de gehele linie te formeel/ zakelijk is. Er zou meer empathie moeten zijn".

Door een RC wordt opgemerkt dat een woord met eenzelfde lading als 'verdachte' (in de zin van vermoedelijke dader) voor het slachtoffer ontbreekt. 'Vermeend slachtoffer' klinkt teveel alsof het niet waar is. 'Vermoedelijk slachtoffer' zou kunnen, maar is te lang om consequent te gebruiken. De meeste respondenten gebruiken aangever en slachtoffer door elkaar. Zij gaan er van uit dat duidelijk is dat met slachtoffer het 'vermoedelijk slachtoffer' wordt bedoeld. Dit sluit aan bij de terminologie in de regelgeving: ook daar wordt van slachtoffer gesproken, ook in de fase dat het feit (en dus het slachtofferschap) nog niet bewezen is.

Kritisch toetsen

De meeste respondenten geven aan dat ze in de praktijk in beginsel uitgaan van de waarheid van het verhaal van een aangever ("iemand komt niet voor niets aan je bureau"), maar het wel als hun taak te zien dit verhaal kritisch te toetsen. Hoe kritisch die houding is, hangt af van een aantal factoren, waaronder de vraag of er mogelijk andere belangen in het spel zijn. Een officier van justitie:

"Je gaat er van uit dat ze beiden hun waarheid spreken, en je vraagt je steeds af waarom ze zeggen wat ze zeggen".

Daarbij hoeft de subjectieve waarheid van zowel slachtoffer als verdachte overigens niet overeen te komen met de objectieve waarheid. Een RC typeert zijn basishouding als volgt:

"Ik wil het verhaal kunnen snappen. Als het een goed verhaal is houdt het stand wanneer we er met kritische vragen aan rammelen. Essentieel is wel dat dat rammelen op een respectvolle manier gebeurt."

De meeste respondenten benadrukken dat zij weliswaar een inschatting maken van het waarheidsgehalte van een verklaring, maar dat de professionaliteit vereist dat zij daar kritisch naar blijven kijken. Een RC:

“Soms lijkt een dossier in een bepaalde richting te wijzen, maar dan moet je je altijd bedenken dat dat ook kan komen door de eenzijdige samenstelling ervan”.

Enkele respondenten zetten de kritische houding voorop, en geven aan als basishouding te hanteren dat een aangifte vals kan zijn.

Valse aangiften?

Alle respondenten zijn het erover eens dat onterechte aangiften voorkomen, maar ze zijn het niet eens over de mate waarin. Een zedenrechercheur ziet een duidelijke toename van het aantal valse aangiften. Een ander schat dat in zedenzaken nog geen 10% een valse aangifte betreft. Verderop in het proces heeft men minder met onterechte aangiften te maken; deze worden er vaak door de politie al uitgefilterd. Een van de rechters heeft in tien jaar als strafrechter eenmaal in een incestzaak een zaak terug gestuurd naar de RC omdat hij vermoedde dat het om een valse beschuldiging ging.

De voorbeelden die door verschillende respondenten worden genoemd van zaken waarin wel eens valse of onterechte aangiften worden gedaan komen sterk overeen. Het gaat vooral om zedenzaken. Uit de genoemde voorbeelden zijn drie soorten zaken te onderscheiden. In de eerste plaats beschuldigingen van incest, ontucht of (kinder-) mishandeling in relatie met een echtscheiding of omgangsregeling. Hierbij kan het om onterechte beschuldigingen gaan, maar ook om zaken die wat groter gemaakt worden dan wat in werkelijkheid is gebeurd. In de tweede plaats gaat het om meiden (of vrouwen) die een excuus voor thuis nodig hebben om een seksueel contact te kunnen verantwoorden, of een verklaring nodig hebben waarom ze niet of te laat thuis waren. Tenslotte zijn er de meiden die op het moment zelf niet, of niet duidelijk genoeg, hebben gezegd of aangegeven dat ze de seks niet wilden. Daarbij kan het gaan om meiden die op het moment zelf al niet wilden, maar ook om meiden die achteraf spijt hebben. Een RC meent dat er ook in mensenhandelzaken een risico is van valse aangiften, omdat het doen van aangifte of het afleggen van een verklaring een verblijfsvergunning kan opleveren.

De politie zelf is van mening dat ze goed in staat is om de valse aangiften er in de fase van het informatieve gesprek uit te filteren. Een zedenrechercheur geeft aan hierbij gebruik te maken van een boekje met tips van het Landelijk Expertisecentrum Bijzondere Zedenzaken. Vanuit de slachtofferondersteuners wordt daarentegen opgemerkt dat de politie soms te wantrouwend is. Vooral gescheiden moeders die aangifte willen doen van een vermoeden van seksueel misbruik van een van haar (hun) kinderen, worden in veel gevallen niet voldoende serieus genomen. Ook door de slachtofferondersteuners wordt hierbij verwezen naar het Landelijke Expertisecentrum Bijzonder Zedenzaken, die in zijn verslaglegging zou suggereren dat een aangifte van seksueel misbruik door gescheiden moeders eigenlijk altijd is gericht op het dwarszitten van de ex.

Zowel vanuit de politie als vanuit de slachtofferondersteuners wordt opgemerkt dat niet alle onterechte aangiften 'vals' zijn, in de zin dat opzettelijk iemand wordt beschuldigd van iets dat niet is gebeurd. Er kan ook sprake zijn van een interpretatie van grensoverschrijdend gedrag die niet overeenstemt met de juridische delictsomschrijving. Overigens komt het ook bij huiselijk geweld regelmatig voor dat een slachtoffer een eerdere beschuldigende verklaring intrekt. De meeste respondenten hebben echter de indruk dat in die zaken de eerste verklaring vaak niet onwaar (vals) was, maar juist de gewijzigde verklaring.

Alle respondenten zijn het erover eens dat bij de vraag naar schuld, onschuld en geloofwaardigheid de waarheidsvinding voorop moet staan. Met het oog op de waarheidsvinding mag en moet je zelfs kritisch staan tegenover het verhaal van verdachte én tegenover het verhaal van het slachtoffer. Deze houding mag echter niet omslaan in wantrouwen tegenover de persoon van het slachtoffer.

3.4 Het strafproces en secundaire victimisatie

3.4.1 Juridisch Kader

Het Europees Kaderbesluit stelt in art. 15: Elke lidstaat streeft ernaar om in het kader van de strafprocedure in het algemeen en in het bijzonder in de gebouwen waar strafprocedures kunnen worden ingesteld geleidelijk de voorwaarden te scheppen die nodig zijn om te trachten secundaire victimisatie te voorkomen en onnodige druk op het slachtoffer te vermijden. Deze bepaling wordt

uitdrukkelijk aangehaald in de Memorie van Toelichting bij de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces: "In de gevallen waarin een strafrechtelijke procedure wordt begonnen, zal voortdurend rekening moeten worden gehouden met de belangen van het slachtoffer. Uitgangspunt daarbij is dat de strafrechtelijke procedure het leed en de schade van het slachtoffer niet mag vergroten; in sociologische termen ook wel genoemd het vermijden van secundaire victimisatie".

Zowel in de Aanwijzing spreekrecht als in de Aanwijzing schriftelijke slachtofferverklaring wordt gerefereerd aan secundaire victimisatie. Met secundaire victimisatie wordt, volgens beide aanwijzingen, bedoeld "dat een slachtoffer of nabestaande de nadelen van het jegens hem gepleegde misdrijf dient te verwerken en niet beschadigd mag raken als gevolg van een als onbevredigend ervaren behandeling tijdens het strafproces".

Als mogelijke oorzaken van c.q. risicofactoren voor secundaire victimisatie worden in de Aanwijzing spreekrecht genoemd:

- de reacties van de verdediging;
- de rol van de pers rondom het strafproces;
- gewekte verwachtingen die niet waar gemaakt kunnen worden;
- gebrek aan inzicht in noden en belangen van het slachtoffer;
- te koele en zakelijke benadering van het slachtoffer.

Zowel de Aanwijzing spreekrecht als het Europese Kaderbesluit noemen als mogelijke beschermende factoren c.q. mogelijkheden om (de gevolgen van) secundaire victimisatie te voorkomen of te beperken:

- flankerend beleid;
- het slachtoffer/de nabestaande moet deugdelijk voorbereid om van zijn recht (*in casu* slachtofferverklaring/spreekrecht) gebruik te maken;
- goede opvang;
- aan de situatie aangepaste omstandigheden en faciliteiten in de betrokken gebouwen, waaronder politie, gerechtsgebouwen, overheidsdiensten en slachtofferhulp;
- het behoeden van het slachtoffer (dat gebruik maakt van zijn spreekrecht) voor (te) indringende vragen van verdachte of verdediging;
- een schriftelijke slachtofferverklaring voorafgaand aan het spreekrecht.

De Aanwijzing spreekrecht benoemt naast mogelijke schadelijke effecten ook de mogelijk helende werking van het strafrecht, en noemt daarbij twee aspecten:

- het afleggen van een mondelinge verklaring ter zitting kan een bijdrage leveren aan het herstel van de emotionele schade die het delict teweeg heeft gebracht;
- een gesprek met de officier van justitie kan bijdragen aan de verwerking van het strafbare feit.

3.4.2 De praktijk: komt secundaire victimisatie voor?

Op de vraag of het voorkomt dat slachtoffers extra schade lijden door het strafproces antwoorden eigenlijk alle respondenten bevestigend. Een RC:

"Ik hoor met grote regelmaat mensen zeggen: 'Als ik dit had geweten, dan had ik nooit aangifte gedaan'".

Sommige respondenten geven aan het lastig te vinden de vraag te beantwoorden. Vaak geven zij als reden daarvoor dat zij slachtoffers maar gedurende een kort moment in het strafproces mee maken en daarom geen goed beeld hebben van de impact die iets op het slachtoffer heeft. Een andere reden is het ontbreken van een heldere definitie van 'schade': "Gaat het om een gevoel of om een trauma?" Een enkele respondent geeft aan niet de psychologische kennis te hebben die nodig is om te weten hoe schade precies ontstaat en wat precies schadelijk is. Is het vertellen wat er gebeurt op zich al schadelijk?

Gevraagd naar wat binnen het strafrecht de belangrijkste oorzaak van secundaire victimisatie is komt een aantal elementen steeds terug:

- De dadergerichtheid van het strafproces. Volgens verschillende respondenten speelt het feit dat het strafproces niet draait om het slachtoffer, maar om de dader een belangrijke rol, en ligt dit ten grondslag aan veel onvrede van slachtoffers met het strafproces.
- De lange duur van het strafproces. Soms wordt als extra belastend genoemd dat het slachtoffer ook geen beeld heeft wat er in die tijd gebeurt:

“Na de aangifte hoor je als slachtoffer lange tijd niks. En dan ineens moet je als slachtoffer weer op komen draven. Als er geen voorlopige hechtenis is kan een zaak zomaar een jaar of anderhalf jaar liggen”.

Vanuit slachtofferondersteuners wordt hier nog aan toegevoegd dat het rechtvaardigheidsgevoel van slachtoffers ernstig wordt aangetast omdat het (extra) leed dat de lange duur van het strafproces voor hen met zich meebrengt op geen enkele manier wordt erkend, terwijl het aan de andere kant wel een reden is voor een lagere straf. Een officier van justitie merkt op dat het probleem van de lange duur van het strafproces opgelost kan worden met meer rechters en dat het een politieke beslissing is dat die er niet komen.

- Bejegening. Als oorzaken van schade worden genoemd een koele benadering, geen rekening houden met de emoties van het slachtoffer, een gebrek aan inlevingsvermogen, niet zorgvuldig met de belangen van het slachtoffer om gaan en afspraken niet nakomen genoemd. Het belang van het serieus nemen van het slachtoffer en een zorgvuldige en nette behandeling wordt benadrukt. Een aantal respondenten wijst erop dat iedereen moet beseffen dat het heel moeilijk is om over intieme ervaringen heel gedetailleerd te moeten vertellen. Deskundigheid in het omgaan met slachtoffers is hierbij belangrijk.
- ‘Niet geloofd worden’. Een factor die meermalen wordt genoemd is dat slachtoffers het gevoel krijgen niet geloofd te worden, en soms nog erger, dat hun betrouwbaarheid, geloofwaardigheid en integriteit in twijfel wordt getrokken. Een zedenrechercheur:

“Er is een zaak geweest waarbij een slachtoffer anderhalve dag is verhoord door de advocaat van de verdachte bij de RC, en waarin vervolgens een deskundigenonderzoek werd gelast naar de betrouwbaarheid van haar verklaring. Dan gaat het niet meer om de feiten, maar om de persoon van het slachtoffer”.

- De behandeling door de advocaat van de verdachte tijdens het verhoor bij de RC of ter zitting. De wijze waarop slachtoffers vaak door de advocaat van de verdachte tegemoet worden getreden wordt veelvuldig genoemd als traumatiserend:

“Deze is niet uit op waarheidsvinding, maar op het onderuithalen van het slachtoffer in het belang van zijn cliënt”. En: “Een beetje advocaat vraagt alle aangevers nog een keer te horen”.

Een RC denkt dat het grootste risico van secundaire victimisatie ligt in de benadering van slachtoffers tijdens de verhoren (bij RC of op de zitting). Dit speelt volgens hem vooral wanneer slachtoffers niet met respect worden behandeld en als leugenaars weggezet worden. Dat gebeurt het meest door advocaten van verdachten, juist vanuit hun rol als eenzijdige belangenbehartiger. Een zedenrechercheur hoort van slachtoffers terug dat het verhoor bij de RC het meest traumatisch is van de strafzaak. Daarbij gaat het m.n. om de vragen die door de advocaat van de wederpartij worden gesteld en de beschuldigingen die daarbij worden geuit: “je liegt, je wilde het zelf”. Een andere rechercheur citeert een opmerking van een slachtoffer van verkrachting na het verhoor bij de RC:

“Al word ik nog tien keer verkracht, ik doe nooit meer aangifte”.

Ook een officier van justitie noemt het optreden als getuige als het meest kritieke moment voor secundaire victimisatie: slachtoffers hebben geen controle hierover en zijn bang voor confrontatie met de verdachte.

- De uitkomst. Meerdere respondenten geven aan dat de uiteindelijke uitkomst een belangrijke rol speelt bij het antwoord op de vraag of het het allemaal waard is geweest. Die uitkomst is niet altijd bevredigend. Een rechter geeft aan dat rechtvaardigheid niet voor alle slachtoffers hetzelfde inhoudt:

“Wanneer kan een slachtoffer een zaak achter zich laten? Sommigen nooit. En sommigen als er recht is gedaan. En wanneer is recht gedaan? Voor sommigen is dat een hoge straf, voor anderen hoeft dat niet”.

Als kritieke fases in het strafproces worden genoemd:

- De aangifte en het politieverhoor. Slachtofferondersteuners geven aan dat deze fase zeer bepalend is voor het vertrouwen dat slachtoffers hebben in het rechtssysteem. Wanneer het hier mis gaat, wordt dat vertrouwen vaak zodanig geschaad dat men een volgende keer geen aangifte zal doen en/of tot eigenrichting kan overgaan
- Het verhoor bij de RC
- Beslissingen over de wijze van afdoen van een zaak
- Uitstel van de zitting
- Afwijzing vordering benadeelde partij.

Beschermdende factoren zijn volgens respondenten:

- Een goede uitleg van de procedure en de overwegingen om iets te doen
- Toegankelijkheid, bijvoorbeeld van de officier van justitie (niet alles door het slachtoffer-informatiepunt laten afhandelen maar zelf mensen te woord staan)
- Aandacht voor de positie van het slachtoffer (bijvoorbeeld in het requisitoir).

Daarnaar gevraagd onderschrijven de meeste respondenten het belang van de eerder genoemde dimensies veiligheid, voorspelbaarheid, controle en rechtvaardigheid. In het verlengde hiervan merken een aantal respondenten op dat de kwetsbaarheid voor secundaire victimisatie mede afhangt van het soort delict en de voorspelbaarheid ervan. Van incidenten waar mensen vaak mee te maken krijgen - winkeldiefstal, een gestolen fiets, zakkenrollen - weten mensen dat het hen kan overkomen. Dat levert minder risico op secundaire victimisatie op dan zedendelicten.

Opvallend is dat vrijwel alle respondenten bij een open vraag over secundaire victimisatie uit zichzelf beginnen over zedenzaken. Voor de zedenrechercheurs is dit logisch (zij doen immers geen andere zaken), maar ook officieren van justitie, rechters commissarissen en rechters - die alle soorten misdrijven behandelen - denken bij secundaire victimisatie blijkbaar direct aan slachtoffers van zedenzaken. Een enkeling benoemt dit expliciet:

“Eigenlijk zie je het alleen in zedenzaken en bij huiselijk geweldzaken gebeuren: hier zie je vaak emotionele slachtoffers. In andere geweldszaken speelt het niet.”

Ook slachtoffers van mensenhandel worden benoemd als kwetsbare groep.

Een RC merkt op dat slachtoffers over het algemeen weinig vertrouwen hebben in de beschermende mogelijkheden van justitie en politie. Voor slachtoffers uit andere culturen geldt dit vaak nog sterker:

“Het is geen kwestie van disrespect, maar als er gedreigd wordt met voodoo geloven ze niet dat het Nederlandse rechtssysteem daartegen op kan”.

Een aantal respondenten wijst er op dat het strafproces ook heilzaam kan werken en voldoening kan geven:

“Voor sommigen is het een opluchting, dat ze het uit handen geven. Het is een deel van de verwerking.”

Vanuit de focusgroepen wordt opgemerkt dat het de vraag is of secundaire victimisatie door het strafproces vermijdbaar is. Gewezen wordt op de tegengestelde belangen van het strafrechtelijk systeem en het slachtoffer waardoor secundaire victimisatie door het strafproces nooit helemaal kan worden voorkomen: dit zit als het ware ingebakken in het strafrechtssysteem. Er zijn wel

mogelijkheden om het aan te passen, maar die zijn inherent beperkt. Het strafrecht is niet gemaakt voor slachtoffers. Zo is het hele strafrechtstelsel er van doordrongen dat het het beste is als er aangifte wordt gedaan en vervolgd. Maar het is de vraag of dit altijd in het belang van het slachtoffer is. Voor sommige slachtoffers kan bijvoorbeeld alleen al het geven van informatie bedreigend zijn. Dit speelt sterk bij slachtoffers van verkrachting en van mensenhandel, zeker als zij afkomstig zijn uit een ander land. Tegelijkertijd kan getuigenis afleggen ook een helpende, steunende factor zijn. Voorwaarde daarvoor is dat je gehoord wordt en erkenning krijgt. In dit kader is ook het verschil van belang tussen de procedurele en de uitkomsten kant. Gesteld wordt dat het een stap vooruit zou zijn als in ieder geval erkend werd dat het slachtoffer (ook) een ander belang kan hebben.

De deelnemers aan de focusgroep merken daarnaast op dat een goede voorbereiding van belang is om secundaire victimisatie te voorkomen. Op papier is dit goed geregeld, maar in de praktijk, stellen zij, blijft 'boeven vangen' toch prioriteit nr. 1: daar wordt het strafrechtelijk apparaat ook in eerste instantie op afgerekend, niet op hoe zij met slachtoffers omgaat.

Op de vraag of het strafproces hen goed heeft gedaan of juist niet, lopen de antwoorden van de geïnterviewde slachtoffers uiteen. Verschillende van de hierboven genoemde elementen komen hierin terug. De vrouw die op haar 15^e slachtoffer werd van seksueel misbruik zegt:

"Als ik dit van te voren had geweten had ik het nooit gedaan. Ik zou mensen niet aanraden aangifte te doen. Het is beter het te laten rusten, daar knap je meer van op. Het voelde als een toets van mijn hele leven: je moet alles goed geleerd hebben, anders ben je af. Iemand die ik ken heeft hetzelfde meegemaakt. Ik heb haar aangeraden geen aangifte te doen. Dat heeft ze ook niet gedaan."

Gevraagd naar wat haar de meeste schade heeft toegebracht, zegt ze:

"Alle verhalen die niets meer met de rechtszaak te maken hadden, alles er omheen. D (de pleger, MW/MdB) heeft allerlei bekenden van mij opgebeld. Hij heeft ook mijn baas gebeld en gevraagd of ik wel eens loog. Hij heeft van alles gedaan om meer van mij te weten te komen. Hij heeft tegen mensen gezegd dat er een aanklacht tegen mij lag op mijn werk, dat ik mij sletterig gedroeg. Dat soort geniepige dingen, je onderuit halen. Dingen die er totaal niet mee te maken hebben. (...) Ze probeerden te zorgen dat ik ging liegen. Er is ook nog een leugendeskundige bij gehaald, een verschrikkelijke man. Hij beweerde dat ik had gelogen, hij kijkt in je dossier en zegt dan wat je wel of niet nog kan weten. Dat werd ook in de rechtszaak meegenomen. (...) Op een gegeven moment voelde ik helemaal niets meer, zo'n opeenstapeling van dingen. Al die beweringen over mij, je gaat toch aan jezelf twijfelen, ook al weet je dat het onzin is. Ik hou altijd een schuldgevoel, had ik niet dit of dat. Dat blijft altijd. Ik weet dat dat nooit weg zal gaan. Dat schuldgevoel is versterkt door de rechtszaak. (...) Ik heb de hele rechtszaak als verschrikkelijk ervaren, de dingen die erbij gehaald werden. Alles wat je had gezegd werd tegen je gebruikt. Elk foutje dat je ooit had gemaakt werd uitgepluist. Sommige dingen ben je gewoon vergeten, heb je uitgebannen. Ik kreeg heel veel last van herbelevingen."

Zij noemt ook het wachten en de lange duur:

"Het wachten maakt het erg. Je weet wat je te wachten staat de volgende keer. Als ik de brief kreeg dat ik weer moest komen was ik maanden van slag. Met mazzel ging het dan door, vaak werd het dan weer uitgesteld. (...) Het uitstel elke keer, dat je weet dat het van zijn kant komt, hij wilde elke keer meer getuigen erbij halen."

Zij heeft ook niet gevoel dat zij zelf op enigerlei wijze controle kon uitoefenen:

"Het voelde alsof ik geleid werd, alleen maar vragen beantwoorden. Ik moest alleen maar volgen."

Op de vraag of het ook iets goeds heeft gedaan, antwoordt ze:

"Ik ben door een dieptepunt gegaan, heb mezelf leren kennen. Ik had dingen weggestopt, die ben ik tegengekomen. Ik ben nu bezig weer een bodem te leggen en op te krabbelen. Ik

weet zeker dat ik dat met hulp wil doen, maar tot nu toe heb ik dat niet gedaan, ik wil dat eerst alles klaar is. Ik wil eerst dit af hebben voordat ik klaar ben om hulp te vragen. Ik wil het op een goed moment ook met rust kunnen laten. Ik raak elke keer zo van slag als ik alles weer moet herhalen. Ik wil mijn eigen tempo en mijn eigen tijd bepalen. Ik denk er niet elke dag aan, maar onbewust ben je er toch steeds mee bezig."

Ook Johan Hermans, die achter de daders van een roofoverval is aangegaan, is negatief. Hij vindt het ergste dat de daders bekend hebben maar toch in hoger beroep zijn gegaan: "Dat is een klap in je gezicht". Maar ook de onevenwichtigheid in het strafproces, het feit dat hij zelf op zoek moet naar hulp en een advocaat (en die ook nog zelf moet betalen) en dat hij niet weet of de daders zijn adres hebben zitten hem dwars. Over dat laatste zegt hij:

"Ik heb 's nachts overal de verlichting aan. Ik ben bang in huis en ik ben bang op straat. Ik vertrouw niemand meer. Ik ben superalert."

Martine Kroon (slachtoffer straatroof) is daarentegen behoorlijk positief. Vooral de hulp die zij door Slachtofferhulp kreeg geboden en het gesprek met de officier en diens betrokkenheid heeft haar goed gedaan en geholpen bij de verwerking. Zij en de andere slachtoffers (van dezelfde dader) kregen bij de officier het idee dat ze gewaardeerd werden. Ook de recherche was betrokken. Zij heeft ook het gevoel dat zij goed was voorbereid, op een enkele uitzondering na goed werd geïnformeerd, invloed had op het strafproces en dat er rekening werd gehouden met haar wensen en behoeften. Het fysiek aanwezig zijn op de zitting en het afleggen van de verklaring tegen de dader vond zij moeilijk, maar het was ook een vorm van afsluiten/verwerken. Zij voelde zich gesterkt door de houding van de rechter: ze werd serieus genomen en haar emotie werd benoemd. Dit heeft haar geholpen in het verwerkingsproces:

"Ik had het gevoel dat hij toch wel een beetje met mij meeleefde. Tijdens de zitting las de rechter een verklaring op van een van de slachtoffers. Dat vond ik persoonlijk erg fijn. Het leuke aan het oplezen van die verklaring was dat de rechter tegen de verdachte zei: 'Je moet inzien dat het slachtoffer nu aan het huilen is'."

De rechters gaven haar het idee in de maatschappij te staan en zich in te kunnen leven in het slachtoffer:

"Zij stelden vragen als 'wat moet de vrouw wel niet gedacht hebben?' Dat vond ik fijn, dat de rechter daar op in ging en dat opmerkte. Ik vond dat menselijk want ik had gedacht dat het vooral zakelijk en strak zou zijn."

Het meest negatieve vond zij de bureaucratie, het papierwerk en het langs elkaar heen werken van de verschillende instanties. De samenwerking tussen de 'eilanden' zoals zij het noemt vond zij helemaal niks. Met eilanden bedoelt zij de politie, OM en het parket:

"De rechercheur van de politie die het overdraagt aan het OM, die het vervolgens weer overdraagt naar het parket. En daarna duurt het lang voordat je van het parket te horen krijgt wanneer de zitting is. Ik heb hier lang op zitten wachten, maar heb toen uiteindelijk zelf het parket gebeld en gevraagd wanneer de zitting zou zijn."

Ook is haar rechtvaardigheidsgevoel niet echt bevredigd. Dat komt vooral omdat de dader weliswaar opgenomen werd in het Pieter Baan Centrum, maar onderzoek weigerde. Hij heeft weliswaar een hoge straf gekregen (10 jaar), maar zij blijft het "krom" vinden dat iemand het niet toelaat om onderzoek naar hem te laten doen en daardoor geen tbs kan krijgen. Daardoor wordt hij niet behandeld en blijft er naar haar idee een grote kans op herhaling.

Ook het rechtvaardigheidsgevoel van Angelique Jonkers (slachtoffer mensenhandel) is niet bevredigd. Het meest pijnlijk vindt zij dat de jongen die haar misbruikt heeft niet alleen is vrijgesproken, maar nu zelfs jongerenwerker is. Dat is voor haar volstrekt onbegrijpelijk:

"Hij mag nu met zeventienjarige meiden werken. Een vriend van mij heeft die Stichting gebeld, maar ze zeggen 'hij is toch vrijgesproken?'."

Naar haar idee was de rechter niet neutraal ('hij was er alleen voor de verdachte') en heeft hij de feiten niet voldoende kritisch onderzocht. Dat wijt zij vooral aan het onvoldoende doorvragen van de rechter:

"De rechter zat de hele tijd sacherijng te kijken. Ik had het gevoel dat hij absoluut niet begreep waar het over ging. Ik had het gevoel dat hij er geen zin in had. (...) De rechter kijkt alleen maar naar zo'n jongen, niet naar ons. Hij vroeg alleen maar dingen voor hem. (...) De rechter geloofde niet dat hij mijn vriendin die toen minderjarig was, op het paspoort van zijn zus liet werken. Maar het paspoort dat zijn advocaat in de rechtszaal liet zien, was van de verkeerde zus. Het paspoort van die andere zus is door de rechter nooit opgevraagd. Als hij dat wel had gedaan, was duidelijker geworden dat hij ook mijn vriendin in de prostitutie had laten werken."

De uitspraak voelt ook als oneerlijk omdat zij, als gevolg van de vrijspraak, nu met hoge schulden zit omdat hij allerlei zaken, zoals dure auto's, op haar naam had gezet:

"Ik heb nu een dubbele straf gehad. Je doet aangifte, hij komt vrij en ik zit nog tot 2011 met schulden. Door die schulden kan ik niet naar school maar moet ik werken."

Volgens haar moet de rechter in dit soort zaken een vrouw zijn: "Een man heeft geen idee van wat je wordt aangedaan". Toch zou ze een vriendin in dezelfde situatie wel aanraden om aangifte te doen:

"Ja, maar ik zou haar dan wel heel goed uitleggen dat ze niet altijd serieus genomen wordt. Dat je moet hopen dat je een goede rechter voor je neus krijgt. Ik maak er wel eens grappen met mijn broer en zijn vrienden over, ik zeg ook altijd: 'ken je iemand, stuur ze naar mij, dan kan ik met haar praten'."

3.5 Wie beschermt slachtoffers tegen secundaire victimisatie?

'Het strafrecht' moet secundaire victimisatie voorkomen en beperken, onder meer door goede slachtofferzorg, waaronder een correcte bejegening en informatieverstrekking aan het slachtoffer. Welke taak hebben de verschillende actoren in het strafproces hierin, en wie is verantwoordelijk voor het grote geheel? Wie kan anderen aanspreken op hun handelen? En wiens taak is het om positie te kiezen voor het belang van het slachtoffer tegenover andere belangen? Hieronder bespreken we de taakopvattingen op dit punt van de betrokken actoren. Eerst schetsen we kort het juridisch kader.

3.5.1 Juridisch Kader

De aanwijzingen met betrekking tot slachtofferzorg, bejegening en informatieverstrekking richten zich met name tot politie en openbaar ministerie. De taak van rechters en RC's is minder uitgewerkt.

De Aanwijzing slachtofferzorg, die zich richt tot politie en OM, benoemt een aantal basistaken in de zorg voor slachtoffers. Als uitgangspunten gelden:

- Een correcte en waar nodig een persoonlijke bejegening van het slachtoffer
- Informatieverstrekking aan het slachtoffer, waarbij geldt dat deze informatie zo snel mogelijk aan het slachtoffer moet worden verstrekt en tevens dat deze informatie duidelijk en relevant is
- Het zoveel mogelijk benutten van de mogelijkheid tot schaderegeling in het kader van de afhandeling van de strafzaak.

De Aanwijzing mensenhandel geeft de opdracht rekening te houden met het feit dat het misdrijf mogelijk psychische gevolgen heeft voor het slachtoffer.

De Handleiding gedragscode OM geeft het Openbaar Ministerie een belangrijke taak in het opkomen voor de belangen van slachtoffers: 'De medewerker van het OM heeft een bijzondere zorg ten opzichte van slachtoffers van delicten en hun naasten. Hij spant zich in hun belangen naar behoren

te behartigen'. En meer specifiek ten opzichte van getuigen: 'De medewerker van het OM spant zich ervoor in dat getuigen niet meer worden belast door het geven van een getuigenis dan in het belang van een goede rechtspleging noodzakelijk is. Hij neemt zo nodig maatregelen om de lichamelijke en geestelijke integriteit, alsmede de goederen van getuigen en hun naasten te beschermen'. Volgens de Aanwijzing spreekrecht heeft het OM ook een verantwoordelijkheid ten aanzien van degene die gebruik maakt van het spreekrecht: de officier van justitie behoedt het slachtoffer zoveel mogelijk voor (te) indringende vragen van verdachte of verdediging, naast de taak die de rechter ter zitting heeft (Aanwijzing spreekrecht). Daarnaast bevat de Handleiding gedragscode OM een aantal bepalingen die niet specifiek ten aanzien van slachtoffers gelden, maar wel voor hen relevant kunnen zijn:

- De medewerker van het OM voert zijn werkzaamheden uit met eerbiediging van de inherente menselijke waardigheid, zonder aanzien van persoon en status, en zonder te discrimineren naar godsdienst, geslacht, seksuele geaardheid, nationale afkomst, etniciteit, huidkleur, leeftijd of andere grond;
- De medewerker van het OM voert zijn werkzaamheden eerlijk, onpartijdig, objectief en onbevreesd uit.

In de nieuwe Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces is opgenomen dat - in zijn algemeenheid - de officier van justitie zorg draagt voor een correcte bejegening van het slachtoffer (art. 51a lid 2 Sv (nieuw), en dat op de terechtzitting de voorzitter hier zorg voor draagt (art. 288a Sv, gewijzigd).

3.5.2 De praktijk: de politie

Door een onderzoeker wordt opgemerkt dat de feitelijke zorg van de politie voor slachtoffers in de laatste jaren minder is geworden. De politie haalt en brengt slachtoffers bijvoorbeeld niet meer. Dit wordt verklaard vanuit de behoefte om de objectiviteit te waarborgen:

"Je hebt een neutrale rol, met oog voor het slachtoffer".

De slachtofferondersteuners zijn het er over eens dat de bejegening door de afdeling zeden in het algemeen goed is. Zij zien meer problemen op het niveau van de gewone wijkbureaus/ basisdienst. Slachtoffers worden bijvoorbeeld niet serieus genomen wanneer zij aangifte willen doen of worden niet teruggebeld wanneer dat wel is beloofd.

In de praktijk verschilt de mate waarin de politie contact houdt met het slachtoffer en het slachtoffer informeert sterk. Een respondent geeft aan dat de politie contact houdt met het slachtoffer gedurende het hele strafproces en het slachtoffer voorbereidt op de diverse stadia van strafproces. Een ander zegt dat de politie contact heeft met het slachtoffer en deze informeert totdat de zaak wordt ingezonden aan het OM, maar daarna geen enkel zicht meer op de zaak heeft. En dan is er de tussenweg:

"In beginsel houdt de taak van de politie op als het PV is ingestuurd, het is dan de taak van slachtofferzorg van het OM. Maar wij voelen ons ook verantwoordelijk als iemand gehoord moet worden bij de RC. We doen navraag of iemand is heengezonden en zorgen dat het slachtoffer daarover wordt geïnformeerd, omdat we weten dat dit voor het slachtoffer van groot belang is. Het verschil tussen de politie en het OM is dat wij de emotie gezien hebben, voor het OM is het papier."

Een zedenrechercheur merkt op dat het niet goed is wanneer het slachtoffer aan de politie blijft hangen. De politie heeft ook de tijd en deskundigheid niet voor het bieden van echte nazorg.

Voor wat betreft de afweging van belangen stelt een zedenrechercheur dat hij zich geen zaak kan herinneren waarin hij het belang van een slachtoffer niet voorop heeft gesteld. Maar ook wordt gezegd dat de politie in zijn werk niet bezig is met het meten van 'wat zijn de gevolgen voor het slachtoffer'. Door de zedenpolitie wordt aangegeven dat zedenrechercheurs alerter zijn op de mogelijke belasting van het slachtoffer dan algemene rechercheurs/de basis politiedienst. De laatsten missen de deskundigheid in het omgaan met slachtoffers. Dit wordt bevestigd door de slachtofferondersteuners.

Heel soms gaat de politie naar de zitting, met name in zware zaken, om te zien hoe een zaak afloopt, maar ook om te leren: hoe wordt het onderzoek gewogen. De politie heeft dan geen contact met het slachtoffer, vanuit het oogpunt van neutraliteit. Maar:

"Achteraf hoor je wel dat slachtoffers de aanwezigheid van de politie waarderen".

3.5.3 De praktijk: het OM

De meeste officieren van justitie geven aan dat het moeilijk balanceren is tussen enerzijds de waarheidsvinding en het onderzoeksbelang en anderzijds het slachtofferbelang. Opvallend zijn desondanks de verschillen in opvatting over hun taak met betrekking tot de bescherming van de belangen van het slachtoffer. Zo kiest een officier zeer nadrukkelijk voor het belang van de waarheidsvinding. De belangen van het slachtoffer kunnen daar zo nodig voor wijken:

"Het is belangrijk om te benadrukken dat we geen belangenbehartigers zijn. We zijn geen advocaat van het slachtoffer".

Een andere officier stelt juist dat binnen het strafrechtstelsel het OM wel degelijk de meest aangewezen instantie is om de slachtofferbelangen te behartigen. Daarbij gaat het niet alleen om de individuele belangen (waar ook een slachtofferadvocaat een belangrijke rol in kan spelen), maar ook om het algemene slachtofferbelang: het OM is verantwoordelijk voor de acceptatie van het strafrechtstelsel in de samenleving, en tevreden slachtoffers horen daarbij.

De meeste rechters en RC's verwijzen ook naar het OM voor de bescherming van de belangen van het slachtoffer, bijvoorbeeld als het gaat om de veiligheid van het slachtoffer of het geven van uitleg over een uitspraak. Een RC:

"Het is niet de taak van de RC om maatregelen te treffen voor de veiligheid van de getuige. De kwestie van de veiligheid is aan het OM."

En een rechter:

"De officier van justitie is de vertegenwoordiger van de maatschappij die het voor het slachtoffer tot een bevredigend einde moet brengen".

3.5.4 De praktijk: de rechter-commissaris

Ook bij RC's zien we verschillen in taakopvatting. Zo ziet een RC het als een belangrijke taak van de onderzoeksrechter om een getuige verklaringsbereid te krijgen:

"Dat doe je door een respectvolle bejegening, het geven van informatie en door dingen te regelen die maken dat een getuige wel wil of kan verklaren. Allemaal dingen die ook van belang zijn bij het voorkomen van secundaire victimisatie".

Een aantal RC's geeft expliciet aan dat het hun taak is om een slachtoffer tijdens het verhoor te beschermen tegen intimiderende of provocerende vragen van de advocaat van de verdachte, en om door middel van tegenvragen het slachtoffer de gelegenheid te geven uitgelokte statements te nuanceren. Een andere RC ziet het daarentegen in het geheel niet als zijn taak om de belangen van het slachtoffer af te wegen:

"Ons strafproces draait om de verklaring van de getuige. Ik maak geen afweging omdat dat niet mijn taak is. Ik zit hier om de format van de strafzaak te doen (...). Ik heb wel begrip voor slachtoffers en wil niet dat ze extra getraumatiseerd worden, maar het is nu eenmaal nodig. Ik kan me voorstellen dat mensen geen aangifte willen doen, maar ik vind dat dat wel zou moeten. Het recht moet zijn loop hebben."

Een RC zou graag wat meer eenheid binnen het kabinet van RC's zien hoe je het horen van getuigen aanpakt. Nu heeft iedere RC zijn of haar eigen aanpak; er vindt geen afstemming plaats. Een andere RC acht de verschillen die er bestaan tussen de regio's ook een groot goed:

"Je wordt doodgegooid met richtlijnen".

3.5.5 De praktijk: rechters

Rechters zien voor zichzelf vooral een taak met betrekking tot de bejegening:

“Een koele benadering, geen rekening houden met de emoties van het slachtoffer en het niet tonen van inlevingsvermogen kunnen schade meebrengen. De rechter moet van het podium af”.

De meeste rechters zien ook een taak voor zichzelf weggelegd bij het beschermen van het slachtoffer op de zitting. Dat kan gaan over het beletten van intimiderende vragen, maar ook over het niet vlak naast de verdachte hoeven zitten (Zie hiervoor verder hoofdstuk 8).

Een rechter merkt op dat het een goede zaak zou zijn als er meer aandacht zou komen voor slachtofferzorg binnen de strafrechtketen. De aanbevelingen uit het onderhavige onderzoek zouden niet alleen in een onderzoeksrapport moeten staan, maar als klein document actief verspreid moeten worden onder rechters, officieren en netwerken van juridisch medewerkers.

3.6 De rol van slachtofferondersteuners: advocaat en slachtofferhulp

Het onderzoek richtte zich vooral op de rol van de actoren die binnen het strafproces belangen afwegen. De rol van slachtofferondersteuners is niet specifiek onderzocht. Omdat veel geïnterviewden wel iets over slachtofferondersteuners - slachtofferhulp en slachtofferadvocaten - zeiden, wijden we er toch een korte paragraaf aan.

3.6.1. Juridisch kader

Slachtofferhulp Nederland is door de Minister van Justitie aangewezen als rechtspersoon die zorg draagt voor slachtofferhulp, zoals bedoeld in de wet Justitiesubsidies. Deze wet verstaat onder slachtofferhulp de opvang en ondersteuning van slachtoffers en nabestaanden van vermoedelijke strafbare feiten, bestaande uit juridische ondersteuning, praktische ondersteuning, kortdurende emotionele ondersteuning en doorverwijzing naar niet in het bijzonder voor slachtoffers bedoelde hulpverleningsinstellingen.

Volgens de Aanwijzing slachtofferzorg dient de politie bij aangifte de voorlichtingsfolder ‘Slachtofferhulp’ aan het slachtoffer te geven. De politie vraagt uitdrukkelijk of het slachtoffer bezwaar heeft tegen het verstrekken van zijn naam- en adresgegevens aan het lokale bureau voor slachtofferhulp.

De Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring geeft Slachtofferhulp Nederland een rol bij het opstellen van de slachtofferverklaring en het voorbereiden van het spreekrecht.

Sinds 1 april 2006 hebben slachtoffers van een misdrijf tegen de zeden of een ernstig geweldsmisdrijf⁴⁴ wanneer er vervolging is ingesteld recht op gratis rechtsbijstand in het strafproces door een advocaat⁴⁵. De nieuwe Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces bepaalt dat het slachtoffer zich kan doen bijstaan, en zich ter zitting kan laten vertegenwoordigen door een advocaat (art. 51c Sv-nieuw).

Volgens het Europees Kaderbesluit dient een slachtoffer zo nodig kosteloos toegang te hebben tot advies over zijn rol in de procedure (art. 6).

3.6.2 De praktijk

Een groot aantal respondenten geeft aan dat een slachtofferadvocaat een toegevoegde waarde heeft, zowel voor het slachtoffer als voor de andere actoren in het strafproces. Hier worden verschillende argumenten voor gegeven:

- Het geeft rust en vertrouwen voor het slachtoffer;
- Een advocaat spreekt de juridische taal van het strafproces en is gelijkwaardige partij ten opzichte van de advocaat van de verdachte;
- Een advocaat weet wat er te halen en te brengen is voor het slachtoffer;
- Met een eigen advocaat voelt het slachtoffer zich serieus genomen;
- Slachtoffers met een eigen advocaat hebben een reëlere verwachting van het strafproces;
- Een advocaat kan de bijkomende veiligheid (straat/contactverbod) en schadeclaims regelen;

⁴⁴ Hierbij is aansluiting gezocht bij de criteria van het Schadefonds Geweldsmisdrijven.

⁴⁵ Art. 44 lid 5 Wet op de Rechtsbijstand.

- Een advocaat kan meegaan naar de RC;
- De aanwezigheid van een advocaat ontlast de politie en het OM, die zich dan meer op hun kerntaak kunnen richten.

Niet alle respondenten zien de taak van een slachtofferadvocaat zo breed. Een officier van justitie geeft impliciet aan dat deze alleen een taak heeft bij het indienen van een vordering benadeelde partij. Een andere officier van justitie ziet zelfs op dat punt geen toegevoegde waarde:

“Het moet gaan om vorderingen van eenvoudige aard. Dat zegt al dat het slachtoffer het zelf kan doen.”

Daartegenover staan verschillende respondenten die aangeven dat het goed zou zijn als alle slachtoffers in een vroeg stadium een slachtofferadvocaat zouden hebben. Een aantal geïnterviewden merkt daarbij op dat de advocaten dan wel van een behoorlijk niveau moeten zijn. Een officier van justitie:

“Dat is nu niet altijd het geval. De onderbouwing van vorderingen benadeelde partij is over het algemeen slordig.”

In het arrondissement Alkmaar krijgen alle slachtoffers van zedenzaken en veel slachtoffers van huiselijk geweld direct nadat ze aangifte hebben gedaan een eigen advocaat. Deze JOS-advocaat speelt een belangrijke rol in het voorbereiden en begeleiden van het slachtoffer in alle stadia van het strafproces. De geïnterviewde zedenrechercheurs uit dit arrondissement hebben goede ervaringen met de JOS-advocaten⁴⁶.

Ook uit de slachtofferinterviews komt het belang van een advocaat naar voren. Zo zegt een van de slachtoffers:

“Het meest positieve was mijn advocaat. Zij heeft zich volledig ingezet, zij heeft geprobeerd mij zoveel mogelijk te beschermen. Ze hield mij op de hoogte en stuurde af en toe een sms-je ‘ik regel het wel voor je’. Dat gaf mij veel veiligheid. Ik kon achter haar gaan staan. Dat was heel fijn. Ze was geïnteresseerd in hoe het met mij ging en deed heel veel moeite om uit te leggen hoe en wat, zodat ik het begreep.” (slachtoffer seksueel misbruik)

Een ander slachtoffer had geen advocaat, maar heeft er nu voor het hoger beroep wel een gezocht. Over de redenen daarvoor zegt hij:

“Je komt in zo’n verre wereld terecht. Op de zitting gebruiken ze allerlei termen die je niet kent en komen ze met psychiatrische rapporten. Je bent helemaal vol stress, kom je die zaal binnen, gebruiken ze allemaal moeilijke woorden. Er staan ook fouten in het vonnis. Ik wil een advocaat zodat hij mijn verhaal duidelijk naar voren kan brengen.” (slachtoffer roofoverval)

Ook de steun van Slachtofferhulp kan een belangrijke rol spelen zowel in de informatievoorziening (genoemd wordt onder meer het Slachtofferinformatiepunt in Den Haag⁴⁷) als in de emotionele en praktische ondersteuning, in de begeleiding in het strafproces, in het voegen als benadeelde partij en bij slachtofferverklaring en spreekrecht. Daarbij wordt door verschillende respondenten opgemerkt dat dit niet de functie van een advocaat overbodig maakt. Van Slachtofferhulp en de Slachtofferinformatiepunten kan niet de specifieke juridische deskundigheid worden verwacht die advocaten hebben en zij kunnen niet in rechte optreden voor hun cliënten.

De ervaringen met slachtofferhulp lopen uiteen. Een van de geïnterviewde slachtoffers vertelt dat zij veel heeft gehad aan de steun van Slachtofferhulp, vooral in de emotionele ondersteuning en verwerking. Zij heeft verschillende gesprekken gehad met hen:

⁴⁶ Er zijn geen officieren van justitie, RC's en rechters uit dit arrondissement geïnterviewd.

⁴⁷ Zie voor een beschrijving van de werkwijze van het Slachtofferinformatiepunt Den Haag onder meer het Jaarverslag 2007.

“Dat heeft me erg geholpen, door erover te praten, de emotionele ondersteuning die ik kreeg en de mogelijkheid om het trauma te verwerken op deze manier.”

De man die slachtoffer werd van een roofoverval is minder tevreden. Hij vertelt dat een medewerkster van Slachtofferhulp heeft geholpen het voegingsformulier in te vullen en mee naar de zitting is gegaan, maar dat daarna het contact werd verbroken:

“Daarna zei ze ‘nu zijn we klaar, het is opgelost’. Ik zei nog dat er misschien een hoger beroep kwam, maar dat vond ze te lang duren. Ik heb nu zelf op internet een advocaat gezocht.”

Tegelijkertijd is hij heel tevreden over de door Slachtofferhulp georganiseerde praatgroep waar hij aan deel heeft genomen:

“De afgelopen twee maanden heb ik wel in een slachtoffergroepje van Slachtofferhulp gezeten. Dat was erg prettig, allemaal mensen die een overval hadden meegemaakt, bedreigd waren. We konden goed praten met elkaar, ervaringen uitwisselen. Iedereen was heel positief. Dat zou langer moeten duren en vaker. Het heeft mij erg geholpen.”

Helaas is de praatgroep gestopt, volgens hem “van hogerhand”

Een respondent van de politie maakt zich zorgen over de kwaliteit van Slachtofferhulp. Hij heeft de indruk dat mensen er steeds korter werken waardoor er minder deskundigheid en betrokkenheid is.

3.7 Deskundigheid van de professionals in de strafrechtketen

3.7.1. Juridisch kader

Volgens de preambule en art. 14 van het Europees Kaderbesluit moeten ‘de personen die in contact staan met het slachtoffer, waaronder politiemedewerkers en rechtsbeoefenaars, (...) een passende en degelijke beroepsopleiding krijgen, afgestemd op de specifieke behoeften van de meest kwetsbare groepen’.

3.7.2 De praktijk

Een officier geeft aan dat het goed zou zijn wanneer officieren van justitie training zouden krijgen in het ondervragen van getuigen op de zitting en de impact die dit heeft op het slachtoffer. Wanneer je van iemand die het zelf heeft meegemaakt hoort, maakt dat veel indruk:

“Laat iemand die als slachtoffer getuige is geweest in een zedenzaak eens aan officieren van justitie vertellen wat voor impact dat heeft gehad”.

Een RC vertelt dat RC's bij de SSR, het opleidingsinstituut van de rechterlijke organisatie, een cursus getuigen verhoren krijgen en daarnaast gedragsgerichte cursussen waarin bijvoorbeeld met rollenspellen wordt gewerkt. Een andere RC meldt dat RC's een vijfdaagse cursus krijgen waarin al het werk van een RC aan de orde komt. Er zijn wel aanvullende cursussen via de politie-academie over het horen van getuigen, maar die zijn vrijwillig. Deze RC heeft zelf pas een cursus gevolgd in het horen van kinderen in zedenzaken, en heeft daar veel van geleerd: “Eigenlijk zou je die verplicht moeten stellen”. Een rechter mist wel een opleiding in het horen van getuigen ter zitting.

Een RC ziet niets in gespecialiseerde zeden RC's:

“Het zijn heel zware en moeizame zaken voor een RC. Die functie zou niet populair zijn”.

4 Melding en aangifte bij de politie

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de eerste fase van het strafproces: de melding en/of aangifte bij de politie. Eerst beschrijven we het algemene juridische kader voor deze fase. Daarna gaan we achtereenvolgens in op informatieverschaffing, het wel of niet doen van aangifte, het opnemen van de aangifte, veiligheid rond en na de aangifte en het horen van kinderen, verstandelijk beperkten en andere kwetsbare slachtoffers. Per kopje wordt eerst het juridisch kader aangegeven. Daarna wordt de praktijk beschreven.

In het algemeen stellen de slachtofferondersteuners dat de tevredenheid van slachtoffers over de politie groter is bij ernstige zaken - die meestal door de recherche worden behandeld- dan bij de wat lichtere zaken, bijvoorbeeld diefstal, die meestal door de wijkbureaus/ basisdienst worden afgehandeld. Daarbij wordt opgemerkt dat wat voor het slachtoffer ernstig is niet altijd overeenkomt met wat volgens het Wetboek van strafrecht of de politie ernstig is.

4.2 Informatieverschaffing en informatief gesprek

4.2.1 Juridisch kader

Het Europees Kaderbesluit schrijft in artikel 4(1) voor dat het slachtoffer vanaf het eerste contact met de politie *toegang* moet hebben tot informatie over:

- hulpverleningsorganisaties en soorten hulp;
- klachtmogelijkheden en klachtenprocedures;
- de mogelijkheden van en voorwaarden voor het krijgen van bescherming;
- in hoeverre het slachtoffer toegang heeft tot juridisch advies, juridische bijstand of een andere vorm van advies;
- de voorwaarden voor het krijgen van een schadeloosstelling.

De Aanwijzing slachtofferzorg geeft de politie een *actieve* informatieplicht. Alle slachtoffers moeten geïnformeerd worden over de gang van zaken volgend op de aangifte, over de mogelijkheden tot schadevergoeding en over slachtofferhulp. Voor sommige groepen slachtoffers gelden aanvullende voorschriften. Zo moeten slachtoffers van mensenhandel worden gewezen op de B9-regeling⁴⁸, en slachtoffers van zedenzaken op de mogelijkheid van een HIV-onderzoek⁴⁹. In zedenzaken en in mensenhandelzaken moet de aangifte bovendien voorafgegaan worden door een informatief gesprek, wat eventueel tijdens dezelfde sessie kan plaatsvinden⁵⁰.

In het informatieve gesprek moet de politie uitleg geven over doel, status en consequenties van een aangifte en over de procedure, waaronder informatie over verjaring, bewijzen, hoger beroep e.d. Daarnaast moeten de verwachtingen die een aangever heeft ten aanzien van een politieonderzoek aan de orde komen. De politie moet het slachtoffer er verder op wijzen dat er mogelijk kritische vragen gesteld gaan worden (en waarom); dat de aangifte mogelijk op geluidsband wordt opgenomen (en waarom); dat het mogelijk is dat er meerdere verhoren zullen plaatsvinden; dat er later nog een verhoor bij de RC kan volgen; dat een zitting openbaar is; dat er mogelijk een medisch onderzoek zal moeten plaatsvinden; en dat mogelijk andere getuigen zullen worden gehoord. Ook de kans op vervolging moet aan de orde komen. Het slachtoffer moet bovendien gewezen worden op de mogelijke bijstand door een vertrouwenspersoon en op de consequenties van het doen van een valse aangifte.

Bij mensenhandel moet het slachtoffer een bedenktijd aangeboden krijgen. Reeds bij de geringste aanwijzing van mensenhandel dient de politie de vreemdeling te wijzen op de maximaal drie

⁴⁸ De regeling in de vreemdelingencirculaire die slachtoffers van mensenhandel bedenktijd en een (tijdelijke) verblijfsvergunning biedt. Zie Aanwijzing mensenhandel.

⁴⁹ Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik

⁵⁰ Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik; Aanwijzing mensenhandel.

maanden bedenktijd om zich te beraden of hij/zij aangifte wil doen dan wel op andere wijze wil meewerken aan opsporing en vervolging⁵¹.

Volgens de betreffende aanwijzingen⁵² mag het slachtoffer een vertrouwenspersoon meenemen naar het informatieve gesprek, maar gebeurt dit bij voorkeur niet (zie ook 4.4.4). Van het informatieve gesprek wordt een schriftelijk verslag gemaakt, waarin wordt aangegeven welke personen bij het gesprek aanwezig waren.

Wanneer het om kinderen gaat moet worden aangegeven dat deze ook moeten worden gehoord (kinderen van 4-12 jaar in de studio). Daarbij moet worden gewezen op de consequenties die dat voor een kind kan hebben en dat toestemming nodig is van de wettelijke vertegenwoordiger. Tevens moeten de alternatieven worden aangegeven (hulpverlening, civiele procedure).

4.2.2 De praktijk

Alle geïnterviewden benadrukken het belang van het informatief gesprek, juist ook met het oog op het bespreken van de consequenties van een aangifte: "Je moet eerlijk zijn, mensen niet blij maken met een dode mus". Ook zijn de respondenten eensgezind wat betreft het belang om van tevoren duidelijk te maken dat een strafprocedure zwaar is voor het slachtoffer, dat je het emotioneel aan moet kunnen en de strijd aan moet willen gaan. Wanneer je zelf niet heel sterk bent, moet je een stevig netwerk hebben en/of hulpverlening. De voor- en nadelen van het doen van aangifte komen volgens de politie in het informatieve gesprek expliciet aan de orde. Daarnaast wordt in het informatief gesprek door de geïnterviewde rechercheurs het belang van het vragen naar details en het stellen van kritische vragen uitgelegd. Wanneer geen aangifte volgt, stuurt de politie het verslag van het informatief gesprek soms naar het OM, maar een van de rechercheurs zegt dat hij nog nooit heeft meegemaakt dat de officier van justitie dit verslag in een zaak betreft. Een geïnterviewde officier van justitie heeft wel een keer een verslag van een intake die niet tot aangifte leidde, gebruikt als steunbewijs in een andere zaak ('loverboy'-zaak).

Welke informatie precies wordt gegeven verschilt. Een rechercheur zegt dat tijdens het informatief gesprek alleen wordt ingegaan op het politieonderzoek, niet op de rest van het strafproces. Een andere zegt dat er veel informatie over het vervolgotraject wordt gegeven: dat ze een onzekere periode tegemoet gaan die best lang kan duren, de beslissing over wel of niet vervolgen, de rol van het Openbaar Ministerie, en de mogelijkheid van een verhoor bij de RC. Een derde rechercheur heeft de indruk dat in andere regio's dan de zijne de Aanwijzing inzake seksueel misbruik in de praktijk niet altijd volledig wordt toegepast. Zo zou in het landelijke formulier wat in de computer staat ten behoeve van het informatief gesprek niet alle informatie die je volgens de Aanwijzing moet geven opgenomen zijn.

Informatie over de consequenties van het doen van aangifte

Hoewel alle respondenten het belang onderschrijven van informatie over de consequenties van het doen van aangifte zodat het slachtoffer een weloverwogen beslissing kan nemen, maken sommige geïnterviewden kanttekeningen bij de wijze waarop dit in de praktijk gebeurt. Zo geeft een respondent van de politie aan dat in het informatief gesprek niet standaard wordt ingegaan op het verschil tussen het doen van aangifte en het afleggen van een verklaring. Ook gebeurt het volgens deze respondent in huiselijk geweld zaken wel dat ter plaatse een verklaring wordt opgenomen van een slachtoffer dat geen aangifte wil doen. De consequentie hiervan is echter dat het slachtoffer niet als aangever in het strafdossier terecht komt. Dit betekent dat zij dus ook niet wordt geïnformeerd over het verloop van het strafproces en de mogelijkheid tot voegen en het spreekrecht, en niet wordt verwezen naar Slachtofferhulp.

Het geïnterviewde slachtoffer van een roofoverval kan zich niet herinneren dat hij informatie heeft gekregen. Direct na het gebeuren heeft hij alleen een getuigenverklaring afgelegd, hem was niet verteld dat hij ook aangifte kon doen. Dezelfde dag heeft hij wel met een medewerkster van Slachtofferhulp gesproken. Later heeft hij alsnog op haar aanraden aangifte gedaan in verband met eventuele schadevergoeding:

⁵¹ Aanwijzing mensenhandel, onder verwijzing naar de illegalen nota van 23 april 2004 en hoofdstuk B9 van de vreemdelingen-circulaire.

⁵² Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik; Aanwijzing mensenhandel.

“Er is niet gezegd dat ik ook aangifte kon doen. Na een week belde de mevrouw van Slachtofferhulp ‘heb je aangifte gedaan? Ik heb toen het politiebureau gebeld, dat Slachtofferhulp had gezegd dat ik aangifte moest doen voor het Schadefonds. De politie zei toen ‘dan ben je geen echt slachtoffer, dan doe je het alleen maar voor het geld’. Ik wou toen bijna ophangen, ik was zo kwaad. Na veel gezeur mocht ik toen komen. Ik heb later wel een klacht ingediend, ik heb ook gelijk gekregen en ze hebben excuses aangeboden. (...) De politie heeft niet uitgelegd wat getuigen of aangifte betekende. Ik heb alleen mijn handtekening gezet. Er is niets uitgelegd, ik wist niet wat ik moest verwachten. Ik had wel verhalen gehoord van slachtoffers, ik dacht dat valt wel mee, maar dat valt dus niet mee. Later heeft de officier me wel dingen uitgelegd, maar bij de aangifte is alleen gezegd, u hoort wel van ons. Daarna hoorde ik helemaal niets meer. Gelijk na die overval heb ik wel bloemen van de politie gehad en een boek, omdat ik achter ze aan was gegaan. Dat vond ik erg goed. Maar als je dan daarna belt dat je aangifte wilt doen, word je uitgescholden dat je het alleen voor het geld doet.”

De vrouw die als minderjarige slachtoffer werd van seksueel misbruik, zegt dat ze wel gewaarschuwd is voor de consequenties van het doen van aangifte, maar dat ze het toch onderschat heeft:

“Er is wel tegen me gezegd dat het niet gemakkelijk zou zijn: ‘denk er goed over na’. Ik dacht dat ik sterk genoeg was, maar ik heb het onderschat. Het was tien keer zo heftig. Ik zou het nooit meer doen. Ik zou het anderen ook niet aanraden. De belangrijkste reden is dat je niet kan bevatten hoe erg het is en wat voor smerige dingen ze (de verdachte en zijn advocaat. MW/MdB) doen om jou onzeker te maken en onderuit te halen zodat je nog onzekerder wordt en nog meer slachtoffer.”

Ook het slachtoffer van mensenhandel werd gewaarschuwd, zij kreeg ook bedenktijd:

“In D kreeg ik twee mannelijke agenten. Die waren supergoed. Ze stuurden me in eerste instantie naar huis, ze zeiden het is een hele grote stap, je moet daar goed over nadenken. Ze waarschuwden me ook dat het zwaar zou zijn en dat is ook zo. Je moet echt alles ophalen, wat je eigenlijk voor jezelf al had achtergelaten. Maar ik wilde aangifte doen. Ik ben wel zes keer naar het politiebureau terug geweest om mijn verhaal te doen. Toen de aangifte klaar was, was ik ook klaar. Dan staat het op papier, dat kan je niet meer afgepakt worden. Het kostte moed om aangifte te doen, maar ik ben blij dat ik het gedaan heb. Mijn vriendin heeft er niets mee gedaan, ik wel. Ik wilde hem laten boeten voor wat hij heeft gedaan”.

Een officier van justitie vindt dat van meet af aan een aangever duidelijk gemaakt moet worden dat het gehoord worden (bij de RC of op zitting) een consequentie is van aangifte doen:

“Dat moeten mensen zich realiseren; we kunnen niet de garantie geven dat dat niet gaat gebeuren”.

Een andere officier van justitie wijst er op dat het ook mogelijk is dat iemand geen aangifte doet, maar toch later als getuige wordt gehoord, bijvoorbeeld bij incest of het betasten door een leerkracht. Dit moeten mensen ook weten. Een rechter heeft de indruk dat de voorlichting tegenwoordig beter gaat, maar vraagt zich af of de politie wel altijd goed uitlegt wat de consequenties zijn en de haalbaarheid van de zaak bespreekt: “Vrijspraak kan een klap in je gezicht zijn”. Zij noemt het voorbeeld van een zaak van een man die aan de borsten van een vrouw had gezeten. Hij werd vrijgesproken omdat de opzet niet kon worden bewezen. Zij zegt daarover:

“Natuurlijk was het een vervelende ervaring voor de vrouw, maar soms moet je niet alles in slachtofferschap willen vertalen”.

Ondersteuners van slachtoffers geven aan dat in de praktijk het ‘eigen belang’ van de politie nog wel eens rol speelt bij de manier waarop de consequenties van het doen van aangifte worden geschetst. Vooral in mensenhandelzaken komt het voor dat de politie een verdachte die ze bijvoorbeeld al langer op het oog hebben, graag willen oppakken. Gevolg kan zijn dat er dan niet

uitgebreid wordt ingegaan op de nadelige consequenties die het doen van aangifte voor een slachtoffer kan hebben of dat de kans op het lang vastzetten/een veroordeling te rooskleurig wordt voorgesteld.

Zowel slachtofferondersteuners als slachtoffers geven aan dat aan slachtoffers niet altijd duidelijk wordt gemaakt dat een consequentie van het doen van aangifte is dat alle informatie in het strafdossier terecht komt, en dus door de verdachte gelezen (of afgeluisterd) kan worden. Janneke Daniels (slachtoffer seksueel misbruik) kwam hier op de zitting achter:

“Tijdens de rechtszaak heeft hij alle telefoonnummers en namen uit mijn dossier gekregen, zelfs iets wat ik off the record bij de politie had verteld. Hij heeft dat allemaal tegen mij gebruikt. Ik had bij de politie verteld naar aanleiding van de vraag of ik getuigen wist, dat ik bevriend was geweest met een oudere man. Dat contact was verbroken omdat hij verliefd op mij was geworden. Hij was toen 33 en ik was 17 jaar. Dat werd in de rechtszaak tegen mij gebruikt: dat ik met oudere mannen mee zou gaan. Daar heb ik me ook tegen moeten verdedigen. Hij moet de hele bandopname van het verhoor bij de politie gehoord hebben. Dat vond ik zo raar, dat dat zo kon. Ik snap dat hij mijn dossier in mag zien, maar niet die tape en alle telefoonnummers van mijn vriendinnen, terwijl ik geen inzage in zijn dossier heb. Ik begrijp niet dat hij alle persoonlijke gegevens van mijn vriendinnen kreeg.”

Verwachtingen van het slachtoffer

De politie geeft aan in het informatief gesprek altijd de verwachtingen te bespreken die slachtoffers van de strafzaak hebben. Deze verwachtingen zijn niet altijd reëel: soms is een zaak juridisch niet te bewijzen, soms verwachten mensen voor relatief lichte vergrijpen enorme straffen. Zij merken op dat of een strafzaak voor het slachtoffer zinvol is mede afhankelijk van het doel wat het slachtoffer ermee voor ogen heeft. Niet elk slachtoffer heeft dezelfde verwachtingen. Voor sommigen is het bijvoorbeeld voldoende dat iemand op het politiebureau moet komen om gehoord te worden en dat hij geregistreerd staat. Het niet te hoog stellen van de verwachtingen geeft soms de doorslag toch aangifte te doen. Zij benadrukken dat het als politie belangrijk is niet te hoge verwachtingen te wekken: “Je zegt dus niet a la *Law & Order* ‘we gaan het oplossen’”. Zo moet je er duidelijk over zijn dat de kans op veroordeling niet groot is wanneer het bewijs problematisch is. Dit geldt vooral wanneer de verklaring van het slachtoffer het enige bewijs is. Een andere rechercheur geeft aan dat het regelmatig voorkomt dat tijdens een informatief gesprek blijkt dat een zaak verjaard is. Dat is vaak een grote teleurstelling voor mensen, maar het is wel belangrijk dat direct duidelijk is dat het strafrecht er niets mee kan.

Meerdere rechercheurs geven aan dat je tegelijkertijd er voor moet oppassen niet teveel te waarschuwen voor het strafproces en de belasting ervan. Slachtoffers ervaren dit als ontmoedigend en kunnen het interpreteren als dat de politie zich niet voor hun zaak wil inspannen. Soms kunnen slachtoffers achteraf ook blij zijn wel aangifte te hebben gedaan. Een rechercheur geeft als voorbeeld de zaak van een vrouw die verkracht was en na lang wikken en wegen besloten had om aangifte te doen. Twintig jaar geleden was ze ook verkracht; toen had ze geen aangifte gedaan. Dit slachtoffer vertelde aan de politie dat het doen van aangifte haar had geholpen er overheen te komen.

Het doen van valse aangifte

In het informatief gesprek wordt door de politie al aandacht besteed aan het mogelijk ‘vals’ zijn van de aangifte. Sommigen rechercheurs doen dit altijd, anderen alleen wanneer er aanleiding voor is. Een zedenrechercheur zegt juist vanwege de valse aangiftes bij voorbaat kritischer te zijn ten opzichte van aangevers. In het informatief gesprek maakt ze een inschatting van de zaak, en benoemt ze expliciet dat het doen van valse aangifte strafbaar is. Een andere zedenrechercheur geeft aan dat wanneer tijdens de intake bij de politie het idee ontstaat dat het een ‘raar’ verhaal is, er ook in de intake al wat kritischer wordt gevraagd, dat tegenstrijdigheden worden benoemd en dat in dat geval expliciet wordt verteld dat het strafbaar is om aangifte te doen van dingen die niet zo gebeurd zijn. Zij vermijdt daarbij zoveel mogelijk de term ‘valse aangifte’:

“Je moet oppassen dat je niet te snel de conclusie trekt dat een aangifte vals is. Onwaarschijnlijke verhalen kunnen waar zijn”.

Deze rechercheur heeft geleerd van een zaak die ze ten onrechte als vals had aangemerkt.

Sindsdien zegt ze nooit meer dat ze iemand niet gelooft of dat iemand liegt. Wat ze wel doet is de onwaarschijnlijkheden benoemen, en om opheldering vragen. Een derde onderzoeker geeft aan dat het belangrijk is mensen de ruimte te geven om op (een deel van) hun verhaal terug te komen:

“Daarbij moet je aangeven dat je dat waardeert, maar ook duidelijk zijn over wat de consequenties kunnen zijn van het wijzigen van een verklaring. Je moet ook duidelijk maken dat ook de eerste verklaring in het dossier opgenomen wordt”.

Volgens deze onderzoeker voorkomt het snel herkennen en elimineren van valse meldingen secundaire victimisatie:

“Voorwaarde is wel dat je het respectvol doet, en mensen de ruimte geeft stijlvol terug te stappen”.

Bedenktijd voor het doen van aangifte

Slachtoffers krijgen altijd bedenktijd met betrekking tot het doen van aangifte. Door de politie wordt aangegeven dat het belangrijk is dat het slachtoffer het tempo bepaalt:

“Is het slachtoffer er niet aan toe, dan is ze er nog niet aan toe”.

Soms neemt de politie na 1 á 2 weken contact op om te horen of het slachtoffer wel of geen aangifte wil doen. In andere regio's wordt het initiatief na het informatief gesprek bewust bij het slachtoffer gelaten: de politie mag geen aangiftes 'werven'. Ook hier gebeurt het overigens wel eens dat er wel gebeld wordt, maar het beleid is om het niet te doen. Heel soms vindt de aangifte direct aansluitend op het informatief gesprek plaats. Dat gebeurt vooral bij wat lichtere zaken waarbij mensen al lang op een informatief gesprek hebben moeten wachten en heel zeker zijn dat ze aangifte willen doen.

De slachtofferondersteuners bevestigen dat er bedenktijd wordt gegeven tussen informatief gesprek en aangifte. Zij geven daarbij wel aan dat de duur tussen het informatief gesprek en de mogelijkheid om aangifte te doen (eerste verhoor) in de praktijk erg lang kan zijn. Vooral wanneer een afspraak die tijdens het informatief gesprek is gemaakt niet door kan gaan (omdat de onderzoeker is verhinderd, of omdat het slachtoffer meer bedenktijd wil) blijkt het vaak moeilijk om alsnog op korte termijn een afspraak te maken voor het doen van aangifte.

Hoeveelheid informatie

De slachtofferondersteuners wijzen er op dat slachtoffers bij de politie vaak veel informatie in één keer krijgen. Omdat ze in een stressvolle situatie zitten, wordt lang niet alles opgepikt: “Het wordt wel gezegd maar dringt niet door”. Belangrijke informatie zou een aantal malen herhaald moeten worden en er zou meer schriftelijke informatie gegeven moeten worden naast de mondelinge informatie (niet in plaats van). Sommige informatie zou meer gedoseerd kunnen worden gegeven: niet alles hoeft al voor of bij de aangifte. Als voorbeeld geven zij het opvragen van gegevens bij een arts of therapeut van het slachtoffer. Informatie hierover kan heel goed later (zie ook 5.4.2). Ook een zedenonderzoeker zegt zich ervan bewust te zijn dat slachtoffers eigenlijk teveel informatie krijgen tijdens de intake. Ze vertelt dit ook altijd aan slachtoffers en geeft aan dat ze altijd mogen bellen als ze iets vergeten zijn of meer willen weten.

4.3 Wel of geen aangifte doen

4.3.1 Juridisch kader

Iedereen heeft het recht om aangifte te doen; een aangifte moet opgenomen worden (art. 161 Sv; art. 163 lid 5 Sv). Een aangifte kan niet worden ingetrokken. Ten aanzien van een beperkt aantal misdrijven, waaronder misdrijven tegen het leven, mensenroof en verkrachting geldt een aangifteplicht (160 Sv). Klachtdelicten worden slechts vervolgd op klacht; een klacht kan worden ingetrokken binnen een termijn van maximaal acht dagen (art. 164, 166 en 67 Sv).

Uit de diverse aanwijzingen spreekt een verschillende grondhouding ten aanzien van de vraag of de politie het slachtoffer zou moeten bewegen tot het doen van aangifte. De Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik legt de nadruk op het duidelijk maken van de consequenties van

het doen van aangifte en legt de beslissing expliciet bij het slachtoffer neer. Er wordt weliswaar opgemerkt dat ambtshalve vervolging mogelijk is, maar daarbij wordt meteen aangegeven dat dit slechts in bepaalde situaties aan de orde is. De Aanwijzing mensenhandel besteedt minder aandacht aan de eigen afweging die het slachtoffer moet maken en vermeldt onder het kopje 'opnemen aangifte' direct dat aangifte niet nodig is voor opsporing en vervolging. De Aanwijzing huiselijk geweld geeft wel aan dat de politie bij kennisneming van huiselijk geweld het slachtoffer informeert over het strafproces, maar vervolgt direct met de opdracht aan de politie om het slachtoffer zoveel mogelijk te bewegen tot het doen van aangifte of, bij belaging, tot het indienen van een klacht. In de Aanwijzing discriminatie wordt juist benadrukt dat de politie aangiften niet naast zich neer mag leggen. Alle aangiften in discriminatiezaken worden door de politie opgenomen en in behandeling genomen; de politie maakt hierin geen selectie.

4.3.2 De praktijk

Zedenrechercheurs zijn eensgezind dat de keuze om aangifte te doen bij het slachtoffer ligt: de politie probeert geen advies te geven over het wel of niet doen van aangifte. Er worden twee redenen aangegeven waarom de politie hierin neutraal moet zijn. In de eerste plaats de overtuiging dat het niet goed is om een strafzaak door te zetten tegen de wil van het slachtoffer in:

“Bij zedenzaken en relationeel geweld zijn slachtoffers doorgaans gedwongen om iets te doen of te ondergaan wat ze niet willen. Het is desastreus om dan als overheid mensen te dwingen om weer iets tegen hun wil te doen. Slachtoffers van zedenzaken en huiselijk geweld moet je niet pushen. Ze worden al van alle kanten gepusht”.

Daarnaast speelt ook een onderzoeksbelang: het is niet goed voor de zaak wanneer op de zitting naar voren komt dat het slachtoffer van de politie aangifte 'moest doen'. Toch is ook in zedenzaken de neutraliteit niet absoluut. Een zedenrechercheur geeft aan dat bij een zedenzaak waarin een verdachte meer slachtoffers maakt, het maatschappelijk belang soms voor gaat. Als voorbeeld geeft hij een man die momenteel in H rondfietst en vrouwen lastig valt:

“Dan wordt aan vrouwen wel gezegd: wij zouden het op prijs stellen als je aangifte doet, want dan kunnen we hem oppakken”.

In zedenzaken adviseert de politie soms ook om op dat moment nog geen aangifte te doen. Wanneer bijvoorbeeld tijdens het informatief gesprek blijkt dat mensen niet gedetailleerd kunnen vertellen over wat er gebeurd is, geeft de politie wel eens het advies om eerst de hulpverlening in te gaan om er over te leren praten. Een andere zedenrechercheur merkt op dat voor sommige slachtoffers het in grote lijnen vertellen van het verhaal tijdens de intake al heel moeilijk is:

“Dat is een signaal dat het doen van aangifte voor deze mensen heel zwaar zal zijn. Dan kun je bijvoorbeeld besluiten om de aangifte in twee keer op te nemen. Hoewel je altijd vooraf aankondigt dat er gedetailleerde en kritische vragen worden gesteld, en uitlegt waarom het moet, komt dat op het moment van de aangifte, wanneer het slachtoffer in de emotie zit, toch altijd harder aan dan verwacht. Als er dan niet genoeg bewijs is, kun je je afvragen of het het waard is.”

De politie geeft aan dat zij ook bij mensenhandelzaken geen druk zet om aangifte te doen. In deze zaken wordt slachtoffers soms wel gevraagd een verklaring af te leggen als ze geen aangifte willen doen. Aan de andere kant signaleert de politie dat slachtoffers vaak op advies van een advocaat aangifte van mensenhandel willen doen; dit levert een (tijdelijke) verblijfsvergunning o.g.v. de B9-regeling op. Als dan blijkt dat het om andere delicten gaat en dat van mensenhandel geen sprake is, betekent dat vaak dat de afweging om wel of geen aangifte te doen voor slachtoffers anders komt te liggen. Ondersteuners van slachtoffers geven aan dat het vooral in mensenhandelzaken voorkomt dat de politie iemand graag willen oppakken, en daardoor grote druk uitoefent op het slachtoffer om aangifte te doen.

In huiselijk geweld zaken is de politie minder neutraal, maar ook hier wordt niet simpelweg het advies gegeven om aangifte te doen. Er wordt steeds een inschatting gemaakt van de haalbaarheid van de zaak. Er moet wel een kans op strafvervolging zijn. Dat kan soms tot teleurstelling leiden. Een politie respondent:

“Als het een 1-op-1 aangifte is heeft het eigenlijk geen zin; de kans is groot dat het een sepot wordt met alle teleurstelling voor het slachtoffer en secundaire victimisatie. Je maakt van tevoren een inschatting om te voorkomen dat mensen door het hele proces heen gaan en uiteindelijk met lege handen staan. Maar als mensen toch aangifte willen doen, moeten we het opnemen. Dan krijgen ze daarna het bericht van een sepot. Dat is voor de pleger vaak een bevestiging ‘dat er niets gebeurd is’. Ik denk dat veel mensen daar last van ondervinden.”

Hier ligt ook een dilemma. Zoals dezelfde onderzoeker zegt:

“De boodschap van de politie ‘doe aangifte’ is eigenlijk gericht is op het zicht krijgen op de criminaliteit. Dat is bij fietsendiefstal geen probleem, maar bij zaken in de relationele sfeer ligt dat ingewikkelder. Mensen worden aangemoedigd om aangifte te doen, door de politie, door de hulpverlening en door de omgeving, maar als ze dan op het bureau komen zegt de politie dat de zaak zwak is, ga je kijken of het zinvol is aangifte te doen”.

Ook wordt aangifte wel eens afgeraden als een andere oplossing meer effectief of minder belastend is.

Opgemerkt wordt dat je een beslissing ook stuurt door het wel of niet geven van bepaalde informatie in het informatief gesprek, bijvoorbeeld over de haalbaarheid van de zaak en de belasting die het proces meebrengt. Een onderzoeker geeft als voorbeeld dat ze aan ouders die twijfelden over het doen van aangifte van seksueel misbruik van hun zevenjarige dochter door iemand in de buurt, de informatie had verstrekt dat er meerdere meldingen waren. Deze onderzoeker:

“Door ervaring leer je neutraal te blijven. Wat je wel en niet vertelt, laat je in de praktijk afhangen van wat mensen al weten en waar hun twijfels zitten”.

Vanuit de zedenpolitie wordt benadrukt dat het van groot belang is dat het slachtoffer zelf de beslissing neemt om wel of geen aangifte te doen en niet de familie of het netwerk. Gewezen wordt op situaties waarin op seksueel gebied grenzen zijn overschreden tussen leeftijdsgenoten en ouders daarachter komen. Een meisje voelt zich dan soms genoodzaakt om te zeggen dat ze gedwongen werd. Ouders staan dan op het doen van aangifte. Als bij informatief gesprek dan duidelijk wordt dat er van dwang geen sprake was en het de ouders zijn die aangifte willen, is het de kunst zo te opereren dat het meisje zonder gezichtsverlies de deur uit kan, en de ouders ook verder kunnen.

Bij jonge slachtoffers kan de druk die de ouders uitoefenen zelfs traumatiserend zijn. Soms willen zij de zaak doordrukken, en slaan dan ook zelf aan het ondervragen. De ervaring van de politie is dat als jongere slachtoffers niet willen praten, ze niet praten, Je moet ze niet pushen (zie ook: het horen van kinderen in de politiefase).

De politie hoort van slachtoffers verschillende redenen waarom zij geen aangifte willen doen:

- Het gaat om een bekende;
- Het slachtoffer wil eerst hulpverlening;
- Het slachtoffer geeft aan op de aangifte / het verhaal terug te komen;
- Het slachtoffer ziet op tegen de belasting door het strafproces;
- Het slachtoffer ziet op tegen de lange duur van het strafproces;
- Het slachtoffer is bang dat de zaak het niet gaat halen.

Door een RC wordt als reden ook de angst voor represailles genoemd.

Een zedenonderzoeker schat dat ongeveer de helft van de intakes een aangifte wordt; een ander komt tot een nog lager percentage. Een derde signaleert een tendens dat het aantal meldingen/informatieve gesprekken toeneemt en het aantal aangiften daalt. Meer slachtoffers zien dus af van aangifte.

4.4 Opnemen van de aangifte: wie, hoe, waar en wanneer

4.4.1 De plaats van aangifte

Juridisch Kader

Een aangifte⁵³ kan mondeling of schriftelijk worden gedaan en in sommige gevallen ook elektronisch. De aangifte kan door de aangever zelf worden gedaan of door iemand die door de aangever schriftelijk is gemachtigd om dit te doen (163 Sv). De aangifte moet worden gedaan bij de bevoegde ambtenaar, zijnde een opsporingsambtenaar. Dat betekent dat aangifte kan worden gedaan op ieder politiebureau. Postbus51.nl zegt hierover: 'U kunt de aangifte doen bij het politiebureau van de plaats waar het strafbare feit heeft plaatsgevonden, maar u kunt ook aangifte doen bij andere politiebureaus.'

De Aanwijzing mensenhandel vermeldt dat de aangifte wordt opgenomen in het regiokorps waar het informatieve gesprek heeft plaatsgevonden. Als de feiten zich in een andere regio hebben afgespeeld wordt contact opgenomen en vindt afstemming plaats. Ook de Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik lijkt er van uit te gaan dat aangifte en informatief gesprek in dezelfde regio plaatsvinden.

De praktijk

Een zedenrechercheur geeft aan dat intake en aangifte altijd plaatsvinden op het politiebureau, en niet bij mensen thuis (hoge uitzonderingen daargelaten, zoals een 90-jarige die echt de deur niet meer uitkan). Wel kan aangifte worden gedaan op het (wijk)bureau in de woonplaats van de aangever, mits opnameapparatuur aanwezig is. Een andere respondent geeft aan dat aangiften van huiselijk geweld als het nodig is wel eens elders worden opgenomen.

Slachtofferondersteuners geven aan dat het belangrijk kan zijn dat het slachtoffer niet naar het bureau hoeft te komen, maar de politie naar het slachtoffer toe gaat. In Rotterdam werkt men in huiselijk geweld zaken met het maken van een conceptaangifte op locatie om de snelheid te bevorderen en de aangiftedrempel te verlagen. De politie neemt ter plekke een verklaring op; deze wordt later (op het bureau) met het slachtoffer doorgenomen, aangevuld en ondertekend.

Zij merken ook op dat slachtoffers door de politie meestal worden verwezen naar het bureau van het plaats delict, zelfs als ze bijvoorbeeld in de opvang aan de andere kant van het land zitten en zich niet veilig voelen in de plaats waar het delict plaatsvond. Zoiets overkwam het meisje dat slachtoffer werd van een 'loverboy':

"Ik ben eerst naar de politie in R gegaan, die stuurden mij naar D, omdat het daar was begonnen. Ik ben toen naar het bureau bij de (straatnaam) gegaan, maar die stuurden me weer door naar het hoofdbureau".

4.4.2 De persoon die aangifte opneemt

Juridisch Kader

In de Aanwijzing mensenhandel en de Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik wordt aandacht besteed aan de persoon die de aangifte opneemt. De Aanwijzing Mensenhandel bepaalt dat het spreken met en het horen van slachtoffers van mensenhandel moet gebeuren door verhoorders die competent zijn en scholing hebben gehad in het horen van mensenhandelslachtoffers. Volgens de Aanwijzing seksueel misbruik moet iemand die aangifte of melding komt doen van een zedenmisdrijf op zo kort mogelijke termijn in contact gebracht worden met een deskundig rechercheur, die overwegend belast is met zedenzaken. Aan de eventuele voorkeur van slachtoffers van zedenzaken om te worden gehoord door een vrouw moet gevolg worden gegeven. In zaken van seksueel misbruik in afhankelijkheidsrelaties wordt de aangifte zo mogelijk opgenomen door dezelfde opsporingsambtenaar die het informatieve gesprek heeft gevoerd, met daarbij een collega.

De praktijk

Volgens een aantal rechercheurs komt de expliciete keuze voor een vrouwelijke (of mannelijke) zedenrechercheur door een aangever nauwelijks meer voor. Een zedenrechercheur geeft aan dat een expliciet uitgesproken voorkeur voor een vrouw een signaal kan zijn voor een valse aangifte.

⁵³ Voor het indienen van een klacht gelden in grote lijnen dezelfde voorschriften (art.164 Sv).

Een andere rechercheur komt nog wel regelmatig tegen dat slachtoffers graag een vrouwelijke rechercheur willen, of minimaal één man erbij.

Een zedenrechercheur geeft aan dat ter voorkoming van een tunnelvisie de huidige werkwijze is dat de rechercheur die het informatieve gesprek en de aangifte doet een ander is dan degene die de verdachte hoort.

Ook slachtofferondersteuners geven aan dat in zedenzaken het gehoord worden door een vrouw of man eigenlijk geen probleem meer is. Slachtoffers die dat willen kunnen door een vrouw gehoord worden en de bejegening door mannelijke zedenrechercheurs is goed op niveau. Waar het om gaat is dat het slachtoffer zich veilig voelt bij de verbalisant.

4.4.3 Anonimiteit en domiciliekeuze

Juridisch Kader

Anoniem aangifte doen is in beginsel niet mogelijk. Misdrijven kunnen wel anoniem gemeld worden (Meld Misdraad Anoniem) en er is sprake van een mogelijke proef met het doen van aangifte onder een code⁵⁴. Het Wetboek van strafvordering bevat wel bepalingen die het mogelijk maken de identiteit van een getuige geheim te houden, indien deze bang is dat door de af te leggen verklaring het leven, de gezondheid of de veiligheid dan wel ontwrichting van het gezinsleven of het sociaal-economisch bestaan van de getuige of een andere persoon redelijkerwijs in gevaar is (o.a. art. 226a Sv).

De Aanwijzing huiselijk geweld noemt expliciet dat het slachtoffer in de gelegenheid gesteld moet worden domicilie te kiezen op het politiebureau. In andere richtlijnen staat dit niet met zoveel woorden vermeld, maar de algemene geldendheid van de mogelijkheid tot domiciliekeuze op het politiebureau (of bij bijvoorbeeld slachtofferhulp of bij de werkgever) kan worden afgeleid uit de informatie van de rijksoverheid die deze mogelijkheid expliciet noemt⁵⁵.

De praktijk

Anonieme aangifte komt volgens de politie zelden voor en is volgens hen meestal ook zinloos. Een respondent:

“Als iemand haar of zijn naam niet vermeld wil hebben, leggen we uit dat dat niet mogelijk is. Dan doen we wel ons best om toch een naam en een verklaring te ontfantelen”.

De politie geeft aan dat als het adres van het slachtoffer niet bekend is bij de verdachte, dit niet wordt opgenomen in aangifte; er wordt desgewenst domicilie gekozen op het politiebureau. Het is zelfs mogelijk om vermelding van de plaats achterwege te laten, en te vermelden 'op een politiebureau in Nederland'. De politie moet wel altijd het adres van het slachtoffer weten, ook al komt het niet in de aangifte. Een rechercheur wijst erop dat domiciliekeuze in de praktijk niet altijd afdoende is. Vaak komt de plaats, en soms het adres, door een onoplettendheid bij een andere verklaring of een bewijsstuk toch in het dossier terecht.

Slachtofferondersteuners geven aan dat in mensenhandelzaken domiciliekeuze op het politiebureau standaard is. In andere zaken dan mensenhandel informeert de politie slachtoffers niet standaard over de mogelijkheid om aangifte te doen met domiciliekeuze op het politiebureau. De politie vertelt slachtoffers ook niet dat de verdachte en zijn advocaat de hele aangifte, inclusief de adresgegevens van het slachtoffer te zien krijgen. Slachtoffers die daarmee later geconfronteerd worden, voelen zich vaak ernstig in hun veiligheid aangetast, vooral wanneer hun identiteit en adres eerder niet bekend waren bij de verdachte (bijvoorbeeld bij overvallen op straat of op hun werk) of wanneer zij (al dan niet vanwege het delict) zijn verhuisd. Er zijn gevallen waarin het slachtoffer is verhuisd uit angst voor de verdachte, nadat adresgegevens in strafdossier bleken te staan en het slachtoffer bijvoorbeeld een brief van de verdachte kreeg.

Het geïnterviewde slachtoffer van een roofoverval verbaast zich erover dat de verdachte zoveel van hem bleek te weten en voelt zich hier erg onveilig door:

⁵⁴ Diverse nieuwsberichten oktober 2008, o.a. de Pers.

⁵⁵ www.postbus51.nl. Thema: rechtspraak en veiligheid/politie, brandweer en hulpdiensten/aangifte doen/ kan ik anoniem aangifte doen?

“Buiten bij de rechtszaal werd ik door familie van hem uitgescholden. Hoe komen die gasten aan die informatie? Ik had ze nooit ontmoet. Ik vraag me nog steeds af hoe ze weten dat ik het was. Ze hadden me nog nooit gezien. Hebben ze een foto van mij getoond? Dat is een vraag waar ik nog steeds mee zit, daar word je niet veiliger van. Ik heb het idee ‘straks staan ze voor mijn deur’. Daar hebben ze constant mee gedreigd: ‘Straks staan we voor je deur en dan maken we het karwei af’. Zij hebben mijn dossier, ik niet dat van hen. Ik weet niet of ze mijn adres hebben. Dat wordt me niet verteld. Ik ga ervan uit van wel. Het lijkt me bijna van wel, want hoe kent zijn familie mij anders bij de eerste zitting. Welke papieren hebben ze gehad, weten ze mijn naam, mijn adres?”

4.4.4 Ondersteuning van het slachtoffer

Juridisch Kader

Volgens de Aanwijzing seksueel misbruik, mag in zedenzaken het slachtoffer een vertrouwenspersoon meenemen naar de aangifte, maar gebeurt dit bij voorkeur niet. Indien de vertrouwenspersoon bij de aangifte aanwezig zal zijn, verdient het aanbeveling deze eerst als getuige te horen. Indien de vertrouwenspersoon bij het informatieve gesprek aanwezig was, is het verhoren als getuige onwenselijk⁵⁶. Slachtoffers die aangifte doen hebben recht op de bijstand van een tolk⁵⁷.

De praktijk

De politie spreekt het liefst met het slachtoffer alleen, om beïnvloeding van anderen - op het verhaal wat wordt verteld en op de keuzes die worden gemaakt - te voorkomen:

“Meisjes hoor je daarom liever niet met de ouders erbij. Dan durven ze niet terug te komen op een eerdere niet helemaal juiste verklaring”.

Ook de aanwezigheid van hulpverleners kan volgens de politie lastig zijn: ook zij bevestigen vaak het slachtofferschap, terwijl de werkelijkheid misschien minder zwart-wit was. Als er al een vertrouwenspersoon aanwezig is, dan moet dat in ieder geval iemand die zelf niet als getuige zou kunnen worden benaderd. Een respondent van de politie geeft aan dat zij in huiselijk geweld zaken het in principe geen probleem vinden als er ondersteuner aanwezig is. In dat geval zegt de politie wel tegen het slachtoffer dat het niet verstandig is wanneer deze persoon ook getuige is geweest.

Vanuit de politie is er geen opvang voor na de aangifte. Aangevers krijgen daarom het advies om iemand mee te nemen die ze na de aangifte kan opvangen.

Tolken worden door de politie vooral ingeschakeld wanneer het de vraag is of het slachtoffer het allemaal wel goed begrijpt. De politie is daar naar eigen zeggen niet terughoudend in. Wanneer je geen tolk inschakelt en het slachtoffer begrijpt dingen verkeerd, of jij begrijpt het slachtoffer verkeerd, dan krijg je dat later terug, aldus een respondent. De ervaringen met tolken zijn wisselend. Een tolk moet wel zijn positie/rol weten. Zo merken respondenten op dat tolken soms te emotioneel zijn of dat vertalingen veel langer duren dan wat je zelf hebt verteld, waardoor je het idee krijgt dat de tolk eigen informatie of adviezen geeft. Met een tolk zijn slachtoffers niet bang om te verklaren. Integendeel, ze voelen zich eerder begrepen in hun eigen taal. Een tolk kan over en weer ook cultuuruitleg geven. De politie vraagt ook wel eens expliciet extern advies over een bepaalde cultuur, bijvoorbeeld bij een mogelijke dreiging van eerwraak.

De verwijzing naar de JOS-advocaat vindt (in ieder geval in het arrondissement Alkmaar) pas na de aangifte plaats. In de fase van het informatief gesprek en aangifte is er nog geen ondersteuning van een advocaat. In de intake wordt wel genoemd dat er JOS-advocaten zijn. Wanneer een slachtoffer een advies van deze advocaat wil over het wel of niet doen van aangifte kan dat wel, maar een slachtoffer moet daartoe zelf het initiatief nemen.

⁵⁶ Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.

⁵⁷ Brochure ‘Recht op informatie’.

4.4.5 Inhoud aangifte: gedetailleerd en kritisch

Juridisch Kader

Hoewel de Aanwijzing opsporing en vervolging zedenzaken en de Aanwijzing mensenhandel voorschrijven dat in het informatieve gesprek moet worden gewezen op de mogelijkheid dat kritische vragen worden gesteld, bevatten deze aanwijzingen geen voorschriften voor de inhoud van de aangifte. De enige aanwijzing die wordt gegeven is dat in gecompliceerde zedenzaken bij voorkeur een tijdlijn van de gebeurtenissen wordt opgemaakt.

De praktijk

De meeste zedenrechercheurs zijn zich er zeer van bewust dat het doen van aangifte zeer belastend is voor slachtoffers. Er worden zeer gedetailleerde vragen gesteld, en er wordt kritisch doorgevraagd. Het gedetailleerd moeten vertellen van het hele verhaal kan ook leiden tot een herbeleving en dat is heel zwaar. Een goede voorbereiding wordt als essentieel gezien. Een rechercheur:

“Als slachtoffers niet voorbereid zijn op de kritische en gedetailleerde vragen bij de aangifte, dan is een aangifte traumatiserend”.

Een zedenrechercheur geeft aan in ieder geval te zorgen voor voldoende korte pauzes in verhoor en zo nodig voor een langere lunchpauze.

De meeste rechercheurs komen tot de conclusie dat aangifte doen zwaar is, maar mits goed begeleid acceptabel. Een rechercheur zegt:

“Sommige aangevers vinden het prima om het verhaal heel gedetailleerd te vertellen, anderen zien er enorm tegenop. In dat laatste geval gaat je antenne uitstaan: klopt het verhaal wel?”.

Door de slachtofferondersteuners wordt opgemerkt dat slachtoffers zich bij het doen van aangifte soms overvallen voelen door de kritische ondervraging en het doorvragen. Slachtoffers voelen zich hierdoor soms geschoffeerd, niet geloofd, niet serieus genomen, als verdachte behandeld of krijgen het gevoel dat gevonden wordt dat het hun eigen schuld is ('blaming the victim'). Vooral wanneer het informatief gesprek heel prettig is geweest komt dit hard aan en kan dat het vertrouwen in de politie schaden. Wanneer de politie vooraf aankondigt dat de toon van het gesprek bij aangifte anders zal zijn, en dat het kritisch doorvragen noodzakelijk is met het oog op de bewijsvoering en het bouwen van een sterke zaak, hebben slachtoffers er doorgaans veel minder moeite mee. Sommige slachtoffers mensenhandel geven zelfs aan dit doorvragen positief te waarderen omdat het hen het gevoel geeft dat de politie hun zaak serieus neemt.

Het belang van uitleggen waarom kritische vragen worden gesteld wordt bevestigd door de geïnterviewde slachtoffers. De vrouw die slachtoffer werd van een straatroof waardeerde het zeer dat de betreffende rechercheur duidelijk uitlegde waarom hij kritische vragen moest stellen en doorvroeg op sommige dingen. Bij de aangifte had ze het gevoel dat ze alles goed moest vertellen zodat de dader opgepakt kon worden:

“Ik vond moeilijk om verdere details te vertellen te vertellen over de dader, ik wist het niet meer helder voor de geest te krijgen. Maar het werd me door de politie niet verweten dat ik niet veel details meer wist te vertellen. Hij gaf me de tijd en ruimte die ik nodig had. Hij vroeg wel veel naar details, bijvoorbeeld hoe ik de tas om had; over mijn linker- of rechterschouder. Dat vroeg hij omdat hij me wou voorbereiden op de vragen die de advocaat van de dader zou kunnen stellen om me onderuit te halen. Die vraag was belangrijk omdat ik in mijn hals was gestoken. De advocaat zou dan kunnen aanhalen dat hij alleen de tas had proberen af te snijden in plaats van mij opzettelijk te steken. Hij zei ook steeds: 'Ik vraag dit, omdat bijvoorbeeld de advocaat dit kan gaan vragen' en zo. Het was ter voorbereiding van de rechtszaak.”

Ook het meisje dat slachtoffer werd van mensenhandel is zeer tevreden over de aangifte en de politie:

“Zij hebben mij heel goed geholpen en geloofden mij. Ze hebben alles goed uitgelegd op papier en ze hebben ook mijn emoties goed beschreven. De politie heeft veel moeite gedaan, ze hebben veel onderzocht. Ze hebben me goed geïnformeerd, ze hebben er hard voor gewerkt. Er was een heel team dat er op zat. Iedereen kende me. Zij hebben echt alles voor mij gedaan”.

4.4.6 Verslaglegging en kopie van de aangifte

In deze paragraaf behandelen we de verslaglegging van de aangifte en het verstrekken van een afschrift van de aangifte aan het slachtoffer. Zie voor de inzage in het procesdossier in de fase van behandeling door het OM paragraaf 6.3.

Juridisch Kader

Aangiften van seksueel misbruik in afhankelijkheidsrelaties, seksuele uitbuiting, het verwijderen van organen of mensenhandelzaken waarin het slachtoffer jonger dan 18 is worden opgenomen op geluidsband. Bij andere zedenzaken gebeurt dit als het in het belang van de zaak is. Het maken van bandopnamen kan weerstand oproepen bij de aangever. Om dit te voorkomen is het van belang dat duidelijk wordt gemaakt welke belangen gediend worden met de bandopnamen (waarheidsvinding; voorkomen dat verdachte zich beroept op onregelmatigheden tijdens verhoor). In het uiterste geval, wanneer een aangever ook na uiteenzetting van de dringende redenen, niet instemt met het maken van een bandopname, kan het opmaken van een proces-verbaal van aangifte niet geweigerd worden. De aangever moet dan op de hoogte gebracht worden van mogelijke negatieve consequenties van het ontbreken van een bandopname.⁵⁸

Op dit moment is niet vastgelegd of aangevers direct na de aangifte recht hebben op een kopie van hun aangifte. Met de inwerkingtreding van de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces⁵⁹ komt daar verandering in. Art. 163 lid 4 Sv zal dan komen te luiden: ‘Op zijn verzoek ontvangt de aangever een kopie van de aangifte dan wel een kopie van het proces-verbaal van aangifte’. De wet geeft geen mogelijkheid een uitzondering (bijvoorbeeld in het belang van het onderzoek) op dit voorschrift te maken. (Zie voor inzage in het dossier in een later stadium van het proces paragraaf 6.3.)

De praktijk

Zedenrechercheurs en officieren van justitie geven aan dat in zeden- mensenhandelzaken slachtoffers doorgaans geen kopie van hun aangifte krijgen. Een aantal rechercheurs geeft aan dat het beleid is geen kopie te geven (tenzij nodig voor de verzekering), maar dat daar soms in het belang van het slachtoffer van wordt afgeweken.

Over de vraag of het terecht is dat slachtoffers geen kopie van hun aangifte krijgen lopen de meningen van de respondenten uiteen. Verschillende zedenrechercheurs geven als reden voor het niet verstrekken van een afschrift het voorkomen van mogelijke beïnvloeding van mensen die nog als getuigen gehoord moeten worden, en het belang dat slachtoffers bij de RC uit hun herinnering getuigen. Dit laatste argument wordt ook genoemd door officieren van justitie en RC's. Een RC:

“Met het oog op het getuigenverhoor is het beter dat aangevers geen afschrift van hun aangifte krijgen”.

Het bezwaar dat een slachtoffer voorafgaand aan een verhoor bij de RC de eigen aangifte leest wordt verder behandeld in hoofdstuk 7 (7.7.2).

Een aantal zedenrechercheurs vindt het begrijpelijk dat het slachtoffer de aangifte niet krijgt, vanwege het risico dat het papier een eigen leven gaat leiden. Een van hen stelt bovendien:

“Als je aangifte op waarheid berust heb je het papier niet nodig”.

⁵⁸ Aanwijzing mensenhandel en Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.

⁵⁹ Wetsvoorstel 30 143, door de Eerste Kamer aangenomen op 15 december 2009; inwerkingtreding op een nader te bepalen tijdstip.

Andere rechercheurs vinden dat slachtoffers gewoon recht hebben op hun aangifte. Ook een RC zegt zich erover te verbazen dat slachtoffers geen afschrift van hun aangifte krijgen:

“Het is toch hun eigen verklaring?”

Sommige rechercheurs geven aan dat slachtoffers later alsnog een kopie kunnen krijgen: of wanneer alle getuigen zijn gehoord, of wanneer de hele zaak achter de rug is. Een van de geïnterviewde officieren van justitie geeft ook na een sepot geen afschrift van een aangifte, omdat er altijd nog een art. 12 Sv procedure kan volgen en er dan alsnog een zaak kan komen.

Slachtofferondersteuners melden dat het voor slachtoffers volstrekt onbegrijpelijk is dat zij hun aangifte niet mogen hebben: het is toch hun eigen verhaal? Bovendien ervaren slachtoffers het als onrechtvaardig: de verdachte mag immers wel alles over het slachtoffer lezen.

Zij signaleren tevens dat sinds een aantal jaren in de meeste arrondissementen ook slachtofferadvocaten geen afschrift meer krijgen van de aangifte. Politie en justitie gaan hier verschillend mee om. In een arrondissement krijgt de slachtofferadvocaat de aangifte wel altijd meteen van de politie; met hen is de afspraak gemaakt dat ze deze niet aan cliënten geven tot het eind van de zaak. Elders krijgt de slachtofferadvocaat de aangifte niet van de politie; dit loopt via justitie. En weer ergens anders gaat het afschrift nooit naar de advocaat van het slachtoffer, die moet het eventueel van het slachtoffer zelf krijgen. De meeste rechercheurs zijn het er wel over eens dat de slachtofferadvocaten de aangifte wel zou moeten hebben:

“Zij moeten hun werk kunnen doen, en je moet hen kunnen vertrouwen.”

4.5 Veiligheid van het slachtoffer rond en na de aangifte

4.5.1 Juridisch kader

In de Aanwijzing huiselijk geweld is expliciet opgenomen dat de politie slachtoffers van huiselijk geweld moet vragen naar de wens voor een straat- of contactverbod. De andere Aanwijzingen bevatten geen specifieke bepalingen met betrekking tot de veiligheid van slachtofferaanbidders.

4.5.2 De praktijk

Veel slachtoffers in zedenzaken en huiselijk geweld zaken zijn bang voor een vorm van wraak en voelen zich (fysiek) onveilig na het doen van aangifte. Dat gevoel van onveiligheid is niet zozeer gevolg van het doen van aangifte, maar van het delict zelf. De politie checkt in de intake niet standaard de veiligheid van het slachtoffer, maar meestal komt het wel aan de orde. De politie probeert de angst vaak te relativeren en mensen zich zo veiliger te laten voelen. De ervaring leert dat vooral bij bekende verdachten het doen van aangifte beschermend werkt:

“Een verdachte heeft heus wel door dat wraakacties zijn zaak geen goed zullen doen”.

Soms blijkt de inschatting niet juist te zijn. Een rechercheur:

“Het is me in de afgelopen 15 jaar zo'n vijf keer gebeurd dat ik heb gezegd: ‘ach die verdachte zoekt je heus niet op’ en dat het wel gebeurde. Het leverde geen aantasting van het vertrouwen in de politie op, want garanties dat het niet zal gebeuren geef je natuurlijk nooit en bovendien gaat het vaak niet om ernstige incidenten.”

Bij sommige groepen allochtonen is de politie wel alert op signalen van mogelijke eerwraak; bij dit soort zaken kan het inschakelen van de politie juist risicoverhogend werken.

De politie noemt verschillende veiligheidsmaatregelen die zij, waar nodig, neemt:

- Soms krijgt het slachtoffer een speciale code die bekend is bij de meldkamer, zodat de meldkamer weet dat direct gereageerd moet worden op melding;
- Soms zijn onveiligheidsgevoelens van slachtoffer reden om sneller te handelen dan je anders misschien zou doen (snel de verdachte horen bijvoorbeeld);
- Als het adres van het slachtoffer niet bekend is bij de verdachte, wordt dit niet opgenomen in aangifte;

- Voor slachtoffers van huiselijk geweld is er ook het AWARE-systeem: een alarmsysteem wat in de praktijk veel rust geeft en het veiligheidsgevoel vergroot.

Bij het slachtoffer van de straatroof is haar veiligheid bij de aangifte wel aan de orde geweest. De politie vroeg bijvoorbeeld hoe ze naar huis ging. Zij had zelf echter niet zo'n last van zich onveilig voelen:

“Laat maar komen, dacht ik. Ik heb wel mijn sloten vervangen, maar dat was meer op aandringen van vrienden en om hun een plezier te doen.”

Bij de andere geïnterviewde slachtoffers is dit door de politie niet aan de orde gesteld.

4.6 Het horen van kinderen in de politiefase

4.6.1 Juridisch kader

Naast de algemene richtlijn dat slachtoffers niet vaker worden gehoord dan nodig is (art. 3 Europees Kaderbesluit), bepaalt de Aanwijzing huiselijk geweld dat kinderen in de strafprocedure alleen worden gehoord wanneer dit noodzakelijk is voor het bewijs.

Voor het horen van kinderen is de toestemming van de wettelijke vertegenwoordiger vereist⁶⁰. Dit zou logischerwijs betekenen dat indien er twee met het gezag belaste ouders zijn, zij beiden toestemming moeten geven, en dat anders met een bijzonder curator of vervangende toestemming gewerkt zou moeten worden (conform de regelingen van Boek 1 BW). In de aanwijzing wordt dit niet expliciet vermeld. De indruk wordt gewekt dat toestemming van één gezagsouder voldoende is.

In zedenzaken worden slachtoffers tussen de 4 en 12 jaar gehoord volgens het Protocol Studioverhoor⁶¹. Slachtoffers onder de vier jaar worden niet gehoord; slachtoffers boven de 12 jaar worden in een normale verhoorkamer gehoord. De aanvraag voor een studioverhoor wordt getoetst aan een aantal criteria, waaronder de vraag of de belangen van de getuige en die van het onderzoek zijn afgewogen. Een van de gezagsdragers (hier wordt expliciet vermeld dat één voldoende is) van de getuige moet schriftelijk toestemming geven voor het audiovisueel vastleggen van het verhoor en het gebruik van die opname voor het strafrechtelijk onderzoek, het gerechtelijk vooronderzoek en het onderzoek ter terechtzitting. De getuige dient te worden voorbereid op datum, tijd, plaats en doel van het verhoor. Een van de gezagsdragers of begeleiders vergezelt de getuige naar het verhoor, en zorgt voor de opvang na afloop.

4.6.2 De praktijk

Rondom het al dan niet horen van een kind spelen verschillende afwegingen. Daarbij gaat het vooral over de vraag of het zin heeft het kind te horen wanneer dit niets wil zeggen. Daarnaast speelt ook de afweging tussen het belang van hulpverlening en het belang van het verhoor. Daar wordt verschillend mee omgegaan. Andere vragen die hier spelen zijn het toestemmingsvereiste, het uitgangspunt dat een kind maar een keer gehoord wordt, de wachttijd voor het verhoor, de voorbereiding, duur en opname van het verhoor en verschoningsrecht.

Afweging belangen

Een rechercheur geeft aan dat wanneer hij aan ziet komen dat het kind niets gaat zeggen hij ouders vaak het advies geeft: kom maar terug als je kind wil praten en ga zo nodig eerst de hulpverlening in. Volgens hem mag het zo zijn dat het vanuit het oogpunt van waarheidsvinding beter zou zijn wanneer het kind het verhaal in de studio voor het eerst vertelt, maar zit dit er vaak gewoon niet in. Een ernstig getraumatiseerd kind dat niet wil praten, zal in een studio geen bruikbare verklaring afleggen. Hulpverlening is dan van belang voor het welzijn van het kind en om het zover te krijgen dat het kind kan vertellen over wat er gebeurd is. Een officier van justitie merkt hierover op dat hulpverlening iets anders dan waarheidsvinding: als een kind in speltherapie gaat praten, kun je daar juridisch niet veel mee. Er zal dan altijd nog een - op waarheidsvinding gericht - verhoor moeten plaatsvinden. In dit kader geeft een rechercheur aan dat duidelijk moet worden met wie het kind voor het verhoor heeft gepraat over het gebeurde en welke vragen er zijn gesteld. Hierover

⁶⁰ Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.

⁶¹ Aanwijzing opsporing en vervolging seksueel misbruik; Protocol Studioverhoor.

hoort de politie degenen aan wie het kind heeft verteld (ouders, hulpverlener). De ervaring is dat ouders doorgaans uiteindelijk het belang van hun kind voor laten gaan: als behandeling nodig is, doen ze dat.

Wanneer een kind niets wil zeggen, maar een ouder wil toch aangifte en een studioverhoor, dan wordt, volgens respondenten, meestal wel een verhoor gehouden, waarin een paar keer wordt geprobeerd het kind te laten vertellen. Maar een kind mag nooit onder druk gezet worden ("Je moet het zeggen").

Daarnaast geeft de politie aan dat het van belang is om tijdens het studioverhoor details uit te vragen; dit geeft duidelijkheid. De praktijk leert dat ouders en hulpverleners niet naar feitelijke details rondom de gebeurtenissen vragen.

Slachtofferondersteuners melden dat het in de praktijk niet altijd gaat zoals hier beschreven. Het komt ook voor dat de politie zegt dat een kind niet in therapie mag voordat het verhoor heeft plaatsgevonden. Of dat de politie later zegt dat een verhoor niet meer mogelijk is omdat er al hulpverlening is geweest.

Toestemmingsvereiste

Door de slachtofferondersteuners wordt aangegeven dat eigenlijk toestemming van beide gezagsdragende ouders nodig is voor verhoor. Dat is vaak een probleem, zeker als een van ouders verdachte is. Maar voor zover bekend wordt aan de ouder die verdachte is nooit toestemming gevraagd, terwijl er dan toch verhoren plaatsvinden.

Een of meer verhoren

Uitgangspunt van de politie is dat bij jonge kinderen in beginsel maar één studioverhoor wordt gehouden in de politiefase. Zegt het kind niets en is de verklaring van het kind nodig voor het bewijs, dan heb je geen zaak. Aangegeven wordt dat het soms goed zou zijn wanneer je kinderen in de loop van het onderzoek nog eens zou kunnen horen. Daarbij zou het onderzoeksbelang wel afgewogen moeten worden tegen de impact die het op het kind heeft. Een officier van justitie geeft aan dat soms (op verzoek van de ouders) wel een tweede verhoor plaats vindt, maar dat daar veelal niets nieuws uitkomt.

Slachtofferondersteuners stellen het principe dat een kind maar een keer mag worden gehoord achterhaald te vinden. Je zou dit van geval tot geval moeten afwegen. Soms vinden kinderen het juist frustrerend dat zij maar een keer gehoord worden en geen tweede kans krijgen. Een officier van justitie legt de bal bij de deskundigen: zij zouden moeten aangeven wat het beste is, maar ook de deskundigen lijken het volgens hem niet met elkaar eens te zijn.

Wachttijd

Slachtofferondersteuners melden dat de wachttijd voor een studioverhoor, die kan oplopen tot enkele maanden, voor kinderen zeer schadelijk is. Deze wachttijd speelt in de ene regio meer dan in de andere. Een officier van justitie zegt dat een studioverhoor altijd direct bij de aangifte al wordt geregeld, maar dat het soms even kan duren voordat het kan. Deze officier meldt dat er soms ook kritiek komt dat het studioverhoor juist te vroeg komt en dat er daardoor niets uitkomt.

Vorbereiding, duur en opname verhoor

Hoewel de richtlijnen voorschrijven dat kinderen worden voorbereid op het doel van het verhoor, gebeurt dat in de praktijk vaak niet, onder meer omdat de Landelijke Expert Commissie Bijzondere Zedenzaken (LEBZ) dit afraadt. Een rechercheur geeft aan dat de voorbereiding van kinderen erg belangrijk is. Niet op de inhoud van de zaak, maar wel een goede uitleg wat er allemaal gaat gebeuren. Ook vanuit de slachtofferondersteuners (hulpverlening aan kinderen) wordt dit onderschreven.

Een slachtofferondersteuner signaleert ook dat aan de kinderen zelf nooit gevraagd wordt of ze het goed vinden dat het verhoor wordt opgenomen, terwijl dit wel zou moeten (voor zover ze de reikwijdte van een en ander kunnen begrijpen). Zij vindt ook dat de kindinterviews vaak te lang duren. Anderhalf tot twee uur is geen uitzondering, hetgeen veel te lang is in verband met de aandachtsboog van een kind. Als *good practice* geeft zij het voorbeeld van de VS: daar duurt een kind interview over het algemeen een half uur, wordt het kind goed voorbereid en weet het ook

waarom het geïnterviewd wordt⁶².

Verschoningsrecht

Zowel vanuit de politie als vanuit de ondersteuners wordt geïnterviewd dat bij kinderen die gehoord worden in een zaak tegen familieleden het verschoningsrecht niet aan de orde komt. Formeel is dat ook nog niet aan de orde in de fase van het politieverhoor, maar het is voorstelbaar dat kinderen er later last van krijgen dat ze tegen hun familie hebben getuigd. De vraag wordt opgeworpen of je kinderen er toch op een of andere manier op zou moeten wijzen dat ze niet hoeven te verklaren.

4.7 Het horen van verstandelijk beperkten in de politiefase

4.7.1 Juridisch Kader

Het Europees Kaderbesluit stelt in art. 2 dat bijzonder kwetsbare slachtoffers een specifieke behandeling moeten kunnen krijgen die zo goed mogelijk aan hun situatie beantwoordt.

Sinds 1 januari 2009 mogen politieverhoren van mensen met een verstandelijke beperking niet meer worden afgenomen door externe deskundigen uit de zogenaamde verhoorderspool⁶³. De verhoren moeten worden afgenomen door opsporingsambtenaren. Externe deskundigen kunnen een rol spelen in de advisering voor het verhoor, of ter plekke in de regiekamer. In uitzonderlijke gevallen kan - na toestemming van de officier van justitie - een externe deskundige bij het verhoor aanwezig zijn⁶⁴.

In de Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik wordt bepaald dat een persoon bij wie sprake is van een achterstand in de ontwikkeling moet worden gehoord volgens het Protocol Studioverhoor. Ook wordt hierin vermeld dat er een pool van begeleiders en deskundigen is ter advisering in situaties van seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten.

4.7.2 De praktijk

Het aantal respondenten dat hierover iets kan zeggen is beperkt. Vragen die spelen zijn welk traject moet worden ingegaan, hoe en door wie het verhoor moet worden gedaan, en hoe een verhoor en de impact daarvan moet worden beoordeeld.

Wel of geen straftraject

Respondenten merken op dat ten aanzien van verstandelijk beperkten de impact van zowel delict als de strafrechtsprocedure nog veel moeilijker meetbaar is. Zij begrijpen en overzien het strafproces vaak niet. Factoren als voorzienbaarheid en controle spelen voor deze groep minder of werken anders. In de praktijk speelt de omgeving van verstandelijk gehandicapten een belangrijke rol bij de vraag of je wel of niet het traject ingaat; het slachtoffer zelf heeft daar minder een stem in.

Vanuit de zedenpolitie komt naar voren dat in de praktijk bij verstandelijk gehandicapten vaak wordt afgezien van een strafzaak om te voorkomen dat het slachtoffer wordt vermorzeld. Zeker zaken tussen twee verstandelijk gehandicapten leiden veelal niet tot aangifte. Deze worden meestal afgedaan binnen de instelling. De meeste ouders begrijpen dat ook wel.

Het verhoor

De politie geeft aan dat verstandelijk beperkten in beginsel één keer gehoord worden, (bij voorkeur) in de studio. Een onderzoeker heeft eenmaal meegemaakt dat een verstandelijk beperkt slachtoffer een tweede keer is gehoord. Opgemerkt wordt dat je naar deze slachtoffers vaak nog kritischer bent: ze noemen vaak een verkeerde verdachte, en kunnen dingen moeilijk in de tijd plaatsen. Het is moeilijk om wat zij zeggen goed te interpreteren.

Vanuit de slachtofferondersteuners wordt zorg uitgesproken over de ontwikkeling dat het horen van slachtoffers met een verstandelijke beperking niet meer gebeurt door gedragsdeskundigen uit het

⁶² Zie m.b.t. de voorbereiding van kinderen in de VS: *Preparing Children for Court*, Burkhart (1998)

⁶³ Eerder namen deskundigen zonder opsporingsbevoegdheid zelfstandig de verhoren af. Zie voor een beschrijving van de achtergronden van de wijziging de brief van de Minister van Justitie d.d. 9 maart 2009, Kamerstuk 30 143, nr. 30. Een motie om het verhoren door deskundigen weer mogelijk te maken (Motie van het lid De Wit c.s. d.d. 9 juni 2009, TK 30 143, nr. 32) is door de Tweede Kamer verworpen (Handelingen Tweede Kamer).

⁶⁴ Brief van de minister van Justitie d.d. 9 maart 2009, TK 30 143, nr. 30.

veld (met extra forensische opleiding), maar door de gewone zedenrechercheurs die wat betreft verstandelijke beperking “van toeten nog blazen weten”. Zij geven aan dat vaak sprake is van onzorgvuldige behandeling. Veelal ontbreekt het de politie aan het besef van en inzicht in de impact die het verhoor kan hebben op deze groep. Als voorbeeld wordt de zaak van een jongen gegeven die aangifte wilde doen van misbruik, maar erg bang was en dit alleen met een vertrouwenspersoon erbij wilde doen. Ondanks de gemaakte afspraken werd hij zonder enige waarschuwing vooraf opgehaald en verhoord, zonder de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon en zonder dat hij de kans kreeg voor hem belangrijke vragen te stellen: “De dag daarna heeft hij een poging tot zelfmoord gedaan.”

4.8 Het horen van andere kwetsbare slachtoffers

4.8.1 Juridisch Kader

Naast de algemene richtlijn uit het Europees Kaderbesluit dat bijzonder kwetsbare slachtoffers een specifieke behandeling moeten kunnen krijgen die zo goed mogelijk aan hun situatie beantwoordt is er geen regelgeving met betrekking tot andere groepen kwetsbare slachtoffers.

4.8.2 De praktijk

Vanuit de ondersteuners wordt gewezen op slachtoffers met hoor/spraak problemen. Er zou in Nederland geen doventolk zijn die deskundig is op het gebied van het interviewen van kinderen die mogelijk slachtoffer zijn van seksueel misbruik.

5 Het opsporingsonderzoek

5.1 Inleiding

De tweede fase is het opsporingonderzoek. Vanuit de positie van het slachtoffer zijn de belangrijkste aspecten die hier spelen informatievervalsing aan het slachtoffer en aan derden, het medisch onderzoek, het inwinnen van informatie bij derden en de mogelijkheid voor het slachtoffer zelf bewijs aan te dragen. Ook kan het slachtoffer met het opsporingsonderzoek geconfronteerd worden via onderzoek naar plaatsen en goederen of in het kader van volgen en af luisteren. Hier wordt aan het eind van het hoofdstuk kort aandacht besteed. Per onderwerp wordt eerst kort het juridisch kader aangegeven en daarna de praktijk.

Het kan ook voorkomen dat een slachtoffer in het kader van het opsporingsonderzoek opnieuw gehoord wordt door de politie. Hierover stelt het Europees Kaderbesluit (art. 3) dat slachtoffers niet vaker worden gehoord dan nodig. Door de politie wordt aangegeven dat dit wel eens voorkomt als er op grond van bewijsmiddelen vragen zijn bij het verhaal van aangever. In dat geval volgt een confronterend gesprek. Wij behandelen dit verder niet apart.

5.2 Informatievervalsing aan het slachtoffer en derden

5.2.1 Juridisch Kader

Afgezien van de algemene voorschriften met betrekking tot het geven van informatie, ligt er weinig vast over de informatie die aan het slachtoffer wordt verstrekt tijdens dan wel over het opsporingsonderzoek. In de folder 'Recht op informatie' wordt genoemd dat de politie aan het slachtoffer de naam kan geven van de verbalisant die belast is met het onderzoek, en onder bepaalde voorwaarden de personalia van de verdachte kan verstrekken. Dat laatste kan op basis van art. 16-2 politieregisters, voor zover nodig is om in rechte voor belangen op te komen. Dit kan bijv. het geval zijn ten behoeve van een eis tot schadevergoeding.

Waar het gaat om verstrekking van informatie aan derden zijn de richtlijnen uitgebreider. Zo stelt de Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging met betrekking tot het informeren van de media:

- OM en politie hanteren een actief voorlichtingsbeleid. Niet in elke zaak zal echter voor een actief voorlichtingsbeleid gekozen worden: het onderzoeksbelang kan een reden zijn pas in latere instantie media te informeren;
- Ten aanzien van de gegevens over slachtoffers en getuigen moet de politie een belangenafweging maken tussen het belang van openbaarheid en het belang van deze betrokkenen (art 10 lid 2 WOB)
- Ook slachtoffers en getuigen hebben recht op bescherming van hun privacy. Dit houdt in dat in principe wordt volstaan met het vertrekken van geslacht, leeftijd en woonplaats;
- Informatie over de nationaliteit van slachtoffers wordt in principe niet verstrekt;
- Bij verstrekking van persoonsgegevens zal steeds per geval worden afgewogen of het belang van verstrekking in redelijke verhouding staat tot het belang van de betrokkene, in het bijzonder diens recht op bescherming van persoonlijke levenssfeer;
- Aan de media wordt slechts informatie vertrekt over strafprocessuele beslissingen waarmee de verdachte en zijn raadsman bekend zijn.

Daarnaast bepaalt de Aanwijzing seksueel misbruik:

- Over gepleegde zedenmisdrijven wordt slechts met uiterste terughoudendheid mededeling gedaan aan de pers.

Opvalt dat ten aanzien van verdachten art. 10 lid 2 WOB bepaalt dat gegevens (als het gaat om persvoorlichting) niet mogen worden verstrekt wanneer dit kan leiden tot identificatie van de persoon van de verdachte. Deze weigeringsgrond ontbreekt ten aanzien van slachtoffers en getuigen. Hieruit zou kunnen worden afgeleid dat zij minder goed beschermd zijn dan verdachten. Ook de Aanwijzing voorlichting noemt wel het onderzoeksbelang, maar niet het belang van het slachtoffer als reden om pas in een latere instantie de media te informeren. Hetzelfde geldt voor het verstrekken van informatie over strafprocessuele beslissingen: ook hier staat niets over de vraag

of het slachtoffer hiervan ook eerst op de hoogte moet worden gesteld.

Verder bepalen de Aanwijzing slachtofferzorg en de Aanwijzing huiselijk geweld dat indien het slachtoffer hier geen bezwaar tegen heeft gegevens worden verstrekt aan slachtofferhulp. De Aanwijzing mensenhandel schrijft voor dat de korpschef slachtoffers van alle vormen van mensenhandel aan moet melden bij Comensha, de stichting die de opvang van mensenhandelslachtoffers organiseert en coördineert. Bij minderjarige slachtoffers van mensenhandel moet de Raad voor de Kinderbescherming worden ingeschakeld en voor vreemdelingen de stichting Nidos.

5.2.2 De praktijk

Door de respondenten worden over dit onderwerp weinig opmerkingen gemaakt. Een zedenrechercheur meldt dat het slachtoffer het van de politie - rechtstreeks, niet via slachtofferadvocaat of het OM - te horen krijgt als de verdachte wordt ontboden of is gehoord en of de verdachte al dan niet bekend. Een ander geeft aan dat er tegenwoordig meer overleg met het slachtoffer plaatsvindt dan tien jaar geleden. Dat komt mede door de JOS-advocaat. Zij voegt daaraan toe:

“Zolang het onderzoek het toestaat ben je zo transparant mogelijk naar slachtoffers. Soms is het voor de waarheidsvinding nodig dat je iets buiten het slachtoffer om doet. Dan leg je het achteraf uit en dan wordt het meestal gesnapt”.

Over de informatieverschaffing na de aangifte zegt het slachtoffer van de roofoverval:

“Na de aangifte is het heel lang stil geweest. Ik heb verschillende keren zelf gebeld. Het antwoord was steeds, het ligt ergens. Bel maar naar justitie. Heb ik justitie gebeld, maar die konden het ook niet vinden. Tussen de aangifte en twee weken voor de zitting heb ik niets gehoord. Ik moest constant zelf bellen. Ik had eigenlijk het gevoel dat ze helemaal geen getuige wilden hebben. Zo voelde het. Pas twee weken voor de zitting werd ik gebeld door de officier. Die zei dat ze me vergeten waren. Wil je langs komen voor een gesprek?”

Ook een ander slachtoffer zegt na de aangifte lange tijd niets meer gehoord te hebben. Zij heeft zelf regelmatig het Slachtofferloket heeft gebeld. Zij kreeg dan wel goede informatie.

5.3 Medisch onderzoek

5.3.1 Juridisch Kader

Volgens de Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik adviseert de behandelend opsporingsambtenaar in zedenzaken het slachtoffer om de medische dienst of arts waarmee de politie een vaste relatie heeft te consulteren. De vrijheid van artskeuze wordt evenwel gerespecteerd. Indien het slachtoffer geen toestemming geeft medische gegevens te betrekken bij het onderzoek, dan wordt dit aangetekend op het PV, en wordt het slachtoffer gewezen op mogelijke consequenties van deze weigering. Indien het slachtoffer niet wil meewerken aan (medisch) onderzoek dat nodig is voor het bewijs aan een zedenmisdrijf, dan zal geprobeerd worden het bewijs te verzamelen zonder bedoelde medewerking.

5.3.2 De praktijk

De politie geeft aan dat een medisch onderzoek altijd belastend is, maar met een goede uitleg en over het algemeen een nette uitvoering (door GGD-artsen, die precies weten hoe de zedenkit werkt) wel te doen. Van slachtoffers horen zij achteraf terug dat het vervelend was maar er nu eenmaal bij hoort. Als een slachtoffer echt niet wil gebeurt het niet. Dan wordt zo mogelijk gebruik gemaakt van sporen op de kleding (ondergoed bijvoorbeeld). Dit komt wel eens voor.

Of een zedenrechercheur aanwezig is bij het medisch onderzoek verschilt. In Noord Holland is altijd een vrouwelijke agent aanwezig bij het medisch onderzoek, in Utrecht een technisch rechercheur.

Van de slachtofferondersteuners komen meer kritische geluiden. Soms zijn de artsen waar de politie naar verwijst zeer onervaren in het doen van dit onderzoek. Als voorbeeld wordt een zaak gegeven waarin de arts overduidelijk niet wist wat te doen: hij ging pas in aanwezigheid van het slachtoffer

het protocol lezen. Het slachtoffer wilde het onderzoek toen niet door deze arts laten doen en is vertrokken, met alle consequenties voor het bewijs. Gesteld wordt dat de politie er voor moet zorgen dat artsen waarnaar zij verwijzen de procedures en protocollen kennen. Dit geldt ook het medisch onderzoek van kinderen. Een hulpverlener:

“Er is vrijwel geen forensisch arts in Nederland die verstand heeft van de normale plassers en poepers van kinderen, laat staan van de afwijkingen die kunnen ontstaan ten gevolge van seksueel misbruik”.

5.4 Inwinnen van informatie bij derden

5.4.1 Juridisch Kader

In het kader van een strafrechtelijk onderzoek kunnen getuigen worden gehoord of informatie bij derden worden opgevraagd. Dat kan informatie over de verdachte betreffen, maar ook over het slachtoffer, bijvoorbeeld informatie van hulpverleners of werkgevers. De verschillende aanwijzingen bevatten geen richtlijnen hoe om te gaan met het slachtofferbelang bij het opvragen van informatie bij derden. Indien informatie bij een arts of hulpverlener opgevraagd wordt moet hier toestemming voor worden verleend in verband met de geheimhoudingsplicht van de betrokken professionals.

Wel vermeldt de Aanwijzing mensenhandel dat in mensenhandelzaken opsporing plaats kan hebben ook zonder dat het betrokken slachtoffer aangifte wil of durft te doen. Personen, hulpverleningsinstanties en andere organisaties in de omgeving van het slachtoffer kunnen informatie aandragen. De aanwijzing noemt werkgevers, exploitanten en klanten als belangrijke informatiebronnen.

5.4.2 De praktijk

In de praktijk kent het opvragen van informatie bij derden over het slachtoffer veel haken en ogen. Daarbij spelen vooral de gevolgen die dit voor het slachtoffer kan hebben: informatie vragen is immers ook altijd informatie geven. Een andere kwestie is hoe met (gebrek aan) toestemming van het slachtoffer wordt omgegaan. Aparte aandacht wordt besteed aan het opvragen van informatie bij artsen en hulpverleners.

De meeste respondenten geven aan zich er bewust van te zijn dat informatie vragen ook informatie geven is. Ze wijzen op het belang van een zorgvuldige afweging en stellen dat je altijd moet nadenken over de mogelijke gevolgen voor het slachtoffer:

“Je moet altijd afwegen wat heb ik het nodig en wat zijn de gevolgen, zowel voor het slachtoffer als voor de verdachte”.

De respondenten vanuit de politie geven aan er altijd bij stil te staan hoe je informatie vraagt zonder zelf teveel informatie te geven. Zo moet je bijvoorbeeld bij het vragen van informatie bij scholen voorzichtig zijn en oppassen dat scholen geen etiket op een kind gaan plakken. Dit is ook een van de redenen waarom zedenrechercheurs altijd in burger lopen, zodat niet de hele wereld weet dat de politie aan de deur is. Desondanks is het niet altijd te voorkomen dat er verhalen ontstaan.

Een zedenrechercheur geeft aan het belang van het onderzoek wel eens te hebben laten prevaleren boven het belang van het slachtoffer. Voor het onderzoek was het cruciaal dat informatie zou worden opgevraagd bij de werkgever van het slachtoffer. Het slachtoffer wilde dit niet. Toen het slachtoffer niet veel later werd ontslagen wegens disfunctioneren, weet hij dat aan het contact van de politie met de werkgever.

Het opvragen van informatie bij derden door de politie wordt doorgaans vooraf besproken met de aangever. De aangever geeft aan wie er iets kan verklaren. De politie legt uit dat de informatie opgenomen wordt in het strafdossier. Vaak vraagt de politie het slachtoffer om zelf het eerste contact te leggen en aan te kondigen dat politie contact op zal nemen. Als het slachtoffer niet wil dat iemand wordt benaderd bespreekt de politie dat met de officier van justitie; die beslist uiteindelijk. Er wordt overigens niet altijd vooraf overlegd met het slachtoffer. Genoemd worden situaties waarin je de beweringen van het slachtoffer wilt verifiëren en/of wanneer je niet wilt dat

slachtoffer en derde hun verklaringen op elkaar afstemmen.

Gesteld wordt dat meestal het opvragen van informatie niet zo'n probleem is: de meeste zaken spelen zich af in de bekenden sfeer en vaak heeft het slachtoffer al toestemming gegeven om mensen die van belang zijn te horen. Een respondent denkt echter dat het slachtoffer vaak onvoldoende bewust is van de consequenties van het inwinnen van informatie bij derden.

De slachtofferondersteuners schetsen daarentegen een kritischer beeld. Naar hun ervaring zijn politie en justitie niet altijd alert op het feit dat ze door informatie te vragen ook informatie geven en welke consequenties dit voor het slachtoffer kan hebben. Zo kan het feit dat in een aantal landen prostitutie strafbaar is (voor de prostituee) betekenen dat slachtoffers van mensenhandel een risico op strafvervolgning lopen wanneer zij terugkeren naar hun eigen land. Zij geven als voorbeeld een Roemeens slachtoffer dat bij terugkeer door de Roemeense politie werd ondervraagd over wat zij in haar aangifte in Nederland had verklaard - en veroordeeld. Maar ook in zaken van eengerelateerd geweld of seksueel misbruik van allochtone meisjes kan de veiligheid van het slachtoffer in het gedrang komen wanneer het misbruik of de betrokkenheid van de politie in de omgeving van het slachtoffer bekend wordt. In dit kader geeft een officier van justitie aan dat rechtshulpverzoeken altijd zo algemeen en neutraal mogelijk moeten worden geformuleerd.

Opvragen van informatie bij artsen en hulpverleners

De politie geeft aan dat voor het opvragen van informatie bij artsen en hulpverleners altijd toestemming van het slachtoffer wordt gevraagd. Een zedenrechercheur stelt dat met het slachtoffer ook nadrukkelijk wordt besproken dat het opnemen van medische en/of hulpverleningsinformatie in het strafdossier betekent dat het algemeen bekend wordt.

De ervaring van de politie met opvragen van informatie bij artsen en hulpverleners is wisselend. Een respondent zegt dat de politie bij lichamelijk letsel meestal zonder problemen vrij gedetailleerde informatie krijgt, maar dat er bij psychische klachten geen informatie wordt verstrekt, ook al ligt er toestemming van het slachtoffer. Een andere zedenrechercheur signaleert dat hulpverleners erg huiverig zijn om informatie af te geven. In plaats van gerichte informatie aan de politie te geven, geven ze een (ongeordeerd) behandeldossier aan het slachtoffer zelf of de ouders, en schuiven daarmee de verantwoordelijkheid van zich af. Een zedenrechercheur wijst erop dat als er informatie komt over de psychische gesteldheid of achtergrond van het slachtoffer, de politie geen selectie kan maken van wat wel en wat niet in het dossier komt. Ook daarom is het van belang dat het slachtoffer zelf wordt betrokken bij het opvragen van dit soort informatie. Een officier van justitie geeft aan dat het samenstellen van een strafdossier officieel de verantwoordelijkheid van de officier is, maar dat het in de praktijk door de politie gebeurt. De officier van justitie haalt hier niet snel dingen uit. Deze officier komt af en toe wel privacygevoelige gegevens in strafdossiers tegen, zoals adresgegevens.

Ook hier schetsen slachtofferondersteuners een ander beeld. Zij geven aan dat slachtoffers vaak niet goed geïnformeerd worden welke informatie er precies opgevraagd zal worden en wat daarmee gebeurt. Slachtoffers beseffen veelal niet dat deze - zeer persoonlijke - informatie in het strafdossier terecht komt en dus door de verdachte en diens advocaat gelezen wordt. Als dat gebeurt, voelen ze zich vaak ernstig in hun integriteit aangetast.

Het gebeurt ook regelmatig dat de advocaat van de verdachte de medische informatie in het strafproces gebruikt om de betrouwbaarheid van het slachtoffer onderuit te halen. Dan wordt, bijvoorbeeld, het strafdossier voorgelegd aan een 'deskundige' die op grond van de medische of hulpverleningsinformatie een oordeel over de betrouwbaarheid van het slachtoffer velt, of wordt een borderline stoornis simpelweg gelijk gesteld aan liegen en onbetrouwbaar zijn.

Slachtofferondersteuners geven aan dat het beter zou zijn wanneer het afgeven van een machtiging voor het inwinnen van informatie niet als formaliteit bij de aangifte wordt behandeld, maar dat hiervoor op een later tijdstip een aparte afspraak wordt gemaakt. Daarbij zou het slachtoffer dan uitgebreider moeten worden geïnformeerd over welke informatie men precies wil hebben (en dus ook een beperkte machtiging afgeven), en kan er nadrukkelijk op worden gewezen dat de informatie in het dossier terecht zal komen.

Met betrekking tot kinderen beschrijft een slachtofferondersteuner hoe dit in haar praktijk gaat: de politie bespreekt met (de ouders van) het slachtoffer of er vragen gesteld mogen worden aan de hulpverlener. De politie maakt dan een lijstje met vragen en bespreekt die, idealiter, met (de

ouders van) het slachtoffer. Als de politie dat bespreken niet gedaan heeft, bespreekt de hulpverlener de vragen met (de ouders van) het slachtoffer. Vervolgens schrijft de hulpverlener de antwoorden uit en laat die aan (de ouders van) het slachtoffer lezen. Pas nadat (de ouders van) het slachtoffer alles gelezen en begrepen hebben, en ondertekend hebben, gaan de antwoorden naar de politie.

5.5 Aandragen van bewijs door het slachtoffer

5.5.1 Juridisch kader

Ingevolge het Europees Kaderbesluit moet het slachtoffer de mogelijkheid hebben om tijdens de procedure bewijselementen aan te dragen (art. 2). Deze regel zal met de inwerkingtreding van de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces⁶⁵ in Nederland worden geïmplementeerd. Art. 51b Sv gaat luiden: 'Het slachtoffer kan aan de officier van justitie verzoeken documenten die hij relevant acht voor de beoordeling van de zaak tegen de verdachte of van zijn vordering op de verdachte aan het dossier toe te voegen. Het OM kan dit in het belang van het onderzoek, de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, de opsporing en vervolging van strafbare feiten of zwaarwichtige gronden aan het algemeen belang ontleend weigeren. Het slachtoffer kan tegen een weigering bezwaar maken.

Ook na inwerkingtreding van de nieuwe wet krijgt het slachtoffer geen mogelijkheid om zelf getuigen aan te dragen of getuigen te ondervragen.

5.5.2 De praktijk

Dit punt leeft niet bij de respondenten uit de strafrechtketen. Een officier van justitie zegt wel eens de opdracht aan de politie te geven een aanvullende verklaring op te nemen. Dit gebeurt ook wel naar aanleiding van een brief van een slachtoffer.

Slachtofferondersteuners wijzen er op dat (medische) informatie niet altijd op tijd en op de juiste plaats in de strafrechtketen terecht komt. Soms weigert het OM informatie van het slachtoffer, diens advocaat of instanties aan te nemen en verwijst naar de politie hiervoor. Daar kan het weer lang duren voordat de juiste agent/rechercheur is bereikt en de informatie via justitiekanalen ook daadwerkelijk in het dossier terecht komt. Hierdoor kan het gebeuren dat er op het moment dat beslissingen moeten worden genomen onvoldoende informatie is over de ernst van de gevolgen van een delict, hetgeen kan leiden tot een verkeerde afdoening (bijv. sepot, transactie, of een TOM-zitting).

5.6 Onderzoek met betrekking tot plaatsen en goederen; volgen en afluisteren

5.6.1 Juridisch kader

Het Wetboek van strafvordering bevat uitgebreide bepalingen over het onderzoek aan goederen en op plaatsen. Veel maatregelen kunnen worden genomen zonder dat betrokkenen (waaronder het slachtoffer) daarvoor toestemming hoeven te geven. Zo kan de politie zonder toestemming van de bewoner een woning betreden om een verdachte aan te houden of om deze te doorzoeken teneinde voorwerpen in beslag te nemen. De politie kan voorwerpen die kunnen dienen om de waarheid aan de dag te brengen in beslag nemen, en derden (waaronder het slachtoffer) bevelen voorwerpen ter beslagneming uit te leveren. Zodra het belang van de strafzaak zich niet langer verzet tegen de teruggave van een voorwerp wordt deze aan de betrokkene/het slachtoffer teruggegeven⁶⁶. Het slachtoffer moet worden geïnformeerd over de mogelijkheid om afstand te doen van in beslag genomen eigendommen⁶⁷. In het kader van onderzoek kunnen voorts gegevens die op een gegevensdrager zijn opgeslagen worden bekeken en vastgelegd.

Verder geeft het Wetboek van strafvordering politie en justitie bevoegdheden om in het kader van een onderzoek personen te volgen of af te luisteren. Dat kan ook gelden voor slachtoffers.

⁶⁵ Wetsvoorstel 30 143; inwerkingtreding op een nader te bepalen tijdstip.

⁶⁶ Art. 116 Sv; Europees Kaderbesluit art. 9(3).

⁶⁷ Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.

5.6.2 De praktijk

Ook dit onderwerp leeft in de praktijk niet waar het gaat om de positie van het slachtoffer, althans waar het onze respondenten betreft. De politie merkt hierover op dat soms sporenonderzoek plaats vindt, ook wanneer een slachtoffer (nog) geen aangifte wil doen. Op deze manier kan bewijs zeker worden gesteld, mocht er later alsnog aangifte komen. De slachtofferondersteuners maken, ook wanneer zij daarnaar gevraagd worden, geen opmerkingen op dit punt.

5.7 Onderzoek naar de gevolgen van het delict

De Praktijk

Onderzoek naar de gevolgen van het delict voor het slachtoffer maakt geen deel uit van het strafrechtelijke onderzoek. Een RC merkt hierover op dat het misschien goed zou zijn wanneer dat wel het geval zou zijn. Dit is relevante informatie, bijvoorbeeld voor de strafmaat. Dit onderzoek gebeurt nu op de zitting en alleen dan wanneer het slachtoffer en slachtofferverklaring heeft ingevuld of gebruik maakt van het spreekrecht. De betrokken RC stelt dat het rekening houden met de gevolgen daar niet van af zou moeten hangen.

6 Beslissingen over voorlopige hechtenis, vervolging en de wijze van afdoening

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de beslissing aan de orde over de wijze van afdoening van de zaak, de vraag of het slachtoffer daar invloed op kan uitoefenen en de manier waarop het slachtoffer over de gang van zaken en over relevante beslissingen geïnformeerd wordt. Het hoger beroep komt aan de orde in hoofdstuk 9. Een controversieel punt is of het slachtoffer of diens advocaat inzage in of een afschrift van de aangifte of het dossier moet krijgen. Hier besteden we aparte aandacht aan, evenals aan het slachtoffergesprek.

6.2. Informatieverschaffing⁶⁸

Juridisch Kader

Slachtoffers die hebben aangegeven op de hoogte gehouden te willen worden, moeten geïnformeerd worden over de voortgang van de zaak en de beslissingen die daaromtrent worden genomen. Indien uit het PV niet duidelijk blijkt of het slachtoffer geïnformeerd wil worden, vraagt het OM alsnog bij het slachtoffer na of deze op de hoogte wenst te worden gehouden van het verloop van de procedure⁶⁹. Deze informatieplicht is momenteel slechts opgenomen in de Aanwijzing slachtofferzorg, maar krijgt met de inwerkingtreding van de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces een wettelijke basis. In de wet is ook een informatieverplichting voor de politie neergelegd. De verplichting om het slachtoffer te informeren ziet er (na inwerkingtreding van de wet) als volgt uit:

- Indien wordt afgezien van opsporing of van inzending van het proces-verbaal, informeert de politie het slachtoffer hierover schriftelijk (wet);
- Het OM informeert het slachtoffer wanneer een zaak op het parket wordt ingeschreven (aanwijzing);
- De officier van justitie doet het slachtoffer schriftelijk mededeling van de aanvang en voortzetting van de vervolging (wet), en houdt het slachtoffer van relevante beslissingen in de strafzaak op de hoogte (aanwijzing);
- Wanneer het slachtoffer heeft aangegeven schadevergoeding te wensen en het OM (desondanks) niet tot vervolging overgaat, de vervolging niet doorzet of het feit *ad informandum* voegt, deelt het OM dit met opgave van redenen mee aan het slachtoffer en wijst hem of haar op de mogelijkheid van beklag op grond van art. 12 Sv (aanwijzing);
- De officier van justitie dient het slachtoffer tijdig (aanwijzing) en schriftelijk (wet) op de hoogte te brengen van de plaats, de datum en het tijdstip van de zitting.

Praktijk

Wanneer de politie het proces verbaal inzendt aan het parket, draagt zij de verantwoordelijkheid voor het informeren van het slachtoffer over aan het OM. Bij binnenkomst van een zaak bij het OM wordt deze ingeschreven bij het bureau slachtofferzorg of het slachtofferloket⁷⁰. Van hieruit wordt de slachtofferinformatie georganiseerd. Het slachtoffer krijgt een brief waarin hij of zij wordt geïnformeerd dat de zaak is ingeschreven bij het parket. Het informeren van het slachtoffer over de procedure gebeurt dus doorgaans niet door de officier van justitie zelf. In de brief staat wel informatie over de mogelijkheid van een gesprek met de officier van justitie (zie 6.7).

In de praktijk lijken er regionale verschillen te zijn in wie het slachtoffer waarover informeert. Uit de interviews komt naar voren dat in sommige regio's het slachtoffer ook na de inzending van het

⁶⁸ Zie over informatie over einduitspraak en executie Hoofdstuk 9.

⁶⁹ Aanwijzing Slachtofferzorg.

⁷⁰ Een bureau slachtofferzorg is onderdeel van het OM; een slachtofferloket of Slachtoffer Informatie Punt is een gemeenschappelijk loket van Openbaar Ministerie, Politie en Slachtofferhulp Nederland, van waaruit de informatie aan (en ondersteuning van) slachtoffers gecoördineerd wordt. (Nog) niet in alle arrondissementen is een slachtofferloket aanwezig. In Utrecht, Breda, Maastricht en Amsterdam loopt een pilot met slachtofferlokets; Den Haag kent een Slachtoffer Informatie Punt.

PV door de politie actief op de hoogte wordt gehouden van alle belangrijke stappen in het proces. Op de ene plek gebeurt dit door dezelfde rechercheur die ook eerder het contact met het slachtoffer had; elders gebeurt het juist niet door de zedenpolitie, maar door het wijkbureau. Soms loopt alleen de informatie over de voorlopige hechtenis via de politie. De politie merkt op dat zij de informatie niet automatisch van het OM krijgt. De politie moet zelf bellen en dus zelf bijhouden wanneer de beslissingen genomen gaan worden. Als er een slachtofferadvocaat is doet deze dat vaak.

Slachtofferondersteuners melden dat het nog vaak gebeurt dat slachtoffers geen informatie krijgen over beslissingen als het schorsen of niet verlengen van de voorlopige hechtenis. Soms worden slachtoffers daardoor onverwacht geconfronteerd met de verdachte, terwijl ze in de veronderstelling waren dat hij nog vast zat.

Dit overkwam de man die slachtoffer werd van een roofoverval. Hij moest uit de pers vernemen dat twee van de drie daders waren vrijgelaten:

"Ik moest uit de pers horen dat er twee waren vrijgelaten. Dat wist ik helemaal niet. Was ik niet over geïnformeerd. Ze waren me vergeten zei de officier later."

De vrouw die slachtoffer werd van een straatroof, vertelt dat de informatievoorziening over het algemeen goed ging, behalve toen de dader opgenomen was in het Pieter Baan Centrum. Het andere slachtoffer van dezelfde dader belde toen het parket en kreeg te horen dat de dader niet meer in het systeem te vinden was. Zij waren daardoor erg geschrokken: kon het dat hij vrij was? De medewerkers van het telefonisch Informatie Punt Slachtoffers konden dat niet uitsluiten. Dit was erg onduidelijk en zorgde voor onnodige onrust:

"Ik voelde me niet meteen onveilig, maar als de dader vrij zou komen dan zou ik op de hoogte willen worden gesteld. Ik heb toen contact met de officier opgenomen en die verzekerde mij dat de dader nog vastzat, maar dat mócht hij vrijkomen, het slachtoffer de eerste zou zijn die het zou horen."

Ook had zij graag actiever geïnformeerd willen worden over zittingsdata, ook over de pro forma zittingen. Zij heeft uiteindelijk steeds zelf het parket gebeld:

"Ik had liever gewild dat ik op de hoogte werd gesteld, op welke manier dan ook, als ik maar iets had gehoord. Dan kan ik om vrij te nemen van mijn werk, iets regelen."

Voor haar was het belangrijk om ook bij de pro forma zittingen te zijn. Ze merkt wel dat het veel emoties oproept, elke keer weer een pro forma zitting:

"Ook al weet je dat het (waarschijnlijk) pro forma is, toch laad je jezelf weer op, en bereid je je erop voor dat je misschien toch de voeging en het afleggen van een verklaring moet gaan voorbereiden."

Een officier van justitie (in een ander arrondissement) geeft aan dat wel geprobeerd wordt mensen in een zo vroeg mogelijk stadium zoveel mogelijk te informeren. Dat betekent dat slachtoffers soms naar pro forma zittingen komen:

"Ze weten dat het pro forma is, maar komen toch. Ze willen weten wat er gebeurt".

6.3 Inzage in en afschrift van het dossier

Juridisch Kader

Slachtoffers die zich als benadeelde partij hebben gesteld hebben recht op inzage van de processtukken. De officier van justitie kan kennisneming van bepaalde processtukken of gedeelten daarvan weigeren in het belang van het onderzoek, de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, de opsporing of vervolging van strafbare feiten of op zwaarwichtige gronden aan het algemeen belang ontleend. De officier moet deze weigering schriftelijk aan het slachtoffer meedelen, waarna

het slachtoffer bezwaar kan maken tegen de weigering.⁷¹ Met inwerkingtreding van de Wet ter versterking van de positie van slachtoffers in het strafproces⁷² krijgen alle slachtoffers het recht op inzage in en afschrift van het dossier; het is dus niet langer gekoppeld aan het indienen van een verzoek tot schadevergoeding. De weigeringsgronden en de procedure daaromtrent blijven ongewijzigd.

Met inwerkingtreding van de nieuwe wet hebben aangevers het ongeclausuleerde recht op een kopie van hun aangifte (art. 163 lid 4 Sv nieuw).

In de beklagprocedure van art. 12 Sv wordt het klagers in beginsel toegestaan kennis te nemen van de processtukken (art. 12f lid 2 Sv).

Praktijk

Het is onduidelijk of het OM een vast beleid heeft inzake het verlenen van inzage in en afschrift van het strafdossier. De meeste geïnterviewde officieren van justitie zeggen in zeden- en mensenhandelzaken slachtoffers geen afschrift van hun aangifte of het dossier te verstrekken.

Slachtofferondersteuners signaleren dat sinds een aantal jaren in de meeste arrondissementen slachtoffers en hun advocaat geen inzage meer in en afschrift van het strafdossier krijgen. Dat geldt ook wanneer zij zich op grond van art. 51d Sv als benadeelde partij stellen. Er wordt volgens hen standaard gebruik gemaakt van de weigeringsgrond van lid 2. Het slachtoffer wordt hier wel over geïnformeerd, maar met een standaard brief; er wordt geen individuele belangenafweging gemaakt.

Ten aanzien van de slachtofferadvocaat wordt verschillend gehandeld. De ene officier van justitie geeft de advocaat van het slachtoffer altijd een afschrift of inzage; de andere alleen wanneer ze van de slachtofferadvocaat expliciet de verzekering krijgt dat deze het slachtoffer geen inzage zal verlenen. Volgens slachtofferondersteuners krijgen in één arrondissement slachtoffers via hun advocaat wel inzage in en afschrift van de aangifte en het strafdossier, op voorwaarde dat de cliënt zelf geen kopie van het dossier krijgt (wel inzage). Dit levert volgens de betrokken advocaten geen problemen op, ook niet bij de verhoren bij de RC en op zitting.

Het belangrijkste argument om inzage te weigeren is dat men wil dat het slachtoffer zich niet kan voorbereiden op het verhoor bij de RC of op de zitting. Een officier van justitie stelt dat een zaak zou kunnen sneuvelen wanneer bij het verhoor blijkt dat het slachtoffer de aangifte heeft gelezen, maar hij kan geen voorbeeld noemen waarin dat ook daadwerkelijk is gebeurd. Een RC zegt daarentegen dat hij niet zou weten hoe je moet beargumenteren dat een zaak stuk zou lopen omdat iemand een afschrift van zijn of haar eigen aangifte heeft gehad (zie verder hierover paragraaf 7.7.2).

Een andere reden, die bij mensenhandelzaken wordt genoemd, is dat via slachtoffers dossiers nog wel eens bij de verdachte terecht willen komen, soms al voordat deze is gehoord.

Volgens slachtofferondersteuners ervaren slachtoffers het niet mogen inzien van het strafdossier als onrechtvaardig: de verdachte mag immers wel alles over het slachtoffer lezen (en krijgt zelfs persoonlijk een kopie) en zij niets. Daarnaast kan het voor het slachtoffer van groot belang zijn te weten wat de verdachte heeft verklaard, bijvoorbeeld of de verdachte wel of niet bekend heeft.

In de interviews met slachtoffers komt dit terug bij de man die slachtoffer werd van een roofoverval. Zijn advocaat heeft nog steeds geen afschrift van het dossier. Hij vindt dit onbegrijpelijk:

“Zij hebben mijn dossier, ik niet van hen. Ik wil zo langzamerhand ook wel eens weten wat er over mij in het dossier staat. Het frustrleert heel erg, want zij hebben alles en ik heb helemaal niets. Ik denk, je hebt toch recht op die informatie. Ik heb helemaal niets.”

De advocaten merken op dat het niet mogen inzien van de stukken niet alleen een goede voorbereiding van het getuigenverhoor onmogelijk maakt. Het betekent ook dat slachtofferverklaring, spreekrecht en een vordering benadeelde partij niet goed voorbereid kunnen worden. Soms krijgen slachtoffers de ten laste legging niet eens; hoe kun je je dan voegen?

⁷¹ Art. 51d Sv; brochure *Recht op informatie*.

⁷² Artikel 51b Sv nieuw.

Een officier van justitie stelt dat een slachtofferadvocaat het dossier helemaal niet nodig heeft:

“Voor een vordering benadeelde partij is de aangifte of het dossier niet nodig. Aan een kopie van de dagvaarding heb je genoeg”.

Ook na een sepot wordt vaak geen inzage in het dossier verstrekt. Een officier van justitie geeft hiervoor het argument dat er altijd nog een art. 12 Sv procedure kan volgen en er dan alsnog een zaak kan komen.

Slachtofferondersteuners vinden het onterecht dat bij een art. 12 procedure geen afschrift van het dossier wordt verstrekt. Dit heb je nodig om je klacht te kunnen onderbouwen. Zij stellen dat het absurd is dat je een beklag over een beslissing niet verdere vervolging moet doen zonder dat je de gronden kunt kennen waarop de afweging is gemaakt, en zonder dat je kunt aangeven op welke grond een andere afweging gemaakt had kunnen of moeten worden. Pas nadat het beklag is ingediend mag de advocaat op het Gerechtshof het dossier komen lezen. Dat is onwerkbaar voor de advocaat van het slachtoffer. Zij stellen ook dat wanneer je geen inzage hebt in het dossier, je aan het slachtoffer ook niet kunt uitleggen waarom een zaak geseponeerd is en of dat reëel is of niet.

Een officier van justitie geeft advocaten ook geen afschrift als er een art. 12 procedure wordt gestart:

“Ik begrijp het belang van een advocaat bij een afschrift, maar als er een artikel 12 procedure wordt gestart wil ik niet dat de aangever inzage heeft in het dossier. Dit mag pas als het duidelijk is dat hij of zij niet als getuige wordt opgeroepen”.

6.4 Wel of niet vervolgen

6.4.1 Sepotbeslissing

Juridisch kader

Het is aan het Openbaar Ministerie om te bepalen of een strafbaar feit vervolgd wordt (opportuniteitsbeginsel). De officier van justitie kan op gronden aan het algemeen belang ontleend beslissen af te zien van (verdere) vervolging; aan een (beleids)sepot kunnen voorwaarden worden verbonden (art. 167 Sv).

Een aantal van de in de Aanwijzing gebruik sepotgronden genoemde sepotgronden hangt samen met de verhouding tussen verdachte en benadeelde:

- 70: verhouding tot de benadeelde is geregeld: het conflict is door verzoening of schadevergoeding zodanig opgelost dat vervolging geen zin meer heeft;
- 71: medeschuld van de benadeelde: de benadeelde heeft het feit uitgelokt of verdachte getergd of het hem zeer gemakkelijk gemaakt;
- 72: vervolging is in strijd met het belang van benadeelde: hoewel niet een geval als genoemd in de voorgaande twee gronden (70-71) aanwezig is, brengt de benadeelde te respecteren redenen naar voren om geen vervolging in te stellen, vreest moeilijkheden, wil liever niet in de openbaarheid komen; er is niet een meer algemeen belang dat om vervolging vraagt;
- 73: beperkte kring: het feit heeft zich in beperkte kring afgespeeld - gezin, burens e.d. - dat, in verband met de mate van ernst van het feit, onvoldoende gemeenschapsbelang aanwezig lijkt om een strafvervolging te rechtvaardigen;
- 74: civiel en administratief recht: er is wel formeel een strafbaar feit te construeren - zoals verduistering; onttrekken aan het beslag, zaakbeschadiging - maar het gemeenschapsbelang is zeer gering en de aan benadeelde toegebrachte schade lijkt beter langs civielrechtelijk of administratiefrechtelijke weg te kunnen worden geregeld; er is geen reden tot overheidsingrijpen; partijen kunnen hun conflict beter onderling gerechtelijk uitvechten.

Het slachtoffer kan een klacht niet vervolgen indien bij het Gerechtshof; in geval van een transactie, strafbeschikking of kennisgeving niet vervolgen is de termijn hiervoor 3 maanden; bij een sepot is er geen termijn (art. 12 Sv).

De praktijk

De belangrijkste sepotgrond is gebrek aan bewijs. In zedenzaken speelt naast de bewijsvraag ook overtuiging een belangrijke rol. Een officier:

“Als zaken dun zijn, maar je hebt wel de overtuiging, dan gaan ze naar zitting. Als het bewijs dun is en je de overtuiging mist, dan volgt sepot. Dan ga je niet naar zitting omdat het slachtoffer dat wil”.

Een officier van justitie merkt op dat het belang van het slachtoffer boven het belang van de waarheidsvinding kan gaan wanneer de vraag aan de orde is of er tot opsporing c.q. (verdere) vervolging moet worden overgegaan:

“Soms kan besloten worden van vervolging af te zien met het oog op de belangen van het slachtoffer.”

Een aantal officieren bevestigt dat soms het belang van het slachtoffer kan meespelen bij een sepot beslissing. Als voorbeeld noemt een officier van justitie een slachtoffer van afpersing, dat aangifte had gedaan om de afpersing te stoppen. Hij was echter bang voor reputatieschade wanneer de zaak openbaar behandeld zou worden. De officier heeft toen geseponeerd, enkel op grond van het belang van het slachtoffer. Een andere officier noemt het voorbeeld van een 15-jarig meisje dat seks heeft gehad met een jongen:

“De ouders willen vervolging, maar als het meisje niet wil, vervolg je niet”.

Bij huiselijk geweld vragen slachtoffers ook geregeld om de zaak niet te vervolgen. Daar gelden echter landelijke afspraken om zo mogelijk over te gaan tot ambtshalve vervolging (zie 6.4.2).

Soms wordt een zaak al geseponeerd terwijl hij nog bij de politie ligt. Een officier van justitie geeft aan te proberen zaken zo snel mogelijk te filteren: er is al overleg wanneer de zaak bij de politie ligt. Een andere officier geeft aan dat alle zedenzaken door een officier worden beoordeeld (dus geen politiesepts⁷³) en dat er altijd twee mensen naar de zaak kijken. Zij schat dat in zedenzaken bij het OM 30-40% van de zaken wordt geseponeerd.

Een officier van justitie zegt dat bij een sepotbeslissing de aangever een brief krijgt waarin het voorgenomen sepot wordt gemeld, en de reden waarom, meestal gebrek aan bewijs. In deze brief wordt een slachtoffergesprek aangeboden. Slachtofferondersteuners bevestigen dat deze werkwijze in sommige regio's wordt gebruikt, maar geven aan dat in andere regio's het slachtoffer pas achteraf geïnformeerd wordt over een sepotbeslissing.

Volgens een officier van justitie maken de meeste slachtoffers gebruik van het aanbod voor een gesprek over de sepot beslissing. De meeste slachtoffers begrijpen de sepotbeslissing wel; ze begrijpen dat een 1-tegen-1 verklaring niet genoeg is. Sommigen vinden het sepot onrechtvaardig, en voelen zich erdoor miskend. Een officier:

“Dan is het belangrijk om aan te geven dat je dat gevoel begrijpt. Voor slachtoffers is het van belang dat ze zich gehoord voelen, dat de zaak serieus is onderzocht.(...) Je moet wegblijven van het oordeel: ik geloof u wel of ik geloof u niet'.”

De meeste slachtoffers leggen zich ook neer bij een sepot. Een officier:

“Een artikel 12 procedure zie je relatief vaak in zaken waarin aangifte is gedaan van seksueel misbruik na een echtscheiding. Dan is er vaak sprake van een strijd waarin alle mogelijke juridische middelen worden ingezet, en er vele procedures lopen. Er spelen dan ook vaak andere motieven. Dat zegt overigens niets over of het wel of niet gebeurd is, of dat iemand waarachtig gelooft dat er iets gebeurd is.”

Het gebeurt ook wel dat een officier van justitie in het slachtoffergesprek naar aanleiding van een voorgenomen sepot van mening verandert en alsnog afziet van sepot. Dat kan een kwestie zijn van overtuiging of van het net anders naar het bewijs kijken. Soms komt het slachtoffer tijdens het gesprek met aanvullend bewijs. Een officier herinnert zich in dit kader een slachtoffer dat foto's

⁷³ Bij de politie vindt wel selectie plaats: kansloze zaken komen meestal niet tot aangifte (zie hiervoor). Maar komt het tot aangifte, dan neemt het OM beslissing.

had meegenomen van het letsel na een mishandeling.

Een RC is van mening dat slachtoffers een grotere stem zouden moeten krijgen in het strafrecht, waar het gaat om de beslissing wel of niet vervolgen.

6.4.2 Ambtshalve vervolging

Juridisch kader

Wettelijk gezien is een aangifte niet nodig voor een strafrechtelijke vervolging; deze kan ook ambtshalve plaatsvinden. De verschillende aanwijzingen zijn niet eenduidig over de vraag in hoeverre ambtshalve vervolging gewenst is.

In zaken van huiselijk geweld vindt in beginsel ambtshalve vervolging plaats, ongeacht de wens van het slachtoffer; het slachtoffer kan de officier van justitie eventueel in een brief vragen om de vervolging te stoppen; de officier van justitie hoeft hier echter geen gehoor aan te geven⁷⁴.

In mensenhandelzaken kan opsporing plaatshebben ook zonder dat het betrokken slachtoffer aangifte wil of durft te doen; het intrekken van een aangifte heeft geen rechtsgevolg.

Wanneer in zedenzaken een slachtoffer geen aangifte wil doen wordt zoveel mogelijk bewijs verzameld ten behoeve van een eventuele ambtshalve vervolging in die gevallen waarin de geestelijke of lichamelijke integriteit van het slachtoffer ernstig is of wordt bedreigd EN het slachtoffer zich evident in een afhankelijkheidspositie bevindt. Hieruit kan worden afgeleid dat in andere gevallen geen ambtshalve vervolging plaatsvindt⁷⁵.

Bij sommige misdrijven gepleegd jegens jongeren tussen de 12 en 16 jaar worden zij in een aantal gevallen gevraagd hun mening kenbaar te maken over de vervolging. Dit geldt bij niet gewelddadige zedenmisdrijven (167a Sv) en bij klachtdelicten waarbij de klacht is gedaan door een wettelijk vertegenwoordiger van de minderjarige (165a Sv). Dit worden hoorplichten genoemd.

De praktijk

Bij de beslissing om al dan niet te vervolgen maakt het OM een afweging tussen het maatschappelijk belang en het belang van het slachtoffer. Dat kan betekenen dat vervolgd wordt zonder dat aangifte is gedaan of zelfs tegen de wens van het slachtoffer in. Een officier van justitie geeft als voorbeeld een meisje dat was verkracht door een vriend van haar vriend. Zij had aangifte gedaan, deze weer 'ingetrokken', toen toch weer wel, en toen toch maar niet. De inschatting van de politie was dat het meisje sterk onder invloed stond van haar vriend om de aangifte in te trekken en dat zowel de verdachte als haar vriend wel vaker seksueel grensoverschrijdend bezig waren. Er is toen ambtshalve vervolgd. In de afweging speelde het belang van het slachtoffer en van mogelijk toekomstige slachtoffers een belangrijke rol, *in casu* de kans op herhaling, ten aanzien van dit meisje of andere meisjes, wanneer er geen duidelijk signaal naar vriend en verdachte zou uitgaan dat het strafbaar is.

Ook een andere officier van justitie zegt dat een beslissing om geen aangifte te doen in principe wordt gerespecteerd, maar dat in gevallen met een structurele dader of een ernstig feit op grond van het maatschappelijk belang toch ambtshalve kan worden vervolgd. Dit wordt dan wel uitgelegd aan het slachtoffer. Zo wordt soms ook ambtshalve vervolgd in zaken waarin meer kinderen in een buurt zijn betrokken en waarbij niet alle ouders aangifte willen doen. Zowel een zedenrechercheur als een officier van justitie geven aan ook bij kindermishandeling en zedenzaken met kinderen wel eens een zaak door te zetten, hoewel de andere ouder/partner daar niet aan toe is ("Hij heeft sorry gezegd"). De veiligheid van het kind vormt dan de belangrijkste overweging.

Met betrekking tot huiselijk geweld zaken wordt opgemerkt dat je goed moet bedenken of het geweld ook zonder het strafrecht kan stoppen. Een rechercheur:

"Ambtshalve vervolging vindt wel vaak plaats als we ter plaatse komen. Als we zichtbaar letsel zien en de boel is overhoop gehaald. Als de vrouw dan (nogmaals) nee zegt, dan komt er toch een ambtshalve vervolging. In beginsel is het beleid om bij een ter plekke altijd (ambtshalve) te vervolgen, maar het is ook afhankelijk van de betrokken politiemans/vrouw. Op zich is dit wel bijzonder, ook als je kijkt naar zedendelicten. Daar staat zelfbeschikking van het slachtoffer voorop. Hier moet je eigenlijk gehoor aan geven en dat gebeurt niet bij

⁷⁴ Aanwijzing huiselijk geweld.

⁷⁵ Aanwijzing seksueel misbruik.

huiselijk geweld”.

Dezelfde rechercheur vraagt zich af of de belangen van het slachtoffer niet teveel zijn ondergesneeuwd geraakt in het nieuwe beleid:

“Zijn we wel bezig zijn met de goede zaak? ‘Het maatschappelijk belang’, is uiteindelijk ook het belang van het slachtoffer, maar daar schieten we tekort. Het is goed om geweld achter de voordeur te stoppen, te laten zien dat we het niet tolereren, maar slachtoffers hebben redenen om niet het voortouw te nemen. Het is een sprong in het diepe, je moet maar afwachten wat de reactie van de pleger is. Maar soms is het ook OK dat de politie het voortouw neemt, het kan ook een ontlasting van het slachtoffer zijn.”

Een officier stelt dat hij zich kan vinden in het uitgangspunt van ambtshalve vervolging bij huiselijk geweld:

“Vooral in zaken waarin slachtoffers voortdurend twijfelen moet je mensen op een gegeven moment tegen zichzelf beschermen. Ook speelt de normstelling een rol, dat je als maatschappij aangeeft het niet te accepteren.”

Hij geeft aan dat het in de praktijk ook gebeurt dat er ambtshalve vervolgd wordt. Het bewijs komt dan vaak van een PV van politiemensen die ter plekke waren. Vervolging is dan vaak een drukmiddel om mensen richting hulpverlening te krijgen. Eenzelfde opmerking wordt gemaakt door een RC. Deze vertelt dat hij een keer heeft besloten een slachtoffer van huiselijk geweld die steeds haar verklaring introk onder ede te horen, en toen ook een proces verbaal van meened heeft opgemaakt.

Ook andere respondenten merken op dat het soms voor het slachtoffer ook prettig kan zijn wanneer een zaak ambtshalve wordt vervolgd; je bent dan geen aangever maar getuige. Het kan prettig zijn dat de verantwoordelijkheid voor het feit dat er een strafzaak komt niet bij het slachtoffer ligt, maar bij justitie.

6.5 Wijze van afdoening bij vervolging

Juridisch Kader

Indien naar aanleiding van het voorbereidend onderzoek het OM van oordeel is dat verdere vervolging moet plaats hebben gaat het daartoe zo spoedig mogelijk over (242 Sv). Indien de OvJ heeft kennis gegeven de zaak verder te vervolgen moet hij de verdachte zo spoedig mogelijk dagvaarden ter terechtzitting (253 Sv).

Bij overtredingen en misdrijven waarop een gevangenisstraf van niet meer dan zes jaar is gesteld kan de officier van justitie en strafbeschikking uitvaardigen, waarbij (o.m.) kan worden opgelegd: een taakstraf, een geldboete en een schadevergoedingsmaatregel. De strafbeschikking kan voorwaarden bevatten waaraan de verdachte moet voldoen, waaronder aanwijzingen betreffende het gedrag van de verdachte (met een proeftijd van maximaal een jaar). Voorwaarde voor het opleggen van een taakstraf of een aanwijzing betreffende de persoon is dat de verdachte is gehoord door de officier van justitie en bereid is de straf te voldoen dan wel zich aan de aanwijzing te houden (257a en 257c Sv).

Per arrondissement worden afspraken gemaakt omtrent het aanbieden van taakstraffen door het OM (TOM-afdoening/strafbeschikkingen). Daarbij houdt het OM zoveel mogelijk rekening met de belangen van het slachtoffer. Dat kan onder meer inhouden dat het OM vergoeding van de schade als bijkomende voorwaarde stelt⁷⁶. In het geval van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven wordt nadrukkelijk een gevangenisstraf overwogen (evt. (deels) voorwaardelijk), maar nooit een kale taakstraf⁷⁷.

De praktijk

Officieren van justitie overleggen over het algemeen niet met het slachtoffer of de slachtofferadvocaat over de wijze van afdoening. Een officier geeft aan hier ook niets in te zien:

⁷⁶ Aanwijzing taakstraf en Aanwijzing slachtofferzorg.

⁷⁷ Aanwijzing taakstraf.

"Als er signalen zijn dat het belang van het slachtoffer zich verzet tegen dagvaarding, dan houd ik daar rekening mee, maar ik ga daar niet over overleggen."

Deze officier merkt op dat er 'eventueel' wel gecheckt zou moeten worden of een afwijkende beslissing met betrekking tot de wijze van afdoening geïndiceerd is. Maar de indruk bestaat dat het OM hiertoe niet het initiatief neemt; alleen als er 'signalen' komen, wordt dat 'meegenomen'.

Een RC wijst er op dat er ook een belangenafweging speelt bij de vraag wat je precies ten laste legt. In zedenzaken kun je soms voorkomen dat een slachtoffer gehoord moet worden door ander/een minder zwaar delict ten laste te leggen: bijvoorbeeld ontucht met misbruik van gezag in plaats van verkrachting. Om misbruik van gezag te bewijzen kun je volstaan met de feitelijke situatie; voor het bewijs van verkrachting heb je de verklaring van de aangever nodig.

Over de afdoening via een strafbeschikking door het OM op een zgn. TOM-zitting lijkt geen eenduidigheid te bestaan. Een officier zegt in huiselijk geweld zaken soms TOM-zittingen te gebruiken om maatwerk te kunnen leveren en een zaak af te kunnen doen buiten de openbaarheid:

"In huiselijk geweld zaken is het eerste belang dat geweld stopt. Als een TOM-zitting daarvoor geëigende middel is, dan zet je dat in".

Een andere officier van justitie geeft aan zedenzaken in beginsel niet af te doen via een TOM-zitting.

De afweging of het een TOM zitting wordt, wordt trouwens niet altijd door de officier van justitie zelf gemaakt. Een officier:

"Die afweging wordt al in het veiligheidshuis gemaakt, die zaken komen niet bij ons terecht".

Een aantal officieren van justitie geven aan dat bij de afweging wel of geen TOM de belangen van het slachtoffer meegewogen zouden moeten worden. Concrete voorbeelden of en hoe dat gebeurt worden echter niet gegeven.

Slachtofferondersteuners geven aan dat zij sterk de indruk hebben dat de belangen van het slachtoffer niet worden meegewogen in de beslissing om een zaak via een strafbeschikking af te doen. Zo worden volgens een slachtofferondersteuner in Rotterdam steeds meer huiselijk geweld zaken als TOM-zaak afgedaan. Het slachtoffer wordt niet gekend in deze beslissing en wordt ook niet geïnformeerd over de mogelijkheid een klacht hierover in te dienen. Slachtofferondersteuners uit de regio Alkmaar zeggen daarentegen dat daar zeden- en huiselijk geweld zaken bijna nooit worden afgedaan via een TOM zitting en dat, als het gebeurt, hierover vooraf contact is met het slachtoffer en de slachtofferadvocaat.

Daarnaast wordt er op gewezen dat TOM-afdoening en toepassing van snelrecht de rechten van slachtoffers enorm inperken: het slachtoffer heeft in deze zaken feitelijk geen enkele positie meer.

Ook de vraag wanneer zaken wel of juist niet *ad informandum* (a.i.) worden gevoegd lijkt niet overal hetzelfde beantwoord te worden. Een officier van justitie geeft aan dat een zaak nooit a.i. wordt gevoegd als het betreffende slachtoffer zich als benadeelde partij heeft gevoegd. Een andere officier stelt zo weinig mogelijk a.i. te voegen wanneer er concrete slachtoffers zijn. Weer een andere officier vindt dat zedenzaken en ernstige geweldsmisdrijven nooit a.i. gevoegd mogen worden. Daarbij geeft hij aan dat dit ook wel eens fout gaat. Als voorbeeld noemt hij een zaak van een overval op een bedrijf. De zaak werd a.i. gevoegd terwijl het betreffende slachtoffer voor zijn leven gehandicapt was. "Dat mag niet gebeuren". Deze zelfde officier stelt ook dat het OM bij vermogensdelicten, waaronder inbraken, niet nagaat wat de impact van het delict op het slachtoffer was. Dit wordt dus ook niet meegewogen bij de beslissing welke zaken a.i. worden gevoegd, terwijl dit juist bij vermogensdelicten veel gebeurt. Een andere officier denkt dat *ad informandum* voegen kan bijdragen aan secundaire victimisatie: "Mijn zaak is blijkbaar niet belangrijk". Als probleem wordt verder gesignaleerd dat een slachtoffer na het a.i. voegen geen informatie meer krijgt over de zaak: je verliest de slachtofferstatus.

Slachtofferondersteuners geven aan dat het wel gebeurt dat helemaal geen beslissing wordt genomen over de vervolging ten aanzien van bepaalde feiten. Vooral wanneer een verdachte veel feiten heeft gepleegd gebeurt het wel dat feiten helemaal 'wegvallen'; dus ook niet *ad informandum* worden gevoegd, zonder dat het slachtoffer daarover wordt geïnformeerd. Het slachtoffer blijft dan in het dossier geregistreerd als slachtoffer, krijgt ook een oproep voor de zitting, maar komt er daar achter dat 'zijn' of 'haar' feiten niet ten laste zijn gelegd. Het slachtoffer is dan wel alle slachtofferrechten kwijt.

6.6 Slachtoffergesprek

Juridisch kader

Slachtoffers van ernstige delicten waaronder zedenzaken krijgen van het OM en aanbod voor een gesprek met de officier van justitie voorafgaand aan de behandeling ter zitting⁷⁸.

De praktijk

Slachtoffergesprekken vinden veelal plaats ter voorbereiding van de zitting. Soms ook zijn er algemenere slachtoffergesprekken in een eerder stadium of vinden er sepotgesprekken plaats (zie hiervoor). Een officier van justitie zegt een dag per week te reserveren voor slachtoffer- en sepotgesprekken.

De geïnterviewde officieren van justitie geven aan dat standaard bij alle ernstige misdrijven de mogelijkheid voor een slachtoffergesprek wordt aangeboden. Mensen die aangeven een slachtoffergesprek te willen, krijgen daar een uitnodiging voor. Een zedenrechercheur heeft echter de indruk dat in zedenzaken niet standaard een slachtoffergesprek plaatsvindt. Ook slachtofferondersteuners melden dat niet alle slachtoffers van ernstige zaken een brief ontvangen over de mogelijkheid een gesprek te hebben met de officier van justitie.

Meestal vindt een slachtoffergesprek plaats vrij kort voor de zitting. Het gesprek is dan gericht op de voorbereiding van de zitting. Sommige officieren geven aan dat ze desgewenst ook in een vroeg stadium een gesprek met een slachtoffer voeren. Eén officier stelt verzoeken om een gesprek altijd te honoreren: "Ik heb nog nooit een slachtoffergesprek geweigerd". Een andere officier van justitie geeft aan het niet goed te vinden om contact met het slachtoffer te hebben wanneer deze nog als getuige gehoord moet worden. Hij is bang dat hij zijn oordeel dan door het slachtoffer laat beïnvloeden, en dat zou naar zijn idee alleen mogen wanneer het relevante informatie over de gevolgen is, die een rol kan spelen bij de strafmaat. Deze officier van justitie zal ook nooit voor een getuigenverhoor bij de RC contact hebben met een slachtoffer. Als het slachtoffer daar vragen over heeft moet het bij de RC zijn.

Officieren van justitie geven aan tijdens het slachtoffergesprek ter voorbereiding van de zitting in te gaan op de tenlastelegging, de gang van zaken tijdens de zitting (wie zit waar, de volgorde in de behandeling) en de vordering benadeelde partij, en tevens aandacht te besteden aan verwachtingenmanagement. Een officier zegt globaal aan te geven wat voor soort straf ze gaat eisen, bijvoorbeeld gevangenisstraf, werkstraf of behandeling: "Vaak weet je het op het moment van het gesprek zelf nog niet precies, maar globaal al wel". Een andere officier waarschuwt slachtoffers ook:

"Er gaan dingen gezegd worden die u niet wilt horen; als u daar niet tegen kunt, kunt u beter niet komen".

Ook de mogelijkheid dat slachtoffers en oproep krijgen om als getuige te worden gehoord wordt genoemd als onderwerp voor het slachtoffergesprek. Een officier ziet in het algemeen een positief effect van een slachtoffergesprek:

"Mensen kunnen hun ei kwijt, hebben het gevoel dat er naar ze geluisterd wordt, en worden voorbereid op de zitting."

De geïnterviewde slachtoffers die een officiersgesprek hebben gehad zijn daar ook zeer tevreden

⁷⁸ Aanwijzing slachtofferzorg.

over. Het meisje dat slachtoffer werd van een straatroof heeft al in een vroeg stadium, binnen enkele weken na de aangifte, een gesprek met de officier gehad, samen met het andere slachtoffer. Dit was door de recherche aangeboden. Ze hadden beiden hun moeder meegenomen en dat was geen enkel probleem:

“De officier gaf ons uitleg over de strafzaak en legde uit wat wel en niet mogelijk was vanuit het onderzoek. Hij vertelde ons ook op een realistische manier dat het ook om de dader ging en niet alleen om ons. Dat klonk misschien hard, maar het was de waarheid. Het was fijn dat de officier mij er eerlijk op attendeerde dat het niet alleen maar om het slachtoffer ging.”

De man die slachtoffer van een roofoverval werd zegt:

“ Het gesprek met de officier is heel goed gegaan. Aan hem heb ik ook verteld van die aangifte en ik heb me kunnen voegen. Ik was wel voorbereid op de zitting, dat heeft de officier uitgelegd.”

7 Het verhoor bij de rechter-commissaris

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt het verhoor door de RC. Eerst bespreken we van wie het initiatief uitgaat voor het verhoor van het slachtoffer, de afwegingen bij het horen van het slachtoffer bij de RC, de oproep of dagvaarding, de tijd en plaats, veiligheid, de aanwezigheid van de verdachte of diens advocaat, de aanwezigheid van derden, *in casu* de officier van justitie, slachtofferondersteuners of de advocaat van het slachtoffer. Per kopje wordt eerst het specifieke juridische kader aangegeven, gevolgd door een beschrijving van de praktijk.

We beginnen met enkele algemene opmerkingen over de impact van het verhoor.

7.2 Impact van het verhoor op het slachtoffer

Het verhoor bij de RC wordt door verschillende respondenten genoemd als een van de situaties waarin secundaire victimisatie kan optreden. Een belangrijke rol hierin speelt het optreden van de advocaat (of advocaten) van de verdachte(n). Zo denkt een RC met enige regelmaat na een verhoor "Hier krijgt iemand last van". Het betreft dan vooral zaken waarin het niet zozeer gaat om de feiten op zich, maar om de interpretatie ervan, zoals zedenzaken, vrouwenhandel, stalking en huiselijk geweld, en dan vooral wanneer de advocaat van de verdachte niet respectvol is en iemand benadert als leugenaar. Een andere RC maakt regelmatig mee dat slachtoffer-getuigen heel emotioneel worden tijdens een verhoor, en eigenlijk niet meer verder kunnen. Een zedenrechercheur vertelt regelmatig van slachtoffers terug te horen dat het verhoor bij de RC het meest traumatisch is van de strafzaak, vooral door de vragen van de advocaat van de wederpartij en de beschuldigingen die daarbij worden geuit. Eén rechercheur citeert een opmerking van een slachtoffer van verkrachting n.a.v. het verhoor bij de RC:

"Al word ik nog 10 keer verkracht, ik doe nooit meer aangifte".

Andere rechercheurs horen minder terug:

"Als politie hoor je eigenlijk nooit wat terug van ervaringen van het slachtoffer bij de RC. Als een zaak is ingezonden, is deze uit beeld. Af en toe zijn er wel signalen dat het ondervragen van slachtoffers door advocaten van de verdachte bijzonder grof gaat, en dat de RC daarbij niet altijd ingrijpt."

Aan de andere kant geeft een RC aan dat hij nog nooit na het horen van een getuige het gevoel heeft gehad 'dit hadden we niet moeten doen'. Daar voegt hij wel aan toe dat je door de formele aard van het gesprek de impact niet altijd ziet. Een andere RC vraagt geregeld aan getuigen wat ze van het verhoor vonden. Dat valt regelmatig mee, maar het blijft lastig om er over te praten. Een rechter, die ook veel als RC heeft gewerkt, merkt op dat een verhoor door de RC niet per definitie belastend is:

"Veel mensen vinden het ook prettig om hun verhaal nog eens te vertellen; het kan ook opluchten".

Deze rechter hoort ook wel terug van psychiaters dat het verhoor ook een rol kan spelen bij de verwerking.

De meeste getuigen zien erg op tegen het verhoor bij de RC. De redenen die respondenten daarvoor noemen zijn: angst voor de confrontatie met de verdachte, angst voor de advocaat van de verdachte, niet opnieuw over de zaak willen praten en angst voor represailles.

Een RC heeft de ervaring dat slachtoffers van zedenzaken rekenen op een verhoor bij de RC. Blijkbaar wordt hen bij het doen van aangifte verteld dat het er bij hoort. Een officier van justitie geeft daarentegen aan dat haar ervaring is dat het verhoor bij de RC voor de meeste slachtoffers als donderslag bij heldere hemel komt.

Door de slachtofferondersteuners wordt de kwetsbaarheid van slachtoffers bij het verhoor bij de RC bevestigd. Zij zeggen hierover: "Hier vindt de ergste secundaire victimisatie plaats". Een goede voorbereiding door ondersteuners is volgens hen belangrijk, maar niet voldoende:

"Slachtoffers hebben het verhoor bij de politie als referentiekader. Daar zijn ze doorgaans met respect behandeld, ook bij het stellen van kritische vragen. Ze geloven vooraf niet dat het bij de RC zo erg kan zijn."

7.3 Op wiens initiatief: GVO of mini instructie

7.3.1. Juridisch Kader

Het verhoor van getuigen kan plaatsvinden in het kader van een Gerechtelijk Vooronderzoek (GVO) of een mini-instructie. Onder de titel Gerechtelijk Vooronderzoek zegt het Wetboek van Strafvordering: de RC verhoort de getuige wiens verhoor door hem wenselijk wordt beoordeeld, door de rechter wordt bevolen of door de officier wordt gevorderd (art. 210 Sv). Ook de verdachte kan getuigen opgeven die hij wil laten horen (art. 208 Sv). De mini-instructie is geregeld in art. 36a e.v. WvS: een verdachte kan vanaf het allereerste begin van de strafzaak de RC verzoeken enig onderzoek in te stellen, waaronder het horen van getuigen.

Het Europees Kaderbesluit (art. 3) bepaalt dat het slachtoffer de mogelijkheid moet hebben om tijdens de procedure gehoord te worden. Hieruit zou afgeleid kunnen worden dat ook het slachtoffer om een verhoor (van zichzelf) bij de RC zou moeten kunnen verzoeken. In de Nederlandse wet is dit niet als recht verankerd.

In de Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces⁷⁹ is aangegeven dat het slachtoffer ook onder de nieuwe wet geen mogelijkheid krijgt om zelf

getuigen aan te brengen en te (doen) horen. Wel kan hij - volgens de Memorie van Toelichting - vooraf van zijn opvatting terzake doen blijken aan de officier van justitie en de rechtbank en hen verzoeken betrokkene(n) als getuige te doen oproepen, maar er bestaat geen verplichting om aan een dergelijk verzoek te voldoen.

7.3.2 De praktijk

Verschillende respondenten signaleren dat het verhoor van het slachtoffer steeds minder in het kader van een GVO en steeds vaker in het kader van een mini-instructie plaatsvindt. Zo constateert een RC dat een GVO zelden meer voor komt. Ook een rechter signaleert dat het slachtoffer niet meer standaard wordt gehoord door de RC: de regierol van RC en OM lijkt af te nemen, men wacht zichtbaar af of de advocaat van de verdachte het initiatief neemt tot een verhoor. Hij zegt hierover:

"Soms lijkt het alsof officieren van justitie zich niet meer realiseren dat zij aan het einde van het traject het bewijs op tafel moeten leggen."

Ook een officier stelt dat de meeste verhoren bij de RC tegenwoordig plaatsvinden op verzoek van de advocaat van de verdediging (mini-instructie).

De meeste RC's signaleren de tendens dat advocaten van verdachten alle getuigen nog een keer willen horen. Soms gebeurt dit op zitting, maar meestal in het kabinet van de RC in het kader van een mini-instructie of een verwijzing door de rechter.

Als nadeel van het verhoor in het kader van de mini instructie, waarvoor het initiatief immers bij de verdediging ligt, is dat het slachtoffer lang in onzekerheid is of er een verhoor komt en dat het verhoor lang na het gebeurde en/of de aangifte plaatsvindt. Een officier:

"De advocaat mag het verzoek tot 10 dagen voor de zitting doen en wacht daar vaak ook zo lang mogelijk mee. In een zaak waarin de verdachte niet vast zit betekent dit dat de zaak wordt aangehouden en er weer een nieuwe zittingsdatum gepland moet gaan worden. Vaak maanden verder."

⁷⁹ TK 2004-2005, 30 143, nr. 3.

Ook slachtofferondersteuners geven aan dat een verhoor vaak geruime tijd (soms jaren) na het delict en de aangifte plaatsvindt - waarbij er dan niet altijd begrip voor is dat het slachtoffer alles niet meer precies weet.

In Den Haag zijn het OM en het bureau RC aan het bekijken hoe het horen van slachtoffergetuigen in zedenzaken beter gestroomlijnd kan worden. Dit zou kunnen door (weer) vaker een GVO te openen en het OM zo spoedig mogelijk na binnenkomst van de zaak te laten beoordelen of een verhoor bij de RC moet plaatsvinden. De verdachte krijgt dan een advocaat toegewezen en het verhoor bij de RC kan op deze manier (veel) eerder plaatsvinden. Het hele proces wordt hiermee versneld. Voor het slachtoffer zal er zo veel minder tijd zitten tussen het afleggen van de verklaring bij de politie en het verhoor bij de RC. Het slachtofferbelang speelt een grote rol in de overweging om deze nieuwe aanpak te onderzoeken.

7.4 Wel of geen verhoor: een belangenafweging?

7.4.1 Juridisch kader

Wanneer het verhoor in het kader van een GVO door de rechter wordt bevolen of door de officier wordt gevorderd, geeft de wettekst geen ruimte voor een belangenafweging door de RC. Indien de RC zelf besluit tot een getuigenverhoor, doet hij dat omdat hij dat wenselijk vindt (art. 210 Sv). De wet bevat geen aanwijzingen welke belangen gewogen moeten worden om tot het oordeel 'wenselijk' te komen. Wanneer de verdachte in het kader van de mini-instructie het verzoek doet getuigen te horen moet de RC op dat verzoek beslissen (art. 36 b Sv). De RC hoort de verdachte over het verzoek⁸⁰, en stelt de officier van justitie in staat dit verhoor bij te wonen en opmerkingen te maken. De wet geeft geen aanwijzingen welke belangen de RC moet of mag meewegen bij het beoordelen van het verzoek.

In zaken van huiselijk geweld worden kinderen in de strafprocedure alleen gehoord als dit noodzakelijk is voor het bewijs (Aanwijzing huiselijk geweld).

Mede op grond van art. 6 EVRM heeft de verdachte in beginsel recht op het ondervragen van getuigen, onder wie ook het slachtoffer. Dit recht is niet absoluut, maar moet worden afgewogen tegen de belangen van de getuige, die onder meer beschermd worden door art. 8 EVRM. Er moet dus altijd een belangenafweging worden gemaakt tussen de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de veiligheid en de gezondheid van de getuige enerzijds en het recht van de verdachte om de getuige te (doen) ondervragen anderzijds. Bij het horen van minderjarigen moet daarbij rekening gehouden worden met de leeftijd en de verstandelijke vermogens van het slachtoffer.⁸¹

Wanneer de verdediging niet in enig stadium van het geding de gelegenheid heeft gehad de getuige te ondervragen, staat art. 6 EVRM niet in de weg aan het gebruik van het proces verbaal van de verklaring die de getuige bij de politie heeft afgelegd indien er steunbewijs is dat betrekking heeft op de onderdelen van de belastende verklaring die door de verdachte worden betwist.⁸²

Art. 288 Sv bepaalt dat van het horen van een getuige (ter zitting) kan worden afgezien wanneer het gegronde vermoeden bestaat dat de gezondheid of het welzijn van de getuige door het afleggen van een verklaring ter zitting in gevaar wordt gebracht, en dit gevaar zwaarder weegt dan het belang om de getuige ter zitting te kunnen horen. De Hoge Raad heeft deze bepaling ook van toepassing verklaard op het horen van een getuige bij de RC.⁸³

⁸⁰ Tenzij het verzoek kennelijk niet ontvankelijk of kennelijk ongegrond is.

⁸¹ Zowel het Europese Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) (en het daar van afgeleide Comité, ECRM) als de Hoge Raad hebben diverse uitspraken gedaan waarin duidelijk wordt gemaakt dat deze belangenafweging gemaakt moet worden. Zie o.a. EHRM 27 oktober 1995 (*Baegen*), EHRM 26 maart 1996 (*Doorson*), ECRM 30 (*Finkensieper*), HR 20 mei 2003, *LJN AF5704*. In de Aanwijzing mensenhandel en de Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik worden enkele van deze uitspraken aangehaald.

⁸² HR 12 oktober 1999, *NJ* 1999, 827; aangehaald in Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.

⁸³ HR 27 maart 2003, *LJN AF6551*.

7.4.2 De praktijk

Wanneer de RC een verwijzing krijgt van de zittingsrechter moet deze de getuige horen. Eén RC heeft eenmaal aan het Hof laten weten een getuige niet te gaan horen, terwijl er een opdracht van het Hof lag die geen ruimte liet voor een uitzondering. Er lag echter ook een goed onderbouwde brief van de huisarts dat horen onverantwoord was. De RC heeft toen aan het Hof laten weten dat het niet ging doen.

Indien het verzoek tot horen van de verdediging komt moet de RC dit beoordelen. De meeste RC's noemen hierbij het EVRM als belangrijkste toetsingskader: de verdachte heeft een ondervragingsrecht en een verhoor moet worden toegestaan wanneer er een verdedigingsbelang is. Tussen de RC's zijn wel verschillen in de mate waarin het verdedigingsbelang wordt getoetst, evenals in de mate waarin rekening gehouden wordt met de belangen van het slachtoffer. Ook officieren van justitie denken hierover niet allemaal hetzelfde. Een enkele RC vindt dat een slachtoffergetuige de keuzevrijheid zou moeten hebben om wel of niet te getuigen:

"Eigenlijk zou je een slachtoffergetuige niet moeten dwingen om een verklaring af te leggen. Wanneer ze echt niet willen verklaren zou je dat moeten respecteren."

Het toetsen van het verdedigingsbelang

De mate waarin RC's het verdedigingsbelang toetsen lijkt enigszins te verschillen. Sommige RC's gaan er van uit dat het ondervragingsrecht betekent dat er een verdedigingsbelang is wanneer dat wordt gesteld:

"Als er vragen zijn van de advocaat van de verdachte is er een verdedigingsbelang".

Anderen vragen een onderbouwing van het verdedigingsbelang door de advocaat. Een RC:

"Je moet je als RC af vragen of een verhoor wel nodig is. Het moet wel iets toevoegen aan de vaak al zeer uitgebreide aangifte bij de politie of het verhoor in de studio".

Een andere RC:

"Het argument van de advocaat 'Ik wil haar zelf horen' is dan onvoldoende. De advocaat moet aangeven wat het specifieke punt is waarover hij vragen wil stellen. Het verdedigingsbelang moet concreet gemaakt worden".

Een officier van justitie geeft aan in zedenzaken bezwaar te maken tegen een verhoor wanneer de advocaat 'het verdedigingsbelang' niet verder concretiseert. Zij brengt dan in dat de advocaat eerst de beelden van het politieverhoor maar eens moet gaan bekijken, en daarna moet aangeven welke vragen hij nog gesteld wil zien.

De meeste RC's die om een nadere onderbouwing van het verdedigingsbelang vragen merken overigens op dat er al snel sprake is van een toegevoegde waarde, en dus van een verdedigingsbelang. Een RC:

"In een zaak waarin de verklaring van het slachtoffer de hele zaak draagt, is het ondervragingsrecht van de verdachte in beginsel ongeclausuleerd aanwezig. Bij gevoelige zaken, waar er een duidelijk belang van het slachtoffer is om niet te worden gehoord, kun je zeggen dat er iets meer nodig is, maar veel is dat niet."

Een andere RC:

"In een zedenzaak is de verklaring van een slachtoffer al snel wettig bewijs, maar je moet ook de overtuiging krijgen. Dan is het relevant de getuige nog een keer te horen."

En nog een ander:

"In sommige zaken is het echt noodzakelijk om het slachtoffer nog eens te horen, met name wanneer er onduidelijkheid is over de motieven van het slachtoffer. Dat gebeurt nog

wel eens in loverboy- en mensenhandelzaken, waarin de slachtoffers al dan niet consequent verklaren dat er sprake is van echte liefde of vrijwilligheid, ofwel omdat ze dat zelf vinden, ofwel uit angst voor represailles. Aan de andere kant kan in mensenhandelzaken de B9-verblijfsvergunning juist een motief zijn om en belastende verklaring af te leggen. Al met al voldoende grond voor een verhoor."

Een RC stelt dat het onthouden van het ondervragingsrecht aan de verdachte juridisch alleen te verantwoorden is wanneer de verklaring niet het enige bewijs is. Alleen dan is de verdediging niet in zijn belangen geschaad. Een andere RC stelt dat ook wanneer er wel ander bewijs is, er sprake kan zijn van een verdedigingsbelang:

"In het algemeen is de verklaring van het slachtoffer toch de basis waarop de hele strafzaak is gebouwd en als daar twijfel aan is kan dat het breekijzer zijn om ook andere verklaringen aan te vallen."

In Utrecht wordt in zedenzaken waarin de getuigenverklaring het enige bewijs is ambtshalve een verhoor gelast. De afweging die door de RC gemaakt wordt is dan omgekeerd. Niet: is er een verdedigingsbelang, maar: is er een belang om af te zien van een verhoor?

Een andere RC vindt dat er soms te gemakkelijk wordt besloten tot een verhoor. Volgens hem zouden rechters eens wat vaker een verzoek tot het horen van een getuige moeten afwijzen. Hij geeft het voorbeeld van een zaak van een vrouw van middelbare leeftijd die in de gang van haar woning was verkracht terwijl haar man de hond uitliet. De dader werd opgespoord via de telefoon van het slachtoffer die hij had meegenomen. Hij bekende het seksueel contact, maar stelde dat de vrouw hem naar binnen had gelokt:

"In zo'n geval zou het slachtoffer niet opnieuw gehoord moeten worden. Dit valt niet binnen het redelijk belang van de verdediging."

Een ander voorbeeld waarin een RC geen verdedigingsbelang aanwezig acht betreft seksueel misbruik van een 10-jarig meisje door haar 40-jarige stiefvader. De stiefvader erkende het seksuele contact, maar zei dat het meisje het zelf wilde. Hier is geen verdedigingsbelang:

"Al zou het waar zijn wat de verdachte zegt, dan vermindert het zijn strafbaarheid niet, zelfs niet voor wat betreft de strafmaat."

De RC's die met enige regelmaat verzoeken tot verhoren afwijzen omdat het verdedigingsbelang onvoldoende is gemotiveerd, signaleren wel dat het vaak om afstel gaat: advocaten gaan in beroep tegen een afwijzend verzoek en komen dan wel met een onderbouwing van het verdedigingsbelang, zodat het verzoek alsnog wordt gehonoreerd, of ze doen later een verzoek om de getuige op zitting te horen.

Sommige RC's wijzen er op dat het gehoord worden bij de RC voor slachtoffers voordelen heeft ten opzichte van een verhoor op de terechtzitting; je hoeft niet in het openbaar gehoord te worden. Nadeel voor het slachtoffer is dat de officier van justitie en rechter niet zien hoe het slachtoffer is onder het afleggen van de verklaring, terwijl dat ook relevant is voor het beoordelen van de zaak.

De slachtofferondersteuners bevestigen het voordeel van een verhoor door de RC, maar tekenen aan dat het steeds vaker gebeurt dat slachtoffers zowel bij de RC als op zitting worden gehoord:

"Bijna alle slachtoffers van mensenhandel worden tegenwoordig zowel door de RC als ter zitting gehoord."

Schadelijkheid voor het slachtoffer als grond om niet te horen
Een enkele RC ontkent dat er sprake is van een belangenafweging:

"De advocaat wil terecht alle bewijsmiddelen toetsen, er is geen ruimte voor een afweging in het belang van het slachtoffer".

Sommige RC's maken in voorkomende gevallen wel een belangenafweging en zien soms af van het

verhoor van een getuige omdat dit schadelijk is voor de gezondheid of het welzijn van de getuige. Alle RC's geven aan dat dit niet vaak gebeurt. Ook slachtofferondersteuners signaleren dat mogelijke psychische schade vrijwel nooit reden is om af te zien van een verhoor. Zelfs niet bij kinderen of verstandelijk gehandicapten, en ook niet wanneer er brieven van specialisten zijn dat een verhoor onverantwoord is.

Een verzoek om niet gehoord te worden op grond van schadelijkheid voor het slachtoffer is soms afkomstig van het slachtoffer of diens behandelaars, soms neemt de RC het initiatief. Een RC noemt als voorbeeld een zaak waarbij een buurman werd verdacht van het seksueel misbruiken van een zwakbegaafd buurmeisje. Er lag een aangifte en een uitgebreid studioverhoor, en er was enig steunbewijs. Het meisje wilde niet meer getuigen. De RC heeft toen gevraagd om een briefje van de huisarts dat het verhoor schadelijk zou zijn voor het meisje en op die grond het verhoor afgewezen. Een andere RC geeft aan dat het lastig is om de mogelijke gevolgen van een verhoor voor het slachtoffer in te schatten. Hij heeft wel eens een inschatting door een deskundige laten maken, maar het blijft lastig:

"Je maakt de beoordeling deels op basis van gezond verstand en op wat je leest in het PV van het eerste verhoor."

Soms neemt deze RC contact op met de politie om te horen hoe zij de belasting inschatten. Een derde RC zegt zonder een verklaring van een arts dat horen onverantwoord is, niet te kunnen afzien van een verhoor. Dat een slachtoffer zelf niet wil is niet voldoende. Sommige RC's geven aan schade eerder aannemelijk achten bij minderjarige getuigen. "Maar", zegt een RC:

"Soms kom je ook voor verrassingen te staan. Zo was er een 14 jarig meisje dat heel goed over een verkrachting kon vertellen. Je kunt geen algemene richtlijnen geven over wanneer en voor wie een verhoor te belastend is."

Geen verhoor met als risico geen bewijs?

Meerdere geïnterviewden maken duidelijk dat als je besluit om niet te horen terwijl er wel een verdedigingsbelang is, het risico bestaat dat de eerdere verklaring van de getuige wordt uitgesloten van het bewijs. De meeste RC's gaan in de belangenafweging nooit zo ver dat ze het belang van het slachtoffer zwaarder laten wegen dan het strafrechtelijk belang. Als het risico bestaat dat een zaak stuk gaat als er niet gehoord wordt, wordt er gehoord, ook wanneer dat schadelijk is voor het slachtoffer of het slachtoffer dat niet wil.

Dat geldt ook wanneer het slachtoffer aangeeft het stukgaan van de zaak te verkiezen boven het gehoord worden. Een RC:

"In de politiefase wordt deze afweging nog wel eens gemaakt (is het het waard?), maar als de trein van het strafrecht eenmaal rijdt niet meer".

Een officier van justitie kan zich wél voorstellen dat er afgezien wordt van een verhoor met sepot als gevolg; dat zou dan wel in overleg met het slachtoffer moeten. Ook een andere officier van justitie stelt dat je het belang van het doorzetten van de zaak steeds moet afwegen tegen wat het verhoor met een slachtoffer doet. Als een (extra) verhoor een slachtoffer zou breken, weegt dat volgens haar heel zwaar. Zij merkt op dat in mensenhandelzaken het maatschappelijk belang nog wel eens zwaarder wil wegen, maar dat in zedenzaken het slachtofferbelang de doorslag geeft. Bij huiselijk geweld is er ook wel een maatschappelijk belang (normstelling, het voorkomen van herhaling), maar ook hier staan de belangen van het slachtoffer en van eventuele kinderen voorop

Onderzoek van de eerdere verklaring in plaats van nieuw verhoor?

Een zedenrechercheur is van mening dat wanneer er twijfels zijn aan de betrouwbaarheid van een aangifte, het zinnvoller is deze te laten analyseren door een deskundige (zoals nu vaak bij kinderen gebeurt), dan om het slachtoffer er nog eens over door te laten zagen door de advocaat van de verdachte. Deze is niet uit op waarheidsvinding, maar op het onderuithalen van het slachtoffer in het belang van zijn cliënt. Een RC heeft wel eens zo'n onderzoek laten uitvoeren in een zaak waarin een geadopteerd meisje aangifte van seksueel misbruik tegen haar adoptief vader had gedaan. Haar verklaring bevatte een aantal onwaarschijnlijkheden en de deskundige oordeelde dat de verklaring ongelooftwaardig was.

Wel horen: getuigebereid maken

Een aantal 'RC's ziet het verklarings- of getuigebereid maken van de getuige als belangrijke taak van een RC. Zoals aangegeven wordt een verhoor zelden afgewezen indien er een verdedigingsbelang aanwezig is, en al helemaal zelden wanneer daardoor het risico bestaat dat de zaak daardoor kan sneuvelen. Een RC:

“Vanuit het beginsel dat de advocaat van de verdachte het recht heeft de getuige te ondervragen, probeer je eerder in de omstandigheden iets te regelen dan dat je een verzoek voor een verhoor afwijst.”

Een aantal RC's geeft aan er alles aan te doen om een getuige verklaringsbereid te maken. Dit betekent dat zij de consequentie van het niet getuigen - de mogelijke uitsluiting van de eerdere verklaring van bewijs, en daarmee te weinig bewijs - met het slachtoffer bespreken, en onderzoeken of ze de omstandigheden zo kunnen maken dat het slachtoffer wel wil getuigen. Volgens de RC's lukt dat vaak door rekening te houden met de wensen en gevoelens van het slachtoffer en door de omstandigheden zo aan te passen dat je de schade beperkt. Als mogelijke maatregelen om de schade te beperken worden (door verschillende RC's) genoemd: goede voorlichting, correcte bejegening, een eigen vertrouwenspersoon of advocaat toelaten, de getuige ook zelf vragen laten stellen, of regelen dat het verhoor elders plaatsvindt.

Hiervan worden verschillende voorbeelden gegeven, zoals dat van een meisje van 17, die getuige was geweest van verkrachting van haar moeder door haar vader. Zelf was ze door vader mishandeld. Er kwam een verzoek van de advocaat van de verdachte om haar te horen en er was een verdedigingsbelang. De gezinsvoogd en behandelaars van het meisje zeiden dat ze het niet aan zou kunnen. De RC is toen gaan bellen met gezinsvoogd en behandelaars en heeft uitgelegd dat de consequentie van niet horen zou kunnen zijn dat er te weinig bewijs zou zijn, en aangeboden te zorgen voor extra veiligheid door het verhoor elders, in een voor het meisje veilige setting, te laten plaatsvinden, door de vragen van de advocaat vooraf aan de RC te laten sturen, en door de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon toe te staan. Het meisje is toen gehoord, en dat is goed geweest.

Een ander voorbeeld betreft een man die was gegijzeld en gemarteld, zwaar getraumatiseerd was en in het buitenland verbleef. Na een verzoek om hem te horen verzocht de officier hier van af te zien op basis van een oud briefje van de huisarts. De RC heeft toen via via contact weten te leggen met de getuige en met hem besproken hoe er voldoende veiligheidswaarborgen getroffen konden worden zodat hij toch kon getuigen. Dat is toen gebeurd. Het kostte het slachtoffer veel stress, maar hij was ook opgelucht dat het achter de rug was. Een derde voorbeeld is de RC, die een brief van een psychiater kreeg waarin stond dat het meisje niet gehoord kon worden; ze zat in psychiatrische inrichting. De RC heeft toen gebeld en is uiteindelijk zelf naar de instelling gegaan om daar verhoor af te nemen, met de advocaat van de verdachte in een aparte ruimte (achter een dark screen). Tijdens het verhoor werd het slachtoffer van angstig naar kwaad. De betrokken RC denkt dat verhoor in dit geval heeft bijgedragen aan verwerking.

Om getuigen over te halen te getuigen wordt ook wel gezegd dat 'het verhoor bij de RC er nu eenmaal een consequentie is van het doen van aangifte' en wordt er gewezen op het belang voor andere slachtoffers. Ook wordt het voordeel van het gehoord worden bij de RC in plaats van op de openbare zitting benadrukt.

7.5 Oproepen, dagvaarden en medebrengen

7.5.1 Juridisch kader

De RC kan de getuige laten dagvaarden voor het getuigenverhoor (art. 210 Sv); dit hoeft dus niet. De getuige die is gedagvaard, is verplicht te verschijnen. Indien de getuige na een dagvaarding niet verschijnt, kan de RC hem opnieuw doen dagvaarden, en daarbij een bevel tot medebrenging geven. Indien noodzakelijk voor het onderzoek kan medegebrachte getuige maximaal 24 uur in verzekering worden gesteld (art. 213 en 214 Sv).

7.5.2 De praktijk

De wijze van oproepen van slachtoffer-getuigen verschilt per arrondissement. In sommige

arrondissementen worden alle getuigen direct met een dagvaarding opgeroepen, soms vergezeld van een (streng) brief met uitleg. Een RC geeft als reden voor het direct dagvaarden dat het proces hiermee wordt versneld; je slaat een stap over. Een andere RC geeft wel aan dat door het direct dagvaarden slachtoffers zich soms als misdadigers behandeld voelen. Een rechter/RC in een arrondissement waar niet meteen gedagvaard wordt zou dat eigenlijk liever wel willen doen ("het is efficiënter en het staat zo in de wet"), maar geeft aan dat anderen het netter vinden om eerst een oproep te sturen. Meteen een dagvaarding staat zo agressief. In een ander arrondissement krijgen getuigen niet meteen een dagvaarding, maar wel een formele, dwingend gestelde oproep. Deze is voor slachtoffer-getuigen hetzelfde als voor andere getuigen.

De meeste RC's geven aan dat het organisatorisch te ingewikkeld is om slachtoffer-getuigen anders te behandelen dan andere getuigen. Een aantal van de geïnterviewde RC's geeft aan dat aan het oproepen van slachtoffer-getuigen nog wel wat verbeterd zou kunnen worden: een vriendelijker brief, met meer uitleg; of eerst een brief zonder dagvaarding; of de griffier eerst telefonisch contact op laten nemen. Dat laatste gebeurt nu bij uitzondering. Een RC noemt het voorbeeld van een ouder echtpaar dat was overvallen. De griffier heeft toen voordat de oproep de deur uitging telefonisch contact gezocht met de slachtoffers en naar aanleiding daarvan heeft het getuigenverhoor bij de mensen thuis plaatsgevonden.

Volgens de RC's komen de meeste getuigen wel voor het verhoor. Alleen verslaafde getuigen zijn problematisch, ook slachtoffer-getuigen in loverboy/mensenhandelzaken komen geregeld niet opdagen. Een RC geeft aan dat bij niet verschijnen van een slachtoffer-getuige bij een verhoor in eerste instantie wordt geprobeerd om op een andere manier te zorgen dat ze een volgende keer wel komen. Bijvoorbeeld door telefonisch contact met de getuige te zoeken of via de hulpverlener of advocaat. Soms volgt een tweede oproep of dagvaarding. Uiteindelijk kan worden overgegaan tot een bevel tot medebrenging.

RC's zijn het er over eens dat het de voorkeur verdient als getuigen vrijwillig verschijnen. Wanneer zij zijn opgehaald met een bevel tot medebrenging is dat niet bevorderlijk voor de sfeer en zijn getuigen in het algemeen weinig getuigebereid. Ze verschillen echter van mening over de vraag of een slachtoffer-getuige uiteindelijk met een bevel tot medebrenging opgehaald zou moeten worden. Een aantal RC's heeft daar geen moeite mee: "Ja, ook aangevers worden wel met een bevel tot medebrenging gehaald. Het maakt niet uit of het en slachtoffer is of niet". En een andere:

"Als het niet lukt om ze vrijwillig te laten komen worden ze gehaald met een bevel tot medebrenging; dat is nu eenmaal het wettelijke systeem. Op zo'n moment wordt geen nieuwe afweging gemaakt tussen wel of niet horen. De eerdere afweging staat nog".

Andere RC's vinden dat je slachtoffer-getuigen niet met een bevel medebrenging zou moeten dwingen om te verschijnen. Eén RC vindt dat deze mogelijkheid eigenlijk wettelijk uitgesloten zou moeten worden. Andere RC's vinden dat je het als RC niet zou moeten doen, tenzij het vermoeden bestaat van een opzettelijk valse aangifte.

7.6 Tijd en plaats

7.6.1 Juridisch kader

Art. 185 Sv bepaalt dat indien tot het instellen van een GVO wordt overgegaan, de verhoren zo spoedig mogelijk vinden en zo vaak als het belang van de zaak dit vordert plaats. Art. 3 van het Europees kaderbesluit bepaalt dat slachtoffers niet vaker worden gehoord dan nodig (art. 3 Europees kaderbesluit).

Indien de getuige verhinderd is te verschijnen, kan zijn verhoor worden gehouden op de plaats waar hij zich ophoudt; de RC mag daarvoor met de door hem aangewezen personen iedere plaats betreden (art. 212 Sv).

7.6.2 De praktijk

De data en tijdstippen van de verhoren worden standaard door het bureau van de RC gepland zonder de getuige hier vooraf in te kennen. Wanneer de getuige belt dat hij of zij niet kan, kan er bij de meeste RC's meestal wel andere datum afgesproken worden. Een RC geeft echter aan wel

rekening te houden met vakantie of ziekte, maar niet met werk:

“Het is een wettelijke plicht. Je moet er vrij voor krijgen”.

De verhoren vinden over het algemeen op het kabinet van de RC plaats. Kinderen worden vaak in een studio gehoord (zie verder). Mensen die zijn opgenomen in een psychiatrische inrichting of in een ziekenhuis of verpleeghuis worden wel eens op locatie gehoord:

“Invaliditeit, ouderdom of het verblijf in een psychiatrische inrichting kunnen een reden zijn om en slachtoffer op locatie te horen. Het is niet snel reden om af te zien van verhoor”.

Een officier merkt op dat bij de duur van de verhoren niet altijd rekening gehouden wordt met de belangen van het slachtoffer:

“Laatst was er een zaak waarbij een slachtoffer van 20 jaar van half tien tot vier uur bij de RC is gehoord, zonder pauzes.”

Een RC zegt wel te proberen rekening te houden met het slachtoffer. Als deze emotioneel wordt, last hij een pauze in. Ook probeert hij de verhoren zo kort mogelijk te houden.

Ook slachtofferondersteuners geven aan dat bij de planning van het verhoor geen rekening wordt gehouden met de belangen van slachtoffers. Verhoren die de hele dag duren en het slachtoffer gesloopt achterlaten zijn geen uitzondering. Ook zijn er vaak lange wachttijden of komt een slachtoffer voor niets.

7.7 Voorbereiding

7.7.1 Inzage in aangifte / dossier voorafgaand aan verhoor

De problematiek rond het verstrekken van een afschrift van de aangifte en inzage in het procesdossier is al eerder aan de orde geweest in het kader van de aangifte (4.4.6) en de inzage in het strafdossier in de fase van behandeling door het OM (6.3). Voor het juridisch kader verwijzen we naar die paragrafen.

De meeste RC's zien liever niet dat slachtoffers hun aangifte voor het verhoor lezen. Zij vrezen dat in het geheugen van de getuige de oorspronkelijke herinnering en hun eerdere verklaring dan door elkaar gaan lopen:

“Vanuit het belang van de waarheidsvinding heeft het de voorkeur dat getuigen zo onvoorbereid mogelijk zijn, en vanuit hun herinnering vertellen”.

Een aantal RC's ziet wel dat de getuige er een belang bij heeft om voorbereid te zijn en de aangifte gelezen te hebben. Een RC vindt het wel overkomelijk als slachtoffers voor het verhoor hun eerdere verklaring gelezen hebben:

“Je moet dan als RC alert zijn en vragen naar details die niet in de aangifte staan, of doorvragen op de bron van wetenschap”.

Een andere RC geeft aan dat je ook bij doorvragen niet altijd helder krijgt wat uit het geheugen en wat uit de eerdere aangifte komt. De meeste RC's laten het belang van de waarheidsvinding hier prevaleren boven het belang van het slachtoffer:

“Het mag zo zijn dat het voor de getuige heel vervelend is wanneer alle andere aanwezigen daar de aangifte voor hun neus hebben en het slachtoffer zelf niet; het belangrijkste is dat het gelezen hebben van de verklaring de waarheidsvinding niet bevordert.”

Een RC heeft de ervaring dat in zedenzaken slachtoffers nooit over hun aangifte beschikken. Een andere laat de getuige soms tijdens het verhoor een deel van de aangifte lezen als daar een vraag over is. Een derde maakt aan de getuige duidelijk:

“dat het heel begrijpelijk is dat je alles niet meer precies weet, en dat je ook niet meer precies weet wat je bij de politie hebt verklaard, en dat je dat dan ook mag (of eigenlijk moet) zeggen”.

Een zedenrechercheur zegt dat hij slachtoffers weleens het PV van aangifte geeft ter voorbereiding op het verhoor bij de RC. Hij vindt het onredelijk dat iedereen daar zit met het verhaal van het slachtoffer voor zijn neus, en dat het slachtoffer dat dan niet zou mogen hebben:

“Vooral vragen die verwijzen naar je eerdere verklaring kunnen voor onnodige verwarring zorgen als jij als enige de precieze bewoordingen van die eerdere verklaringen, en de context van de aangehaalde passage niet meer weet. Je kunt tijdens een verhoor altijd extra vragen stellen waarmee je expliciet naar de herinnering zelf vraagt, en niet naar de eerdere verklaring.”

Door de slachtofferondersteuners wordt opgemerkt dat het idee blijkbaar bestaat dat wanneer je een slachtoffer overvalt met informatie of tegenstrijdigheden, dit een betere c.q. waarheidsgetrouwere verklaring oplevert. Het is maar zeer de vraag of dat zo is. De indruk bestaat dat het OM zich hierin laat leiden door de acties van advocaten van de verdachte, die dreigen met het laten sneuvelen van een zaak wanneer blijkt dat het slachtoffer voor het verhoor de eigen eerdere verklaring heeft gelezen ('disclosure').

Een van de geïnterviewde officieren stelt inderdaad dat een zaak zou kunnen sneuvelen wanneer bij het verhoor blijkt dat het slachtoffer de aangifte heeft gelezen, maar hij kan geen voorbeeld noemen waarin dat ook daadwerkelijk is gebeurd. Een RC zegt dat hij niet zou weten hoe je moet beargumenteren dat een zaak stuk zou lopen omdat iemand een afschrift van zijn of haar eigen aangifte heeft gehad.

Bij de respondenten is geen Nederlandse jurisprudentie bekend waarin een zaak op deze grond daadwerkelijk is gesneuveld. Voor zover hen bekend is, is hier ook geen onderzoek naar gedaan.

7.7.2 Voorbereiding door officier of RC

Officieren geven aan voor het verhoor bij de RC geen contact te hebben met getuigen. Een officier is hier heel strikt in: als het slachtoffer daar vragen over heeft moet het bij de RC zijn. Een ander geeft aan wel vragen te beantwoorden wanneer het slachtoffer zelf contact opneemt, maar dan wel zo neutraal mogelijk.

Ook de meeste RC's nemen voor het verhoor niet zelf contact op met de getuige. Wanneer een getuige op eigen initiatief contact opneemt worden vragen zo goed mogelijk beantwoord door de griffier of door de RC. Eén RC laat het niet aan de griffier over, maar belt altijd persoonlijk terug als getuigen hem bellen.

Veel RC's zeggen de getuige niet voor te bereiden op het verhoor, maar wel voorafgaand aan het verhoor uitleg te geven over wie wie is en wat er gaat gebeuren. Een RC zegt dat hij daarbij altijd aangeeft dat hij zal proberen het verhoor zo min mogelijk belastend te laten zijn, en uitlegt waarom het noodzakelijk is vervelende vragen te stellen:

“Uitleg geven en gerust stellen, dat is een belangrijke rol van de RC”.

Een andere RC merkt op dat het belangrijk is dat getuigen vooraf weten dat de verdachte zelf niet bij het verhoor aanwezig is. Dat weten ze nu vaak niet.

Slachtofferondersteuners bevestigen dat officieren slachtoffergetuigen nooit meer voorbereiden op het verhoor bij het RC, maar stellen dat dit - vooral wanneer slachtoffers geen eigen advocaat hebben - wel goed zou zijn. Als de officier dan ook aanwezig is bij het verhoor is er in ieder geval één bekend gezicht, wat voor het slachtoffer veiligheid biedt. In de praktijk gebeurt dit volgens hen echter nooit (meer).

7.8 Aanwezigheid van de verdachte en zijn advocaat

7.8.1 Juridisch kader

De raadsman van de verdachte is bevoegd de verhoren bij de RC bij te wonen, tenzij het belang van het onderzoek het verbiedt (186a lid 1 Sv). Indien het belang van de zaak dit wenselijk maakt kan de RC de verdachte in de gelegenheid stellen het verhoor bij te wonen (186a lid 2 Sv). Wanneer er een ernstig vermoeden bestaat dat de getuige niet bij de terechtzitting zal kunnen verschijnen of dat de gezondheid of het welzijn van de getuige door het afleggen van een verklaring ter terechtzitting in gevaar wordt gebracht, en het voorkomen van dit gevaar zwaarder weegt dan het belang om de getuige ter terechtzitting te kunnen ondervragen, nodigt de RC de officier van justitie en de verdachte uit tot bijwoning van het verhoor (187 lid 1 Sv).

De RC kan bevelen dat de verdachte de plaats van verhoor moet verlaten, opdat een getuige buiten zijn aanwezigheid wordt gehoord. Hij kan bepalen dat de verdachte en zijn raadsman het verhoor niet mogen bijwonen, voor zover dat strikt noodzakelijk is in verband met (o.a.) het gegronde vermoeden dat de getuige ernstig overlast zal ondervinden of in de uitoefening van zijn ambt of beroep ernstig zal worden belemmerd. In dat geval ontvangen verdachte en raadsman zo spoedig mogelijk een verslag, tenzij het gegronde vermoeden bestaat dat de getuige daarvan ernstige overlast zal ondervinden (art. 187 lid 2 en lid 3 jo 187d Sv). De verdachte en getuigen worden in beginsel afzonderlijk verhoord. De RC kan hen tegenover elkaar stellen of in elkaars aanwezigheid verhoren (art. 189 Sv).

Indien het belang van het verborgen blijven van de identiteit van de getuige dit vordert, kan de RC bepalen dat de verdachte en/of diens raadsman het verhoor van een bedreigde getuige niet mogen bijwonen. Indien beiden worden uitgesloten, mag ook de officier van justitie het verhoor niet bijwonen. De officier en de (raadsman van) de verdachte worden wel in de gelegenheid gesteld vragen op te geven, en worden geïnformeerd over de afgelegde verklaring, voor zover het verborgen houden van de identiteit dit niet in de weg staat (art. 226d Sv).

7.8.2 De praktijk

Een RC laat de verdachte eigenlijk nooit toe bij de verhoren, en al helemaal niet wanneer er sprake is van een afhankelijkheidsrelatie tussen verdachte en getuige. Het gebeurt wel dat er om wordt gevraagd, vooral in huiselijk geweld zaken waarbij het slachtoffer bang is voor de verdachte. Dat is intimidatie. Een andere RC geeft aan eigenlijk nooit rekening te houden met de belangen van het slachtoffer, tenzij hij daartoe een specifiek verzoek krijgt. Zo stemt hij er regelmatig in toe de adresgegevens niet in het dossier op te nemen (art. 190 Sv):

“Maar als er vijf verdachten zijn, dan zit het slachtoffer met vijf advocaten voor zich. Dat brengt ons systeem nu eenmaal met zich mee”.

Een derde RC vertelt dat hij dit probleem in een mensenhandelzaak met 20 verdachten en 15 advocaten heeft opgelost via het werken met een video systeem. Hij heeft de slachtoffers toen een eigen (vreemdelingen)advocaat laten meenemen. Nadat de RC een slachtoffer had gehoord mochten de advocaten een voor een binnenkomen om aanvullende vragen te stellen. Op deze manier lukte het om de meeste slachtoffers bij de RC te horen, zodat ze niet op zitting gehoord hoefden worden.

Slachtofferondersteuners geven aan dat slachtoffers in zaken met meerdere verdachten soms geconfronteerd worden met een batterij aan advocaten, hetgeen als zeer intimideren wordt ervaren. Zij bevestigen dat dit in de praktijk soms wordt opgelost met een videosysteem: de advocaat mogen dan om de beurt in de ruimte met RC en slachtoffer vragen stellen; de anderen kunnen dit elders via een videoverbinding volgen.

7.9 Aanwezigheid van de officier van justitie

7.9.1 Juridisch kader

De officier van justitie is bevoegd de verhoren door de RC bij te wonen en kan vragen opgeven die hij gesteld wil hebben (186 Sv). De medewerker van het OM spant zich ervoor in dat getuigen niet meer worden belast door het geven van een getuigenis dan in het belang van een goede

rechtspleging noodzakelijk is. Hij neemt zo nodig maatregelen om de lichamelijke en geestelijke integriteit, alsmede de goederen van getuigen en hun naasten te beschermen (Handleiding gedragscode OM).

7.9.2 De praktijk

Volgens de meeste RC's is de officier meestal niet bij het verhoor aanwezig. Dat gebeurt alleen bij specifieke zaken, meestal de zwaardere zedenzaken. Een RC merkt op dat zelfs in zaken waarin het getuigenverhoor plaatsvindt op verzoek van het OM, de officier lang niet altijd aanwezig is. Dan zou het in ieder geval wel moeten. Een aantal RC's vraagt zelf aan de officier om er bij te zijn wanneer hun aanwezigheid wordt gewenst. Dat is meestal bij gevoelige zaken of bij lastige advocaten van de verdachte. Als er persoonlijk contact opgenomen wordt komen officieren meestal wel. Een RC zegt dat het altijd afwachten is of de officier van justitie komt; je weet het eigenlijk nooit van te voren. Eén RC stelt expliciet geen contact te hebben met de officier voor het verhoor en daar ook geen enkele reden voor te zien.

De geïnterviewde officieren van justitie geven aan te proberen bij het verhoor aanwezig te zijn wanneer de zaak gevoelig ligt voor het slachtoffer; dus meestal wel in zedenzaken, maar niet bij diefstal. Volgens de ene officier neemt de RC altijd contact op met de officier, een andere officier geeft aan dat de planning niet altijd in overleg met de officier gebeurt.

Er worden verschillende redenen aangedragen waarom de aanwezigheid van de officier nuttig kan zijn:

- het zelf kunnen stellen van vragen;
- evenwicht van belangen en morele steun voor het slachtoffer (als de officier er niet is voelt het slachtoffer zich in de steek gelaten);
- het beschermen van het slachtoffer tegen impertinente vragen;
- het zelf een beeld krijgen van de getuige.

Een RC acht de aanwezigheid van de officier bij het verhoor noodzakelijk in zaken waar het verhoor cruciaal is voor de bewijsvoering en waarin het verhoor de doorslag kan geven bij de beslissing wel of niet te vervolgen:

“Wanneer een zaak wordt geseponeerd na een getuigenverhoor is dat schadelijk voor een slachtoffer: hij of zij wordt niet geloofd. Wanneer de zaak wordt geseponeerd zonder dat de officier bij het verhoor aanwezig was, is dat voor het slachtoffer nog erger: de officier oordeelt over zijn of haar geloofwaardigheid zonder er zelf bij te zijn geweest.”

Als voorbeeld noemt hij een zaak waarin een jonge vrouw aangifte had gedaan van seksueel misbruik door een man uit een bevriend gezin. Tijdens het verhoor was ze erg emotioneel, maar ze kon wel veel details geven, en het verhaal goed vertellen. Er was geen steunbewijs aanwezig, maar de RC vond het verhaal geloofwaardig. De officier was niet aanwezig. De RC heeft toen na afloop aan de vrouw verteld dat ze haar verhaal heel goed had verteld, en dat het niet aan haar verklaring zou liggen wanneer er een sepot of vrijspraak zou volgen. De RC vond dat ze hiermee eigenlijk buiten haar taak ging, maar vond het belangrijk om het wel te doen. De officier seponeerde inderdaad, zonder bij het verhoor te zijn geweest. “Dat is niet goed”.

Een officier zelf over zijn taak bij het verhoor:

“De belangrijkste taak van de officier bij het verhoor bij de RC is er op te letten dat het gaat om de waarheidsvinding, dat het verhoor op de juiste wijze plaats vindt en dat de juiste vragen worden gesteld. En op een subtiele manier opkomen voor de belangen van het slachtoffer wanneer deze onheus wordt bejegend door de advocaten”.

Een RC ziet geen toegevoegde waarde in de aanwezigheid van de officier van justitie: er is nog iemand die vragen stelt en voor het slachtoffer is het daarmee nog meer intimiderend. Een aantal RC's ziet geen rol voor de officier in het beschermen van de getuige tegen impertinente vragen van de advocaat, dat is taak van RC. De RC is de officier ook meestal voor bij het ingrijpen bij impertinente vragen. Een andere RC ziet op dit punt wel een rol voor de officier:

“De aanwezigheid van de officier maakt dat je als RC beter neutraal kunt blijven”.

7.10 Aanwezigheid slachtofferadvocaat of ondersteuner

7.10.1 Juridisch kader

De RC kan bijzondere toegang verlenen tot het bijwonen van het verhoor van een getuige (187c Sv).

7.10.2 De praktijk

Zowel ten aanzien van het toelaten van slachtofferadvocaten als andere ondersteuners komt een wisselend beeld naar voren. Een RC merkt op dat er tussen RC's eigenlijk nooit wordt gesproken over wie je wel en niet toelaat, laat staan dat er interne afspraken of richtlijnen over zijn. Iedereen beslist per zaak wat hem of haar goed dunkt.

De meeste RC's zijn terughoudend in het toelaten van ondersteuners. Een RC weigert meestal omdat de getuige zich erdoor gehinderd zou kunnen voelen terug te komen op een eerder afgelegde verklaring. Familie laat hij om deze reden nooit toe. Ook anderen laten familieleden bij voorkeur niet toe. Een RC zegt ondersteuners toe te laten wanneer dat beter voor het verhoor is. Dat kan het geval zijn wanneer de getuige zich daardoor veiliger of prettiger voelt.

Ook ten aanzien van het toelaten van hulpverleners (maatschappelijk werk, slachtofferhulp) stellen de RC's zich verschillend op. Sommigen laten deze liever niet toe, vanwege hetzelfde argument als bij familie: getuigen zijn minder vrij om terug te komen op een eerder afgelegde verklaring. Anderen laten hulpverleners wel toe, omdat zij de emotionele ondersteuning van slachtoffers van belang vinden. Een RC meldt dat het niet veel voorkomt dat om bijzondere toelating van een ondersteuner tot het verhoor wordt gevraagd. Alle geïnterviewden zijn het er over eens dat de aanwezigheid van een ondersteuner de verklaring inhoudelijk niet mag beïnvloeden.

RC's denken ook wisselend over het toelaten van slachtofferadvocaten bij het verhoor en de rol die deze daarin kunnen vervullen. Een aantal RC's zegt slachtofferadvocaten niet toe te laten bij het verhoor: deze heeft gezien het wettelijk systeem geen rol, en dus geen toegevoegde waarde. Een andere RC krijgt nooit het verzoek om toelating van een slachtofferadvocaat, maar zou deze niet toelaten: het is niet nuttig voor het verhoor, en ook de aanwezigheid van een advocaat zou een belemmering kunnen zijn om terug te komen op eerdere verklaring.

Een aantal RC's laat slachtofferadvocaten wel toe, veelal liever dan andere ondersteuners, omdat ze zich zakelijker en professioneler gedragen: “Een advocaat kent de regels van het spel”. De meeste RC's zien het belang in de morele ondersteuning van de getuige. Een RC stelt dat de aanwezigheid van een slachtofferadvocaat kan maken dat de advocaat van de verdachte zich wat netter gedraagt. Een andere RC noemt ook de functie van verslaglegging ten behoeve van de nabespreking voor het slachtoffer: deze krijgt doorgaans geen PV van het verhoor. De advocaat schrijft meestal mee. De meeste RC's vinden dat de slachtofferadvocaat zich absoluut niet met het verhoor mag bemoeien. Een RC:

“Ik wil geen enkele interventie. De advocaat mag geen woord zeggen en moet op geen enkele manier het gesprek beïnvloeden. Al knippert hij maar met zijn ogen of schuifelt hij met zijn voeten, dan gaat hij er linea recta uit.”

Een andere RC vindt dat het een toegevoegde waarde kan hebben wanneer de advocaat van het slachtoffer wel iets kan zeggen. Vooral bij een lastige advocaat van de verdachte kan een opmerking van de advocaat van het slachtoffer het evenwicht weer wat herstellen.

Officieren van justitie oordelen verschillend over de aanwezigheid van een slachtofferadvocaat bij de verhoren door de RC. Een officier staat er vrij neutraal tegenover. Een andere ziet geen functie voor de advocaat van het slachtoffer. Het zou niet goed zijn als deze zich met de verklaring gaat bemoeien, en ook op het gebied van de veiligheid is er geen juridisch relevante toegevoegde waarde. Weer een andere officier geeft aan dat aanwezigheid van een eigen advocaat de (aanwezige) officier in de gelegenheid stelt zich meer te richten op het onderzoeksbelang: het stellen van vragen en het vormen van een eigen beeld. Voor de morele steun van het slachtoffer ben je dan minder nodig. Een rechercheur meent dat de aanwezigheid van een eigen advocaat een prettiger gevoel geeft voor het slachtoffer. Volgens de recherche hebben in het arrondissement

Alkmaar de meeste zedenslachtoffers een JOS-advocaat, die eigenlijk altijd aanwezig is bij het verhoor door de RC, maar niets mag zeggen.

Slachtofferondersteuners merken op dat de aanwezigheid van een eigen advocaat het slachtoffer veiligheid biedt. Deze advocaat mag weliswaar geen vragen stellen, maar kan de RC wel aanspreken op een wat actievere houding in de bescherming van het slachtoffer tegen impertinente vragen. Daarnaast werkt de aanwezigheid van een slachtofferadvocaat preventief:

“Als je als slachtoffer geen advocaat hebt, ben je aan de wolven overgeleverd”.

Slachtofferondersteuners merken hierbij op dat de kwaliteit van slachtofferadvocaten natuurlijk wel goed moet zijn.

7.11 Tolken

7.11.1 Juridisch kader

Wanneer de getuige de Nederlandse taal niet verstaat, is de RC bevoegd een tolk te benoemen. Wanneer de getuige gebrekkig hoort of spreekt, vindt het verhoor schriftelijk plaats, als dat niet kan, kan een doventolk worden benoemd (art. 191 Sv).

7.11.2 De praktijk

Over het gebruik van tolken wordt weinig gezegd. Een RC merkt over mensenhandelzaken op dat veel slachtoffers nog maar kort in Nederland zijn. Zij voelen zich geïntimideerd wanneer ze voor een ‘blank tribunaal’ moeten verschijnen. De aanwezigheid van een tolk kan dan een geruststelling zijn: iemand van hun eigen taal en cultuur. Een andere RC ziet als nadeel van het verhoren van een tolk dat je niet direct met de getuige kunt communiceren: de getuige praat met de tolk, niet met de RC. De kwaliteit van tolken wordt als wisselend beoordeeld.

7.12 Het verhoor

7.12.1 Juridisch kader

Art. 215 Sv stelt: De getuige verklaart de waarheid en niets dan de waarheid te zullen verklaren. De getuige wordt beëdigd (o.a.) indien er een gegrond vermoeden bestaat dat de getuige niet op de terechtzitting zal kunnen verschijnen en indien de RC deze in verband met de betrouwbaarheid van de verklaring nodig acht (art. 216 Sv). Getuigen die door een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens de betekenis van de eed niet voldoende begrijpen en getuigen die nog geen zestien zijn worden niet beëdigd (art. 216 lid 2 Sv).

De RC kan op eigen initiatief of op verzoek van de officier, de verdachte of diens raadsman of de getuige beslissen het vragen naar bepaalde gegevens achterwege te laten dan wel beletten dat antwoorden op vragen betreffende een bepaald gegeven ter kennis komen van de officier van justitie, de verdachte en diens raadsman, indien er een gegrond vermoeden bestaat dat door openbaarmaking van dit gegeven (o.a.) de getuige ernstig overlast zal ondervinden of in de uitoefening van zijn ambt of beroep ernstig zal worden belemmerd. De RC neemt de maatregelen die redelijkerwijs nodig zijn om onthulling te voorkomen; hij is daartoe bevoegd gegevens niet te vermelden in de processtukken (art. 187d en 190 Sv).

Met betrekking tot bedreigde getuigen kan de RC op eigen initiatief of op verzoek van de officier, de verdachte of de getuige, bevelen dat ter gelegenheid van het verhoor de identiteit van de getuige verborgen wordt gehouden, indien de getuige of een andere persoon zich zodanig bedreigd kan achten dat voor het leven, de gezondheid of de veiligheid dan wel de ontwrichting van het gezinsleven of het sociaal-economisch bestaan van die getuige of die andere persoon moet worden gevreesd en de getuige te kennen heeft gegeven wegens deze bedreiging geen verklaring te willen afleggen. De officier, de verdachte en de getuige worden in de gelegenheid gesteld hierover te worden gehoord. De betreffende getuige die nog geen advocaat heeft krijgt een advocaat toegevoegd (art. 226a Sv). Tijdens het verhoor van een bedreigde getuige van wie de identiteit verborgen blijft onderzoekt de RC diens betrouwbaarheid (art. 226e Sv). De RC neemt, zoveel mogelijk in overleg met de officier de maatregelen die redelijkerwijs nodig zijn om de identiteit

van de beschermde getuige verborgen te houden (art. 226f Sv).

In een zeer beperkt aantal gevallen kan, wanneer het slachtoffer dat gehoord wordt niet bij de verdachte bekend is, deze als bedreigde getuige worden aangemerkt en anoniem worden gehoord door de RC (art. 226a Sv). Deze anonieme verklaring zal echter niet gedetailleerd kunnen zijn, vanwege het gevaar van het bekend worden van de identiteit van de getuige (Aanwijzing mensenhandel).

Andere relevante bepalingen zijn:

- De RC kan op eigen initiatief of op verzoek van de officier of de verdachte beletten dat aan een vraag van de officier, de verdachte of diens raadsman, gevolg wordt gegeven (art. 187b Sv);
- Een getuige kan zich verschonen van het beantwoorden van een vraag, indien hij daardoor zichzelf, een familielid of echtgenoot bloot zou stellen aan strafrechtelijke veroordeling (art. 219 Sv);
- Indien de getuige zonder wettige grond weigert op de op de gestelde vragen te antwoorden of de gevraagde eed of belofte af te leggen kan hij door de RC gegijzeld worden indien dit voor het belang van het onderzoek noodzakelijk is (art. 221-225 Sv; procedure hier niet beschreven);
- De getuige mag bij het afleggen van zijn verklaring in beginsel geen gebruik maken van een schriftelijk opstel; de RC kan de getuige om bijzondere redenen toestaan gebruik te maken van geschriften of aantekeningen (art. 220 Sv);
- De RC neemt de nodige maatregelen om te beletten dat de voor verhoor verschenen verdachte, getuigen en deskundigen zich voor of tijdens hun verhoor met elkaar onderhouden (art. 188 Sv).

7.12.2 De praktijk

Inhoud van het verhoor

RC's gaan verschillend om met het nogmaals doornemen van de verklaring of het vertellen van alle details. Een rechter die ook als RC optreedt, neemt gewoonlijk de hele eerdere verklaring nog eens door. Een andere RC geeft aan dat dit gebruikelijk is bij getuigenverhoren, maar dit bij slachtoffers van zedenzaken en mensenhandel niet te doen. De meeste RC's zeggen niet nog eens de hele verklaring door te lopen, maar te focussen op de relevante zaken:

“Op basis van het dossier weet je wel waar de discussiepunten zitten; dat probeer je mee te nemen, en je vraagt ook de advocaat van de verdachte zich te concentreren op mogelijke tegenstrijdigheden en onduidelijkheden.”

Een RC maakt soms vooraf afspraken met de advocaat van de verdachte over wat de focus van het verhoor zal zijn. Dit doet hij zowel vanuit efficiency overwegingen, als vanuit het slachtofferbelang. Ook een andere RC bespreekt vaak vooraf met de advocaat vragen naar seksuele feitelijkheden achterwege te laten wanneer er geen vragen zijn bij de eerdere verklaring erover of wanneer het niet echt relevant is, bijvoorbeeld omdat de seksuele handelingen niet worden betwist, maar alleen de onvrijwilligheid ervan.

Een RC geeft aan dat het van belang is naar details te vragen en het slachtoffer zelf dingen uit te laten leggen en door te vragen. Hij vindt het belangrijk niet te snel zelf conclusies te trekken op basis van het dossier, daar kun je behoorlijk de mist mee ingaan. Een andere RC merkt op dat ondanks de sterke protocollering bij de politie er soms nog wel eens “een welzijnsachtig” verhaal uitkomt”, waarbij te weinig is doorgevraagd op de harde feiten. Dat moet dan alsnog bij de RC. Dit komt wel voor bij huiselijk geweld zaken, maar ook nog wel bij zeden.

Ook culturele verschillen kunnen in het verhoor een rol spelen. Zo wijst een RC er op dat voor mensen uit een andere cultuur het gedetailleerd moeten vertellen ‘volgens onze standaarden’ soms problematisch kan zijn:

“Vooral Afrikanen leven veel minder met precieze tijd en plaats dan wij. Ze geven vaak vage of onlogische beschrijvingen van data, tijdstippen, tijdsduur of plaatsen. En als je de vraag anders stelt komt er een ander antwoord. Ze zijn een prooi voor iedereen die hun verklaring in diskrediet wil brengen.”

Een andere RC ziet minder culturele verschillen, al ziet hij wel dat mensen uit andere culturen vaak minder rechtstreeks antwoord geven op een vraag, maar eerder geneigd zijn 'af te dwalen' in hun eigen verhaal.

Een officier van justitie merkt op dat we eigenlijk onmogelijke eisen aan het slachtoffer stellen:

"Geen enkele Nederlander praat graag over seksuele ervaringen. En van een slachtoffer dat aangifte doet van een zedendelict verwachten we dat ze alles tot in detail vertelt, en ook nog in de goede volgorde, want anders lieg je. Dat is onredelijk."

Ook een RC geeft aan dat het gedetailleerd moeten vertellen van intieme zaken, gecombineerd met het moeten ondergaan van suggestieve of achterdochtige vragen het meest schadelijke aspect is van het horen bij de RC:

"De ervaring dat het niet gaat over jouw slachtofferschap, maar over details waarop men je probeert te pakken. Geëmmer over dat het net iets anders op papier staat dan dat je het daar vertelt, waarbij er helemaal geen begrip is voor het feit dat je bij het doen van de aangifte er helemaal niet alert op bent dat alle details precies goed op papier komen."

Een RC benadrukt het belang van kritische vragen: valse aangiftes komen voor. Ook andere RC's zien het belang van het stellen van kritische vragen, maar wel vanuit een neutrale benadering van de angever:

"altijd met respect, en met het openhouden van de mogelijkheid dat iemand wel de waarheid spreekt."

Na het verhoor door de RC mag de advocaat aanvullende vragen stellen. De mate waarin RC's het als hun taak zien om het slachtoffer te beschermen tegen intimiderende of suggestieve vragen verschilt sterk. Een RC ziet het duidelijk als zijn taak om te zorgen dat de getuige in vrijheid kan verklaren. Bescherming tegen intimiderende of suggestieve vragen hoort daar volgens hem bij. Maar niet alle RC's zijn even actief bij het beschermen van de getuige tegen suggestieve of impertinente vragen. Een RC geeft aan een neutrale toon aan te houden en het aantal gesloten vragen te beperken, maar de advocaat ook ruimte te moeten geven:

"Advocaten moeten voor hun cliënten de maximale zekerheid kunnen krijgen over het gewicht van een verklaring van een getuige."

En een andere RC:

"Ik wil niet de indruk wekken dat de advocaat alleen maar een slechte pier is; hij doet wat hij moet doen."

RC's geven aan dat advocaten soms intimiderende vragen stellen, enkel gericht op het uit hun evenwicht brengen van getuigen. Een RC ervaart dat de vraagstelling door advocaten in het algemeen niet onnodig belastend is, maar merkt daarbij op dat dat ook komt omdat ze weten dat hij anders ingrijpt. Bovendien kennen de RC's de meeste advocaten; ze weten bij wie ze alert moeten zijn. Enkele RC's constateren een verschil tussen advocaten uit de Randstad en de advocaten uit de regio: in de Randstad zijn ze wat feller en gehaaid:

"Het beeld dat Amsterdamse advocaten een grote mond hebben en dat je hen kort moet houden, klopt wel".

Een RC ziet geen verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke advocaten, terwijl slachtoffers verwachten dat een vrouw prettiger is, maar dat hoeft dus niet.

Een RC kan ingrijpen door vragen te beletten. Dat gebeurt ook wel. Zo zegt een RC het niet te accepteren als een advocaat tegen een getuige zegt 'u liegt'. Hij wijst de advocaat er dan op dat deze alleen vragen mag stellen aan de getuige, en niet met de getuige in discussie mag gaan. Een andere RC geeft aan regelmatig met advocaten in de clinch te liggen over het niet toestaan van

gesloten vragen. Een lastig punt daarbij is, volgens weer een andere RC, dat je de relevantie van een vraag vaak pas kan beoordelen als deze is gesteld, en soms pas als deze is beantwoord. Een vierde RC zegt daarom niet direct de vraag te beletten, maar wel zo nodig de vraagstelling te onderbreken om de advocaat te vragen eerst duidelijk te maken wat de relevantie van de vraag is. Een andere manier is om zelf aanvullende vragen te stellen als advocaten statements uitlokken die een scheef beeld geven, zodat het beeld weer genuanceerd kan worden.

Een aantal RC's wijst erop dat ingrijpen door de RC vaak leidt tot een discussie tussen RC en advocaat, over het hoofd van de getuige hen. Ingrijpen maakt de sfeer er niet beter op, maar soms is het nodig ter bescherming van de getuige. Discussie tussen de RC en de advocaat geeft spanning voor de getuige. Deze RC's nemen daarom de advocaat soms apart (op de gang) om hem tot de orde te roepen. Dat leggen ze dan wel uit aan de getuige.

Volgens een officier gebeurt het niet vaak dat advocaten slachtoffers onheus bejegenen, mede omdat de advocaat de vragen vooraf moet opsturen naar de RC; de RC stelt dan de vragen. Bij volwassen getuigen kan de advocaat ter plekke aanvullende vragen stellen. Een RC geeft juist aan slechts sporadisch aan de advocaat van de verdachte te vragen om de vragen van te voren te laten inzien; dit hoort niet, tenzij er een heel duidelijk belang is. Een andere RC geeft aan dat alleen bij minderjarige de vragen vooraf ingeleverd moeten worden.

Een onderzoeker hoort regelmatig van mensen terug dat de RC vaak niet op tijd ingrijpt bij ongepaste vragen of beschuldigingen van advocaat verdachte. Ook slachtofferondersteuners melden dat RC's advocaten onvoldoende corrigeren in een beschuldigende houding (en vaak helemaal niet). Zij noemen een actieve beschermende houding van de RC tijdens het verhoor van belang: dit biedt het slachtoffer veiligheid:

“Wanneer de RC enerzijds goed uitlegt waarom kritische vragen nodig zijn, en anderzijds ingrijpt wanneer de vragen op een onrespectvolle manier worden gesteld, houden slachtoffers meer vertrouwen in het systeem. Op die manier kunnen slachtoffers beter overweg met kritische vragen.”

Tenslotte merkt een RC op dat er weinig richtlijnen bestaan over hoe een getuigenverhoor zou moeten plaatsvinden:

“Het verhoor door de RC is als gebied nauwelijks ontwikkeld; er wordt niet of nauwelijks over geschreven, en in de jurisprudentie vind je er ook nauwelijks wat over.”

De ervaringen van de geïnterviewde slachtoffers met het verhoor bij de RC zijn wisselend. Angelique Jonkers, die slachtoffer werd van een 'loverboy', is gehoord door de RC met de advocaat van de verdachte en haar eigen advocaat erbij. Zij zegt:

“Bij de RC waren de vragen moeilijk en confronterend. Ik weet nog wel dat toen ik daar uit kwam dat ik dacht, dat nooit weer. Het leek alsof ik de persoon was die fout zat en niet die ander. Het was net alsof ik degene was die iemand achter de ramen had gezet. Volgens mijn advocaat had ik het goed gedaan. Zij had ook uitgelegd over de manier waarop ze dingen vroegen en dat ze diep op dingen in zouden gaan. Mijn advocaat had het me wel uitgelegd, maar het was nog erger. Harder, pijnlijker dan ze gezegd had.”

Maar ook zegt ze:

“De RC pakte wel de goede dingen. Maar wat de RC en wat de rechter oppakte waren heel andere dingen. Bij de RC ging het echt om pijnlijke dingen. De RC was er echt voor de informatie.”

Janneke Daniels is meerdere keren gehoord, zowel door de RC als ter zitting. Het ergste vond zij het wachten op het verhoor en het telkens opnieuw haar verhaal te moeten vertellen:

“In de eerste rechtszaak zou ik een gesprek met de RC hebben van twee uur, dat werden vier of vijf uur, toen waren we nog niet klaar en moest het uitgesteld worden. Het duurde heel lang voordat dat tweede gesprek plaatshad, een maand of acht. Bij het hoger beroep had hij zoveel getuigen opgeroepen dat ze mij wilden wegsturen. Ik had al de hele dag

gewacht. Mijn advocaat heeft zich er toen hard voor gemaakt dat ik toch die dag gehoord werd. Maar er was geen tijd genoeg, ik moest toch een volgend gesprek hebben, dat duurde weer bijna een jaar.” (slachtoffer seksueel misbruik)

En:

“Je moet elke keer hetzelfde verhaal vertellen. Ik vond dat heel moeilijk, het is zoveel jaren geleden. Ik had in het begin bijvoorbeeld gezegd dat het een maand had geduurd, maar later bleek dat het langer geduurd had. Het voelde als een toets van mijn hele leven: je moet alles goed geleerd hebben, anders ben je af. Als je bijvoorbeeld een jaartal niet meer weet. De laatste keer heb ik niet meer naar het dossier gekeken, dat wilde ik niet meer. Op heel veel vragen heb ik gezegd, dat weet ik niet meer. Ik had niet de energie meer.”

Toch is ze ook tevreden:

“D wisselde steeds van advocaat. De eerste was heel erg. Bij de RC was hij heel vervelend. De RC was wel fijn. D zat toen nog vast, ze wilden hem al vrij laten. Door belangrijke vragen te stellen en omdat er nog een tweede vervolgggesprk nodig was, konden ze hem langer vasthouden. De RC voelde alsof hij heel erg met mij meedacht. Dat voelde wel veilig.”

Veiligheid

Een RC merkt op dat veel getuigen bang zijn voor represailles van de kant van de verdachte. Tegelijkertijd is de regeling voor bedreigde getuigen van art. 190 Sv te zwaar om in de gemiddelde strafzaak te gebruiken, terwijl angst voor represailles toch vaak speelt. De RC houdt hier zelf geen rekening mee; de kwestie van de veiligheid is aan het OM. Ook volgens een andere RC wordt er vrijwel nooit gebruik gemaakt van de specifieke regeling voor bedreigde getuigen. Een derde RC maakt in huiselijk geweld zaken nog wel eens mee dat de verdachte intimiderend optreedt ten aanzien van het slachtoffer. In die zaken is hij er alert op dat de verdachte niet alleen niet bij het verhoor aanwezig is, maar ook niet ergens in of bij het gerechtsgebouw rondhangt.

Verslaglegging

Verschillende RC's dicteren aan het einde van het verhoor de hele verklaring. Een RC zegt over de verslaglegging: In het proces-verbaal worden de vragen niet opgenomen. De rechter die een PV leest ziet de provocerende en suggestieve vragen dus niet, alleen de droge verklaring zoals die op papier komt. Daarom is het van belang na een antwoord op een suggestieve vraag eventueel aanvullende vragen te stellen om verklaring ook weer te kunnen nuanceren. Dat een advocaat het dicteren aangrijpt om mensen op woorden te vangen ('wilt u dit er wel precies zo inzetten') wordt door meerdere RC's ondervangen door op dat moment (weer) een tegenvraag te stellen aan de getuige en deze zo de gelegenheid te geven om te nuanceren of te corrigeren. Een RC neemt soms ook in het PV op dat de advocaat van de verdachte er op stond dat een bepaalde tekst precies zo wordt opgenomen. Een RC erkent dat het een bezwaar kan zijn dat de officier en de rechter niet precies weten welke vragen er zijn gesteld en hoe de sfeer tijdens het verhoor was. Hij probeert de relevante zaken wel op te nemen in het PV (bijvoorbeeld: 'de getuige wordt emotioneel') en soms maakt hij een apart proces verbaal van bevindingen op. Heel soms stuurt de RC een berichtje naar OM of rechter met het advies om de getuige zelf ook nog op zitting te horen, om zich zelf een oordeel te kunnen vormen.

Soms krijgt een RC het verzoek adresgegevens weg te laten uit het PV, met name bij agressieve delicten zoals mensenhandel, stalking, zware mishandeling en openlijke geweldpleging. Hij geeft daar doorgaans gehoor aan. Een andere RC zegt in mensenhandelzaken de adresgegevens van slachtoffergetuigen altijd geheim te houden; deze worden niet voorgelezen bij het doornemen van de personalia, en komen ook niet in het PV.

Een officier vindt het dicteren van het PV fnuikend voor het verhoor; bovendien vreet het tijd. Zij stelt dat de RC veel vaker het verhoor integraal zou kunnen opnemen, en laten uittypen, waarbij de getuige dan een korte verklaring zou kunnen tekenen dat het verhoor zoals opgenomen conform de waarheid is.

Een rechercheur verbaast zich erover dat er weinig eisen worden gesteld aan het horen door de RC.

Voor de politie gelden er allerlei richtlijnen en deskundigheidsvereisten voor het opnemen van een aangifte/het verhoor van een slachtoffer: open vragen stellen, geen suggestieve vragen stellen, het verhoor opnemen zodat het toetsbaar is. Dit alles om een zo betrouwbaar mogelijke verklaring te krijgen. Wat volgens hem onbegrijpelijk is, is dat aan het verhoor door de RC en door de advocaat van de verdachte deze eisen niet worden gesteld. De vragen zijn vaak zeer suggestief en allerm minst open; het verhoor wordt niet opgenomen en is dus niet controleerbaar, ook niet voor de officier van justitie die er vaak niet bij is, en niet voor de zittingsrechter. Voor het verhoor door de RC zouden volgens deze respondent dezelfde eisen moeten gelden als voor het verhoor door de politie.

Naar aanleiding van de suggestie van een van de geïnterviewde RC's is respondenten gevraagd wat zij vinden van de suggestie om de verhoren door de RC standaard te gaan opnemen. Geen van hen heeft grote of principiële bezwaren. Sommigen zien duidelijke voordelen, voor anderen wegen de mogelijke voordelen niet op tegen het extra gedoe wat het oplevert. De voordelen die worden genoemd zijn:

- Het geeft een reëel beeld: letterlijke verklaring in plaats van samenvatting en ook ingeslagen zijpaden worden meegenomen;
- Betere controle;
- Preventieve werking m.b.t. het in acht nemen van fatsoensnormen door aanwezigen
- Het kan een extra verhoor ter terechtzitting voorkomen;
- Het voorkomt strijd met de advocaat van de verdachte bij het dicteren van het PV over wat er tijdens verhoor wel en niet is gezegd.

Als nadelen of redenen waarom het niet nodig is, worden genoemd:

- Het is een hoop gedoe;
- Bij de RC is de advocaat van de verdachte aanwezig en deze kan ter plekke controleren;
- De functie van de RC is anders dan die van de politie: het is een onafhankelijke rechter, gericht op waarheidsvinding; dat behoeft minder controle;
- Rechters zullen niet de moeite nemen alle banden te gaan afkijken/luisteren; opnames van politieverhoren worden nu ook nauwelijks bekeken;
- De uitwerking kost veel tijd.

Een rechter geeft aan dat je in dat geval er voor zou moeten zorgen dat de banden niet in het dossier terecht komen of aan de advocaat van de verdachte verstrekt worden; je moet alleen de mogelijkheid bieden ze te bekijken. Een RC vertelt dat ook nu verhoren wel eens worden opgenomen. Dat gebeurt vooral in zware zedenzaken, waarbij het hoogst belastend zou zijn wanneer het slachtoffer alsnog op zitting gehoord zou moeten worden, terwijl je wel wilt dat de rechter zich een beeld kan vormen. Een van de kamers op het kabinet RC is hiervoor uitgerust met opname-apparaat.

7.13 Verhoor van kinderen en verstandelijk beperkten

7.13.1 Juridisch kader

Getuigen die door een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens de betekenis van de eed niet voldoende begrijpen en getuigen die nog geen zestien zijn worden niet beëdigd (art. 216 lid 2 Sv).

7.13.2 De praktijk

Horen van kinderen

In een studioverhoor worden de vragen meestal door een ervaren studioverhoorder /zedenrechercheur geherformuleerd en aan de minderjarige gesteld. RC's horen echter ook zelf minderjarige kinderen, in beginsel vanaf 12 jaar.

Soms vindt na het studioverhoor van de politie een tweede verhoor plaats in opdracht van de RC, met vragen van de advocaat van de verdachte. Deze vragen moeten vooraf op schrift worden ingeleverd en worden door de RC beoordeeld. Een RC zegt dat ze bijvoorbeeld de vraag "Heb je thuis een dildo?", die een advocaat van een verdachte in een verkrachtingszaak aan een minderjarige wilde laten stellen heeft laten schrappen. Een RC geeft aan dat wanneer de vragen zien op iets waar al eerder duidelijk over verklaard is, en er sprake is van een zware

verhoorbelasting, dat reden kan zijn om af te zien van verhoor.

Enkele RC's noemen dat bij kinderen in plaats van een tweede verhoor van een minderjarige wel gebruik gemaakt wordt van deskundigen die de kwaliteit van het eerste studioverhoor beoordelen. Een RC geeft aan dat een protocol hoe die beoordeling plaats zou moeten vinden ontbreekt.

Een RC geeft aan het horen van alle kinderen altijd zelf te doen, en niet in de studio. Een andere RC hoort (jonge) kinderen wel eens zelf in de studio, mede omdat hij een aantal verhoren door zedenrechercheurs heeft gezien die hij 'niet verbluffend goed' vond. Voordeel van het zelf horen van kinderen is dat je er veel dichter op zit, in plaats van achter het scherm. "Een goede RC zou het zelf moeten kunnen, en beter dan de zedenrecherche". Dan zou een opleiding overigens wel goed zijn. Een RC geeft aan dat RC's weliswaar geen opleiding hebben in het verhoren van kinderen, maar "de meeste RC's hebben zelf kinderen, waardoor ze wel ervaring hebben in het praten met kinderen". Een andere RC bespreekt in zaken waarin een kind gehoord moet worden altijd met een RC die veel ervaring heeft met kinderen/jeugdrecht of een kind beter in de studio of door de RC gehoord kan worden.

Een RC meldt dat wanneer minderjarigen die - met een dagvaarding - worden opgeroepen voor het verhoor, ouders daarbij een brief met uitleg ontvangen. Ouders mogen niet bij het verhoor aanwezig zijn, maar de RC's hebben voorafgaand aan het verhoor wel een voorgesprek met de ouders waarin ze de gang van zaken uitleggen. Een RC vraagt ouders ook altijd in de buurt te blijven, zodat ze het kind zo nodig kunnen opvangen tijdens een pauze/time out. Ook een andere RC ontvangt als hij minderjarigen hoort, ouders en kind voorafgaand aan het verhoor en legt de gang van zaken uit. Ouders zijn niet bij het verhoor aanwezig.

Voor het horen van kinderen is een andere aanpak vereist; dat leer je volgens een RC niet op een cursus, maar in de praktijk. Een andere RC heeft voordat hij zelf een kind ging horen wel het cursusmateriaal van de recherche hierover doorgenomen en de 'techniek van het horen' doorgesproken met een ervaren rechercheur. Van belang is om af te dalen naar het niveau van het kind (in taalgebruik en complexiteit), een prettige sfeer te creëren en altijd vriendelijk te blijven, ook wanneer het kind onzin vertelt. Ook moet je er op bedacht zijn dat kinderen nog meer dan volwassenen sociaal wenselijke antwoorden geven, en dat ze op een checkvraag een ander antwoord kunnen geven omdat ze denken dat het vorige antwoord blijkbaar niet goed was. Het is nog meer dan bij volwassenen van belang om open vragen te stellen en om aan te geven dat het niet erg is wanneer ze niet alles meer weten. Wanneer er wisselende antwoorden komen, zorg je dat deze allemaal in het PV worden opgenomen, zodat niet alleen het laatste antwoord naar de zittingsrechter gaat.

Een RC geeft aan bij het horen van minderjarigen ook extra alert te zijn op de houding van de advocaat van de verdachte, maar meestal zijn deze volgens hem ten aanzien van minderjarigen zelf ook al heel voorzichtig.

Slachtofferondersteuners geven aan dat veel RC's geen enkele ervaring hebben met het horen van kinderen en hier duidelijk niet op getraind zijn:

"Het komt regelmatig voor dat een kind al bij de eerste vraag volledig dichtklapt".

Een van de deskundigen wijst erop dat in de Verenigde Staten zogenaamde 'court schools' zijn waarin kind-slachtoffers door de aanklager worden voorbereid op de zitting.

Horen van verstandelijk beperkten

Voor het horen van verstandelijk beperkten gelden voor een deel dezelfde zaken als bij het horen van kinderen. Zo is een officier van mening dat je kwetsbare getuigen altijd in de studio zou moeten horen door gecertificeerde zedenrechercheurs, in ieder geval bij zedenzaken en mensenhandel. Zij vindt RC's niet voldoende gekwalificeerd deze verhoren af te nemen. Net als kinderen denken verstandelijk beperkten bij een herhaling van een vraag dat hun eerdere antwoord blijkbaar fout was, en gaan ze een ander antwoord geven. Dat leidt tot rommelige verklaringen. Getrainde rechercheurs kunnen wel op goede manier bevestiging vragen, bijvoorbeeld "Ik begrijp het nog niet zo goed, kun je het nog een keer uitleggen". Dezelfde officier vertelt dat zij wel eens een volwassen vrouw met een IQ van 70 in de studio laten horen, zodat ze geen batterij advocaten tegenover zich zou krijgen die haar zouden 'afmaken'.

Een RC stelt dat bij het horen van verstandelijk beperkten altijd een ondersteuner aanwezig is, vaak een psycholoog of een verpleegkundige:

“Het horen van verstandelijk beperkten heeft alleen zin als er nog wel een logisch gesprek met ze valt te voeren. Soms begrijpen ze dingen gewoon niet en heb je na verhoor idee dat je niets wijzer bent geworden.”

8 De terechtzitting

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk behandelen we de terechtzitting. Eerst besteden we aandacht aan de houding jegens het slachtoffer tijdens en rondom de zitting in zijn algemeenheid (8.2). Daarna gaan we in op de afwegingen rondom het wel of niet horen van een slachtoffergetuige ter zitting (8.3), de voorbereiding op een eventueel verhoor (8.4), en het verhoor zelf (8.5), waarbij bijzonder aandacht wordt gegeven aan het verhoor van kinderen en verstandelijk beperkten (8.6). Tot slot gaan we kort in op de positie als spreekgerechtigde en benadeelde partij (8.7). Waar van toepassing geven we eerst het juridisch kader.

8.2 Aandacht voor en houding jegens het slachtoffer tijdens en rondom de zitting

Onder dit kopje gaan we in op de algemene bejegening van het slachtoffer tijdens de zitting, de gang van zaken rondom de zitting en de aanwezigheid van vertrouwenspersonen en slachtofferadvocaat.

8.2.1 Bejegening

Juridisch Kader

Na inwerkingtreding van de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces zal art. 288 lid 2 Sv bepalen dat de voorzitter zorg draagt voor een correcte bejegening van het slachtoffer.

De praktijk

Rechters geven aan niet altijd te weten of een slachtoffer aanwezig is bij de zitting. Ze weten dit als het slachtoffer een rol heeft als getuige, benadeelde partij of spreekgerechtigde; is dit niet het geval dan hangt het er van af of zij via de bode of de officier van justitie op de aanwezigheid van het slachtoffer worden geattendeerd. In jeugdzaken weten rechters wel altijd of het slachtoffer aanwezig is; deze zijn immers niet openbaar. Eén rechter stelt dat het niet van belang is om te weten of slachtoffers in de zaal zitten:

“Het maakt je behandeling er niet anders door. Je moet er sowieso op toezien dat er met respect over slachtoffers wordt gesproken.”

Een voorbeeld is een zaak waarin de advocaat de slachtoffers getraumatiseerde fantasien noemde. De rechter wist niet of er slachtoffers aanwezig waren, maar heeft de advocaat tot de orde geroepen en gezegd dat gebruik van deze termen niet acceptabel was: “Dat is je taak als rechter”.

Versillende rechters geven het belang van bejegening aan en het tot hun taak te rekenen om te letten op een nette en correcte bejegening van het slachtoffer. Een koele benadering, geen rekening houden met de emoties van het slachtoffer en het niet tonen van inlevingsvermogen kunnen volgens hen schade opleveren. Een rechter geeft aan expliciet aandacht te besteden aan de mogelijke gevoelens door slachtoffers, bijvoorbeeld door aan te geven dat het altijd mogelijk is om de zaal tijdelijk te verlaten wanneer er nare dingen aan de orde komen:

“De rechter heeft ook als taak om het slachtoffer uit te leggen wat er gebeurt, en om aandacht te besteden aan het slachtoffer”.

Ook een andere rechter zegt altijd wel even aandacht te besteden aan de aanwezigheid van het slachtoffer. Door te benoemen dat het slachtoffer er is en door aan te geven wat diens rol is, en vooral ook hoe beperkt die is (geen rol, of alleen iets over schade/gevolgen mogen zeggen). Maar als rechter moet je ook wel eens ingrijpen, mensen waarschuwen dat ze geen opmerkingen mogen maken:

“Wanneer je dat op een rustige manier doet heeft het slachtoffer er meestal wel vrede

mee”.

Een officier van justitie vertelt altijd te proberen zowel voor als na de zitting even kort contact te hebben met het slachtoffer als deze aanwezig is.

Alle geïnterviewde rechters communiceren op een of andere manier met het publiek. Wanneer er onrust is in de zaal en er bijvoorbeeld een golf van verontwaardiging is, vraagt een rechter de mensen om dit niet te doen. Dat is dan weer vanuit het oogpunt van de verdachte.

Slachtofferondersteuners melden dat het het slachtoffer veel goed doet wanneer de rechter ter zitting de aanwezigheid van het slachtoffer opmerkt en iets aardigs zegt, bijvoorbeeld “Goed dat u er bent”. Het vertrouwen van het slachtoffer in het rechtssysteem wordt ondermijnd wanneer de rechter het slachtoffer negeert of door slordigheden zoals niet weten wie wie is.

Een van de slachtoffers heeft de zitting vooral als positief ervaren. Martine Kroon:

“Ik had het geval dat ik ertoe deed. Dit kwam vooral door de vragen die de rechter stelde. Ik had het gevoel dat hij toch wel een beetje meeleefde. Ik voelde me gesterkt door de houding van de rechter: ik werd serieus genomen, mijn emotie werd benoemd. Dit heeft me geholpen in het verwerkingsproces.”

8.2.2 De gang van zaken rondom de zitting

Juridisch Kader

Het Europees Kaderbesluit bepaalt dat contact tussen slachtoffers en daders in gerechtsgebouwen vermeden moet kunnen worden, zo nodig door het inrichten van afzonderlijke wachtkamers voor slachtoffers (art. 8 lid 3).

De praktijk

Een rechter geeft aan dat het ook van belang is afspraken die rondom de zitting met het slachtoffer zijn gemaakt goed na te komen. Dat loopt nog wel eens fout. Een voorbeeld is een officier die met de ouders van een vermoord kind had afgesproken op welke plek in de zaal zij zouden gaan zitten. De bode wist dat niet. Hij weigerde de ouders daar te laten zitten en heeft ze zelfs een duw gegeven toen zij aanhielden. Dat is schadelijk. Ook een andere rechter geeft aan in sommige zaken er rekening mee te houden waar je iedereen laat zitten. Soms laat hij het slachtoffer in de zaal zitten, soms juist op de publieke tribune (als die er is).

In een enkel arrondissement zijn er meerdere ruimtes, zodat verdachte en slachtoffer niet bij elkaar hoeven te zitten. De bodes letten hier volgens de geïnterviewde rechter op. Ook zijn er afspraken dat de beveiliging zo nodig bijzondere instructies krijgt.

Slachtofferondersteuners melden dat het nog wel eens voorkomt dat slachtoffers op de gang met de verdachte of diens familie geconfronteerd worden. Dit wordt als intimiderend ervaren.

Dit overkwam Johan Hermans (slachtoffer roofoverval):

“Ik had gehoord dat er aparte wachtkamers waren. Mooi niet. Ik werd in de wachtkamer bij mijn familie gezet. Die begonnen me uit te schelden. Op de tweede zitting gingen de dingen weer fout. Ze hadden gezegd dat ik me moest melden bij de bode en zeggen dat ik slachtoffer was, maar toen werd ik toch in de wachtkamer en in de zittingszaal bij mijn familie gezet. Ik ben toen bedreigd door mijn familie. In de zittingszaal zaten ze achter me. Ik heb me nog nooit zo bang gevoeld als die ochtend. Na de zitting was er een vechtpartij tussen de familie van de verdachte en de eigenares van de snackbar die ze hadden overvallen. Ik ben toen naar de kelders van het gerechtsgebouw gevluht. De volgende keer moet ik weer, maar nu ga ik wel met mijn advocaat zorgen dat het beter geregeld wordt. Het kan toch niet dat in de rechtszaal bedreigingen worden geuit!”

Angelique Jonkers (slachtoffer mensenhandel) hoefde niet te getuigen ter zitting, maar was wel aanwezig als toeschouwer:

“Ik moest zien wat ze met hem deden. Ik moest dat weten. Het ging over mij.”

Zij was er niet op voorbereid dat iedereen in de rechtszaal werd toegelaten en dat er ook pers aanwezig was.

8.2.3 Aanwezigheid vertrouwenspersonen en slachtofferadvocaat

Juridisch Kader

Na inwerkingtreding van de Wet ter versterking van de positie van de rechtspositie van het slachtoffer in het strafproces zal art. 51c Sv bepalen dat het slachtoffer zich op de terechtzitting kan doen vertegenwoordigen door een advocaat.

De praktijk

De aanwezigheid van vertrouwenspersonen is bij openbare zittingen geen issue. Een rechter geeft aan wel te willen voorkomen dat een vertrouwenspersoon zijn of haar oordeel over het voetlicht brengt tijdens een zitting:

“Het zijn niet altijd de meest soepele mensen; ze komen op voor het slachtoffer en zijn soms erg eendimensionaal”.

Een uitzondering maakt hij voor, bijvoorbeeld, een psycholoog of andere professional; de rechter is geneigd diens oordeel wel te vragen. Een officier van justitie geeft aan dat in sommige zaken zittingsbegeleiding vanuit het Slachtoffer Informatie Punt wordt geboden aan slachtoffers.⁸⁴

Over het nut van een slachtofferadvocaat ter zitting wordt verschillend gedacht. Een van de geïnterviewde rechters acht het in ernstige geweldsmisdrijven en zedenzaken zinvol dat een slachtoffer er iemand bij heeft die het klappen van de zweep kent en kan uitleggen hoe alles werkt; dit draagt bij aan de voorspelbaarheid en de veiligheid. Een andere rechter acht de aanwezigheid van een slachtofferadvocaat niet nodig, ook niet met betrekking tot een vordering benadeelde partij, en al helemaal niet wanneer deze de vragen over de vordering niet kan beantwoorden, zoals deze rechter heeft meegemaakt.

8.3 Wel of niet horen ter zitting

8.3.1 Juridisch kader

Conform art. 263 Sv is de verdachte bevoegd getuigen en deskundigen ter zitting te doen oproepen. Art. 264 en 288 Sv stellen dat de officier van justitie c.q. de rechter kan weigeren een getuige op te roepen indien hij

- het onaannemelijk acht dat de getuige binnen een aanvaardbare termijn ter terechtzitting zal verschijnen;
- van oordeel is dat de gezondheid of het welzijn van de getuige door het afleggen van een verklaring ter terechtzitting in gevaar wordt gebracht, en het voorkomen van dit gevaar zwaarder weegt dan het belang om de getuige of deskundige ter terechtzitting te kunnen ondervragen;
- van oordeel is dat daardoor redelijkerwijs de verdachte niet in zijn verdediging wordt geschaad.

De Aanwijzing inzake seksueel misbruik stelt nadrukkelijk dat het OM niet het initiatief hoeft te nemen tot het ondervragingsrecht van de verdediging.

Net als voor het horen door de RC geldt ook voor het horen ter zitting dat uit uitspraken van het EHRM kan worden afgeleid dat er altijd een afweging moet worden gemaakt tussen het ondervragingsrecht van de verdachte (beschermd door art. 6 EVRM) enerzijds, en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de veiligheid en de gezondheid van de getuige (beschermd door art. 8 EVRM) anderzijds. Bij het horen van minderjarigen moet daarbij rekening gehouden worden

⁸⁴ Zie ook: Slachtoffer Informatie Punt Den Haag, Jaarverslag 2008.

met de leeftijd en de verstandelijke vermogens van het slachtoffer.⁸⁵

Wanneer de verdediging niet in enig stadium van het geding de gelegenheid heeft gehad de getuige te ondervragen, staat art. 6 EVRM niet in de weg aan het gebruik van het proces-verbaal van de verklaring die de getuige bij de politie heeft afgelegd indien er steunbewijs is dat betrekking heeft op de onderdelen van de belastende verklaring die door de verdachte worden betwist.⁸⁶

Het Europees Kaderbesluit (art. 3) bepaalt dat het slachtoffer de mogelijkheid moet hebben om tijdens de procedure gehoord te worden. Hieruit zou afgeleid kunnen worden dat ook het slachtoffer om een verhoor (van zichzelf) bij de RC zou moeten kunnen verzoeken. In de Nederlandse wet is dit niet als recht verankerd.

In de Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces⁸⁷ is aangegeven dat het slachtoffer ook onder de nieuwe wet geen mogelijkheid krijgt om zelf

getuigen aan te brengen en te (doen) horen. Wel kan hij - volgens de Memorie van Toelichting - vooraf van zijn opvatting ter zake doen blijken aan de officier van justitie en de rechtbank en hen verzoeken betrokkene(n) als getuige te doen oproepen, maar er bestaat geen verplichting om aan een dergelijk verzoek te voldoen.

8.3.2 De praktijk

Op het moment dat de rechter geconfronteerd wordt met een verzoek om een getuige ter zitting te horen heeft hij drie mogelijkheden: ter zitting horen, niet op de zitting horen maar terugverwijzen naar de RC, en niet (meer) horen. In het algemeen geven de meeste rechters er de voorkeur aan om het verhoor bij de RC te laten plaatsvinden. Daarvoor hebben zij verschillende argumenten. Het voorkomen van secundaire victimisatie door openbaarheid en confrontatie met de verdachte speelt een rol, maar ook praktische factoren als efficiënt gebruik van de zittingsruimte.

Een officier van justitie geeft aan het juist een goede zaak te vinden dat in lastige zedenzaken met een ontkennende verdachte het verhoor op de zitting plaatsvindt, omdat de rechter zich dan zelf een oordeel kan vormen. Een andere officier doet het meestal niet vanwege de belasting voor het slachtoffer. Zij vertelt eenmaal te hebben besloten tot een verhoor op de zitting in plaats van bij de RC, omdat ze het belangrijk vond dat de rechters het verhaal van het slachtoffer zelf hoorden. Ze heeft dit wel in overleg met het slachtoffer gedaan en ook geregeld dat de getuige met gesloten deuren en buiten aanwezigheid van de verdachte werd gehoord.

Een RC geeft soms het OM of de rechter het advies om na een verhoor bij de RC een getuige ook nog op zitting te horen. Dat gebeurt vooral in zaken waarin er sprake is van twijfel aan de betrouwbaarheid van de verklaring van de getuige, bijvoorbeeld over alibi's. Bij slachtoffers doet hij dit alleen als er sterke aanwijzingen zijn dat de verklaring bij de RC niet klopt. Het kan dan gaan om onterechte beschuldigingen, maar ook om slachtoffers van loverboys die bij de RC verklaren dat er niets is gebeurd.

Vooraf in mensenhandelzaken willen slachtoffers soms niet op zitting getuigen omdat ze doodsbang zijn om tegen de verdachte te verklaren. Een officier van justitie heeft dat een keer opgelost door vooraf tegen het slachtoffer te zeggen dat ze graag wilde dat het slachtoffer zou getuigen en dat ze haar niet voor meened zou vervolgen, wat ze ook zou verklaren. Het slachtoffer heeft toen ter zitting een verklaring afgelegd die zo duidelijk niet waar was, dat de rechter deze terzijde heeft geschoven en de aangifte heeft gebruikt voor het bewijs. Het slachtoffer was hier heel tevreden over: zowel gerechtigheid, als geen angst voor de verdachte, want ze had op de zitting gedaan wat hij van haar wilde. De officier vindt ook echt dat een vervolging wegens meened op zo'n moment niet op zijn plaats zou zijn: het slachtoffer liegt uit angst, niet met kwade bedoelingen. Dat mag je niet bestraffen met een vervolging wegens meened.

Een officier van justitie heeft de ervaring dat in hoger beroep het Hof de getuigen bijna altijd (nogmaals) op zitting wil horen. De officier probeert dat bij kwetsbare getuigen te voorkomen.

⁸⁵ Zie o.a. EHRM 27 oktober 1995 (*Baegen*), EHRM 26 maart 1996 (*Doorson*), ECRM 30 (*Finkensieper*), HR 20 mei 2003, *LJN AF5704*. In de Aanwijzing mensen handel en de Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik worden enkele van deze uitspraken aangehaald.

⁸⁶ HR 12 oktober 1999, *NJ* 1999, 827; aangehaald in Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik.

⁸⁷ TK 2004-2005, 30 143, nr. 3.

Soms lukt het om de getuige door de raadsheer-commissaris te laten horen, in plaats van op de openbare terechtzitting, met name wanneer de getuige nog niet eerder is gehoord.

De meeste rechters geven aan dat verreweg de meeste slachtoffergetuigen door de RC gehoord worden en dat het zelden voorkomt dat na een verhoor bij de RC ook nog een verhoor ter zitting plaatsvindt. Slachtofferondersteuners signaleren echter een duidelijke tendens dat slachtoffers vaker ter terechtzitting worden gehoord, ook als ze al eerder door de RC zijn gehoord.

Afwegingen m.b.t. het ter zitting horen of terug verwijzen naar de RC

Met betrekking tot de afweging om de getuige op zitting te horen of terug te verwijzen naar de RC worden de volgende relevante factoren genoemd:

- Is de getuige op het moment van de zitting aanwezig? Als de getuige aanwezig is kan dat een argument zijn om daar en dan op zitting te horen. Is de getuige er niet, dan is dat een argument voor verwijzing naar de RC, vooral omdat deze veel flexibeler is in het op redelijk korte termijn kunnen plannen;
- Een efficiënt gebruik van de zittingstijd;
- Zit de verdachte in voorlopige hechtenis? Als de verdachte in voorlopige hechtenis zit, is dat reden om het verhoor zo spoedig mogelijk te laten plaatsvinden. En soms dus op zitting: "Dan weeg je het belang van de verdachte af tegen dat van het slachtoffer/getuige. En natuurlijk speelt de inschatting van de zaak daarbij een rol";
- Leent de zaak zich voor een getuigenverhoor tijdens een openbare behandeling? Dit heeft te maken met de aard van het delict. Niet iedere rechter legt daarbij de grens hetzelfde. De ene rechter vindt dat in zedenzaken in beginsel niet in het openbaar getuigd zou moeten worden. Een ander hecht meer aan het beginsel van openbaarheid en geeft aan dat hij bij incest van een jong meisje niet in het openbaar zal horen, maar dat hij dit bij bijvoorbeeld een groepsverkrachting wel heeft gedaan. Ook speelt een rol of verdachte en slachtoffer nog een relatie hebben (en willen houden). Een rechter geeft aan dat in dat geval een verhoor in de openbaarheid niet op zijn plaats is, terwijl hij er geen bezwaren in ziet als het om ex-partners gaat;
- Moet een confrontatie tussen verdachte en slachtoffer vermeden worden? Ook dit heeft te maken met de aard van het delict en de relatie verdachte en getuige, waarbij ongeveer dezelfde afwegingen worden gemaakt;
- De persoon van de getuige: is de verwachting dat horen ter zitting schade toebrengt aan de gezondheid of het welzijn van de getuige? Dit is volgens de wet en het EHRM een reden om een getuige niet ter zitting te horen, mits goed gemotiveerd. Rechters geven aan de mogelijke schade slecht te kunnen beoordelen: zij kennen de persoon van de getuige immers niet en moeten het doen met de getuige zoals zij die op de zitting voor zich krijgen;
- Is het belangrijk dat de rechter zich zelf een beeld vormt van de getuige? Het horen van de getuige op de zitting kan van belang zijn voor het maken van een juiste taxatie. Soms 'kantelt' het beeld tijdens een getuigenverhoor. Overigens vaak in het nadeel van de verdachte, aldus de inschatting die een aantal rechters maakt.

Deze afweging speelt vooral wanneer er nog geen verhoor bij de RC heeft plaatsgevonden, maar ook wanneer er al wel een verhoor is geweest kan worden terug verwezen. Een geïnterviewde rechter noemt het voorbeeld van een verstandelijk gehandicapt meisje dat eerder bij de RC was gehoord, maar waarbij er naar aanleiding van nieuwe informatie nog veel vragen waren. Er is toen besloten tot heropening van het onderzoek en een nieuw verhoor bij de RC. Deze rechter merkt op dat advocaten in Nederland over het algemeen prudent omgaan met dit soort zaken, en dan niet staan op een verhoor ter terechtzitting.

Ten aanzien van de afweging een getuige al dan niet (nogmaals) op zitting te horen zijn de rechters het er over eens dat het horen een toegevoegde waarde moet hebben. Als er een verhoor bij de RC is geweest of de verdachte bekend is, is dat meestal niet het geval. Van belang is of de verklaring een wezenlijke bijdrage levert aan bewijs of overtuiging:

"Als er meerdere getuigen zijn, verschillen verklaringen altijd. Ieder heeft zijn eigen waarneming, maar dat is iets anders dan of er serieuze twijfel is of iets überhaupt gebeurd is. Alleen in het laatste geval roep je een getuige ter zitting op."

De verschillen tussen de geïnterviewde rechters zitten vooral op het punt hoe snel ze aannemen dat

die toegevoegde waarde er is en hoe snel ze uitzonderingen accepteren: wanneer zie je op grond van het belang van de getuige af van het horen ter zitting, terwijl het horen vanuit de strafzaak bekeken wel een toegevoegde waarde zou hebben.

Een rechter ziet het als taak van de rechter om de meest cruciale getuigen gehoord en gezien te hebben en stemt daarom in beginsel vrij snel in met het horen ter zitting. Een andere rechter stelt zich juist kritisch op ten opzichte van verzoeken van de verdediging:

“Veel advocaten zijn niet uit op waarheidsvinding, maar op het winnen van hun zaak. Zij roepen getuigen op om maximale mist en verwarring te kunnen veroorzaken, in de hoop dat zich wat voordoeft wat ze kunnen gebruiken.”

Deze rechter stelt dan ook hoge eisen aan het onderbouwen van een verzoek tot het horen van een getuige op de zitting. De advocaat moet hard kunnen maken wat het horen van de getuige kan bijdragen aan de waarheidsvinding rond het ten laste gelegde.

Het belang van het slachtoffer is voor alle geïnterviewde rechters een punt van afweging, maar niet voor iedereen weegt dit even zwaar. Een rechter gaat er van uit dat slachtoffers liever niet ter zitting gehoord worden en ziet het als taak van de rechter om alles op alles te zetten om dit te vermijden. Hij doet dit alleen als het niet anders kan, wat bij zedenzaken nogal eens het geval is. Een andere rechter maakt juist vrijwel standaard een uitzondering voor zedenzaken:

“In zedenzaken kies je er vaker voor om niet ter zitting te horen, en dan maar tot vrijspraak te concluderen.”

Gevolgen voor het slachtoffer

Deze laatste afweging wordt volgens een aantal van de geïnterviewde rechters te weinig gemaakt: te vaak wordt een zaak doorgezet, zonder rekening te houden met wat dit betekent voor het slachtoffer. Een rechter noemt als voorbeeld van hoe de strafzaak zelf een nieuw trauma kan opleveren een zaak waarin zij tijdens de tweede zittingsdag geconfronteerd werd met een slachtoffergetuige die sinds zes uur 's ochtends in de cel in het gerechtsgebouw zat. Zij was met een bevel tot medebrenging van haar bed gelicht nadat ze bij een eerdere zitting (die niet door de geïnterviewde rechter was gedaan) niet op was komen dagen. Betrokkene was al eerder gehoord bij de RC. De vrouw was hevig overstuur en het verhoor (wat tweeënhalve uur duurde) leverde geen bruikbare verklaring op, zodat vrijspraak volgde. De rechter:

“Een bevel medebrenging bij een slachtoffer in een zedenzaak, dat doe je niet. Moet je voorstellen, heb je aangifte gedaan! In zo'n geval is het beter om de verdachte vrij te spreken”.

Ook een RC constateert dat soms wel erg gemakkelijk tot een verhoor ter zitting wordt besloten. Hij noemt het voorbeeld van een zaak waarin een meisje - slachtoffer van een loverboy/prostitutie met minderjarigen - door verschillende RC's is gehoord, omdat er meerdere zaken waren met meerdere verdachten. Nu wordt er in hoger beroep van de strafzaak weer een verhoor gevraagd, zonder deugdelijke onderbouwing van het verzoek. De RC maakt zich hier zo druk over dat hij geheel buiten zijn taken en bevoegdheden om contact heeft opgenomen met de advocaat van de verdachte, om hem te bewegen af te zien van het verhoor, vanwege de schadelijkheid daarvan voor het meisje.

Een aantal rechters geeft aan de mogelijke schade moeilijk te kunnen beoordelen: om de (negatieve of positieve) gevolgen die het horen ter zitting voor het slachtoffer kan hebben goed te kunnen inschatten, moet je de persoon kennen. Soms, zeggen zij, heb je informatie op grond van de slachtofferverklaring, maar dat zegt nog niet veel. Zij merken op dat de rechter de persoon niet kent, maar de officier als het goed is wel. Als rechter zou je met de officier of RC kunnen bespreken of het in een bepaalde zaak zinvol en/of wenselijk is om een slachtoffergetuige ter zitting te horen. Zo geeft een rechter aan beide partijen (d.w.z. de verdachte en de officier van justitie, niet de getuige) de gelegenheid te geven iets te zeggen over een verzoek het slachtoffer/getuige ter zitting te horen. Daarnaast is er overleg tussen de rechters en de officier. Dan kan ook aan de orde komen of het slachtoffer een verhoor aan kan.

Dit veronderstelt wel dat de officier de belangen van de getuige in het oog houdt. Een rechter merkt hierover op dat hij de indruk heeft dat officieren tegenwoordig minder besef hebben van de gevolgen van hun beslissingen voor het slachtoffer en wat wel en niet nodig is voor het bewijs. Hij geeft als voorbeeld een zaak waarin een man al zijn vriendinnen had mishandeld. De laatste vriendin had aangifte gedaan. In het onderzoek werden alle eerdere vriendinnen gehoord. De officier besloot om ook een oude zaak in de tenlastelegging op te nemen, ondanks dat de betrokken vrouw duidelijk had aangegeven dat het lang geleden was, zij het niet meer precies wist en ze niet bij de zaak betrokken wilde worden omdat ze het had afgesloten. Nu werd ze toch als getuige bij het proces betrokken.

Een rechter geeft aan dat het voor het slachtoffer zelf ook goed kan zijn om op de zitting gehoord te worden. Je kunt hiermee ook laten zien dat het slachtoffer serieus genomen wordt, mits deze correct wordt bejegend. Een geïnterviewde jeugdrechter probeert op zitting altijd de verdachte te bewegen spijt te betuigen tegenover het slachtoffer, omdat dit het slachtoffer kan helpen bij de verwerking.

Angelique Jonkers (slachtoffer mensenhandel) heeft er achteraf spijt van dat ze niet op de zitting heeft verklaard:

“Volgens mij wou ik zelf niet getuigen op dat moment, Misschien als ik toen zelf had kunnen praten, was het er anders uitgekomen. Dat zou wel een gekkenhuis zijn geweest, maar dan had de officier mij ook vragen kunnen stellen, dat was moeilijker geweest, maar ook eerlijker.(...) Ik vind dat de rechter die het oordeel velt, zelf met het slachtoffer moet praten, zodat hij het gevoel krijgt... Wat je leest is toch anders dan wat iemand zelf vertelt.”

8.4 Voorbereiding op het verhoor ter zitting

Terwijl sommige officieren principieel geen contact met getuigen willen hebben voordat deze hun verklaring afleggen (zie hoofdstuk 7.7.3) zien anderen juist een duidelijke taak voor de officier in het voorbereiden van getuigen op het verhoor. Een officier noemt het voorbeeld van een verkrachtingszaak waarbij het slachtoffer - een hoogopgeleid meisje dat goed kon praten - helemaal dichtklapte zodra het over de verkrachting ging. In eerste aanleg liep de zaak daarop stuk; het slachtoffer wilde graag dat er een hoger beroep kwam. De officier heeft toen de getuige goed voorbereid op het verhoor, onder andere met tips over haar houding, zodat ze zich zelfverzekerder zou gaan voelen. Dat ging goed; het lukte haar om te verklaren en er volgde een veroordeling. De officier is er van overtuigd dat het feit dat het haar gelukt is de verklaring af te leggen heeft bijgedragen aan haar herstel.

8.5 Het getuigenverhoor

Veel van de overwegingen die spelen met betrekking tot het verhoor door de RC gelden ook met betrekking tot het horen van slachtoffergetuigen ter zitting. We behandelen deze niet allemaal opnieuw. Na bespreking van het juridisch kader gaan we in op twee aspecten: de aanwezigheid van de verdachte en bescherming van slachtoffergetuigen tegen suggestieve of intimiderende vragen bij het verhoor ter zitting.

8.5.1 Juridisch kader

De gang van zaken bij het getuigenverhoor ter zitting is gedetailleerd geregeld in de wet. De in het kader van dit onderzoek meest relevant punten worden hieronder weergegeven.

De rechter kan bepalen dat het getuigenverhoor met gesloten deuren plaatsvindt, en dus niet openbaar is. Dit kan onder meer indien de belangen van minderjarigen of de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van (o.a.) getuigen dit eisen (art. 269 Sv). Het OM kan voorstellen het slachtoffer te horen buiten aanwezigheid van de verdachte (Aanwijzing seksueel misbruik, Aanwijzing mensenhandel).

De voorzitter vraagt de getuige naar zijn gegevens. Het vragen naar bepaalde gegevens kan achterwege worden gelaten wanneer het vermoeden bestaat dat de getuige in verband met het afleggen van zijn verklaring overlast zal ondervinden. Dan neemt de rechtbank de maatregelen die

redelijkerwijs nodig zijn om de onthulling van dit gegeven te voorkomen (art. 290 Sv).

De getuige wordt beëdigd en moet de waarheid spreken (art. 290 lid 2 Sv). Wanneer meened wordt vermoed kan de rechtbank daarnaar een onderzoek laten instellen (art. 295 Sv). Als de getuige zonder goede grond (bijvoorbeeld verschoningsrecht) weigert vragen te beantwoorden kan hij worden gegijzeld wanneer dat voor het onderzoek dringend nodig is (art. 294 Sv).

De getuige wordt eerst ondervraagd door de rechters, daarna kunnen de officier van justitie en de verdachte vragen stellen. De verdachte mag tegen de verklaring van de getuige inbrengen wat tot zijn verdediging kan dienen. Wanneer de getuige tijdens het voorbereidende onderzoek nog niet is gehoord en op verzoek van de verdachte is opgeroepen of ter terechtzitting verschenen, wordt hij eerst door de verdachte en daarna door de rechters en de officier van justitie ondervraagd. In dat geval mag de officier van justitie opmerkingen maken over de ondervraging door de verdachte (art. 292 Sv).

De rechtbank kan - ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte - beletten dat een vraag die wordt gesteld door de verdachte of diens raadsman of door de officier van justitie wordt beantwoord. De officier van justitie en de verdachte mogen over iedere vraag opmerkingen maken, voordat deze wordt beantwoord (art. 293 Sv).

Slachtoffergetuigen die door de rechter ter zitting worden gehoord hebben, indien nodig, recht op een gebarentolk of een tolk-vertaler (art. 287 jo 274-276 Sv).

Hoewel de wet een getuige niet expliciet het recht toekent van bijstand door een advocaat, heeft de getuige wel het recht zich tijdens zijn verhoor ter terechtzitting laat bijstaan door een advocaat.⁸⁸

8.5.2 De praktijk

Over het horen buiten aanwezigheid van de verdachte zegt een rechter:

“In sommige zaken kun je het iemand niet aandoen om in de aanwezigheid van de verdachte te getuigen. Dan weet je bij voorbaat dat wanneer hij er bij zit, de getuige amper iets zal vertellen. In zo'n geval besluiten rechters wel om de getuige buiten aanwezigheid van de verdachte te horen.”

Een officier van justitie zegt de rechtbank wel eens te vragen een getuige buiten aanwezigheid van de verdachte te horen. Als voorbeeld geeft hij een zaak van drie meisjes die door een man betast waren.

Slachtofferondersteuners hebben de ervaring dat het steeds minder vaak gebeurt dat slachtoffers buiten de aanwezigheid van de verdachte worden gehoord.

De vrouw die slachtoffer werd van seksueel misbruik zegt over het verhoor ter zitting:

“Het hoger beroep was het verschrikkelijkste. Mijn advocaat had om gesloten deuren gevraagd. Dat heeft de rechtbank ook toegestaan. Maar ze mocht niet naast mij zitten. Er waren vier of vijf rechters. Je zit alleen in een bankje. Hij en zijn advocaat zaten achter mij. Ik hoorde hem ook opmerkingen over mij maken tegen zijn advocaat, dat ik loog. Hij mocht mij zelf ook vragen stellen. Daardoor wil je omkijken. Bij het andere meisje was het nog erger, ik hoorde dat hij haar bitch noemde. De rechter reageerde hier niet op. Ik weet ook niet of hij het gehoord heeft. Mijn advocaat heeft wel gevraagd of ik buiten zijn aanwezigheid gehoord kon worden, maar dat stond de rechter niet toe. Alleen gesloten deuren.”

Een rechter vindt het de taak van de rechter om te letten op toon en inhoud van de vragen en het slachtoffer te beschermen tegen suggestieve vragen. Ook andere rechters geven aan dat je getuigen wel enigszins kunt beschermen tegen bepaalde vragen van de verdediging, bijvoorbeeld door de verdachte te vragen aan te geven wat de relevantie van een vraag is. Een van hen voegt hier aan toe vragen alleen af te wijzen als ze echt niet relevant zijn. Een andere rechter geeft aan het

⁸⁸ HR 14 november 2006, LJV AX7447

verhoor niet af te werken aan de hand van een vooraf opgestelde lijst met vragen:

“Je probeert in gesprek te komen met de slachtoffergetuige. De evidente vragen die je hebt komen dan vanzelf wel aan de orde”.

Een officier van justitie stelt dat het de taak van de officier is om de integriteit van het slachtoffer te beschermen.

Slachtofferondersteuners wijzen op het belang van een actieve beschermende houding van de rechter op dit punt. Dit biedt het slachtoffer veiligheid en draagt bij aan het vertrouwen in het rechtssysteem.

Janneke Daniels (slachtoffer seksueel misbruik):

“De vragen werden gesteld door de rechters, door de officier (bedoeld wordt AG), de advocaat en door hemzelf. De officier vond het vervelend om mij vragen te moeten stellen. Hij zei ook dat hij dat naar vond. Maar ik was blij als hij vragen stelde. De zitting vond ik erger dan het verhoor bij de RC. Het was eigenlijk alleen de officier van wie ik een beetje het idee had... er waren vier rechters, bij een had ik het idee dat hij vragen stelde om het te weten, bij een andere kwam het over als ‘je zal wel liegen’, dat gevoel gaf hij me. Ik vond het ook heel eng welke rechter een vraag zou stellen. Er waren heel veel mensen die mij ondervroegen: de rechters, de officier, de advocaat, hijzelf. Het ergste van alles vond ik dat mijn advocaat niet naast me mocht zitten. Je zit daar dan helemaal alleen. (...) Ik vond het heel moeilijk, ik mocht met niemand meer praten nadat ik had getuigd. Ik was de eerste, ik moest toen alleen in een andere zaal gaan zitten tot alles klaar was. Mijn advocaat moest in de zaal blijven. Dat duurde twee uur of zo, dat waren een lange twee uur. De zaalwachter was wel heel aardig, die leefde met mij mee. Hij zei ook, sorry, maar je moet hier zitten en je mag met niemand praten. Ik wist vooraf ook niet of ik de eerste of de laatste zou zijn.”

8.6 Het horen van kinderen en verstandelijk beperkten ter zitting

8.6.1 Juridisch kader

De officier van justitie kan zich ertegen verzetten dat een minderjarig slachtoffer op zitting moet worden gehoord. In dat geval moet er wel een compensatie geboden worden voor het ontbreken van de mogelijkheid tot (rechtstreekse) ondervraging, zoals het ter zitting afspelen van de videoband die gemaakt is van het verhoor door de politie, het gelasten van een deskundigenverklaring ten aanzien van dat verhoor of het horen van de verbalisanten die dat verhoor hebben afgenomen (Aanwijzing seksueel misbruik, Aanwijzing mensenhandel, EHRM 20 december 201, *NJ* 2002, 435).

8.6.2 De praktijk

Kinderen en verstandelijk beperkten worden eigenlijk nooit op de zitting gehoord. Een rechter kan zich niet herinneren het ooit meegemaakt te hebben: “Je zet alles op alles om dit te voorkomen. zeker wanneer je weet dat advocaten vooral zullen proberen iemand uit evenwicht te brengen”. Er komen ook geen verzoeken binnen om kinderen of verstandelijk beperkten op de zitting te horen. Ook een officier van justitie heeft nooit meegemaakt dat een kind onder de 12 op een zitting werd gehoord. Bij jongeren (bijna volwassenen) gebeurt dit nog wel eens. Volgens een officier worden kinderen tot een jaar of 14 a 16 niet onder ede gehoord.

Een officier van justitie geeft aan dat hij bij verstandelijk beperkten meer op zijn hoede is ten aanzien van de waarheidsvinding. Een andere officier zegt niet te kunnen beoordelen of getuigen voor een zwakbegaafde zwaarder is.

8.7 Het slachtoffer als spreekgerechtigde en als benadeelde partij

We behandelen hier eerst het spreekrecht en de slachtofferverklaring in, daarna gaan we in op het slachtoffer als benadeelde partij.

8.7.1 Spreekrecht en slachtofferverklaring

Juridisch kader

Slachtoffers en nabestaanden van ernstige delicten kunnen op de terechtzitting een verklaring afleggen over de gevolgen die het delict bij hem of haar teweeg heeft gebracht (het zogenaamde spreekrecht; art. 302 Sv). Dit geldt ook voor minderjarigen vanaf 12 jaar, of jonger, mits in staat tot redelijke waardering eigen belangen.

De praktijk

De meningen en ervaringen met het spreekrecht verschillen. Een aantal rechters acht een schriftelijke slachtofferverklaring heel zinvol. Een van hen geeft wel aan de inhoud met een korreltje zou te nemen. Een RC waarschuwt dat je als rechter moet oppassen dat je de emotie niet teveel je oordeel over het bewijs/de zaak laat beïnvloeden. Een rechter geeft aan blij te zijn dat slechts mondjesmaat gebruik wordt gemaakt van het spreekrecht: "Geen gegil en gekrijs in de rechtszaal". Ook een RC merkt op dat het spreekrecht verstorend werkt op de zitting.

Een andere RC geeft juist aan de huidige mogelijkheden te beperkt te vinden: een slachtoffer zou zich in de uitoefening van het spreekrecht moeten kunnen laten vertegenwoordigen, bijvoorbeeld door een advocaat of een familielid. Hij noemt een zaak van een 76-jarige vrouw, die slachtoffer was van beroving en verkrachting. Ze was door het misdrijf helemaal de kluts kwijt en niet meer in staat te communiceren:

"Niemand kan dat dan op de zitting komen vertellen, dat zou wel moeten kunnen".

Een rechter vindt dat je slachtoffers die op de zitting verschijnen en daar aangeven iets te willen zeggen maar geen verzoek hebben gedaan om gebruik te maken van het spreekrecht of een vordering hebben ingesteld, toch de gelegenheid zou moeten geven iets te zeggen, ook al hoeft dat formeel niet. Ze heeft er spijt dat ze dat in een bepaalde zaak niet heeft gedaan.

Volgens een officier van justitie bepaalt de sfeer die de rechter creëert voor een belangrijk deel hoe het slachtoffer het spreken ervaart. Een andere officier van justitie constateert dat mensen het spreken op de zitting heel eng vinden, maar "ze hebben er wel zelf voor gekozen". Een rechter houdt met de setting rekening met de gevoelens van het slachtoffer dat gebruik maakt van het spreekrecht. Dat betekent bijvoorbeeld ervoor zorgen dat het slachtoffer niet vlak naast de verdachte staat ("zo nodig laat je de verdachte aan de andere kant van zijn advocaat zitten").

Twee van de geïnterviewde slachtoffers hebben gebruik gemaakt van hun spreekrecht. Martine Kroon (slachtoffer straatroof) was vooral verbaasd over de brief die ze vlak voor de zitting kreeg. Daarin stond dat ze aanwezig mocht zijn:

"Ik dacht: huh? Aanwezig mag zijn? Ik wou toch een verklaring afleggen, gebruik maken van het spreekrecht? Is er iets verkeerd gegaan? Dat betekende dat ik weer zelf moest gaan bellen om dat te checken. Dat heb ik gedaan, en toen bleek dat ik wel op de lijst stond voor het spreekrecht, en dat het een algemene brief was. Het zou fijn geweest als het op een andere manier was meegedeeld wanneer de zitting was, misschien niet met een heel schrijven, maar meer persoonlijk zou wel fijn zijn geweest".

Voor Johan Hermans (slachtoffer roofoverval) hief het spreekrecht zijn gevoel van 'oneerlijkheid' niet op:

"Je mocht een slachtofferverklaring lezen, maar of dat invloed heeft en of het de rechters interesseert weet ik niet. De ene rechter zat in zijn dossier te bladeren en de daders zitten achter je te lachen. Dan wil je al bijna niet meer. (...) Maar het helpt wel om een beetje je frustratie af te reageren."

Hij is het niet eens met het feit dat je niet alles mag zeggen wat je wilt en maar zo kort de tijd krijgt:

"Je mag heel veel opschrijven maar de helft wordt geschrapt. Het moet allemaal poeslief en aardig zijn. Dat hebben ze wel uitgelegd, dat je de verdachte niet mag beschadigen. Maar als je hoort wat zij allemaal over jou mogen zeggen. Zij mogen jou wel voor

leugenaar uitmaken, maar als jij wat wilt zeggen, zeggen ze 'je bent al aan de beurt geweest'. Ik krijg vijf minuten en zij de rest van de tijd. Zij mogen van alles over jou zeggen, maar jij mag niet reageren. Dan ben je wel erg ontgoocheld na zo'n dag. Het is goed dat je het woord mag doen, alleen jammer dat het heel erg aangepast was. Maar hij heeft het in ieder geval gehoord. Maar het had wel langer mogen duren en dat je alles had mogen zeggen. Dan had ik me nu waarschijnlijk beter gevoeld."

8.7.2 Het slachtoffer als benadeelde partij

Juridisch Kader

Degene die rechtstreeks schade heeft geleden door een strafbaar feit, kan zich ter zake van zijn vordering tot schadevergoeding als benadeelde partij voegen in het strafproces (art. 51a Sv). Het wetboek van strafvordering en verschillende richtlijnen geven nadere regels over de positie van de benadeelde in het strafproces. De benadeelde kan de vordering schriftelijk indienen, voor of tijdens de terechtzitting; de vordering kan ook mondeling tijdens de zitting worden gedaan. Ter terechtzitting mag de benadeelde zijn vordering toelichten, en onder meer vragen stellen aan getuigen (art. 332-335 Sv).

De praktijk

Een rechter heeft de ervaring dat (andere) rechters zich nog wel eens heel formalistisch opstellen rond een vordering benadeelde partij, ook als dat niet nodig is. Bijvoorbeeld:

"Als de jas van het slachtoffer kapot is gegaan bij een vechtpartij, en het slachtoffer stelt deze voor €150 te hebben gekocht, en vordert €100 als dagwaarde, dan moet je niet pietluttig vragen om een bonnetje. Het gaat om de redelijkheid."

Een andere rechter geeft aan de toewijzing van de vordering standaard te combineren met een schadevergoedingsmaatregel.

9 Uitspraak, hoger beroep en executie

9.1 Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de uitspraak, het hoger beroep en de executie van het vonnis. Onder het kopje uitspraak gaan we in op de bewezenverklaring, resp. vrijspraak, de aard en hoogte van de straf, de motivering van de uitspraak en de informatieverschaffing aan het slachtoffer. Waar van toepassing geven we eerst het juridisch kader aan. Over de executie van het vonnis is in de interviews niet gesproken.

9.2 De uitspraak

9.2.1 Bewezenverklaring / vrijspraak

Juridisch Kader

Een feit kan alleen bewezen worden wanneer er sprake is van wettige bewijsmiddelen en de rechter de overtuiging heeft dat de verdachte het feit heeft begaan (art. 338 Sv). Het bewijs kan niet uitsluitend worden aangenomen op grond van de verklaring van één getuige (art. 342 Sv).

Wanneer de verdediging niet in enig stadium van het geding de gelegenheid heeft gehad de persoon die een verklaring tegenover de politie heeft afgelegd te (doen) ondervragen kan die verklaring toch meewerken aan het bewijs, indien de betrokkenheid van de verdachte bij het hem ten laste gelegde feit in voldoende mate steun vindt in andere bewijsmiddelen, waarbij het steunbewijs betrekking moet hebben op de onderdelen van de belastende verklaring die door de verdachte worden betwist (HR 12 oktober 1999, *NJ* 1999, 827, aangehaald in Aanwijzing seksueel misbruik).

De praktijk

Een officier van justitie denkt dat het voor de meeste slachtoffers belangrijker is dat iemand voor de rechter moet verschijnen en dat er een veroordeling komt (bewezenverklaring), dan dat er een hoge straf komt. Erkenning dat het gebeurd is en dat er iemand voor ter verantwoording wordt geroepen is essentieel.

Een vrijspraak kan voor slachtoffers schadelijk zijn, vooral wanneer hun slachtofferschap daardoor miskend wordt. En voor slachtoffers is het helemaal onverteerbaar wanneer de vrijspraak het gevolg is van fouten of onzorgvuldigheden van justitie. Een officier noemt het voorbeeld van een zaak van een overval op een juwelier. Het vrouwelijk slachtoffer had bij een overval een mes op haar keel gekregen, en was toen dezelfde overvaller een paar weken later weer in de winkel kwam weggevlucht. De overvaller kwam achter haar aan, en stak haar buiten de winkel. Het OM had diefstal met geweld ten laste gelegd, maar de rechtbank sprak vrij van het geweld, omdat dit geen onderdeel van de overval was. Het steken was niet apart ten laste gelegd. Als OM valt dit bijna niet uit te leggen aan het slachtoffer, maar je moet dat toch doen, in alle openheid, om zo te proberen de schade nog wat te beperken.

9.2.2 Aard van de straf

Een aantal rechters merkt op dat slachtoffers straffen soms als te licht ervaren. Zo zegt een rechter:

“Slachtoffers willen graag dat er een gevangenisstraf wordt opgelegd. Een taak- of leerstraf wordt als licht ervaren”.

Een RC merkt ook dat slachtoffers straffen vaak als extreem laag ervaren, wat een aantasting van het rechtvaardigheidsgevoel meebrengt: “Al die moeite voor een werkstraf van 20 uur”. Dit geldt volgens hem in extreme mate voor verkeersdelicten. Volgens een officier vinden vooral slachtoffers in belagingszaken het vanwege hun veiligheid en rust wel erg fijn dat iemand lang vast zit. Een andere officier merkt op dat sommige slachtoffers juist vinden dat het belang van een therapie voor de dader voorop moet staan.

Een rechter stelt dat in de landelijke richtlijn over de strafmaat wel rekening wordt gehouden met

de ernst van het feit en het aangedane leed, maar op een geobjectiveerde manier en niet toegespitst op het individuele slachtoffer. Een andere rechter geeft aan dat het mogelijk is rekening te houden met de specifieke wensen van een slachtoffer door bijvoorbeeld een contactverbod of beperkingen op te leggen. Ook het toekennen van een schadevergoeding en het opleggen van een schadevergoedingsmaatregel is goed voor slachtoffers.

In dit kader wijst een rechter op het belang van verwachtingenmanagement en voorlichting: of en in hoeverre slachtoffers teleurgesteld zijn in een uitspraak hangt sterk samen met wat ze er van verwachten. Als voorbeeld geeft hij een zaak van een meisje dat aangifte had gedaan van verkrachting. Dat stuitte op bewijsproblemen omdat haar signalen dat zij niet wilde niet (voldoende) duidelijk waren geweest. De verdachte werd vrijgesproken, maar omdat aan het meisje van te voren duidelijk was gemaakt dat de kans daarop groot was en er ook achteraf de officier van justitie nog een gesprek met haar had gehad kon ze hiermee uit de voeten. Een officier merkt op dat de meeste slachtoffers wel reële verwachtingen hebben van straffen.

De slachtoffers hebben gemengde gevoelens over de uitspraak in hun zaak:

Martine Kroon's rechtvaardigheidsgevoel is niet helemaal bevredigd (slachtoffer straatroof):

"Ik blijf het krom vinden dat iemand het niet toelaat om onderzoek naar hem te laten doen en daardoor geen tbs kan krijgen. De dader heeft uiteindelijk ook alleen een gevangenisstraf gekregen en geen behandeling. Het is een behoorlijk zware straf, 10 jaar, maar toch is het raar dat de dader zelf mag beslissen of hij 'normaal' is of niet. Hij zou behandeld moeten worden, of anders zo lang mogelijk veilig opgeborgen. In ieder geval zou hij onderzocht moeten worden, om de kans op herhaling uit te sluiten. Die kans is er nu levensgroot."

Janneke Daniels (slachtoffer seksueel misbruik) heeft ondanks het feit dat de dader drie maal schuldig is verklaard (bij de rechtbank, in hoger beroep en in kort geding), een jaar moet zitten en een schadevergoeding moet betalen, niet het gevoel dat er recht is gedaan:

"Ik heb over het geheel het gevoel dat het allemaal niets heeft geholpen, dat hij over een tijdje weer doorgaat. Volgens mij heeft hij gewoon nog zijn trainingscentrum, alleen onder een andere naam. Het recht voor mij is dat er een stempel op zijn naam staat, dat je daar niet naar toe moet gaan. Zolang dat niet is opgelost heb ik niet het gevoel dat er recht is gedaan. Zolang hij zo'n stuk in de krant kan zetten, met zo'n zielig verhaal, weet hij het toch nog in zijn voordeel te draaien. Ik weet niet in hoeverre het goed loopt met zijn bedrijf verder. Aan de ene kant wil ik daar niets van weten, aan de andere kant..."

Angelique Jonkers (slachtoffer van mensenhandel) vindt vooral dat de rechter te gemakkelijk in zijn mooie praatje trapt:

"Uiteindelijk heeft de rechter hem vrijgesproken. Na twee weken belde de advocaat: 'Hij heeft gewonnen'. Dat heeft mij echt pijn gedaan. De rechter vond dat het niet bewezen was dat ik gedwongen was door hem om in de prostitutie te gaan werken. De officier stond zelf versted, de agenten ook. De advocaat en politie zeiden: 'het ligt niet aan jou. Hij heeft gewoon een vlotte babbel'. De politie zei, als we er geen zaak in hadden gezien, hadden we niet zoveel moeite gedaan. Het was wel een hard gelag, iedereen, stuk voor stuk, hebben ze heel veel moeite gedaan. (...) Dan hoor je het verhaal, loverboys pakken we aan. Ik vraag me af welke."

Johan Hermans (slachtoffer roofoverval) vindt dat de straf zwaarder had gemogen:

"Zesendertig maanden vind ik te licht. Hij krijgt begeleiding, reclassering, wordt geholpen met afkicken. Hij wordt geholpen en ik moet het zelf uitzoeken. Ik hoop dat ze dit keer als hij vrij komt een busje sturen om hem op te halen naar de kliniek en de reclassering. Anders loopt hij straks weer rond, gaat het gewoon door. Anders is het gewoon zinloos."

9.2.3 Lagere straf bij lange duur strafzaak

Voor slachtoffers is het moeilijk te begrijpen dat de lange duur van de strafzaak leidt tot strafvermindering, terwijl dat voor hen juist een extra lijdensweg betekent. Een rechter kan zich voorstellen dat dit voor slachtoffers onverteerbaar is:

“In de strafmaat houd je rekening met het aangedane leed, en in die zin zou je ook dan de lange duur kunnen meenemen, maar het werkt nu strafverminderend. Als rechter heb je wel de taak goed uit te leggen waar je rekening mee houdt, en waarom”.

9.2.4 Motivering van de uitspraak

Juridisch Kader:

De uitspraak moet met redenen omkleed zijn (art 349 e.v. Sv). Ook de beslissing op de vordering benadeelde partij moet worden gemotiveerd (art. 361 Sv).

De praktijk

Rechters geven aan dat de motivering van vonnissen de laatste jaren meer aandacht krijgt en dat ook vrijspraak over het algemeen beter wordt gemotiveerd:

“Wanneer er twijfel is moet je vrijspreken. Dat probeer je zo afgewogen mogelijk op te schrijven, waarbij je ook duidelijk probeert te maken dat vrijspraak niet wil zeggen dat het niet is gebeurd, maar alleen dat het niet bewezen kan worden”.

Een andere rechter stelt het nog wat scherper:

“Je kunt in het vonnis uitleggen dat vrijspraak niet betekent dat je twijfelt aan het verhaal van de aangeefster. Je kunt ook aangeven dat je wel denkt dat het op een bepaalde manier is gebeurd, maar dat het wettig bewijs er niet is”.

Een derde rechter geeft aan veel tijd te besteden aan de motivering van de straf en de vordering schadevergoeding: “In de strafmotivering laat je zien waarom het voor het slachtoffer vreselijk was; waarom het verwijt is gemaakt. Die erkenning is een vorm van mentale en morele genoegdoening” Eén rechter zegt de uitleg niet alleen ten behoeve van het slachtoffer te geven, maar ook zelf de behoefte te hebben om dit uit te leggen. Rechters merken wel op dat (nog) niet alle collega's vrijspraken uitgebreid motiveren.

Slachtofferondersteuners hebben de ervaring dat vooral beslissingen met betrekking tot de vordering benadeelde partij (niet ontvankelijk verklaren, afwijzen vordering, niet toewijzen van schadevergoedings-maatregel) lang niet altijd worden gemotiveerd.

9.2.5 Informatie aan het slachtoffer

Juridisch Kader

Zolang geen gewoon rechtsmiddel is aangewend kan worden volstaan met het wijzen van een verkort vonnis. Aan een vordering van de officier van justitie of een verzoek van de verdachte of diens raadsman, strekkende om een verkort vonnis aan te vullen, wordt gevolg gegeven, indien de vordering of het verzoek binnen drie maanden na de uitspraak is gedaan. Aan een zodanig verzoek van de benadeelde partij wordt gevolg gegeven, tenzij daarmee geen redelijk belang is gediend (art. 365a en 365c Sv).

De voorzitter verstrekt desgevraagd een afschrift van het vonnis en het proces-verbaal der terechtzitting aan ieder ander dan de verdachte of zijn raadsman, tenzij verstrekking naar het oordeel van de voorzitter ter bescherming van de belangen van degene ten aanzien van wie het vonnis is gewezen of van de derden die in het vonnis of in het proces-verbaal worden genoemd, geheel of gedeeltelijk dient te worden geweigerd. In het laatste geval kan de voorzitter een geanonimiseerd afschrift of een uittreksel van het vonnis en het proces-verbaal verstrekken. Onder het vonnis zijn begrepen de stukken die aan de uitspraak zijn gehecht. Van andere tot het strafdossier behorende stukken wordt geen afschrift of uittreksel verstrekt (art. 365 Sv).

De praktijk

Een rechter merkt op dat het slachtoffer niet automatisch een afschrift krijgt van het vonnis, maar

wel op aanvraag. Dat geldt ook als hoger beroep is ingesteld: "Ik zou niet weten waarom niet". Sommige officieren van justitie hebben na de uitspraak nog contact met slachtoffers. Ze geven dan informatie over de uitspraak en bespreken soms de mogelijkheid van hoger beroep.

Een officier geeft aan dat ze soms na de zaak een kopie van het requisitoir aan het slachtoffer geeft en/of een kopie van het vonnis. Naar haar ervaring helpt dat soms om de zaak beter te kunnen begrijpen of te verwerken. Ook is het van belang om open te zijn, ook wanneer zaken mis gaan. Als voorbeeld noemt ze een zaak van een overval, waarin het onderzoek knullig was gedaan. Tijdens het slachtoffergesprek was ze daar al open over geweest en had ze aangekondigd dat de zaak daar op de zitting op stuk zou lopen. Dat gebeurde ook. Toen ze achteraf alle stukken aan het slachtoffer gaf merkte ze dat die openheid erg gewaardeerd werd:

"Je doet de schade er niet mee teniet, maar zorgt wel dat die niet nog groter wordt."

Slachtofferondersteuners melden dat slachtoffers lang niet altijd bericht krijgen van de uitspraak. Soms komt er na een half jaar een briefje. Als slachtofferadvocaat is het al helemaal moeilijk om het vonnis te krijgen. Soms wordt afgifte van het vonnis geweigerd als er hoger beroep is ingesteld.

9.3 Hoger beroep

Juridisch Kader

In de Aanwijzing slachtofferzorg staat dat het Openbaar Ministerie de belangen van het slachtoffer laat meewegen in de beslissing om tegen een uitspraak in hoger beroep te gaan.

Praktijk

Ook hier speelt de afweging tussen het slachtofferbelang en het maatschappelijk belang. Zo geeft een officier van justitie aan dat je net als bij de beslissing om wel of niet te vervolgen bij de beslissing om wel of niet in beroep te gaan een afweging maakt tussen het maatschappelijk belang en het belang van het slachtoffer. Dat kan betekenen dat je in appèl gaat tegen de wens van het slachtoffer in. Eén officier voert na een vrijspraak altijd overleg met het slachtoffer over de vraag of er hoger beroep moet komen. Na een vrijspraak betekent een hoger beroep namelijk vrijwel altijd dat een slachtoffer op zitting gehoord zal moeten worden. Wanneer het slachtoffer niet wil, gaat ze niet in appèl. Uitzondering hierop zijn zaken waarin de medewerking van het slachtoffer niet nodig zal zijn, of wanneer het maatschappelijk belang erg groot is: dan volgt soms toch appèl. Een andere officier zegt bij het instellen van hoger beroep eigenlijk geen rekening te houden met wat het slachtoffer wil. De afweging wordt vooral gemaakt op juridische punten.

9.4 Executie

Juridisch Kader

Ter gelegenheid van de voorgeleiding kan het OM een executie-indicator aan het dossier toevoegen, waarmee het aangeeft t.z.t. te willen adviseren over de te nemen besluiten inzake de verschillende vormen van te verlenen vrijheden. Bij zedenzaken dient altijd een executie-indicator geplaatst te worden. Het OM kan de executie-indicator ook op een ander moment plaatsen (Aanwijzing formulier risicoprofiel en executie-indicator).

Indien een executie-indicator is geplaatst (in ieder geval bij zedenzaken waarin een gevangenisstraf wordt gevorderd) wordt het slachtoffer benaderd met de vraag of het informatie wil ontvangen over de executiefase. Het slachtoffer kan worden geïnformeerd over de tenuitvoerlegging van de opgelegde straf. Ook het overlijden van de gedetineerde kan aan het slachtoffer worden meegedeeld. Het slachtoffer kan (beperkt) aangeven welke informatie het wil ontvangen. Aangegeven wordt dat het slachtoffer op een keuze kan terugkomen, maar daarover zelf bericht aan het OM moet sturen. Het slachtoffer moet een eventuele verhuizing (adreswijziging) zelf melden (Aanwijzing formulier risicoprofiel en executie-indicator).

In zedenzaken wordt het slachtoffer gewezen op de mogelijkheid om door tussenkomst van de behandelend opsporingsambtenaar of het OM op de hoogte te worden gehouden van de zaak tot en met de executie (Aanwijzing seksueel misbruik).

Slachtoffers kunnen (sinds 2005) informatie krijgen over het verloop van een tbs-maatregel via het

landelijk informatiepunt tbs-verlof. Slachtoffers die hier melden informatie te willen ontvangen worden op de hoogte gehouden van de opname in een tbs-kliniek; verloven (zowel begeleid als onbegeleid en proefverlof), ongeoorloofde afwezigheid, en overlijden van de tbs-gestelde. Het slachtoffer ontvangt van het parket informatie over de tbs-verlengingszittingen en de rechterlijke uitspraken (brochure 'Recht op informatie').

Ten aanzien van de terugkeer van zedendelinquenten in de maatschappij dienen de parketten bij voorkeur een 'Handleiding informeren van slachtoffers over invrijheidstelling van de dader' en een 'Terugkeerscenario' te hanteren. Voor handleiding en scenario bestaan geen landelijke modellen; deze moeten door de parketten zelf worden ontwikkeld (Aanwijzing seksueel misbruik).

Het slachtoffer dient in ieder geval in zaken waarin voor hem een gevaar bestaat de mogelijkheid hebben om op de hoogte te worden gesteld van de invrijheidstelling van de veroordeelde; het slachtoffer moet ook het recht hebben deze informatie niet te ontvangen (art 4(3) Europees Kaderbesluit).

In de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces is opgenomen dat wanneer een schadevergoedingsmaatregel is opgelegd, de Staat (het Schadefonds geweldsmisdrijven) het bedrag dat na acht maanden nog niet is betaald aan het slachtoffer uitkeert. Bij Algemene maatregel van bestuur kan worden bepaald dat dit voor een bepaalde tijd alleen geldt voor slachtoffers van gewelds- en zedenmisdrijven (art. 36f Sr nieuw).

De praktijk

In de gesprekken met de respondenten en in de focusgroep is ook gevraagd naar mogelijke knelpunten ten aanzien van secundaire victimisatie in de executiefase. Daarop werden alleen enkele opmerkingen gemaakt over de executie van toegewezen schadevergoedingen, die over het algemeen goed verloopt via het Justitieel Incassobureau. Langdurige executie van geldvordering in hele kleine beetjes kan echter frustrerend zijn voor slachtoffer. Slachtofferondersteuners kijken dan ook uit naar de nieuwe wet waarbij de staat het geldbedrag voorschiet aan slachtoffer.

10 Samenvatting en conclusies

10.1 Inleiding

In Nederland werden in 2008 bijna 5.2 miljoen mensen slachtoffer van een misdrijf (CBS 2008). De gevolgen hiervan kunnen voor het slachtoffer ingrijpend zijn, zoals een recente studie van het Sociaal en Cultureel Planbureau laat zien (Lamet e.a. 2009). Soms echter lijden mensen niet alleen door het misdrijf, maar ook door de strafrechtelijke reactie daarop. Zij hebben het gevoel dat het strafproces hen voor een tweede keer tot slachtoffer maakt. Daarover gaat dit onderzoek.

Doelstelling van het onderzoek was een verkenning van de vraag op welke wijze politie, OM en rechterlijke macht met slachtoffers in hun positie als getuige omgaan, meer in het bijzonder of er regelmatig sprake lijkt te zijn van verergering van het leed van het slachtoffer door of in de context van het getuigenverhoor. Achtergrond is de wens te voorkomen dat het slachtoffer extra schade lijdt door het strafproces. Het gaat hierbij vooral om slachtoffers van ernstige delicten.

Het onderzoek past in de toegenomen aandacht voor de positie van het slachtoffer in het strafproces. Voorbeelden daarvan zijn de verschillende slachtofferrichtlijnen, de invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en de recent aangenomen Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer. In de Memorie van Toelichting bij dit wetsvoorstel geeft de Minister van Justitie aan secundaire victimisatie te willen voorkomen: uitgangspunt is dat het strafproces het leed en de schade van het slachtoffer in ieder geval niet mag vergroten. Dit uitgangspunt is ook terug te vinden in het Europees Kaderbesluit inzake de status van slachtoffers in de strafprocedure. Dat betekent dat voortdurend een afweging dient plaats te vinden tussen de belangen van het slachtoffer en andere straf(proces)rechtelijke belangen zoals het belang van waarheidsvinding en de belangen van de verdachte.

Het onderzoek werd verricht in opdracht van het Wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum van het ministerie van Justitie (WODC). Het bestond uit twee fasen. In de eerste fase werd het begrip secundaire victimisatie nader verkend aan de hand van een literatuurstudie. De resultaten hiervan werden voorgelegd aan GGZ-deskundigen in twee focusgroep bijeenkomsten. In de tweede fase werden in totaal eenentwintig interviews gehouden met politie, officieren van justitie, RC's en strafrechters om de praktijk in beeld te krijgen. Focus van de interviews was de vraag of de professionals in de strafrechtketen actief proberen het risico op secundaire victimisatie te beperken en hoe zij dat doen. De vragen richtten zich vooral op de afweging tussen de belangen van de verdachte, het strafproces (waarheidsvinding en processuele belangen) en die van het slachtoffer: vindt er een belangenafweging plaats, hoe en op welke momenten in het strafproces, en zijn hier voorbeelden van te geven? Tenslotte vond een focusgroep bijeenkomst plaats met slachtofferondersteuners (waaronder advocaten en medewerkers van Slachtofferhulp Nederland) en werd gesproken met vier slachtoffers van ernstige delicten (roofoverval, straatroof, seksueel misbruik en mensenhandel).

In dit hoofdstuk vatten we de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek samen en trekken we enkele conclusies. Op grond van de bevindingen in de voorgaande hoofdstukken is een groot aantal concrete aanbevelingen te formuleren. Wij doen dit niet. Het verkennende karakter en de beperkingen van het onderzoek (niet kwantitatief/representatief maar inventariserend) brengen mee dat conclusies slechts globaal kunnen zijn. We formuleren de conclusies aan de hand van de onderzoeksvragen.

De centrale onderzoeksvraag was:

Zijn er indicaties dat - in Nederland- secundaire victimisatie van slachtoffers als gevolg van hun positie als getuige in het strafproces regelmatig voorkomt, en zo ja, waar zitten dan vooral de knelpunten?

Deze algemene onderzoeksvraag werd opgedeeld in een aantal subvragen:

1. Wat moet precies onder secundaire victimisatie worden verstaan; en hoe verhoudt secundaire victimisatie zich tot secundaire traumatisering?

2. Is secundaire victimisatie te objectiveren en meetbaar te maken?
3. Wat zijn risicoverhogende en beschermende factoren ten aanzien van secundaire victimisatie?
4. Vindt er volgens professionals binnen de strafrechtketen regelmatig secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen plaats (in het algemeen, en in het bijzonder tijdens de getuigenverhoren)?
5. Wat zijn in de praktijk de belangrijkste knelpunten met betrekking tot secundaire victimisatie?
6. Maken de verschillende actoren in het strafproces een bewuste afweging van de belangen van het slachtoffer, respectievelijk proberen zij secundaire victimisatie bewust te vermijden (in het algemeen, en in het bijzonder tijdens de getuigenverhoren)?

Alvorens de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden, gaan we eerst in op de subvragen.

10.2 Wat moet onder secundaire victimisatie worden verstaan?

Voor dit onderzoek is secundaire victimisatie gedefinieerd als 'verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces'. Daarmee is gekozen voor een definitie aan de hand van de gevolgen die het voor het slachtoffer heeft, *in casu* verergering van het leed of de schade die door het oorspronkelijke misdrijf (de primaire victimisatie) is toegebracht. Kern is (het gevoel van) hernieuwd slachtofferschap teweeggebracht door het strafproces zelf en het negatieve effect hiervan voor het slachtoffer. Of het slachtoffer daadwerkelijk extra leed of schade door het strafproces ondervindt hangt niet alleen af van het strafproces en het optreden van de betrokken autoriteiten daarbinnen, maar ook, zoals deze studie laat zien, van de aard en ernst van het misdrijf, persoonlijke eigenschappen van het slachtoffer en de sociale context.

Sommige auteurs stellen dat het bij secundaire victimisatie moet gaan om vermijdbare nieuwe nadelen. Wij hebben daar niet voor gekozen. Wat vermijdbaar is of niet, is immers aan discussie onderhevig en onder meer afhankelijk van het bestaande strafrechtssysteem. Dit laatste is geen vaststaand gegeven. Ook de vraag of daar veranderingen in moeten worden aangebracht zodat secundaire victimisatie die nu als onvermijdbaar wordt beschouwd, vermijdbaar kan worden gemaakt moet gesteld kunnen worden. Dat betekent niet dat alle secundaire victimisatie vermijdbaar is: logischerwijze zal het streven secundaire victimisatie te voorkomen zich primair richten op die vormen die (het meest) gemakkelijk te vermijden zijn.

Uit het onderzoek komen vier verschillende vormen van secundaire victimisatie naar voren: negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem; verergering van de effecten van het oorspronkelijke trauma als gevolg van het misdrijf; belemmering van herstel; en een tweede, nieuw trauma als gevolg van het strafproces. De twee vormen die in de literatuur, de focusgroepen en de interviews met de slachtoffers het meest duidelijk naar voren komen, zijn negatieve psychologische effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem en, waar het gaat om getraumatiseerde slachtoffers, verergering van de effecten van het oorspronkelijke trauma. Dit laatste vatten we onder de term re-traumatisering. Deze twee vormen van secundaire victimisatie moeten van elkaar worden onderscheiden. De eerste heeft betrekking op alle slachtoffers van misdrijven, bij de tweede gaat het uitsluitend om slachtoffers die reeds door het misdrijf zijn getraumatiseerd. Re-traumatisering (ook wel secundaire traumatisering genoemd) als gevolg van het strafproces is daarmee een enger begrip dan secundaire victimisatie. Secundaire victimisatie in de vorm van belemmering van herstel komt vooral in de focusgroepen en de interviews met de slachtoffers - direct of indirect - aan de orde. Victimisatie door een tweede, nieuw trauma als gevolg van het strafproces wordt zowel in de literatuur als in de focusgroepen en de interviews alleen als uitzondering genoemd.

10.3 Is secundaire victimisatie te objectiveren en meetbaar te maken?

Opvallend is dat er verschillende onderzoeken zijn gedaan naar de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers (zie o.a. SCP 2009), maar niet of nauwelijks naar secundaire victimisatie als gevolg van het strafproces. De twee belangrijkste onderzoeken die wij hebben gevonden zijn die van Orth (2002) en Orth en Maercker (2004). Deze betreffen respectievelijk secundaire victimisatie in de

vorm van negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem, en secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering. Wij hebben geen (empirisch) onderzoek gevonden naar secundaire victimisatie in de vorm van belemmering van herstel of een nieuw, tweede trauma als gevolg van het strafproces. Dat wil overigens niet zeggen dat dit niet voorkomt. Met name belemmering van herstel komt in de focusgroepen en de interviews met de slachtoffers wel naar voren.

Het onderzoek van Orth meet secundaire victimisatie in de zin van negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem aan de hand van de (psychologische) effecten van het strafproces zoals ervaren door de betrokken slachtoffers. Daarbij werd met behulp van een vragenlijst naar de volgende dimensies gekeken: het vermogen om met het misdrijf om te gaan, zelfvertrouwen, vertrouwen in de toekomst, vertrouwen in het rechtssysteem en geloof in een rechtvaardige wereld.

Waar het gaat om het meten van veranderingen in cognitieve schema's is mogelijk ook de World Assumptions Scale (WAS) zoals ontwikkeld door Janoff-Bulman (1989; 1992) interessant. Dit instrument meet (negatieve) veranderingen in het beeld dat mensen over zichzelf en de wereld hebben als gevolg van traumatische gebeurtenissen. Van deze vragenlijst bestaat ook een Nederlandse vertaling (Denkers 1996). Een ander mogelijk interessant meetinstrument is de Post Traumatic Cognitions Inventory Scale (PTCI), ontwikkeld door Foa (1999). Ook hier gaat het om cognitieve factoren als een negatief zelfbeeld, negatieve beelden over de wereld en het zichzelf de schuld geven ('self blame') als gevolg van traumatische gebeurtenissen. Nadeel van beide schalen is dat zij gericht zijn op het meten van de gevolgen van traumatische gebeurtenissen. Of zij ook bruikbaar zijn als instrument om cognitieve veranderingen als gevolg van het strafproces te meten zou nader onderzocht moeten worden.

Met betrekking tot het meten van secundaire victimisatie in de zin van re-traumatisering zou aangesloten kunnen worden bij het onderzoek van Orth en Maercker (2004). Zij maken gebruik van de Impact of Event Scale-Revised (IES-R) voor het meten van de korte en lange termijn effecten van betrokkenheid bij de rechtszaak op de (toename van de) frequentie van posttraumatische stressreacties.

Daarnaast zouden, ervan uitgaand dat de tevredenheid van slachtoffers met het strafproces gerelateerd is aan het voorkomen van secundaire victimisatie, methoden om de tevredenheid van slachtoffers te meten een rol kunnen spelen. Daarbij is wel een aantal kritische opmerkingen te plaatsen. Zo is een interessant gegeven uit trauma onderzoek dat uit de meeste studies naar de effecten van zogenaamde *single session debriefings* naar voren komt dat pathologie met behulp van een dergelijke eenmalige interventie niet wordt voorkomen, terwijl de deelnemers meestal wel erg tevreden zijn (Kleber & Mittendorff 2000).

10.4 Risicoverhogende en beschermende factoren

De volgende vraag is welke factoren de kans op secundaire victimisatie vergroten (risico factoren) en welke factoren het risico hierop verminderen (beschermende factoren). Literatuur en focusgroepen geven hierop geen eenduidig antwoord. Wel komt een aantal elementen steeds naar voren, waarbij in grote lijnen een positieve 'score' hierop als beschermende factor wordt gezien en een negatieve als risicofactor:

- Procedurele rechtvaardigheid: op welke wijze is de beslissing tot stand gekomen? Doen de autoriteiten genoeg hun best om het recht te herstellen? Zijn beslissingen gebaseerd op feiten/informatie in plaats van meningen? In dit kader speelt ook de spanning tussen de belangen van de dader (presumptie van onschuld) en die van slachtoffer (twijfel aan diens geloofwaardigheid)
- Bejegening of interactionele rechtvaardigheid: wordt het slachtoffer bejegend op een respectvolle, correcte, neutrale (niet vooringenomen), vriendelijke en persoonlijke wijze?
- Participatie en procescontrole: heeft het slachtoffer een stem in het strafproces, wordt het slachtoffer erkend als bijzondere betrokkene in het strafproces, kan het een actieve rol spelen in het strafproces en wordt rekening gehouden met de wensen en belangen van het slachtoffer?
- Tevredenheid over de uitkomsten van het proces: is naar de ervaring van het slachtoffer recht gedaan? Dit hangt nauw samen met erkenning van het leed dat het misdrijf heeft aangericht, maar staat maar zeer beperkt in relatie tot de zwaarte van de straf

- Informatieverschaffing: is het slachtoffer geïnformeerd over zijn/haar positie als slachtoffer en getuige en wat hij of zij kan verwachten van het strafproces? Daarbij gaat het niet alleen om goed en tijdig informeren, maar vooral ook om vaak en herhaald informeren
- De aanwezigheid van juridische en psychologische bijstand. Bij juridische bijstand gaat het vooral om informatie aan het slachtoffer over zijn of haar rechten, het verloop van de strafzaak en verwarrende juridische taal, voorbereiding op wat hem of haar te wachten staat en het gevoel van het slachtoffer dat zijn of haar belangen (ook) worden verdedigd; bij psychologische bijstand vooral om de voorbereiding op en het volhouden van het strafproces, en het omgaan door het slachtoffer met zijn of haar ervaringen in het strafproces.
- Veiligheid, zowel in de zin van een veilige setting bij het verhoor, als in de zin van bescherming tegen intimidatie en bedreiging van het slachtoffer (en zijn of haar dierbaren)
- (Het bieden van) een steunende sociale context
- De lengte van het strafproces: een lange tijdsduur tussen aangifte en strafzaak wordt als risicoverhogend gezien.

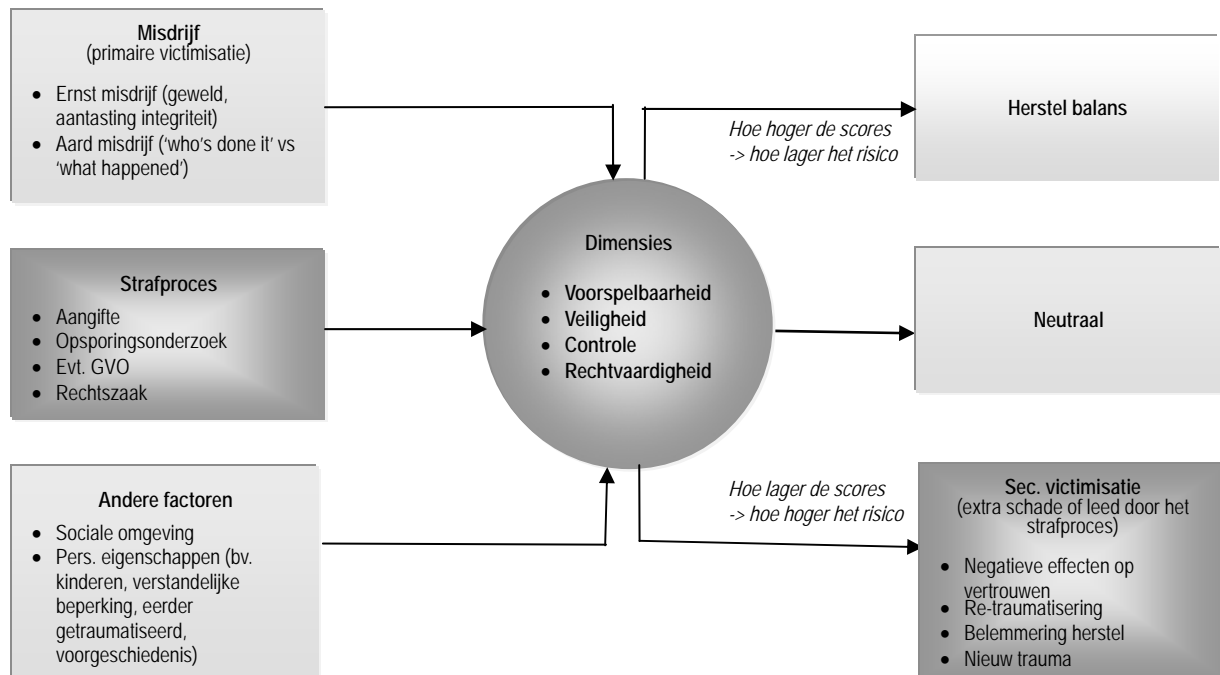
Tussen deze factoren bestaat geen scherpe scheidslijn. Deels overlappen ze elkaar en elementen die bij de ene auteur onder procedurele rechtvaardigheid worden geschaard, vinden we bij anderen terug onder bejegening (interactionele rechtvaardigheid), zoals bijvoorbeeld neutraliteit, of worden als aparte factor benoemd, zoals participatie.

Duidelijk is ook dat de vraag of secundaire victimisatie (in welke vorm dan ook) optreedt niet alleen heeft te maken met factoren binnen het strafproces zelf, maar ook met de (beleefde) ernst en de aard van het misdrijf en met factoren die gerelateerd zijn aan de persoon van het slachtoffer. Daarbij gaat het niet alleen om persoonlijke kenmerken van het slachtoffer (zoals leeftijd, sekse, de vraag of het slachtoffer al eerder getraumatiseerd is en psychologische eigenschappen, zoals veerkracht), maar ook om de sociale omgeving van het slachtoffer, zoals de aanwezigheid van een steunend sociaal netwerk. Met betrekking tot de aard van het misdrijf wordt het onderscheid tussen 'what happened' and 'who's done it' zaken genoemd. Bij het eerste type zaken staat de geloofwaardigheid van het slachtoffer direct op spel.

Deze conclusie sluit aan bij SCP onderzoek naar de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers (Lamet e.a. 2009). Deze studie laat zien dat de gevolgen die een misdrijf heeft voor het slachtoffer niet alleen afhankelijk zijn van de kenmerken van het misdrijf, maar evenzeer van demografische en sociaaleconomische omstandigheden (waaronder de sociale omgeving van het slachtoffer) en psychologische eigenschappen van het slachtoffer zelf. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze factoren evenzeer een rol spelen bij secundaire victimisatie. Voor wat betreft de ernst en aard van het misdrijf concludeert dit onderzoek dat vooral misdrijven die zich afspelen binnen de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer een grotere impact lijken te hebben (Lamet e.a. 2009).

Centrale thema's die door alle genoemde factoren heen lopen zijn voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid/controle en rechtvaardigheid. Deze vier begrippen komen zowel in de literatuur als in de focusgroepen steeds terug en kunnen ons inziens bij het begrijpen en voorkomen van secundaire victimisatie een verbindende en centrale rol spelen. Het belang hiervan wordt ondersteund vanuit de trauma theorie (o.a. Brewin 2001; Janoff Bulman 1989 en 1992; Foa 1999; Winkel 2007).

Op grond van bovenstaande bevindingen hebben we een model opgesteld dat kan helpen om secundaire victimisatie beter te begrijpen. In het model plaatsen we de vier bovengenoemde dimensies - voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid/controle en rechtvaardigheid - centraal. Factoren die positief scoren op deze dimensies (d.w.z. bijdragen aan veiligheid, voorspelbaarheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid) vergroten de kans op herstel. Factoren die negatief scoren op de dimensies (d.w.z. bijdragen aan onveiligheid, onvoorspelbaarheid, onbeheersbaarheid en onrechtvaardigheid) vergroten het risico op extra leed en schade. Voor het strafproces betekent dit dat het risico op secundaire victimisatie groter is wanneer de strafprocedure laag (negatief) scoort op de dimensies voorspelbaarheid, veiligheid, beheersbaarheid en rechtvaardigheid. Wanneer het strafproces hoog scoort op de genoemde dimensies is de kans op secundaire victimisatie kleiner; of kan het strafproces wellicht zelfs positief bijdragen aan herstel. Denkend vanuit deze vier dimensies is het ook minder belangrijk hoe de door verschillende auteurs genoemde beschermende en risicofactoren precies gecategoriseerd worden.

Het model maakt tevens duidelijk dat de factoren die zich binnen het strafproces voordoen niet geïsoleerd staan. Ook andere factoren 'scoren' op de dimensies veilig of onveilig, voorspelbaar of onvoorspelbaar, et cetera. Het betreft dan vooral factoren die zijn gelegen in het delict (sommige delicten tasten bijvoorbeeld het gevoel van integriteit en veiligheid meer aan dan andere), de persoonlijke eigenschappen van het slachtoffer en de sociale omgeving. We gaan er van uit dat het uiteindelijke risico op secundaire victimisatie door al deze factoren wordt beïnvloed. Voor het strafproces is dit relevant, omdat het betekent dat sommige slachtoffers (gezien de aard van het delict, hun persoonlijke eigenschappen of omgevingsfactoren) extra kwetsbaar of vatbaar zijn voor secundaire victimisatie.

10.5 Vindt secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen regelmatig plaats?

Hoewel verschillende onderzoekers het strafrechtstelsel als oorzaak van secundaire victimisatie noemen, is hier, zoals eerder geconstateerd, weinig onderzoek naar gedaan. Voor zover onderzoek is gedaan lijkt secundaire victimisatie zich vooral voor te doen in de vorm van negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in een rechtvaardige wereld en in het rechtssysteem (Orth 2002). De studie van Orth en Maercker (2004) onder slachtoffers die aan PTSS lijden, laat geen relatie zien tussen het strafproces en re-traumatisering van de betrokken slachtoffers, dat wil zeggen de verergering (van de effecten) van het oorspronkelijk trauma door het misdrijf. Ook de meeste andere studies laten geen positief verband zien tussen het strafproces en de toename van posttraumatische stressreacties.

Op basis van de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews met professionals en slachtoffers lijkt geconcludeerd te kunnen worden dat secundaire victimisatie van slachtoffers door het strafproces met enige regelmaat voorkomt. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat objectieerbare criteria om secundaire victimisatie vast te stellen ontbreken, en door sommige respondenten ook wordt gemist bij het beantwoorden van de vraag.

Het lijkt hierbij vooral te gaan om secundaire victimisatie in de zin van negatieve psychologische effecten op het vertrouwen in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem en minder om re-traumatisering, hoewel het moeilijk is hier echt conclusies over te trekken. Het eerste is niet alleen schadelijk voor de betrokken slachtoffers maar raakt ook een publiek belang, *in casu* de bereidheid om (in de toekomst) aangifte te doen en mee te werken aan het strafproces. Wanneer het strafproces psychologische schade aan het slachtoffer toebrengt moet dat beschouwd worden als een ernstig ongewenst effect van het strafrechtstelsel.

M.b.t. re-traumatisering zijn twee opmerkingen te maken: enerzijds laat onderzoek naar de gevolgen van ernstige misdrijven zien dat een aanzienlijk deel van de slachtoffers te maken krijgt met post traumatische stressstoornissen (PTSS) als gevolg van het misdrijf (zie o.a. Orth en

Maercker 2004; Winkel 2007); anderzijds duiden de (schaarse) onderzoeken die wij hierover gevonden hebben op het ontbreken van een relatie tussen re-traumatisering en het strafproces (Orth en Maercker 2004). Gezien de redelijk grote groep slachtoffers die in beginsel het risico van re-traumatisering door het strafproces loopt, lijkt meer en nader onderzoek naar de relatie tussen re-traumatisering en het strafproces gerechtvaardigd.

Daarnaast wordt belemmering van herstel genoemd door de slachtofferondersteuners en komt dit ook in de interviews met slachtoffers naar voren. Voorbeelden zijn het uitstellen van behandeling van kinderen totdat het verhoor heeft plaatsgevonden en het niet aan verwerking toekomen zolang de strafzaak (die meerdere jaren kan duren) nog loopt. Victimisatie door een nieuw, tweede trauma veroorzaakt door het strafproces wordt door de respondenten slechts als uitzondering genoemd.

Daarnaast zijn drie andere bevindingen in dit kader relevant. Ten eerste dat het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Plan Bureau laat zien dat juridisch ernstige misdrijven niet altijd ernstige gevolgen hebben en, omgekeerd, dat juridisch niet ernstige misdrijven soms ernstige gevolgen hebben (Lamet e.a. 2009). Dit pleit ervoor om eventueel vervolgd onderzoek naar secundaire victimisatie niet alleen op slachtoffers van juridisch ernstige delicten te richten. De in dit onderzoek ontwikkelde 'dimensies' zouden een goede indicatie kunnen geven voor wat door een slachtoffer als ernstig wordt ervaren. Zo lijken bijvoorbeeld de voorspelbaarheid van het misdrijf en de mate waarin het misdrijf het gevoel van veiligheid van het slachtoffer aantast indicatoren te zijn.

Ten tweede dat sommige groepen slachtoffers meer kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie dan andere. Daarbij gaat het niet alleen om kinderen en mensen met een verstandelijke beperking, maar ook om slachtoffers die kampen met taalkundige, culturele of taalkundige obstakels. Bovendien laat onderzoek zien dat PTSS niet alleen een gevolg is van trauma, maar ook een risicofactor vormt voor herhaald slachtofferschap (Winkel 2007; 2009). Dit speelt mogelijk ook een rol bij de kwetsbaarheid voor secundaire victimisatie. Ook dit vergt nader onderzoek.

Ten derde laat onderzoek zien dat het bij secundaire victimisatie niet alleen om bewust verlopende processen gaat, maar ook om onbewust verlopende processen kan gaan. Zo blijkt uit diverse studies die bij de politie zijn uitgevoerd, dat verhoorders (ook gespecialiseerde en getrainde rechercheurs) vaak twijfelen aan de geloofwaardigheid van slachtofferverklaringen op grond van de manier waarop die verklaring wordt afgelegd, waarbij non-verbale presentatie zelfs een sterker effect lijkt te hebben op de geloofwaardigheid van een verklaring dan de inhoud van die verklaring (Winkel & De Winter 1996; Winkel 1999). Op dergelijke onbewust werkende processen is in bredere zin vrij moeilijk greep te krijgen: het is uiterst lastig om de prevalentie daarvan te schatten met behulp van empirisch onderzoek.

10.6 De belangrijkste knelpunten met betrekking tot secundaire victimisatie

In het onderzoek hebben we onze respondenten gevraagd om uit eigen beweging de belangrijkste oorzaken te noemen van secundaire victimisatie. Deze zijn weergegeven in 10.6.2. Daarnaast is uit het onderzoek een groot aantal specifieke knelpunten en aandachtspunten naar voren gekomen. Wij beperken ons hier tot de grote lijnen en de opvallendste punten. We ordenen deze nu niet, zoals hiervoor, volgens de verschillende fases van het strafproces, maar volgens de dimensies voorspelbaarheid, controle (beheersbaarheid), veiligheid en rechtvaardigheid (10.6.3 t/m 10.6.6). Tot slot besteden we afzonderlijk aandacht aan de bijzondere positie van kinderen en verstandelijk beperkten (10.6.7).

10.6.1. Algemeen

Secundaire victimisatie komt volgens alle respondenten voor. Als belangrijkste oorzaken geven zij de dadergerichtheid van het strafproces, de lange duur, een koele of weinig invoelende bejegening, twijfel aan de geloofwaardigheid van het slachtoffer, de behandeling van het slachtoffer door de advocaat van de verdachte en onvrede met de uitkomst. Een goede uitleg, toegankelijkheid en aandacht voor de positie van het slachtoffer worden genoemd als beschermende factoren. Ook de mate van voorspelbaarheid wordt genoemd, zowel ten aanzien van het delict zelf (zo zijn de meeste mensen wel berekend op diefstal van hun fiets, maar niet op een verkrachting of roofoverval), als ten aanzien van het verloop van het strafproces ('weten wat je kunt verwachten'). Opvallend is dat vrijwel iedereen bij secundaire victimisatie aan zedendelicten en huiselijk geweld denkt.

10.6.2. Voorspelbaarheid

Bij voorspelbaarheid gaat het erom dat het slachtoffer weet wat het kan verwachten en zich daarop kan instellen. Het risico op schade is kleiner wanneer wat feitelijk gebeurt meer strookt met wat wordt verwacht.

Informatievoorziening

Met het oog op de voorspelbaarheid is een goede informatieverstrekking van belang. In de praktijk wordt vooral in de zaken waarin bij de politie een informatief gesprek plaatsvindt voorafgaand aan de aangifte veel informatie gegeven. Zo wordt het slachtoffer voorbereid op de gedetailleerde en kritische ondervraging die het zal moeten ondergaan bij het doen van aangifte, en later in de procedure bij de RC of ter zitting. Zowel slachtoffers als respondenten uit de strafrechtketen geven aan dat een emotioneel belastend verhoor veel beter te verdragen is wanneer het slachtoffer hierop is voorbereid, en ook weet waarom het nodig is dat gedetailleerde en kritische vragen worden gesteld. In een informatief gesprek worden ook de verwachtingen van het slachtoffer ten aanzien van het strafproces vaak besproken. In zaken waarin geen informatief gesprek plaatsvindt voor de aangifte is de informatievoorziening vaak minder, en zijn slachtoffers minder voorbereid op wat gaat komen in de procedure.

De informatie die slachtoffers bij de politie krijgen komt vaak allemaal ineens. Verschillende respondenten geven aan dat informatie meer gedoseerd zou kunnen worden, deels schriftelijk zou kunnen worden gegeven en waar nodig herhaald zou kunnen worden. Toegankelijkheid van de behandelend rechercheur, in de zin dat een slachtoffer kan bellen wanneer deze meer informatie wil, is hierbij ook van belang. Ook is het van belang dat niet alleen informatie wordt gegeven over de politiefase, maar ook over het verdere strafrechtelijk traject, zoals het verhoor bij de RC, en de duur van het proces. Daarnaast is het belangrijk voor slachtoffers om te weten dat de verdachte het volledige procesdossier onder ogen/in handen krijgt. Nu zijn zij zich daar vaak niet van bewust. Tenslotte wordt opgemerkt dat ook slachtoffers die geen aangifte doen, maar 'slechts' een verklaring afleggen ook informatie zouden moeten ontvangen over een eventuele strafzaak.

De informatievoorziening in de fase na de aangifte is in de richtlijnen over het algemeen goed geregeld. In de praktijk doen zich echter knelpunten voor. Hoewel er in de afgelopen jaren met de slachtofferloketten het nodige is verbeterd, komt het voor dat slachtoffers niet geïnformeerd worden over een schorsing van de voorlopige hechtenis, dat slachtoffers niet of te laat horen van een sepotbeslissing of de beslissing om een zaak af te doen door middel van een TOM-zitting, en dat niet alle slachtoffers wordt gewezen op de mogelijkheid van een slachtoffergesprek. Dit betekent dat de systemen bij het OM om het slachtoffer te informeren nog niet waterdicht zijn.

Verhoor bij de RC

In tegenstelling tot politie en Openbaar Ministerie hebben rechters en RC's weinig richtlijnen, protocollen of afspraken over het informeren van en omgaan met slachtoffers/slachtoffergetuigen. Zo is er geen uniforme manier waarop slachtoffergetuigen worden opgeroepen voor een verhoor, en is deze oproep ook niet toegesneden op de bijzondere positie van het slachtoffer als getuige. De gang van zaken bij het verhoor wordt door de RC zelf bepaald en is dus bij iedere RC anders. Dat maakt het voor slachtofferondersteuners moeilijk om slachtoffers goed voor te bereiden op wat zij kunnen verwachten. Het verhoor door de RC vindt meestal laat in het onderzoek plaats. Verschillende slachtoffers geven aan dat zij het wachten op het verhoor en tussen verhoren erg belastend vonden. Dit geldt ook voor het op het laatste moment uitstellen van het verhoor wegens tijdgebrek. Vanuit het oogpunt van de voorspelbaarheid zou het goed zijn wanneer slachtoffers in een vroeg stadium weten of en wanneer ze gehoord gaan worden, en dat niet wordt afgewacht tot de advocaat van de verdachte hiertoe het initiatief neemt. Dit raakt ook aan het gevoel van controle.

De lange duur

De lange duur van de strafprocedure, de onzekerheid over die duur, en onduidelijkheid over waarom het zo lang moet duren, wordt ook als knelpunt genoemd.

10.6.3 Controle

Bij controle of beheersbaarheid gaat het om de vraag in hoeverre het slachtoffer het gevoel heeft invloed te kunnen uitoefenen op de strafzaak. Dat begint bij de vraag of er een strafzaak komt,

maar gaat ook om invloed op onderdelen. Centraal staat of je als slachtoffer het gevoel hebt dat het 'jouw zaak' is; dat je serieus wordt genomen en er toe doet.

Wel of geen aangifte resp. vervolging

Het is niet altijd het slachtoffer dat bepaalt of er een strafzaak komt. De verschillen in de diverse aanwijzingen (zeden: in beginsel geen zaak als slachtoffer dat niet wil; huiselijk geweld: in beginsel ambtshalve vervolging als slachtoffer geen aangifte doet) komen ook terug in de praktijk. Daarbij lijken vooral zedenrechercheurs het belangrijk te vinden dat het slachtoffer zelf de keuze maakt, terwijl andere respondenten vaker de mogelijkheid open willen houden 'het algemeen belang' te laten prevaleren. Om een afgewogen beslissing te kunnen nemen over het al dan niet doen van aangifte moeten slachtoffers goed en objectief geïnformeerd worden over de consequenties van het doen van aangifte. In zedenzaken en mensenhandelzaken gebeurt dit in een informatief gesprek; in andere zaken komt de keuze om wel of niet aangifte te doen niet expliciet aan de orde.

Beslissingen over voorlopige hechtenis, vervolging en de wijze van afdoening

Bij het nemen van beslissingen over de voorlopige hechtenis, al dan niet vervolgen en de wijze van afdoening (zoals het afdoen via een TOM-zitting, snelrecht of een voeging *ad informandum*) wordt slechts in beperkte mate rekening gehouden met de belangen van het slachtoffer. Wanneer er al een belangenafweging wordt gemaakt, gebeurt dat meestal *in abstracto*, of op basis van signalen die het slachtoffer aan het OM heeft gestuurd; officieren van justitie nemen zelden tot nooit zelf het initiatief om bij het slachtoffer te informeren naar diens wensen. Slachtoffergesprekken vinden meestal vlak voor de zitting plaats en worden vooral gebruikt om het slachtoffer te informeren. Een slachtoffergesprek direct na binnenkomst van de zaak op het parket, waarbij ook wensen en verwachtingen van het slachtoffer worden besproken, vindt slechts bij uitzondering plaats.

Inzage in en afschrift van de eigen aangifte resp. het dossier

Vanuit het oogpunt van controle en het gevoel serieus te worden genomen is het voor slachtoffers belangrijk dat ze - al dan niet via hun advocaat - het dossier van 'hun zaak' mogen inzien, en minimaal hun eigen aangifte. De mogelijkheid dat het slachtoffer inzage in en afschrift van het strafdossier kan krijgen lijkt op papier goed geregeld; een slachtoffer die stelt zich als benadeelde partij te willen stellen heeft volgens de wet dit recht. In de praktijk blijkt echter standaard gebruik gemaakt te worden van de uitzonderingsbepaling op basis waarvan het OM inzage kan weigeren. Het standaard toepassen van deze uitzondering kan niet de bedoeling van de wetgever zijn geweest en past niet in de gedachten achter de nieuwe wet, waarin het recht op inzage en afschrift stevig wordt verankerd. Soms krijgen slachtoffers ook geen inzage/afschrift wanneer zij beklag indienen tegen een besluit tot niet (verdere) vervolging of wanneer de verdachte hoger beroep heeft ingesteld. Door slachtofferondersteuners en slachtoffers wordt het niet mogen inzien van het dossier als groot knelpunt gezien. Het geen inzage krijgen in het strafdossier plaatst slachtoffers buiten het strafproces: het gaat over hen, maar zij mogen het dossier niet lezen. Daarentegen wordt door veel respondenten uit de strafrechtketen het belang van het mogen inzien van het strafdossier niet zo gezien, dan wel niet zo belangrijk gevonden (zie ook 10.7.3, belangenafweging).

Verschoningsrecht?

Van een van de respondenten kwam de suggestie slachtoffergetuigen een verschoningsrecht te geven ten aanzien van het beantwoorden van vragen, vergelijkbaar met het verschoningsrecht van familieleden van de verdachte. Daarmee kan het slachtoffer bepalen hoever de vragen mogen gaan. Verwacht mag worden dat de meeste slachtoffers willen getuigen (ze hebben immers ook aangifte gedaan) en dus de meeste vragen zullen beantwoorden. Door hen de mogelijkheid te bieden sommige vragen niet te beantwoorden zou je hen echter een zekere controle kunnen geven en het gevoel kunnen verminderen om aan de grillen van de advocaat van de verdachte te zijn overgeleverd.

Slachtofferadvocaat

Veel respondenten noemen het hebben van een eigen slachtofferadvocaat als manier om het gevoel van controle te vergroten: iemand die de taal spreekt, jouw belangen in de gaten houdt en voor je op kan komen. Dit vermindert het gevoel 'overgeleverd' te zijn aan een apparaat dat voor de meeste mensen onbekend is en waarvan zij de regels niet kennen.

10.6.4 Veiligheid

Veiligheid betreft zowel de fysieke veiligheid, als een sociaal/emotioneel veilige omgeving. Van fysieke onveiligheid kan sprake zijn wanneer het slachtoffer bang is voor represailles van de kant van de dader of voor confrontatie met de dader. Bij emotionele of sociale veiligheid gaat het vaak om de persoonlijke integriteit. Deze kan worden aangetast wanneer de privacy van het slachtoffer wordt geschonden, wanneer het niet fatsoenlijk wordt behandeld, of wanneer diens geloofwaardigheid en oprechte bedoelingen in twijfel worden getrokken.

Plaats van aangifte

Hoewel er geen juridische grond voor is, worden slachtoffers die aangifte willen doen in de praktijk soms toch verwezen naar het politiebureau van de plaats delict, ook wanneer ze zich in die plaats onveilig voelen.

Geheimhouding adres- en persoonlijke gegevens

Geheimhouding van adres- en persoonlijke gegevens is voor slachtoffers een belangrijk punt. In de praktijk worden niet alle slachtoffers gewezen op de mogelijkheid van domiciliekeuze en komen adresgegevens ondanks de domiciliekeuze soms toch in het dossier terecht. Ook blijken slachtoffers zich er lang niet altijd bewust van te zijn dat alle informatie die bij de politie terecht komt in het dossier komt, en dat de verdachte toegang heeft tot dit volledige dossier.

Informatie opvragen bij derden

Hoewel in ieder geval een aantal zedenrechercheurs zich bewust is van het feit dat informatie vragen ook informatie geven is, en dat dit consequenties kan hebben voor de veiligheid van slachtoffers, wijzen slachtofferondersteuners erop dat dit ook erg mis kan gaan, bijvoorbeeld bij slachtoffers van mensenhandel. Ook meisjes en vrouwen in families waarin er een belangrijke rol speelt lopen extra veiligheidsrisico's wanneer informatie naar buiten komt.

Het opvragen van informatie bij artsen en hulpverleners van het slachtoffer levert in de praktijk de nodige problemen op. Vooral de slachtofferondersteuners wijzen op het belang van een betere afstemming met het slachtoffer welke informatie opgevraagd zal worden. Zij bepleiten het actief informeren van slachtoffers over het feit dat de opgevraagde informatie opgenomen zal worden in het dossier en daarmee kenbaar zal zijn voor de verdachte. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door niet bij het intakegesprek of de aangifte een machtiging tot het opvragen van informatie door het slachtoffer te laten tekenen, maar op het moment dat informatie opgevraagd moet worden dit expliciet met het slachtoffer te bespreken en hiervoor gericht toestemming te vragen.

Verhoor RC en ter zitting; behandeling door de advocaat van de verdachte

Emotionele en sociale onveiligheid komt in het strafproces veelvuldig voor. Kritieke punten daarbij zijn verhoorsituaties, waarin slachtoffers gedetailleerd zeer persoonlijke, bij zedenzaken vaak intieme, zaken moeten vertellen, en waarin zij kritisch ondervraagd worden. De ondervraging door de advocaat van de verdachte tijdens het verhoor bij de RC of op zitting wordt hierbij door vrijwel alle respondenten als grootste knelpunt benoemd. Advocaten van de verdachte zijn er volgens het merendeel van de geïnterviewden vaak op uit het slachtoffer onderuit te halen om zo de zaak te kunnen winnen. Uit het onderzoek blijkt ook dat goede en realistische informatie vooraf over het verhoor (voorspelbaarheid) een verhoor voor het slachtoffer beter verdraagbaar kan maken, hoewel het ook dan een grote belasting blijft. Deze informatie wordt in zeden- en mensenhandelzaken doorgaans gegeven in het informatieve gesprek bij de politie. Daarbij wordt altijd ingegaan op het verhoor door de politie (aangifte), maar op het verhoor van de advocaat van de verdachte bij de RC vormt het informatieve gesprek niet altijd een adequate voorbereiding.

Vorbereiding op het verhoor

De vraag wie het slachtoffer zou moeten voorbereiden op het verhoor bij de RC of op de zitting wordt niet eenduidig beantwoord. Veel rechters en RC's verwijzen naar de officier van justitie. Officieren hebben echter een uiteenlopende taakopvatting waar het gaat om het voorbereiden van slachtoffergetuigen op een verhoor. Sommigen willen principieel geen contact hebben met getuigen voordat zij hun verklaring afleggen, anderen zien het wel expliciet als hun taak om het slachtoffer voor te bereiden. Slachtoffers geven aan het zeer te waarderen als ze het gevoel hebben dat de officier geïnteresseerd in hen is en voor hen opkomt.

De meeste respondenten geven aan dat een eigen advocaat van het slachtoffer een belangrijke rol

kan spelen in het voorbereiden van het slachtoffer op het verhoor. Over de vraag of het slachtoffer en diens advocaat bij die voorbereiding gebruik zouden moeten kunnen maken van de aangifte en het strafdossier verschillen de meningen. Ook over de aanwezigheid van een slachtofferadvocaat bij het verhoor bij de RC zijn de meningen verdeeld. Daar waar dit gebeurt lijken de ervaringen positief.

Rondom de zitting: erkenning aanwezigheid en confrontatie met de verdachte

Rechters geven aan niet altijd te weten of het slachtoffer aanwezig is op de zitting als deze zich niet stelt als benadeelde partij of gebruik maakt van het spreekrecht. Voor slachtoffers is het belangrijk dat hun aanwezigheid erkend wordt.

Rondom de zitting wil er nog wel eens wat fout gaan, slachtoffer en verdachten moeten bijvoorbeeld in dezelfde wachtkamer wachten of worden in de zittingszaal naast elkaar gezet. Twee slachtoffers vertellen dat zij rondom of op de zitting geïntimideerd zijn door de verdachte of familie zonder dat de rechter hierin ingreep. Een van hen zegt daarbij dat zij het bijzonder onveilig vond dat haar advocaat bij de zitting niet naast haar mocht zitten. Dit komt hun gevoel van veiligheid niet ten goede.

10.6.5 Rechtvaardigheid

Bij rechtvaardigheid gaat het erom dat het slachtoffer het gevoel heeft dat zij of hij rechtvaardig wordt behandeld en dat recht wordt gedaan.

Verwachtingenmanagement

Met het oog op de rechtvaardigheid is het van belang dat slachtoffers een reëel beeld hebben van de strafprocedure, de haalbaarheid van de zaak en de te verwachten uitkomst. Wanneer de verwachtingen te hoog gespannen zijn is de kans op teleurstelling en aantasting van het rechtvaardigheidsgevoel groot. Ook hiervoor is een informatief gesprek voorafgaand aan de aangifte van belang.

Onevenwichtigheid tussen positie verdachte en slachtoffers

Uit de gesprekken met slachtofferondersteuners en slachtoffers komt naar voren dat veel slachtoffers het verschil in positie tussen verdachte en slachtoffer als (uiterst) onrechtvaardig ervaren. Zij hebben het gevoel dat de verdachte alle rechten heeft en zij geen. Dit doet zich bijvoorbeeld gelden bij het geen kopie (kunnen) krijgen van hun eigen aangifte, al dan niet via hun advocaat. Slachtoffers ervaren het als onrechtvaardig dat zij hun eigen verhaal niet mogen lezen, terwijl de verdachte het wel heeft. Ook het gevoel dat de verdachte van alles over hen mag zeggen, maar zij niets over de verdachte speelt hier.

Gevolgen van het delict voor het slachtoffer

Onderzoek naar de gevolgen die het delict heeft voor het slachtoffer maakt niet standaard deel uit van het strafrechtelijk onderzoek. De gevolgen komen eigenlijk alleen in beeld wanneer dit voor de delictomschrijving relevant is (bijvoorbeeld ernstig letsel), of wanneer het slachtoffer gebruik maakt van slachtofferverklaring of spreekrecht. Een respondent doet de suggestie om standaard onderzoek te doen naar de gevolgen die het delict voor het slachtoffer heeft gehad. Dit is relevante informatie, bijvoorbeeld voor de strafmaat. Verwijzing naar de gevolgen in het vonnis kan ook bijdragen aan het gevoel dat recht is gedaan.

Motivering van het vonnis

Met het oog op het rechtvaardigheidsgevoel van het slachtoffer is het in zijn algemeenheid van belang strafvonnissen steeds goed te motiveren, en in de motivering waar mogelijk op een respectvolle manier aandacht te besteden aan het slachtoffer. Dit geldt ook bij een vrijspraak, en ook ten aanzien van de vordering benadeelde partij.

Uitkomst van de strafzaak

Dat een verdachte door te weigeren zich psychologisch te laten onderzoeken oplegging van tbs onmogelijk maakt, kan door slachtoffer als onrechtvaardig worden ervaren. Slachtoffers geven aan niet alleen een hoge (gevangenis)straf van belang vinden, maar juist (ook) het voorkomen van herhaling.

10.6.6 Kinderen en verstandelijk beperkten

Ten aanzien van kinderen en verstandelijk beperkten doet zich een aantal extra knelpunten voor. Zo komt het in de praktijk voor dat wordt gezegd dat kinderen niet met ouders of hulpverleners mogen praten over het gebeurde voordat een verhoor heeft plaatsgevonden. Ook wanneer het kind daaraan wel behoefte heeft en/of therapie nodig is.

Daarnaast is de regelgeving met betrekking tot het verlenen van toestemming voor een verhoor/onderzoek van kinderen door de ouders die het gezag hebben niet duidelijk. De algemene regels uit het BW veronderstellen dat beide ouders toestemming moeten geven; de richtlijnen met betrekking tot het studioverhoor spreken over toestemming van een ouder. In de praktijk lijkt hier niet eenduidig mee te worden omgegaan.

Kritische opmerkingen worden gemaakt over het uitgangspunt dat een kind slechts eenmaal gehoord mag worden. Zowel vanuit de praktijk als vanuit deskundigen zijn er signalen dat er geen noodzaak is voor deze beperking, terwijl deze beperking wel meebrengt dat zaken 'sneuvelen' omdat kinderen bij een eerste verhoor vaak nog niets durven te vertellen. Kritische opmerkingen zijn er ook over de lengte van het verhoor en (het gebrek aan) voorbereiding van kinderen hierop. Als *good practice* wordt verwezen naar de praktijk in de Verenigde Staten.

Ook wordt opgemerkt dat kinderen zelf nu weinig controle hebben over het proces, terwijl het wel over hen gaat. Aan kinderen zou bijvoorbeeld toestemming gevraagd kunnen worden voor het opnemen van het verhoor en zij zouden gewezen kunnen worden op het verschoningsrecht.

Tenslotte spreekt een aantal deskundigen hun zorgen uit over het horen van verstandelijk beperkten: zij wijzen erop dat het belangrijk is dat dit gebeurt - en blijft gebeuren - door, of in samenwerking met mensen die daar in getraind zijn, of dat nu speciaal opgeleide rechercheurs zijn, of rechercheurs in samenwerking met deskundigen.

10.7 Belangenafweging en vermindering van secundaire victimisatie

De laatste vraag is of de verschillende actoren in het strafproces een bewuste afweging maken van de belangen van het slachtoffer, respectievelijk of zij proberen secundaire victimisatie bewust te vermijden (in het algemeen, en in het bijzonder tijdens de getuigenverhoren). Hieronder maken we eerst enkele concluderende opmerkingen over de visie op de positie van het slachtoffer in het strafproces en de houding van de verschillende actoren ten opzichte van het beschermen van het slachtoffer tegen secundaire victimisatie. Wij achten het aannemelijk dat deze visie mede bepaalt hoe men aankijkt tegen de vermijdbaarheid van secundaire victimisatie, en de vraag of en hoe belangen worden gewogen. Daarna gaan we in op de belangenafweging.

10.7.1 Visie op de positie van het slachtoffer in het strafproces

Over de positie van het slachtoffer wordt vooral door het OM en de rechterlijke macht zeer uiteenlopend gedacht, variërend van 'het is goed zo' tot 'het moet anders'. De meeste professionals zien geen probleem in de schijnbare tegenstelling om zowel de verdachte voor onschuldig houden als de aangever voor slachtoffer. Dat hoort bij hun professionele neutraliteit. Toch merken relatief veel respondenten op dat zij er de voorkeur aan geven om van aangever te spreken in plaats van slachtoffer: dat ben je pas het bewezen is. Men realiseert zich duidelijk niet dat dit op gespannen voet staat met de nieuwe Wet versterking positie slachtoffers, waarin een met de 'onschuldpresumptie' voor daders vergelijkbare presumptie voor slachtoffers wordt ingevoerd: een slachtoffer moet als slachtoffer worden beschouwd totdat het tegendeel komt vast te staan. Alle respondenten zijn het erover eens dat de waarheidsvinding voorop staat. Dat vereist een kritische houding. Sommige respondenten geven expliciet aan dat zij die kritische houding voorop zetten, anderen waarschuwen dat dit niet in wantrouwen mag omslaan.

De eigen taakopvatting ten opzichte van slachtoffers loopt sterk uiteen. Waar de een het tot zijn taak rekent om (ook) de belangen van het slachtoffer te beschermen, is de ander van mening dat dit buiten zijn taken valt. De RC's en rechters verwijzen hiervoor vaak naar het OM, maar de officieren zelf verschillen daarover van mening. De meeste RC's en rechters vinden wel dat zij een taak hebben in het beschermen van slachtoffergetuigen tijdens het verhoor, m.n. tegen

intimiderende vragen (al is het maar vanuit het perspectief van waarheidsvinding), maar de mate waarin zij aangeven dit te doen verschilt sterk.

Wat opvalt is dat daar waar politie en Openbaar Ministerie nog een gemeenschappelijke basisvisie hebben op slachtofferzorg, welke is neergelegd in richtlijnen en aanwijzingen, deze gedeelde visie bij de rechterlijke macht ontbreekt. Tussen RC's en rechters lijkt de discussie over de positie van slachtoffers en de eigen rol op dat gebied ook niet of nauwelijks te worden gevoerd. Ieder heeft zijn/haar eigen opvattingen en zijn/haar eigen manier van omgaan met slachtoffers.

10.7.2 Belangenafweging

De vraag of alle respondenten zich in hun werk steeds bewust zijn van de belangen van slachtoffers is op basis van dit onderzoek moeilijk te beantwoorden. Desgevraagd kunnen de respondenten belangen benoemen, en aangeven of ze daar al dan niet rekening mee houden. Onze indruk daarbij is dat niet alle respondenten zich bij al hun beslissingen rekenschap geven van slachtofferbelangen. Zeker in situaties waar geen expliciete beslissing wordt genomen maar het proces 'zijn gang gaat' lijkt dit nauwelijks of niet het geval te zijn. Als er rekening wordt gehouden met slachtofferbelangen, gebeurt dat in grote lijnen omdat het in richtlijnen is voorgeschreven, omdat het slachtoffer een bepaald verzoek doet of omdat men een eigen beeld heeft van wat in het belang van het slachtoffer is. Vrijwel nooit neemt de betrokkene het initiatief om het slachtoffer zelf in de belangenafweging te betrekken.

Uit de interviews komt naar voren dat slachtofferbelangen vooral worden meegewogen wanneer deze niet teveel kosten en niet strijdig zijn met de belangen van verdachte of het belang dat het strafproces tot een goed einde wordt gebracht (het strafrechtelijk belang). Op al deze drie afwegingen gaan we hieronder kort in.

Slachtofferbelangen

Hoewel sommige professionals binnen het strafrecht slechts zeer beperkt ruimte zien voor het rekening houden met de belangen van slachtoffers, zijn de meeste geïnterviewde professionals best bereid dit tot op zekere hoogte te doen. Vooral wanneer het gaat om belangen van slachtoffers die niet ten koste gaan van belangen van anderen, is die bereidheid wel aanwezig. Maar het gaat niet vanzelf. Uit het verkennend onderzoek komt naar voren dat het nadenken over de belangen van slachtoffers en het rekening houden met deze belangen geen automatisme is voor de meeste (geïnterviewde) actoren in de strafrechtketen. Een voorbeeld is het oproepen van slachtoffers voor een getuigenverhoor: dit gebeurt veelal door een dagvaarding of door een op dwingende toon gestelde brief. RC's erkennen dat deze dwingende manier van oproepen kan bijdragen aan secundaire victimisatie. Toch wordt er vrijwel nergens de afweging gemaakt om te investeren in een manier waarop slachtoffers op een wat vriendelijker wijze opgeroepen zouden worden, ondanks het feit dat dit op geen enkele manier ten koste gaat van andere belangen.

In een enkel geval gaat het rekening houden met belangen van het slachtoffer wel ten koste van andere belangen, met name die van de verdachte of die van het strafproces als zodanig. Een voorbeeld is het afzien van een verhoor vanwege de schadelijkheid hiervan voor het betrokken slachtoffer met als consequentie dat de zaak wordt geseponeerd of vrijspraak volgt.

Het belang van de verdachte

Afweging van de belangen van het slachtoffer ten opzichte van de belangen van de verdachte vindt in zoverre plaats dat aan de verdachte de eis wordt gesteld zijn belangen te onderbouwen en te concretiseren. Zolang de verdachte dat niet doet, en er dus (nog) geen sprake is van een gerechtvaardigd belang maar slechts van een 'gesteld belang', is een aantal officieren van justitie en met name een aantal RC's geneigd de belangen van het slachtoffer in voorkomende gevallen zwaarder te laten wegen. Dit is onder meer aan de orde bij de vraag of een slachtoffer bij de RC gehoord moet worden. Zowel officieren van justitie als RC's wegen deze belangen soms op verzoek van het slachtoffer, maar ook vaak op eigen initiatief.

Echter, zodra de verdachte zijn belang (minimaal) kan onderbouwen, blijkt dat belang voor vrijwel alle respondenten in het onderzoek maatgevend: indien aan dat belang niet tegemoet wordt gekomen zal de strafzaak immers kunnen 'sneuelen'. Daarmee gaat het niet meer over het belang van de verdachte (het sneuelen van de strafzaak kan immers wel in diens belang worden geacht), maar op het belang dat we het strafrechtelijk belang hebben genoemd.

Het strafrechtelijk belang

Het belang van de verdachte gaat in ons systeem uiteindelijk boven het strafrechtelijk belang: wanneer het gerechtvaardigd belang van de verdachte is geschonden, sneuvelt de strafzaak. Vraag is of hetzelfde niet ook zou moeten gelden voor het gerechtvaardigde belang van het slachtoffer. Het belang van het slachtoffer zal vaak samenlopen met het strafrechtelijk belang: het slachtoffer zal immers vaak willen dat de strafzaak doorgang vindt en het recht zijn loop heeft. Het is echter denkbaar dat de schade die het slachtoffer door het strafproces lijdt, of dreigt te gaan lijden, niet opweegt tegen dit strafrechtelijk belang en dat de strafzaak voor het slachtoffer meer kwaad doet dan goed. Weegt in zo'n geval het belang van het slachtoffer op tegen het belang van de strafzaak? Deze belangenafweging blijkt maar zeer beperkt gemaakt te worden. Uit dit verkennende onderzoek blijkt dat deze afweging eigenlijk alleen bij de politie wordt gemaakt, en dan nog slechts bij zeden- en mensenhandelzaken, waar in de geldende aanwijzingen bij de instructies voor het informatieve gesprek expliciet wordt ingegaan op het afwegen van de consequenties van het doen van aangifte. Is de zaak eenmaal ingezonden door de politie, dan is er sprake van een rijdende trein en vindt er - enkele uitzonderingen daargelaten - geen afweging meer plaats tussen enerzijds een mogelijk belang van het slachtoffer om niet langer te lijden hebben van de strafzaak, en anderzijds het belang van de strafzaak zelf.

10.8 Slotconclusie

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat secundaire victimisatie van slachtoffergetuigen door het strafproces met enige regelmaat voorkomt. Daarbij lijkt het vooral te gaan om negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, de wereld en het rechtssysteem, en in mindere mate om re-traumatisering, dat wil zeggen verergering van de post traumatische stressreacties als gevolg van het oorspronkelijk misdrijf bij slachtoffers die aan PTSS lijden. Slachtofferondersteuners noemen daarnaast secundaire victimisatie in de vorm van belemmering van herstel; dit komt ook in de interviews met slachtoffers naar voren. Extra schade door een nieuw, tweede trauma veroorzaakt door het strafproces wordt slechts bij uitzondering genoemd.

Secundaire victimisatie speelt niet alleen bij het verhoor van het slachtoffer als getuige door de RC of op de zitting. Ook de onevenwichtigheid tussen de positie van de verdachte en die van het slachtoffer, de lange duur van het strafproces, gebrek aan informatie, bejegeningfactoren en onvrede met de uitkomst spelen een rol.

Centrale begrippen bij het voorkomen van secundaire victimisatie lijken voorspelbaarheid, controle/beheersbaarheid, veiligheid en rechtvaardigheid te zijn. Hoe hoger het strafproces hierop 'scoort', hoe kleiner de kans op secundaire victimisatie. Of het slachtoffer daadwerkelijk extra schade of leed ondervindt door het strafproces hangt echter niet alleen af van factoren binnen het strafproces, maar ook van de ernst en aard van het misdrijf, persoonlijke kenmerken van het slachtoffer en de sociale context. Ook deze factoren 'scoren' op de dimensies veilig of onveilig, voorspelbaar of onvoorspelbaar, et cetera. Bij persoonlijke kenmerken gaat het dan vooral om kenmerken die de behoefte aan voorspelbaarheid, veiligheid etc. groter kunnen maken, zoals eerdere traumatische ervaringen of een verstandelijke beperking. Voor het strafproces is dit relevant, omdat het betekent dat sommige slachtoffers (gezien de aard van het delict, hun persoonlijke eigenschappen of omgevingsfactoren) extra kwetsbaar of vatbaar zijn voor secundaire victimisatie.

Vanuit het oogpunt van voorspelbaarheid vormen vooral de informatievervalsing aan slachtoffers, de gang van zaken rondom het verhoor bij de RC of op de zitting en de lange duur van het strafproces knelpunten. Gebrek aan controle speelt vooral ten aanzien van beslissingen met betrekking tot vervolging, voorlopige hechtenis en de wijze van afdoening. De wensen en belangen van het slachtoffer spelen hierin slechts zeer beperkt een rol. Een duidelijk knelpunt vormt het verkrijgen van een afschrift van/inzage in de eigen aangifte en het strafdossier, al dan niet via de slachtofferadvocaat. Knelpunten met betrekking tot veiligheid zijn de keuze voor de plaats waar de aangifte wordt opgenomen, de geheimhouding van adres- en persoonlijke gegevens, het opvragen van informatie bij derden, met name het feit dat het slachtoffer zich er van bewust moet zijn dat alle informatie in het dossier wordt opgenomen en dus kenbaar is voor de verdachte, en het verhoor bij de RC of ter zitting, en dan vooral de behandeling door de advocaat van de verdachte. Ook is onduidelijk bij wie de verantwoordelijkheid ligt voor de voorbereiding van het slachtoffer op het verhoor en willen er nog wel eens dingen fout lopen rondom de zitting, zoals slachtoffers en

verdachten die bij elkaar in de wachtkamer of naast elkaar in de zittingszaal worden geplaatst. Waar het gaat om rechtvaardigheid ervaren slachtoffers vooral de onevenwichtigheid in de positie van verdachte en slachtoffer als onrechtvaardig: naar hun gevoel heeft de verdachte alle rechten en zij niets. Hieronder valt ook het gegeven dat de verdachte toegang heeft tot het gehele strafdossier met alle informatie over het slachtoffer, terwijl het slachtoffer vaak niet eens de eigen aangifte krijgt. Andere punten vanuit het perspectief van rechtvaardigheid zijn een goede motivering van het vonnis, hetgeen nu vaak ontbreekt - als slachtoffers het vonnis al krijgen -, en de uitkomst van de strafzaak. Met betrekking tot dit laatste valt op dat alle geïnterviewde slachtoffers het voorkomen van herhaling als belangrijk element noemen.

Over de positie van het slachtoffer in het strafproces denken vooral officieren van justitie, RC's en rechters zeer verschillend, variërend van 'het is goed zo en moet zo blijven' tot 'het moet anders'. Men lijkt zich nauwelijks bewust te zijn van de implicaties van de nieuwe Wet versterking positie slachtoffers. Dit geldt vooral waar het gaat om de invoering van een met de 'onschuldpresumptie' voor de daders vergelijkbare presumptie voor slachtoffers: een slachtoffer moet als slachtoffer worden beschouwd totdat het tegendeel komt vast te staan. Ook de opvattingen over de eigen taak met betrekking tot de bescherming van de belangen van het slachtoffer lopen zeer uiteen. Een gedeelde visie hierop lijkt vooral bij de rechtelijke macht te ontbreken. Over het algemeen zijn de verschillende respondenten wel bereid om de belangen van het slachtoffer mee te wegen. Dit gaat echter niet vanzelf. De indruk bestaat dat niet alle respondenten zich bij hun beslissingen steeds bewust zijn van slachtofferbelangen. Vrijwel nooit nemen respondenten het initiatief om het slachtoffer zelf in de belangenafweging te betrekken. Slachtofferbelangen worden vooral meegenomen zolang zij niet te veel kosten en niet strijdig zijn met de belangen van de verdachte of van het strafproces.

Tenslotte valt op dat nauwelijks (empirisch) onderzoek is gedaan naar secundaire victimisatie van slachtoffers als gevolg van het strafproces. Voor eventueel vervolgonderzoek is van belang dat dit zich niet alleen zou moeten richten op slachtoffers van juridisch ernstige delicten en dat bijzondere aandacht wordt besteed aan groepen die extra kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie. Hierbij gaat het niet alleen om kinderen en mensen met een verstandelijke beperking, maar ook om groepen die om andere redenen extra kwetsbaar zijn voor secundaire victimisatie.

Summary

In 2008 almost 5.2 million people became victims of a criminal offence in the Netherlands. The consequences for the victim can be severe. However, sometimes victims suffer not only as a result of the crime, but also by the criminal justice response to the crime; they have the feeling that the criminal process victimises them for a second time. This issue is the subject of this study. In the background is the wish to prevent victims from suffering further harm as a result of the criminal proceedings.

The main objective of the study was to explore how police, public prosecutors and the judiciary deal with victims in their position as witnesses and, in particular, to learn whether it can be said that victims routinely experience an aggravation of their suffering as a result of their participation in the criminal proceedings. The study particularly focused on victims of serious crimes. The central research question was whether there are indications that - in the Netherlands - victims of crime regularly experience secondary victimisation due to their position as a witness in the trial, and if so, what the main causes are.

The study was commissioned by the Scientific Research and Documentation Centre of the Ministry of Justice (WODC). It consisted of two phases. In the first phase a literature study was conducted to explore the concept of secondary victimisation more closely. The results from the first phase were presented to mental health experts in two focus group meetings. In the second phase of the study, a total of twenty-one interviews were conducted with police, prosecutors, investigating judges and trial judges. The focus of the interviews was to learn whether professionals in the criminal justice system actively try to reduce the risk of secondary victimisation and, if so, how they are doing this. Questions concentrated primarily around the balancing of interests between the accused, the criminal process, (fact finding and procedural interests,) and the interests of the victim. Do professionals in the criminal justice system balance the interests of the victim against those of the suspect and the criminal process? Can they give examples showing how they do this and at which points in the criminal process? Finally, a focus group meeting was held with victim support staff (including lawyers and staff of Victim Support Services Netherlands) and interviews were conducted with four victims of serious crimes, namely, robbery, mugging, sexual abuse and human trafficking.

Secondary victimisation has been defined as 'the aggravation of the suffering or harm to the victim caused by the initial crime as a result of the criminal process'. The study identified four different types of secondary victimisation: negative psychological effects on the victim's self-esteem, faith in the future, trust in the legal system, and faith in a just world; an increase in the frequency of posttraumatic stress reactions to the original trauma caused by the crime; the hindering of the process of recovery; and the experience of a second, new trauma, resulting from the trial. The two forms that came most clearly forward out of the literature study, focus groups and interviews with victims were negative effects on the victim's self-esteem and their faith in the future, the legal system and a just world, and, for those victims who were already traumatised by the crime, the increase of post traumatic stress reactions to the initial trauma. The latter we understand under the term re-traumatisation. These two forms of secondary victimisation should be distinguished from each other. The first relates to all victims of crime while the second impacts only on those victims already traumatised by the crime. Re-traumatisation, (also called secondary traumatisation,) resulting from the criminal trial is thus a narrower concept than secondary victimisation. Secondary victimisation in relation to hindering the process of recovery was mainly mentioned, either directly or indirectly, in the focus groups and in the interviews with victims. Secondary victimisation through a second, new trauma resulting from the trial process was only mentioned as an exception in the literature as well as in the focus groups and interviews.

Secondary victimisation may not only be experienced by the victim witness during questioning by the investigating judge or by the trial judge in court. Other factors may also play a role such as the imbalance between the position of the accused and that of the victim, a lack of information provided to the victim, the interaction between criminal justice officials and the victim, the long duration of the trial and discontent about the outcome of the trial.

Key concepts in the prevention of secondary victimisation seem to be predictability, control, safety,

and justice. The higher criminal proceedings 'score' positively on these factors the lower the chance of secondary victimisation. However, the question of whether secondary victimisation occurs not only depends on factors within the criminal proceedings, but also on other factors such as the severity and nature of the crime (for example, 'what happened' type of crimes may directly put the credibility of the victim at stake, contrary to 'who's done it' crimes), personal characteristics of the victim such as gender, age and resilience, and the social context (in particular the presence of a supportive environment). These factors also 'score' along the dimensions of predictable/unpredictable or safe/unsafe etc. For example, factors stemming from the personal characteristics of the victim that tend to increase the need for predictability and security are previous traumatic experiences or an intellectual disability. This is relevant for the trial process because it means that some victims, (given the nature of the crime, their personal characteristics or environmental factors) are particularly vulnerable or susceptible to secondary victimisation.

With regard to predictability, the provision of information to the victim, the procedures around the interrogation by the investigating judge or in court, and the length of time of the criminal process are particularly problematic. A sense of lack of control is especially experienced by victims around decisions relating to prosecution, pre-trial detention and the manner of settlement of the case, in which the wishes and interests of the victim play only a very limited role. A clear problem relating to control is the inability of victims to obtain or access a copy of their own testimony and the case file, whether through a victim lawyer or otherwise. Points of concern related to safety include the decision of the location where the victim statement is recorded, confidentiality around personal data and address of the victim, the gathering of information from third parties (in particular the fact that the victim should be aware that all information is recorded in the criminal file and thus available to the accused) and the interrogation by the investigating judge or in court, in particular the treatment of the victim by the accused's lawyer and the protection of the victim against intimidating or unjust questions. In addition, it is unclear where the responsibility lies for the preparation of the victim for the interrogation. In some cases things go wrong around the trial, such as seating arrangements, where victims and suspects are seated together in the waiting room or next to each other in the courtroom.

In regard to the sense of justice, many victims experience the imbalance in the position of defendant and victim as especially unfair: they feel as if the accused has all the rights while they have none. This includes the fact that the accused has access to the entire case file, including information about the victim, while often victims do not even get a copy of their own statement. Other issues impacting on a victim's perception of justice are an adequate motivation of the verdict, which currently is often lacking - if victims are provided with the judgment at all - and the final outcome of the proceedings. Regarding the latter, it is interesting to note that all of the victims interviewed mentioned prevention of further crimes as an important element of the outcome.

The professionals involved in the criminal process think very differently about the position of the victim in the criminal process. This goes especially for prosecutors, investigating judges and trial judges, who had opinions ranging from "it's fine the way it is and should not change" to "it needs to change". There seems to be only very limited awareness among them of the implications of new legislation which strengthens the position of victims. This is particularly true with regard to the introduction of a similar "presumption of innocence" for victims as there already is for the accused: a victim should be regarded as a victim until the contrary is established. Also, opinions about their task in protecting the interests of the victim vary greatly. A shared view about this, particularly within the judiciary, seems to be missing. In general, the various respondents are willing to weigh the interests of victim along with other interests but this does not happen automatically. The impression is that not all respondents always consciously take into consideration the victim's interests when making their decisions and respondents almost never take the initiative to involve the victim when weighing the interests of all parties. When victim interests are included this is mainly in cases where it brings limited additional costs and where there is no contradiction to the interests of the accused or the trial process.

Finally, it is striking that very little (empirical) research has been done on the issue of secondary victimisation of victims as a result of the criminal proceedings. For any follow-up research it is important to not focus only on victims of legally defined serious crimes but also on crimes that are legally defined as less serious but nevertheless may have a severe impact on the victim, and to direct special attention to groups that are particularly vulnerable to secondary victimisation. This

includes not only children and people with intellectual disabilities, but also individuals from groups who, for other reasons, may be particularly vulnerable to secondary victimisation.

Bijlage 1 Literatuurlijst

- Agaibi, C.E., Wilson, J.P. (2005). Trauma, PTSD, and Resilience. A review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, Vol. 6(3), p. 195-216.
- Akkermans, A.J., Wees, K.A.P.C. Van (2007). Het letselschadeproces in therapeutisch perspectief, *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade*, nr. 4.
- Andrews, B., Brewin, C.R., Rose, S. (2000). Fear, Helplessness, and Horror in Posttraumatic Stress Disorder: Investigating DSM-ZV Criterion A2 in Victims of Violent Crime, *Journal of Traumatic Stress*, Vol.13(3), p. 499 - 509.
- Andrews, B., Brewin, C.R., Rose, S. (2003). *Gender, Social Support, and PTSD in Victims of Violent Crime*, London: Royal Holloway University of London.
- Anonimiteit in het strafproces*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag, 2008.
- Bacik, I., Maunsell, C., Gogan, S (1998). *The Legal Process and Victims of Rape*, Ireland: The Dublin Rape Crisis Centre.
- Basoglu, M., Paker, M., Paker, O., Ozmen, E., Marks, I., Incesu, C., Sahin, D., Sarimurat, N. (1994). Psychological effects of torture: a comparison of tortured with nontortured political activists in Turkey, *American Journal of Psychiatry*, Vol. 151, p. 76-81.
- Bennett, L., Goodman, L., and Dutton, M.A. (1999). Systemic obstacles to the criminal prosecution of a battering partner, *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 14(7), p. 761-772.
- Berliner, L. & Conte, J. R. (1995). The effects of disclosure and intervention on sexually abused children, *Child Abuse and Neglect*, Vol. 19(3), p. 371-384.
- Bies, R. J., and Moag, J. S. (1986). Interactional justice: Communication criteria of fairness, in: Lewicki, R. J., Sheppard, B. M., and Bazermann, M. H. (eds.), *Research on Negotiation in Organizations (Vol. 1)*, Greenwich: JAI Press, p. 43-55.
- Boer, M.M. de (2009). *Juridische aspecten van huiselijk geweld, Informatie voor slachtoffers en hun adviseurs*, Utrecht: MOVISIE.
- Bogner, D., Herlihy J, Brewin C.R. (2007). Impact of sexual violence on disclosure during Home Office interviews, *British Journal of Psychiatry*, Vol. 191, p. 75-81.
- Bonanno, G.A. (2004). Loss, Trauma, and Human Resilience. Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events?, *American Psychologist*, Vol. 59(1), p. 20-28.
- Boom, A. ten, Kuijpers, K.F., Moene, M.H. (2008) *Behoeften van slachtoffers van delicten, een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf geuit*, Den Haag: WODC.
- Brake, H. te, Post, M. van der, Ruijter, A. de (2008). Veerkracht. Van concept naar praktijk, *Tijdschrift voor Veiligheid*, (7) 2.
- Brewin, C.R., Andrews, B., & Valentine, J.D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, no. 68, p. 748- 766.
- Burkhart, M. (1998), Preparing Children for Court, National District Attorneys Association, *American Prosecutors Research Institute, National Center for Prosecution of Child Abuse (NCPA) Update*, Vol. 11(8).
- Campbell, R., and Raja, S. (1999). Secondary victimization of rape victims: Insights from mental health professionals who treat survivors of violence, *Viol. Vict.* no. 14, p. 261-275.
- Campbell, R., Sefl, T., Barnes, H. E., Ahrens, C. E., Wasco, S. M., and Zaragoza-Diesfeld, Y. (1999). Community services for rape survivors: Enhancing psychological well-being or increasing trauma?, *J. Consult. Clin. Psychol.* 67, p. 847-858.
- Campbell, R., Wasco, S. M., Ahrens, C. E., Sefl, T., and Barnes, H. E. (2001). Preventing the "second rape": Rape survivors' experiences with community service providers, *Journal of Interpersonal Violence*, no. 16, p. 1239-1259.

- Caplan, G. & Grunebaum, H. (1970). Perspectives on primary prevention, a review. In: P.E. Cook, *Community Psychology and Community Mental Health* (p. 66-91). San Francisco: Holden Day.
- Ceci, S. J. & Bruck, M. (1995). *Jeopardy in the courtroom: The scientific analysis of children's testimony*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Cohen, J. (2001). *Errors of Recall and Credibility: Can Omissions and Discrepancies in Successive Statements Reasonably be Said to Undermine Credibility of Testimony?*, The Medico- Legal Society.
- Cohen, J. (2001). Questions of credibility: Omissions, discrepancies and errors of recall in the testimony of asylum seekers, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 13(3), 293-309.
- Crombag, H.F.M. en van Koppen, P.J. (2002). "Rechtvaardigheid", in: P.J. van Koppen e.a. (red), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer.
- Denkers, A. J.M. (1996). *Psychological reactions of victims of crime* (diss.), Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Dijk, van, Groenhuijsen en Winkel (2007). Victimologie; voorgeschiedenis en stand van zaken, *Justitiële verkenningen* 2007, nr. 3, p 9-29.
- Dietrich, D E, Kleinschmidt, A, Hauser, U, et al (2000). Word recognition memory before and after successful treatment of *depression*, *Pharmacopsychiatry*, Vol. 33(3), p. 221- 228.
- Dijk, van, J.J.M. en Groenhuijsen, Marc S. (1993). Schadevergoedingsmaatregel en voeging: de civielrechtelijke invalshoek, *Nederlands Juristenblad*, 68/5, p. 163-167.
- Dijk, J.J.M. van (2000). Implications of the international crime victims survey for a victim perspective, in: A. Crawford & J. Goodey (eds.), *Integrating a victim perspective within criminal justice: international debates*, Ashgate: Dartmouth, p. 97-125.
- Dijkstra, S. (2007). *Geweld en veerkracht in gezinnen*, Utrecht: Uitgeverij van Arkel.
- Erez, E., and Belknap, J. (1998). In their own words: Battered women's assessment of the criminal processing system's responses, *Viol. Vict.* 13, p. 251-268.
- Erez, E., and Tontodonato, P. (1992). Victim participation in sentencing and satisfaction with justice, *Justice Quarterly*, no. 9, p. 391-417.
- Fattah, E.A. (1997). Toward a victim policy aimed at healing, not suffering. In: R.C. Davis, A.J. Lurigio, and W.G. Skogan (eds.), *Victims of Crime*, Thousand Oaks, CA: Sage, p. 257-272.
- Foa, E.B., Ehlers, A., Clark, D.M., Tolin, D.F., Orsillo, S.M. (1999). The Posttraumatic Cognitions Inventory (PTCI): Development and validation, *Psychological Assessment*, Vol. 11(3), p. 303-314.
- Frazier, P. A., and Haney, B. (1996). Sexual assault cases in the legal system: Police, prosecutor, and victim perspectives, *Law Hum. Behav.* 20, p. 607-628.
- Frijda, N.H. (1994). The lex talionis: On vengeance, in: S.H.M., van Goozen, N.E. Van de Poll, and Sergeant, J.A. (eds.), *Emotions: Essays on Emotion Theory*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 263-289.
- Gardner, J. (1990). *Victims and Criminal Justice*, Adelaide.
- Gutheil, T.G., Bursztajn, H., Brodsky, A., and Strasburger, L.H. (2000). Preventing "critogenic" harms: Minimizing emotional injury from civil litigation, *J. Psychiatry Law* 28, p. 5-18.
- Goderie, M., Overgaag, A., en Rozeboom, N. (2002). *In het belang van het slachtoffer van seksueel geweld, Het JOS-project in het arrondissement Alkmaar*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Hammer, J.H. (1989). *The Effect of Offender Punishment on Crime Victim's Recovery, and Perceived Fairness (Equity) and Process Control*, University Microfilms International, Ann Arbor, MI.
- Gonzalez, C.M., Tyler, T.R. (2007). Why Do People Care about Procedural Fairness? The importance of Membership Monitoring, in: K. Tornblom & R. Vermunt (eds.), *Distributive and Procedural Justice*, Ashgate: Aldershot, p. 91-110.
- Groenhuijsen, M.S. (2003). De positie van slachtoffers van misdrijven in de marge van de forensische psychiatrie en psychologie, in: T.I. Oei en M.S. Groenhuijsen (red.), *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*, Deventer: Kluwer.
- Groenhuijsen, M.S. (1997). Victimologie en de Nederlandse strafrechtpleging. De verhouding tussen

- de empirische victimologie en de hervorming van de Nederlandse strafrechtpleging, *Tijdschrift voor Criminologie*, Vol.39 (4), p.384-392.
- Groenhuijsen, M.S., Knigge, G. (red.) (2001). *Het onderzoek ter zitting. Tweede Interim rapport onderzoeksproject strafvordering 2001*, Deventer: Gouda Quint.
- Groenhuijsen, M.S., "Slachtoffers van misdrijven in het recht", *DD* 2008, afl. 2/10.
- Harvey, A.G, Bryant, R.A, and Deng, S.T. (1998) "Autobiographical memory in acute stress disorder", *Journal Of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 66(3), p. 500-506.
- Herman, J.L, (2003).The Mental Health of Crime Victims: Impact of Legal Intervention, *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 16 (2), p. 159-166.
- Janoff-Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct, *Social Cognition*, Vol. 7(2), p.113-136.
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*, New York: Free Press.
- Jenkins, M.A. Langlais, P.J., Delis, D., and Cohen, R. (1998) "Learning and memory in rape victims with post traumatic stress disorder", *American Journal of Psychiatry*, 155, p. 278-279.
- Kilpatrick, D.G. & Acieron R. (2003). Mental Health Needs of Crime Victims: Epidemiology and Outcomes, *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 16 (2), p. 119-132.
- Kistemaker, G. (2007), De belangen van getuigen in het strafproces, *Trema* nr. 5, p. 163-169.
- Kleber, R.J. (2007), Weg van het trauma (oratie Universiteit Utrecht).
- Kleber, R.J. & Mittendorff. C. (2000). Opvang na schokkende gebeurtenissen: stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek, *MGV*, 55, 889-904.
- Koper, G., van Knippenberg, D., Bouhuijs, F., Vermunt, R., and Wilke, H. (1993). Procedural Fairness and self-esteem, *Eur. J. Soc. Psychology*, 23, p. 313-325.
- Kool, R. (1996). Het EVRM en de slachtoffer-getuige, *Nemesis* 1996 nr. 6, p. 176-182.
- Koss, M.P. (2000). Blame, shame and community: Justice responses to violence against women, *American psychologist*, 55, p. 1332-1343.
- Laban, C., Gernaat, H., Komproe, I., Schreuders, G., Jong, J. de (2005). Invloed van de duur van de asielpcedure op de prevalentie van psychiatrische stoornissen bij Iraakse asielzoekers in Nederland. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 11, p. 743-752.
- Lamet, W., en Wittebrood, K. (2009). *Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers*, Den Haag: SCP.
- Land, H. van 't, C. Schoenmaker en Ruiter, C. de (2008). *Trimbos zakboek psychische stoornissen*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Langemeijer, F.F. (2004). *Het slachtoffer in het strafproces*, Deventer: Kluwer.
- Leij, J.B.J., Van der (2002). *Bejegening op Maat, De behandeling van getuigen in strafzaken*, (Diss. Leiden), Deventer: Kluwer.
- Leij, J.B.J. Van (2007). De rol van het slachtoffer bij het ICC bekeken vanuit het perspectief van sociale rechtvaardigheid, in: *Pet af. Liber amicorum D.H. de Jong*, B.F. Keulen, G. Knigge, H.D. Wolswijk (red). - Nijmegen : Wolf Legal Publishers, p. 315-332.
- Leij, J.B.J. Van (2009). Het slachtoffer in de beklagprocedure van artikel 12 Sv, *Strafblad* afl. 5, p. 464 e.v.
- Leij, J.B.J. Van, J. Hielkema, J. (red.) (2006). *Herschikking van de zitting?* Deventer: Kluwer.
- Leferink, S.B.L., Vos, K. H. (2007). *Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring: recht of kans? Een onderzoek naar het Victim Impact Statement in de praktijk van het Nederlandse strafrecht*, Slachtofferhulp Nederland.
- Lind, E.A. en Tyler, T.R. (1988). *The Social psychology of Procedural Justice*, New York: Plenum.

- Lünnemann, K, en Wijers, M. (2010). *Eergeweld voorbij. Een nieuwe gemeentelijke aanpak van eengerelateerd geweld*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, te verschijnen in 2010.
- Maas-de Waal, C.J. (2006). *Voorzieningen voor slachtoffers van misdrijven, gebruik, bereik en draagvlak*, Den Haag: SCP.
- Maier, S.L. (2008). 'I have heard horrible stories'. Rape Victim Advocates Perceptions of the Revictimisation of Rape Victims by the Police and Medical System, *Violence against women*, 14 (7), p. 186-808.
- McFarlane, A.C. (1996). Attitudes to victims: Issues for medicine, the law and society, in: C. Sumner, M. Israel, M. O'Connell & R. Sarre (eds.), *International victimology: Selected papers from the 8th International Symposium*, Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Mierlo, F. van, Pemberton, A., m.m.v. Van Tol, A. (2009), *Van tevredenheid naar kwaliteit: een meetinstrument voor de slachtofferzorg*, Tilburg: Intervict.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2008). *Anonimiteit in het strafproces*, Den Haag.
- Orth, U. (2002). Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings, *Social Justice Research*, Vol. 15(4), p. 313-325.
- Orth, U. & Maercker, A. (2004). Do trials of perpetrators retraumatize crime victims?, *Journal of Interpersonal Violence*, Vol.19(2), p. 212-227.
- Orth, U., Montada, L., Maercker, A. (2006). Feelings of Revenge, Retaliation Motive, and Posttraumatic Stress Reactions in Crime Victims, *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 21(2), p. 229-243.
- Pelosi, L., Slade, T., Blumhardt, L.D., and Sharma, V.K. (2000). Working memory dysfunction in major depression; an event- related potential study, *Clinical Neurophysiology*, Vol. 11(9), p. 531-43.
- Pitman, R.K., Sparr, L.F., Saunders, L.S. & McFarlane, A.C. (1996). Legal issues in posttraumatic stress disorder, in: B. A. van der Kolk, A. C. McFarlane, & L. Weisaeth (Eds.), *Traumatic stress: The effects of overwhelming experience on mind, body and society* (pp. 378-397). New York: Guilford.
- Raad van Europa. *Commentary to the principles contained in Recommendation No. R(97)13*, 10 september 1997, para 117.
- Reynaers, S. (2007). Slachtofferzorg binnen het Openbaar Ministerie anno 2007: kan het nog beter?, *Strafblad* 2007, nr. 2, p.139 e.v.
- Richtlijn psychosociale interventies na rampen, terrorisme en andere schokkende gebeurtenissen* (2007), in opdracht van Impact onder auspiciën van de Landelijke Stuurgroep Multidisciplinaire Richtlijnontwikkeling in de GGZ, Trimbos instituut.
- Runyan, D., Everson, M, Edelsohn, G, Hunter, W and Coulter, M.L. (1988). Impact of Legal Intervention on Sexually Abused Children, *Journal of Pediatrics*, no. 113, p. 647- 653.
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry*, no. 147, p. 598-611.
- Salston, M. & Figley, C.R. (2003). Secondary Traumatic Stress Effects of working with survivors of criminal Victimization, *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 16(2).
- Sandt, E. Van de (2008). *A Child's story for global peace and justice. Best Practices for a Child-Friendly Environment during the Statement- and Testimony-Period in Respect of the Rome Statue* (diss.), Leiden University.
- Sas, L. (1993). *Three years after the verdict*, Ontario, Canada: London Family Court Clinic Inc.
- Saywitz, K.J., Jaenicke, C., & Camparo, L. B. (1990). *Children's knowledge of legal terminology, Law and Human Behavior*, no.14, p. 523-535.
- Slachtoffer Informatie Punt, Jaarverslag 2008, Slachtoffer Informatie Punt den Haag.
- Smith, A.J.M., Kleijn, W.Chr., Stevens, J.A. (2001). De posttraumatische stress-stoornis: bedrijfsrisico voor behandelaars? Een onderzoek naar werkstress bij traumatherapeuten, *Tijdschrift voor psychiatrie*, no. 43 (1), p. 7-19.

- Smith, A.J.M. (2009). *Listening to trauma. Therapists' countertransference and long-term effects related to trauma work* (Diss. Nijmegen), Heemstede.
- Stewart, M.W., Dobbin, S. and Gatowski, S. (1996). 'Real rapes' and 'real victims': the shared reliance on common cultural definitions of rape, *Feminist Legal Studies*, Vol. 4(2), p. 159-177.
- Tankink, M. (2009). *Over zwijgen gesproken. Een medisch antropologische studie onder vluchtelingenvrouwen in Nederland, afkomstig uit Afghanistan, Bosnië-Herzegovina en Zuid-Soedan, naar het omgaan met ervaringen van aan oorlog gerelateerd seksueel geweld*, Utrecht: Pharos (dissertatie).
- Thibaut, J.W. & Walker, L.J. (2004). *Procedural Justice: A psychological Analysis*, New York: Wiley 1975.
- Tilburg, W. van. (2004), *Affectieschade, shockschade en compensatie, de visie van een psychiater. Beschouwing naar aanleiding van het Wetsontwerp affectieschade tijdens het symposium affectieschade*, VR.
- Tyler, T., Degoey, P., and Smith, H. (1996), Understanding why the justice of group procedures matters: A test of the psychological dynamics of the group-value model, *J. Pers.. Soc. Psych.*, 70, p. 913-930.
- Velde, van de, J.W. en Wiertzema, K.H. (1988). *Schaderegeling door de politie tussen slachtoffers en daders: het standpunt van slachtoffers*, Amsterdam: Vakgroep sociale psychologie VU.
- Verrijn-Stuart, H. (1994). Van onschuld naar macht, *Justitiële Verkenningen* 1994, nr. 2.
- Weeghel, Van J. (2009). *Geweld tegen psychiatrische patiënten. Resultaten vooronderzoek in Nederland*
Den Haag: NWO
- Wemmers J. & Cyr. K. (2004). Victims perspective on restorative justice. How much involvement are victims looking for?, *International Review of Victimology*, nr. 11, p. 1-16.
- Wemmers, J.M., Cyr, K. (2006). *What Fairness means to crime victims: a social psychological perspective on victim-offender mediation*, *Psychology in Criminal Justice*.
- Wemmers, J. M. (1996). *Victims in the Criminal Justice system: a study into the treatment of victims and its effects on their attitudes and behaviour* (diss. Leiden), Den Haag: WODC.
- Winkel, F.W., de Winter, S. (1996). The perceived credibility of rape victims during a police interview: an experiment among victim assistance workers, in: Graham Davies, Mary McMurrin, Clare Wilson & Sally Lloyd-Bostock (Eds.), *Psychology, Law, and Criminal Justice: International developments in research and practice*, Berlin/New York: De Gruyter, p. 3 -13.
- Winkel, F.W. (1999). A frustration/negative cue model of unfavorable police treatment of black citizens, *International Journal of Law and Psychiatry*, 1999, vol. 22, no. 3-4, p. 273-287, Amsterdam: Elsevier Science Ltd.
- Winkel, F.W., Spapens, A.C., Letschert, R.M. (2006). *Tevredenheid van slachtoffers met 'rechtspleging' en slachtofferhulp. Een victimologische en rechtspsychologische secundaire analyse*, Tilburg: Intervict/ Den Haag: WODC.
- Winkel, F.W. (2007). *Post traumatic anger. Missing link in the wheel of disfortune* (oratie Universiteit van Tilburg), Tilburg: Intervict.
- Winkel, F.W., Vrij, A., Kunst, M., Baldry, A., Bogaerts, S., Kuijpers, K., en Pemberton, A. (2009). Hulp aan slachtoffers van misdrijven: Verwerkingsproblemen en herhaald slachtofferschap, in: *Reizen met mijn rechter*, Kluwer, te verschijnen in 2010.
- Wittebrood, K. (2006). *Slachtoffers van Criminaliteit: feiten en achtergronden*, Den Haag: SCP.
- Wohlfarth, T., Winkel, F.W. & Van den Brink, W. (2002). Identifying crime victims who are at high risk for post traumatic stress disorder: developing a practical referral instrument, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, no. 105, p. 451-460.

Kamerstukken, richtlijnen OM

Aanwijzing formulier risicoprofiel en executie-indicator, vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 16 juni 2008; inwerkingtreding 1 juli 2008; geldig t/m 31 juni 2012.

Aanwijzing huiselijk geweld (2008A011), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 14 juli 2008; inwerkingtreding 1 augustus 2008; geldig t/m 31 juli 2012.

Aanwijzing mensenhandel (208A022), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 17 november 2008; inwerkingtreding 1 januari 2009; geldig t/m 31 december 2012.

Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik (2008A031), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 15 december 2008; inwerkingtreding 1 augustus 2008; geldig t/m 31 juli 2012

Aanwijzing slachtofferzorg (2004A004), vastgesteld door het College van procureurs Generaal op 13 april 2004, inwerkingtreding 1 juni 2004. geldig t/m 31 mei 2008; verlengd tot 31 mei 2009.

Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring (2004A013), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 7 december 2004; inwerkingtreding 1 januari 2005; geldig t/m 31 december 2008; verlengde geldigheid t/m 31 december 2009.

Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging (2007A017), vastgesteld door het college van Procureurs-generaal op 10 september 2007; inwerkingtreding 1 november 2007; geldig t/m 31 oktober 2011.

Handleiding gedragscode OM (2006H002), vastgesteld door de hoofden van de parketten op 24 juli 2006; inwerkingtreding 1 september 2006; geldig t/m 31 augustus 2010.

Kamerstuk 30143: Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het wetboek van Strafrecht en de wet Schadefonds Geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces.

Bijlage 2 Leden van de begeleidingscommissie

De begeleidingscommissie van dit onderzoek bestond uit:

prof. mr. dr. F.W. Winkel (voorzitter), hoogleraar psychologische victimologie, Universiteit van Tilburg (Intervict)

mr. H.M.J. Ezendam, senior beleidsmedewerker slachtofferbeleid, Ministerie van Justitie

mr. R.R. Knobbout, Officier van Justitie en voorzitter Stuurgroep slachtofferzorg, Den Haag

prof. dr. F. Lamers-Winkelmann, hoogleraar preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling, Vrije Universiteit, en coördinator Kinder- en Jeugdtraumacentrum, Haarlem

mr. dr. J.B.J. van der Leij, universitair docent straf- en strafprocesrecht, vakgroep Strafrecht & Criminologie, Rijksuniversiteit Groningen

drs. A. ten Boom, projectbegeleider WODC, Ministerie van Justitie

Bijlage 3 Deelnemers focusgroepen

Focusgroepen 1 en 2: deskundigen o.h.g.v. psychiatrie, psychologie, traumatologie, victimologie (bijeenkomsten 11 en 14 mei 2009)

Dhr. Ben Arts, D.O.e.N. bv., directe opvang en nazorg bij bedrijven en instellingen na een calamiteit (bijvoorbeeld een gewapende overval, agressie jegens personeel, bedrijfsongevallen en suicides).

Drs. Twan Driessen, MHA, algemeen directeur Stichting Centrum '45, landelijk behandel- en expertisecentrum voor getroffenen door vervolging, oorlog en geweld

Drs. Martine Groen, Bureau Groen/Instituut voor Geschillen

Dr. Muriel Hagenars, Universiteit Leiden

Dr. Sonja Leferink, Slachtofferhulp Nederland

Drs. Els van der Most, Team Kinder mishandeling, Sofia Kinderziekenhuis Rotterdam

Drs. Antony Pemberton, Intervict, Universiteit van Tilburg

Drs. Magda Rooze, MBA, Impact, landelijke kennis- en adviescentrum psychosociale zorg na rampen

Drs. Pim Scholte, Academisch Medisch Centrum Universiteit van Amsterdam, Equator, behandelprogramma voor getraumatiseerde vluchtelingen (afzonderlijk geïnterviewd d.d. 20 mei 2009)

Dr. Annemarie Smith, Stichting Centrum '45, landelijk behandel- en expertisecentrum voor getroffenen door vervolging, oorlog en geweld

Dr. Marian Tankink, Leids Universitair Medisch Centrum / HealthNet TPO

Dr. Peter van der Velden, Instituut voor Psychotrauma, Diemen

Focusgroep 3: slachtofferondersteuners (bijeenkomst 25 juni 2009)

Mr. Agathe van Bon-Moors, advocaat in Nijmegen, ruim 25 jaar gespecialiseerd in rechtsbijstand aan slachtoffers zedenzaken; voorzitter LANZS

Mw. Judith Cortel, medewerker Slachtofferhulp Nederland, voegingsadviseur

Mr. Gerda van Dijk, advocaat te Alkmaar, bijna 25 jaar gespecialiseerd in rechtsbijstand aan slachtoffers zedenzaken; rechter-plaatsvervanger

Mr. Sara Ety; beleidsmedewerker GGD Rotterdam / ketenregisseur huisverbod

Mw. Maartje Hettinga, MSc, medewerker Slachtofferhulp Nederland, voegingsadviseur en medewerker spreekrecht/schriftelijke slachtofferverklaringen

Mw. Wendy Kloosterhof, vrijwilliger Slachtofferhulp Nederland, vooral zedenzaken, werkt daarnaast in een opvanghuis, o.a. slachtoffers van mensenhandel

Mr. Annet Koopsen, advocaat te Alkmaar, specialisatie slachtoffers mensenhandel en zedenzaken; lid van Amsterdams Netwerk Vrouwenhandel (casuïstiekbesprekingen)

Mr. Annemarie Wolf, advocaat te Haarlem, specialisatie slachtoffers huiselijk geweld (schriftelijk).

Bijlage 4 Vragenlijsten strafrechterketen en slachtoffers

1. Vragenlijst respondenten strafrechterketen

In opdracht van het WODC/ministerie van Justitie doen wij een onderzoek naar secundaire victimisatie van slachtoffers als getuigen in het strafproces. Onder secundaire victimisatie verstaan wij extra schade of leed toegebracht aan het slachtoffer door het strafproces. Secundaire victimisatie is ruimer dan (secundaire) traumatisering, aan de andere kant is het ook niet zo dat alle negatieve gevoelens over het strafproces secundaire victimisatie opleveren. Mogelijke gevolgen van secundaire victimisatie zijn re-traumatisering (verergering van de effecten van het oorspronkelijke trauma); negatieve effecten op het vertrouwen van het slachtoffer in zichzelf, de toekomst, het rechtssysteem en de wereld; belemmering van herstel; victimisatie door een nieuw trauma. Factoren die van invloed kunnen zijn op het ontstaan van secundaire victimisatie zijn: veiligheid, controle/beheersbaarheid, voorspelbaarheid en rechtvaardigheid.

Naast een literatuurstudie en focusgroepen houden we interviews met politie, OM en RM. Het gaat dan vooral om de vraag of de professionals in de strafrechterketen actief proberen het risico op secundaire victimisatie te beperken, en hoe zij dat doen. Daarbij komen onder andere vragen aan de orde rondom de afweging tussen de belangen van de verdachte, het strafproces (waarheidsvinding en processuele belangen) en die van het slachtoffer aan de orde: vindt er een belangenafweging plaats, op welke momenten in het strafproces, op welke wijze, en zijn hier voorbeelden van te geven? Het gaat zowel om volwassenen als kinderen. Het interview zal ongeveer een uur duren.

Wij vragen vooral naar uw eigen ervaringen en oordelen. Voorbeelden uit de praktijk van collega's zijn echter ook zeer welkom.

Vragen

1. Op welke wijze kan, naar uw mening, het strafproces het slachtoffer (extra) schade of leed toebrengen?
2. Houden u en uw collega's hier actief rekening mee? Op welke momenten? Op welke manier?
3. Kunt u hier voorbeelden van geven? (indien mogelijk uitgesplitst naar dimensie veiligheid, beheersbaarheid, voorspelbaarheid, rechtvaardigheid)
4. Maakt het voor u daarbij uit om wat voor soort zaak het gaat (ernst van het misdrijf en/of aard van het misdrijf: 'who's done it' vs 'what happened')?
5. Of om wat voor soort slachtoffer het gaat (persoonlijke eigenschappen, zoals leeftijd, verstandelijke beperking, eerder getraumatiseerd enz.)?
6. Of de sociale omgeving van het slachtoffer, bijv. de aanwezigheid van een steunend netwerk?
7. Kunt u hier voorbeelden van geven?
8. Wat zijn, naar uw mening, kritieke momenten in uw werk waar het gaat om negatieve of juist positieve effecten van het strafproces voor het slachtoffer?
9. Wat zijn, naar uw mening, momenten waarop in uw werk de belangen van het slachtoffer op gespannen voet staan met andere belangen van het strafproces? (waarheidsvinding, processuele belangen, belangen van de verdachte)
10. Kunt u hier voorbeelden van geven?
11. Kunt u een voorbeeld geven van een situatie waarin u het belang van het slachtoffer voor liet gaan op andere belangen? En omgekeerd? Waarom maakte u de afwegingen op deze manier?
12. Ik wil met u een aantal momenten doorlopen in het strafproces waar sprake kan zijn van een belangenafweging (voor zover niet al aan de orde geweest). Kunt u aangeven of u dit herkent, en zo ja, of en hoe u op zulke momenten een belangenafweging maakt? (zie lijst hieronder van aandachtspunten per fase /beroepsgroep.)
13. Heeft u voldoende juridische mogelijkheden om te zorgen dat slachtoffers geen extra schade of leed van het strafproces ondervinden?
14. Zijn er zaken die u veranderd zou willen zien?

Tot slot leggen wij u graag twee stellingen voor:

1. Het strafrecht heeft de moeilijke taak om zowel de verdachte voor onschuldig te houden totdat het tegendeel is bewezen, als om de aangever als slachtoffer te beschouwen totdat het tegendeel is bewezen.

II De wettelijke opdracht om de verdachte voor onschuldig te houden totdat het tegendeel is bewezen brengt mee dat het verhaal van een aangever op voorhand niet als waar beschouwd mag worden.

15. Met welke van deze twee stellingen bent u het meest eens? Waarom?

16. Met welke stelling denkt u dat de meeste van uw collega's het meest eens zijn?

Aandachtspunten t.b.v. interviewer

Algemeen

- Bejegening
- Geven van informatie aan het slachtoffer
- Mogelijkheid van het slachtoffer om informatie in te brengen en wensen kenbaar te maken en
- Geven van informatie over de zaak aan derden, waaronder de media
- Schadebemiddeling en het voegen als benadeelde partij

Aandachtspunten politie

- Informatief gesprek (gevolgen aangifte, kans op aanhouding en veroordeling); herhaling informatie, combinatie met schriftelijk info, dosering info (bijv. over opvragen medisch dossier)
- Melding (mutatie); verschil melding en aangifte
- Wel of geen aangifte
- Bedenktijd
- Duur tussen informatief gesprek en aangifte (eerste verhoor)
- Aangifte: zelfde rechercheur, locatie, man/vrouw, domiciliekeuze, info dat verdachte toegang heeft tot complete aangifte, incl. adresgegevens; uitleg ('blaming' the victim'; gevoel niet te worden geloofd)
- Kopie aangifte
- Medisch onderzoek (zedenzaken: kennis van protocollen en procedures door arts)
- Opsporingsonderzoek: onderzoek in woning, onderzoek aan en inbeslagname goederen, af luisteren en volgen
- Machtiging informatie opvragen bij derden (arts, therapeut) (informatie in strafdossier!)
- Inwinnen van informatie bij derden in Nederland en buitenland
- Nader verhoor
- Studioverhoor kinderen/verst gehandicapten/autisten: wachttijd (therapie)

Aandachtspunten OM

- Gelegenheid (advocaat) slachtoffer tot het geven van (medische) informatie, bijv. over ernst gevolgen (toevoegen aan dossier)
- Inwinnen informatie bij derden in Nederland en buitenland; rogatoire commissie
- Opsporingsonderzoek: onderzoek in woning, onderzoek aan en inbeslagname goederen, af luisteren en volgen
- Inzage in/afschrift van aangifte en strafdossier (in 1^e aanleg en hoger beroep; weigering o.g.v. art. 51 lid 2 Sv, 'disclosure': jurisprudentie?):
 - voorbereiding getuigenverhoor
 - vordering benadeelde partij, slachtofferverklaring, spreekrecht
 - uitleg aan slachtoffer waarom bv sepot
 - art. 12 Sv procedure
- Rol officier van justitie bij verhoor RC (voorafgaand gesprek)
- Beslissingen omtrent voorlopige hechtenis
- Informeren slachtoffer over aanhouding, schorsing of weigering verlenging voorlopige hechtenis
- Beslissing over wijze van afdoening: sepot, transactie, TOM zitting, snelrecht, ad informandum voegen, niets mee doen -> klachtmogelijkheid, vordering benadeelde partij, onderbouwing schade, mogelijkheid toevoegen stukken aan dossier. Communicatie met advocaat voor beslissing TOM zitting.
- Informeren slachtoffer over wijze van afdoening en evt. klachtmogelijkheid; informeren slachtoffer over (voorgenomen) sepot
- Beslissing omtrent hoger beroep
- Informeren slachtoffer over mogelijkheid gesprek officier van justitie
- Duur strafzaak (in voordeel van verdachte)

Aandachtspunten RC's

- Psychische schade verhoor (reden om af te zien van verhoor? Kinderen, verstandelijke beperking?)
- Kennen/rekening houden met belangen slachtoffer in planning verhoor (tijdstip, tijdsduur, wachttijden, voor niets komen)
- Bejegening: actief beschermende houding (uitleg; 'blaming the victim'; corrigeren/ingrijpen bij bepaalde vragen verdediging; rekening houden met feit dat delict vaak al jaren geleden is gebeurd (discrepanties)
- Verschil 'who's done it' en 'what happened' zaken?
- Meerdere verdachten (slachtoffer batterij advocaten tegenover zich): video verhoren?
- Tolk
- Eigen advocaat slachtoffer
- Verhoor kinderen: speciale maatregelen? Training?

Aandachtspunten rechters

- Psychische schade verhoor (reden om af te zien van verhoor?; Kinderen, verst. gehandicapten?)
- Verhoor ter zitting (ook na verhoor politie en RC)
- Verhoor buiten aanwezigheid verdachte
- Confrontatie verdachte voor of na afloop zitting (gescheiden wachtruimtes)
- Bejegening: actief beschermende houding (uitleg; 'blaming the victim'; corrigeren/ingrijpen bij bepaalde vragen verdediging; rek. houden met feit dat delict vaak al jaren geleden (discrepanties); erkenning slachtoffer/ letten op belangen slachtoffer)
- Slachtofferverklaring, spreekrecht, vordering benadeelde partij
- Eigen advocaat slachtoffer
- Tolk
- Duur strafzaak (in voordeel van verdachte)
- Motivatie niet ontvankelijk verklaring, afwijzing vordering benadeelde partij, niet toekennen schadevergoeding in vorm van schadevergoedingsmaatregel
- Informeren slachtoffer over uitspraak; toezending vonnis

2. Vragenlijst slachtoffers

Introductie van het onderzoek.

We willen graag met u praten over hoe u vindt dat het strafproces is gegaan.

Het interview duurt ongeveer een uur.

Vragen

1. Heeft de strafzaak u goed gedaan of juist niet? Waarom?
2. Had u het gevoel dat u van te voren wist wat u ongeveer kon verwachten en dat u hierop voorbereid was? Wie had u hierover geïnformeerd? (uw rechten en plichten, de gang van zaken tijdens het verhoor en de evt. rechtszitting, evt. opvragen van informatie van derden, evt. aanhouding en vrijlating van de verdachte)
3. Had het strafproces invloed op uw gevoel van veiligheid? Waren er specifieke momenten, personen of gebeurtenissen die u bedreigend vond of die direct te maken hadden met uw gevoel van veiligheid of onveiligheid? Werd hier rekening mee gehouden? (fysieke veiligheid, voorkomen van herhaling; veilige omgeving (verhoor politie/RC/ter zitting, rechtszaak); bejegening, vertrouwen in de intenties van politie en justitie, steun van derden, privacy bescherming.)
4. Had u het gevoel dat u invloed kon uitoefenen op het strafproces: dat u uw mening kon geven, dat er naar u geluisterd werd en dat er rekening werd gehouden met uw wensen en behoeften?
5. Heeft u het gevoel dat er recht gedaan is? (rechtvaardigheid proces en uitkomsten)
6. Wat is uw meest positieve ervaring met het strafproces? Wat de meest negatieve? Waarom?
7. Wat in het strafproces heeft u (het meest) schade toegebracht of juist bijgedragen aan herstel?

Bijlage 5 Lijst respondenten strafrechtketen

Politie

Dhr. A. Boutkan, zedenrechercheur Hoorn

Mw. C. Bouwman, zedenrechercheur Utrecht

Mw. B.I. Hekking, coördinator/rechercheur Zeden Alkmaar

Mw. A. van Leent-Appelman, regionaal coördinator huiselijk geweld Kennemerland

Dhr. J. van Leeuwen, zedenrechercheur Den Helder

Officieren van Justitie

mr. J.W. Grimbergen, Utrecht

mr. M. A. van der Laan, Den Haag

mr. E.D.I. Martens, Utrecht

mr. S.Z. Wiarda, Arnhem

Rechters-Commissarissen

mr. R.M. Berendsen, Lelystad

mr. W.A. Holland, Arnhem

mr. E.J. Van Rijssen, Utrecht

mr. H.R. Schimmel, Zwolle

mr. H.F.J.M. Schröder, Zwolle

mr. J. G. Tielenius Kruythoff, Haarlem

mr. O.P.G. Vos, Amsterdam

mr. S. de Vries, Den Bosch

Rechters

mr. P. Bender, Utrecht

mr. A.C. Enkelaar, Amsterdam

mr. N.B. Verkleij, vice-president, Den Haag

mr. M.R. Verpalen, Haarlem

Slachtoffers (de namen zijn gefingeerd):

'Johan Hermans', slachtoffer van bedreiging door plegers van een roofoverval waarvan hij getuige was

'Janneke Daniels', slachtoffer van seksueel misbruik toen ze 15 jaar was

'Martine Kroon', slachtoffer van een straatroof met geweld

'Angelique Jonkers', slachtoffer van mensenhandel ('loverboy')

Colofon

Opdrachtgever Ministerie van Justitie, WODC

Onderzoekers Marjan Wijers, Marjan Wijers Research & Consultancy
Fentener van Vlissingenkade 133, 3521 AA Utrecht
E m.wijers@hetnet.nl
T + 31 (0)6 30546012

Margreet de Boer, PoWR, Projects on Women's Rights
Nieuwe Herengracht 18, 1018 DP Amsterdam
E margreet@projectsonwomensrights.nl
T + 31 (0)6 55344791

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het WODC.